

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ  
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
ОДЕЉЕЊЕ ЗА ИСТОРИЈУ

**Лидија Ђурашевић**

**ДЕМОГРАФСКЕ ПРИЛИКЕ У ВЕЛИКОМ БЕЧКЕРЕКУ  
У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ ХVIII ВЕКА**

-мастер рад-

САДРЖАЈ	1
УВОД	3
1. ВЕЛИКИ БЕЧКЕРЕК У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ ХVІІІ ВЕКА	11
2. ПРАВОСЛАВНА ПАРОХИЈА У ВЕЛИКОМ БЕЧКЕРЕКУ (1746 – 1800)	19
2.1. Матичне књиге	19
2.2. Парохијално свештенство	33
3. НУПЦИЈАЛИТЕТ	41
3.1. Венчања у православној парохији Велики Бечкерек (1768 – 1778)	41
3.2. Брачност становништва православне парохије Велики Бечкерек (1779 – 1800)	59
4. НАТАЛИТЕТ	95
4.1. Рођења у православној парохији Велики Бечкерек (1768 – 1778)	95
4.2. Демографија рођених у православној парохији Велики Бечкерек (1779 – 1800)	107
4.3. <i>Безаконо рождени</i> : ванбрачна и напуштена деца у светлу матичног књиговођства	138
5. МОРТАЛИТЕТ	142
5.1. Смртност становништва православне парохије Велики Бечкерек (1746 – 1764)	142
5.2. Месна гробља	154
5.3. Морталитет у православној парохији Велики Бечкерек (1768 – 1778)	158
5.4. Здравствене прилике у Великом Бечкереку седамдесетих година ХVІІІ века	171
5.5. Демографија умрлих у православној парохији Велики Бечкерек (1779 – 1800)	177

5.6. Рат и демографија: утицај ратних збивања (1788 – 1791) на демографске прилике у Великом Бечереку	223
5.7. Парохијалне књиге као извор за проучавање миграционих кретања	229
ЗАКЉУЧАК	235
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	247

## УВОД

Познавање демографских структура има темељну вредност за проучавање прошлости једног насеља, области или ширег региона. Оно је и претпоставка бољем разумевању свеукупних историјских токова. Демографски аспекти историје српских насеља у раздобљу од почетка XVI до краја XVIII века, до сада готово и нису били предмет историографских истраживања.

За истраживање демографских прилика у српским насељима у периоду XVIII века, када је реч о Хабзбуршкој државној територији драгоцен извор представљају парохиялне књиге – књиге крштених (рођених), венчаних и умрлих и домовни протоколи, вођене у канцеларијама православних парохия на подручју Карловачке митрополије. Иако чине вредну грађу, нарочито за раздобља када још увек нису биле организоване модерне државне статистичке службе,<sup>1</sup> ови извори нису коришћени у историографији за истраживање проблема демографског развоја српског народа у Хабзбуршкој монархији у овом периоду. Изузетак је рад Војина Дабића (*Морталитет и старосна структура српског становништва у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку: пример православних парохия Вуковар, Итебеј и Дероње*, Српске студије 5 (2014), 13-33) у којем је, осим анализе изабраних показатеља демографског развоја у три српска села у XVIII веку, истакнута неопходност научног истраживања демографских прилика у српским областима у времену од краја XV века до краја XVIII века и посебно скренута пажња на потребу истраживања проблема демографског развоја који се тичу српског становништва у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку која би била утемељена на парохиялним књигама, приказан је развој матичног књиговођства на подручју Карловачке митрополије и указано на вредност али и ограничења парохиялних књига као извора за израду озбиљних демографских студија, предочени су могући правци даљих истраживања, која су и

---

<sup>1</sup> У европским државама, модерне статистичке службе настају у XIX веку и доцније.

иницирана. Тако су у међувремену објављена још два рада у којима су на основу података из матичних књига анализирани демографске прилике у православним парохијама Ченеј<sup>2</sup> и Земун<sup>3</sup> у другој половини XVIII века.<sup>4</sup>

Као и у другим парохијама на подручју Карловачке митрополије и у Великом Бечкереку је у XVIII веку започето вођење матичних књига. У канцеларијама православне парохије у овом насељу је до краја XVIII столећа вођено више типова матрикула. Ове књиге су добра илустрација о фазама у развоју матичног књиговођства у парохијама на простору Карловачке митрополије као и тока формирања правила када је реч о вођењу парохијалних књига и њихове стандардизације. Исто тако, добар су показатељ вредности коју грађа настала из матичног књиговођства, у свакој од фаза до унификације протокола крајем XVIII века, има за истраживање демографских прилика. Због тога је и овај рад замишљен да се на темељу матичних књига истраже неки од проблема који се тичу демографског развоја насеља односно заједнице српског становништва у Великом Бечкереку у периоду од увођења парохијалних протокола до краја XVIII века, и у исто време да се да детаљан приказ коришћене грађе – њеног обима, типа парохијалних књига, начина на који су оне вођене, утврди њихова вредност за демографска истраживања и укаже на методолошке проблеме везане за њихово коришћење, а добијени резултати који се односе на проблеме демографског развоја, када је то могуће, упореде са сазнањима о демографским приликама у другим српским насељима али и поставе у општи историјски контекст.

---

<sup>2</sup> Ј. Радосављевић, *Демографске прилике у селу Ченеј од 1779. до 1800. године*, Српске студије 5 (2014), 35-53.

<sup>3</sup> М. Краљ, *Демографија земунске православне парохије од 1783. до 1795. године*, Српске студије 6 (2015), 125-144.

<sup>4</sup> Средином прошлог века је објављен рад у којем су описане матичне књиге српског села Бешка у Срему из друге половине XVIII столећа, и том приликом приказане су и вредности неких показатеља који се тичу демографског развоја насеља у овом раздобљу, али је то учињено са одређеним методолошким пропустима (Љ. Иванчевић, *Матичне књиге села Бешка из друге половине XVIII века*), Зборник Матице српске за друштвене науке 5 (1953), 96-102).

Редовно и правилно вођење матичних књига у православним парохијама на подручју Карловачке митрополије иницирала је Хабзбуршка државна власт. Будући да се односе на обреде настале у оквиру хришћанских цркава, податке о крштењу, смрти и венчању припадника једне верске заједнице могли су да евидентирају само парохијални свештеници у чијој надлежности је обављање ових обреда и било. Премда су и сами настојали да уреде област матичног књиговођства, српски архијереји, пре свих митрополита Мојсије Петровић и Вићентије Јовановић још двадесетих и тридесетих година XVIII века, постигли су у томе ограничене резултате. Крупне промене у начину вођења парохијалних књига извршене су у Хабзбуршкој монархији у време царице Марије Терезије (1740 – 1780) и цара Јозефа II (1780 – 1790), пошто су државне власти желеле да преко матичних књига дођу до поузданих података о становништву, потребни им за креирање и вођење одговарајуће популационе политике. Укључивање црквених институција у прикупљање података о становништву Монархије било је одговор на отпор који су покрајински сталежи пружали када је требало спроводити пописе становништва које је настојала да организује централна државна власт.<sup>5</sup>

У намери да парохијалне протоколе учине извором тачних информација о становништву, а свесне мањкавости у дотадашњем вођењу књига крштених, венчаних и умрлих, државне власти су, када се радило о вођењу матичне евиденције у парохијама Карловачке митрополије, настојале да – нарочито после 1767. године, побољшају матично књиговођство доношењем обавезујућих прописа који су се тицали унификације протокола, контроле њиховог вођења, обавезе свештеника да правилно уписују податке и друго.<sup>6</sup> Преломнице у овом процесу могу се врло добро пратити на примеру вођења матичних књига у православној парохији у Великом Бечкереку. У канцеларијама ове парохије, почев од средине четрдесетих година па до краја XVIII века, у употреби су била два типа парохијалних протокола – они старији,

---

<sup>5</sup> В.С. Дабић, *Морталитет и старосна структура српског становништва у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку*, 14-17.

<sup>6</sup> Исто, 18.

који нису садржали штампане формуларе према којима би се водила матична евиденција, и матичне књиге, уведене крајем осме деценије XVIII века, а које су вођене на штампаним обрасцима. Напор државних власти да уреде матично књиговођство унификацијом протокола уочава се и код старијих матрикула, али је уједначавање образаца постигнуто тек пошто су у парохији почеле да се воде штампане књиге – од 1779. године.<sup>7</sup> И начин на који је вођен сваки од ових типова матрикула се разликовао. Прекиди у вођењу евиденције у почетном периоду као најочљивија карактеристика и у исто време најозбиљнији пропуст, а онда и недовољно ажурно бележење али и неуписивање потребних података и произвољност у њиховом бележењу чинили су основна обележја старијег матичног књиговођства, да би у књигама вођеним током последње две деценије XVIII века и на штампаним формуларима, евиденција постала ажурнија а пароси усмерени на савесно уписивање и то само потребних података. Врло је вероватно да су на сличан начин вођени протоколи и у другим парохијама. Ипак, у неким сегментима, сасвим је извесно, матично књиговођство у Великом Бечкереку се разликовало, те је пажња посвећена и приказу особености месне матичне евиденције.

Вредност сачуване грађе која је настала из матичног књиговођства вођеног у канцеларијама православне парохије у Великом Бечкереку као извора за истраживање проблема демографског развоја је различита. Већ је и осврт на начин на који је вођена матична евиденција на сваком од типа матрикула из XVIII века то индиковало. Потешкоћу код истраживања представља и околност да су у XVIII столећу у Великом Бечкереку постојала два православна храма, црква Успења Пресвете Богородице и црква посвећена Ваведењу Пресвете Богородице, у чијим канцеларијама су вођене матичне књиге. До 1779. године, сачувана грађа обухвата протоколе само једног храма (цркве Успења Пресвете Богородице). Од када су и у канцеларији друге месне православне цркве евидентирани подаци о крштењу,

---

<sup>7</sup> Увођење штампаних протокола у парохијама Карловачке митрополије није било једновремено, већ, што је и разумљиво, постепено. Вођење матичне евиденције на овом типу књига постала је обавеза за све парохије 1779. године.

венчању и смрти парохијана не може се са сигурношћу утврдити, али је то наметнуло дилему да ли су у православној парохији од почетка вођења матичне евиденције постојали протоколи при обе месне цркве или је пак у неком времену матична евиденција за подручје целе парохије вођена само у канцеларији једног храма и до када је то чињено. Исто тако, пошто је у XVIII веку у насељу постојала једна православна парохија са два храма, наметала се потреба да се утврди које су месне четврти у овом периоду биле везане за одређени храм, те је и на ова питања у раду покушано да се одговори. Распоређеност сачуване грађе према храмовима у чијим канцеларијама је вођена и годишта на која се она односи утицали су на нека решења која се тичу структуре рада.

Анализом садржаја матичних књига (књига крштених, венчаних и умрлих), у овом раду коришћеним као основни извор сазнања о демографским приликама у православној парохији<sup>8</sup> у Великом Бечкереку, утврђене су вредности и динамика промена наталитета (родности), морталитета (смртности) и нупцијалитета (брачности) као основних показатеља демографског развоја. Поред анализе података о броју рођених и умрлих, њиховој полној структури, ритму рађања и умирања и закључивању бракова, географији склопљених бракова, као и старосној структури умрлог становништва – коју је пратила, што је нама нарочито било битно, и упоредна анализа неких од истражених феномена дата на примерима још неких српских насеља, подаци садржани у матрикулама искоришћени су и за детаљан приказ месне антропониције, издвојена су презимена становника великобечкеречке православне парохије, указано је на могућности које књиге имају као извор за проучавање миграционих кретања становништва, на темељу података из матичних књига приказане су здравствене прилике у насељу седамдесетих година XVIII века и месна гробља, а указивањем на неке социјалне проблеме и свакодневницу насеља и

---

<sup>8</sup> У вези са насељавањем немачког становништва у Велики Бечкерек, током XVIII века, у насељу је основана и римокатоличка парохија, у оквиру чије јурисдикције вероватно није било само немачко становништво из Великог Бечкереча, него и други немачки досељеници, насељавани, у истом раздобљу, и у нека места у околини. У њеној канцеларији, најстарије сачуване матичне књиге датирају од 1753. године.



издвајањем података о школству и месној управи скренута је пажња на вредност коју књиге имају и за друга истраживања, те тако могу бити врло добра основа за писање хронике насеља, чија прошлост у овом раздобљу готово и да није истражена. На основу података из парохијалних протокола било је могуће пратити и утицај ратних збивања крајем девете деценије XVIII столећа на демографске прилике, и то не само у насељу већ и шире – са приказом једног сегмента миграција српског становништва из Османског царства у Хабзбуршку монархију, изазваних аустро-турским ратом (1788 – 1791).

Рад се састоји из пет целина. Основне информације о насељу и православној парохији у Великом Бечкерек у другој половини XVIII века, са прегледом развоја матичне евиденције на подручју Карловачке митрополије и развоја месног матичног књиговођства у овом раздобљу дати су у уводним целинама у раду, са циљем што боље контекстуализације демографских прилика као централног проблема на који је истраживање било усмерено, као и разумевања изворне грађе на основу које је тај проблем сагледаван. Средишње целине у раду су раздвојене проблемски – у свакој од њих анализирани су појединачно *брачност*, *родност* и *смртност* становништва као основни показатељи демографског развоја. У оквиру њих су подцелине, у којима су неки од проблема који се односе на нупцијалитет, наталитет и морталитет у православној парохији истражени у оквиру ужих хронолошких целина, одређених временским опсегом сачуване грађе која се односи на матичне књиге одређеног типа – што је, мишљења смо, методолошки потребан приступ, имајући у виду различиту вредност ових типова протокола као извора за истраживање демографских прилика. На почетку сваке подцелине дат је приказ коришћених књига. Како је грађа која се односи на венчања у парохији најфрагментарнија, нарочито за период од 1779. године па до краја XVIII века, а сачуване књиге венчаних из ранијег периода вођене недовољно ажурно – најтеже је било сагледати проблеме који се односе на брачност становништва. С друге стране, протоколи умрлих сачувани су у хронолошки најдужим низовима. Према су матрикуле у којима је евидентирана смрт парохијана, током различитих временских одсека, неједнаке вредности када је реч о истраживању проблема демографског развоја (смртности), због разноврсности

садржаних података, ове књиге, укупно, представљају добру изворну основу за истраживање и других проблема који се тичу прошлости насеља у XVIII веку, те је тако и целина у раду о морталитету не само најобимнија, него и тематски највише различита.

Иако сачувана грађа настала из матичног књиговођства у православној парохији у Великом Бечкерек у XVIII веку, по свом обиму, није мала, ипак су демографске прилике, у парохији као целини, онако како су то сачувани протоколи дозвољавали, могле да буду сагледане, када је реч о наталитету, у периоду 1779 – 1790, смртности, 1779 – 1789, и брачности православних житеља насеља за године 1785. и 1786, што је током истраживања чинило највећу потешкоћу а у сазнајном смислу представља највеће ограничење јер онемогућава извођење закључака опште важности и за остале периоде у анализираном раздобљу.<sup>9</sup>

Када је реч о сазнајним донетима нашег истраживања, на овом месту ћемо скренути пажњу на то да су резултати анализе који се односе на старосну структуру умрлих у Великом Бечкерек, допуњени са подацима о старости умрлог становништва у још три српска насеља у XVIII веку, сазнајно веома битни – они су, поред осталог, компатибилни пропорцијама у старосној структури које се тичу морталитета становништва глобално, у истом раздобљу.

Матичне књиге великобечкеречке православне парохије на којима је у овом раду утемељено готово целокупно истраживање налазе се у Историјском архиву Зрењанина у оквиру посебног фонда, који садржи парохијалне протоколе и других насеља са територије данашњег Средњобанатског управног округа. Матрикуле, неких православних парохија, из овог фонда, такође су коришћене током израде нашег рада. Те књиге су заједно са другим коришћеним матичним књигама наведене у списку необјављених извора датом на крају рада.

---

<sup>9</sup> Овде ограничење чини околност да је грађа за неке временске одсеке сачувана само за један православно храм у насељу, док је други проблем везан за чињеницу да протоколи парохијалних храмова за поједине периоде нису сачувани у целовитим годишњим евиденцијама.

Важне информације о српском становништву у Великом Бечкерек у XVIII веку, пре свега о броју српских житеља у насељу у овом раздобљу садрже регистар парохијана (домовни протокол) из 1746. године и два пописна документа, из 1765. и 1773. године, које је објавио Душан Поповић<sup>10</sup>, а који су у овом раду такође коришћени.<sup>11</sup> Ови извори садрже нарочито драгоцене податке за истраживање облика породичног организовања српског становништва у Великом Бечкерек у периоду XVIII века, што би требало да буде предмет научне обраде у посебном раду.

На вредност матичних књига као извора статистичких података битних за истраживање проблема демографског развоја, посебно за периоде пре првих модерних пописа становништва, указали су, средином XX века, француски историчари, када су почела и прва научна истраживања утемељена на подацима садржаним у парохијалним књигама.<sup>12</sup>

---

<sup>10</sup> Д. Ј. Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века: Историја насеља и становништва*, Београд, 1955, 237-264, 270-281.

<sup>11</sup> Како парохијални протоколи нису једини извор информација о становништву, податке садржане у њима ваљало би поредити и контролисати са обавештењима која се тичу становништва, а садржаним и у другим историјским изворима. Коришћење других извора је битно и због контекстуализације и ваљаног тумачења истраживачких резултата који се односе на проблеме демографског развоја. Ови извори, сматрамо, нису довољно укључени у истраживање наше теме, иако би, без сумње, допринели да сазнајна вредност рада буде већа. Рад на њиховом прикупљању и селекцији захтева додатна истраживања, која би, због скромних знања о готово свим аспектима прошлости насеља у XVIII веку, умногоме била и пионирска. Такође, природа нашег рада допушта да овом приликом то није морало да буде учињено.

<sup>12</sup> P.Chanu, *Civilizacija klasične Evrope*, Beograd, 1977, 166.

## 1. ВЕЛИКИ БЕЧКЕРЕК У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ ХВИИ ВЕКА

У до сада нађеним и коришћеним писаним историјским изворима, најстарији помен места Велики Бечкерек је из времена прве половине тридесетих година ХИВ века – у литератури се као хронолошке одреднице најчешће наводе године 1333. и 1331.<sup>13</sup> Током средњег века у саставу Краљевине Угарске, насеље је, од 1551. године, и турског освајања угарских области између река Мориш, Дунава и Тисе и трансилванских планина (Банат), део Османског царства, да би 1718. године, по окончању аустро-турског рата (1716 – 1718), одредбама тада закљученог мировног уговора (Пожаревачки мир), подручје Баната, а тако и Велики Бечкерек припао Хабзбуршкој монархији.

Велики Бечкерек је смештен у низијском делу Баната. Данашњи назив овог насеља је Зрењанин.<sup>14</sup> Оно се налази на 20°24' источне географске дужине и на 45°23' северне географске ширине и на надморској висини од 79 – 90 метара. Кроз место протиче, долазећи од североистока ка југозападу, река Бегеј.<sup>15</sup> Централни делови данашњег насеља поклапају се са језгром некадашњег насељеног подручја овог места. Као и цео простор равничарског Баната, и непосредно окружење Великог Бечкерекa знатно је изменило свој изглед, када су, почев од ХВИИ stoleћа, и онда током ХИХ и ХХ века, извођењем комплексних мелиорационих радова регулисани токови банатских река (Бегеја, Брзаве, Златице, Тамиша, Тисе) и исушене простране мочварне површине. До ових бонификација, шире подручје насеља налазило се, заправо, између две велике мочваре – Моротве на северу и мочваре Иган на југу, док се само место просторно развијало на сувим површинама (алувијални плато) између

---

<sup>13</sup> F. Mileker, *Istorija varoši Veliki Bečkerek 1333 – 1918*, Zrenjanin, 2011, 9; Т. Рајић, *Петровград (повест од најстаријих времена до турског доба)*, /у:/ *Петровград (Велики Бечкерек)*, Петровград, 1938, 31.

<sup>14</sup> Од 1935. до 1947. године име насеља је било Петровград.

<sup>15</sup> F. Mileker, *нав. дело*, 6; Т. Рајић, *нав. дело*, 26.

неколико веома кривудавих рукаваца реке Бегеј, на њеном доњем току.<sup>16</sup> Судаћи на основу картографских приказа, до краја XVIII века насељено подручје места било је формирано на три острва и два полуострва, окружених меандрима Бегеја.<sup>17</sup>

Када је 1718. године укључен у састав Хабзбуршке монархије, и поред захтева угарских сталежа да Банат буде интегрисан у управни систем Угарске, представници врховне војне и цивилне власти у Монархији одлучили су да подручје Баната организују као посебну управну област (покрајину) која ће бити непосредно потчињена централним канцеларијама у Бечу – Дворској комори и Ратном савету, те је на тај начин, поставши засебно управно подручје Банат изузет из надлежности угарских државних установа и жупанијског управног система. Специфичност статуса била је и у чињеници да је у овој покрајини земљишни господар био владар (држава), те у њој, као коморском (државном) поседу, нису стварана посебна (приватна) властелинства чији би земљишни господари били црквене установе или приватна лица. Покрајином, чији је званични назив био Темишварски Банат, управљало је посебно тело – Земаљска администрација са седиштем у Темишвару. Посредством овог тела Дворска комора и Ратни савет су у име владара вршили управну власт у Банату. На челу Земаљске администрације налазио се председник или гувернер. У административном погледу Темишварски Банат је био подељен на 11 управно-територијалних јединица – дистриката.<sup>18</sup> Средиште једног од банатских дистриката

---

<sup>16</sup> А. Крстић, *Банат у средњем веку*, /у:/ *Банат кроз векове: слојеви култура Баната*, Београд, 2010, 65-66; Т. Рајић, *нав. дело*, 26.

<sup>17</sup> Према грунтовној карти из 1793. године, насељене четврти у Великом Бечкереку су биле: на централном острву – Варош, на североисточном острву – Чонтика, на северном острву – Немачка варош, на северном полуострву – Граднулица (Градна Улица) и четврт Опово – на јужном полуострву (Т. Рајић, *нав. дело*, 27).

<sup>18</sup> В. С. Дабић *The Habsburg-Ottoman War of 1716 – 1718 and Demographic Changes in War-Afflicted Territories*, /у:/ *The Peace of Passarowitz, 1718*, Purdue University Press, 2011, 191-192. Осим банатских дистриката, под управом темишварске Администрације било је и 7 дистриката у областима јужно од Саве и Дунава (Источна Србија). Наиме, поред Баната, према одредбама мировног уговора (1718), Хабзбуршка монархија је остварила територијално проширење које је обухватило још: југоисточни Срем, српске области јужно од Саве и Дунава, узан појас земљишта у Босни уз реке Саву и Уну и део Влашке (Исто).

постао је тада и Велики Бечкерек. У насељу је постављена дистриктуална администрација, на чијем челу се налазио провизор или управник (Verwalter). У надлежности управника сваког појединачног дистрикта били су, пре свега, фискално-економски, потом судски и административно-полицијски послови. Чиновничку структуру дистриктуалних управа чинило је малобројно особље.<sup>19</sup> На почетку, и током првих деценија хабзбуршке управе цело подручје Великобечкеречког дистрикта, као уосталом и већи део покрајине, било је слабо насељено. Област ће демографски ојачати тек од почетка друге половине XVIII века. И демографске прилике у Великом Бечкереку, у истом периоду, биле су одраз шире демографске слике, како дистрикта тако и простора Баната уопште. Према подацима из првог целовитог пописа насеља и становништва Баната који је извршила аустријска власт у првој половини 1717. године, пре формалног окончања рата са Турском, у Великом Бечкереку је пописано 100 кућа.<sup>20</sup> У односу на број кућа у насељу у завршном периоду турске управе, ово је било вишеструко умањење.<sup>21</sup> Могући узрок овакве депопулације били су ратови Аустрије и Турске вођени 1683 – 1699. и 1716 – 1718. године. Прве године аустријске управе обележило је исељавање становништва из банатских дистриката, сада пре свега због незадовољства фискалном политиком новоустановљене власти. Мере Земаљске администрације у Темишвару у вези са дефинисањем пореског уређења у покрајини, као и мере државних власти усмерене на побољшање стања насељености у овој области требало је да утичу на стабилизацију демографских прилика у Темишварском Банату.<sup>22</sup> Да ли је у међувремену дошло до поправљања демографских прилика и у Великом Бечкереку

---

<sup>19</sup> С. Пецињачки, *Панчевачки дистрикт 1717 – 1773*, Нови Сад, 1985, 46.

<sup>20</sup> В. С. Дабић, *нав. дело*, 194; Д. Ј. Поповић, *Срби у Банату*, 94.

<sup>21</sup> Током рата Аустрије и Турске (1683 – 1699) када је хабзбуршка војска запосела бечкеречку област (описана је као простор источно од Тисе, између река Тамиш и Бегеј), ово подручје су и пописали аустријски чиновници 1688/89. године, не чекајући његово трајно запоседање. Реч је била о уобичајеној пракси, а у циљу прикупљања података о становништву и његовој имовини ради разрезивања пореза. Том приликом у Великом Бечкереку (ein Markh flekh) је било пописано 500 кућа (С. Пецињачки, *Покришко-поморишка и бачко-банатска насеља уочи велике сеобе Срба (1688/89)*, *Историјски гласник* 1-2 (1977), 141-142, 148).

<sup>22</sup> В. С. Дабић, *нав. дело*, 194-195, 199-200, 198.

не може се утврдити, будући да не располажемо подацима о броју кућа или становника у месту за период треће деценије XVIII века.<sup>23</sup> Познато је да је године 1736/37. у насељу било 40 контрибуената – пореских обвезника, одраслих и за рад способних мушкараца старости изнад 15 година.<sup>24</sup> Демографска слика насеља, чије је становништво, судећи према броју пореских обвезника, и до тада било малобројно,<sup>25</sup> биће драматично измењена по завршетку аустро-турског рата (1737 – 1739) и нарочито услед епидемије куге (1738 – 1740) која је пратила овај рат. Од 40 предратних контрибуената, од куге је страдало њих 24 или 60%, док су Турци зарадили 9 одраслих мушкараца што је чинило 22,5% од укупног броја. Од куге је у насељу умрло и 36 других становника, а 7 домаћинстава је потпуно запустело. Постотак страдања пореских лица (куга, рат) и број запустелих кућа издвајали су Велики Бечкерек као насеље са највећим губицима у његовој области (дистрикту).<sup>26</sup> Повратком дела становништва, које се разбежало у страху од болести и рата а онда и досељавањем нових житеља, уследио је опоравак, те је тако 1746. године у Великом

---

<sup>23</sup> У попису Темишварске епископије, у чијем саставу је била православна парохија у Великом Бечкерек, из 1727. године, насеље није забележено. Међу пописаним парохијама убележена је тада Градна Улица, која је као насеље вероватно убрзо интегрисана са Великим Бечкерек. Ово место се не наводи у османским фискалним пописима Чанадског санџака, у чијем саставу је била и бечкеречка област, из друге половине XVI столећа (1567. и 1579. године) а не бележе га ни до сада познати историјски извори из раздобља средњег века. Као насељено место забележена је у изворима српског порекла из XVII века, па се може претпоставити да је и оснивање овог насеља везано за исто столеће. После 1727, у пописним и другим документима, без обзира на њихово порекло, Градна Улица се више не помиње. Име овог места је, у модификованом облику, опстало као назив једне од великобечкеречких месних четврти – видети напомену број 17 (Gy. Káldy-Nagy, *A csanádi szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása*, Szeged, 2000, 195-269; С. Матић, *Катастри нећки из 1660 – 1666*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду IV св. 2 (1931), 217-218; Д. Руварац, *Опис Темишварске епархије 1727. године*, Сремски Карловци, 1923, 10).

<sup>24</sup> Д. Ј. Поповић, Ж. Сечански, *Грађа за историју насеља у Војводини од 1695. до 1796*, Нови Сад, 1936, 62.

<sup>25</sup> На основу податка о броју одраслих мушкараца у Великом Бечкерек садржаном у горе наведеном извору, покушали смо да израчунамо укупни број становника у насељу 1736/37. године. Утврђивање бројног стања житеља насеља рађено је према поступку датом у: А. Koroknai, (*Problemi zadruge u Podunavskoj i Potisnoj granici (1686 – 1723)*, Istraživanja 3 (1974), 61-63). Резултат који смо добили показује да је у Великом Бечкерек тада било свега 128 житеља.

<sup>26</sup> Д. Ј. Поповић, Ж. Сечански, *нав. дело*, 62-63.

Бечкереку било 117 домаћинстава и 955 становника. Реч је о српском становништву, вероватно тада јединим сталним житељима насеља.<sup>27</sup> И у наредном периоду, насеље популационо јача и то по свему судећи механичким приливом становништва, те су тако 1765. у Великом Бечкереку била 1.862 становника, а 1773. године 2.941. И ови подаци се односе на бројно стање српског житељства у насељу.<sup>28</sup> Наиме, када је реч о етничкој структури становништва, у Великом Бечкереку, на почетку аустријске управе, живели су само Срби. Изузетак је чинило малобројно немачко становништво које је у насељу, као средишту дистрикта, било присутно у својству чиновника, официра и војника. Планско насељавање Немаца, које су државне власти, у склопу напора да побољшају стање насељености у областима освојеним 1716 – 1718, почеле да организују убрзо након рата са Турском, дало је ограничене резултате, не само када је реч о њиховом насељавању у Великом Бечкереку, него и на подручју Темишварског Баната уопште.<sup>29</sup> Немци који су до четврте деценије XVIII века насељени у Велики Бечкерек били су малобројни и често су напуштали насеље – у

---

<sup>27</sup> Наведени подаци о броју домаћинстава и становника у Великом Бечкереку садржани су у попису парохијана (*Status animarum*, домовни протокол) из 1746. године који је објавио Душан Поповић (*Срби у Банату*, 237-257).

Према препорученом формулару за пописивање парохијана у православним парохијама, требало је уписивати сва домаћинства и њихове чланове поименично са навођењем података о старости сваког члана као и сродничкој или породичној вези са старешином домаћинства. У домовним протоколима, евидентирани су и остали чланови пописаних домаћинстава и када они нису били сродници домаћина (В. С. Дабић, *Морталитет и старосна структура српског становништва*, 25).

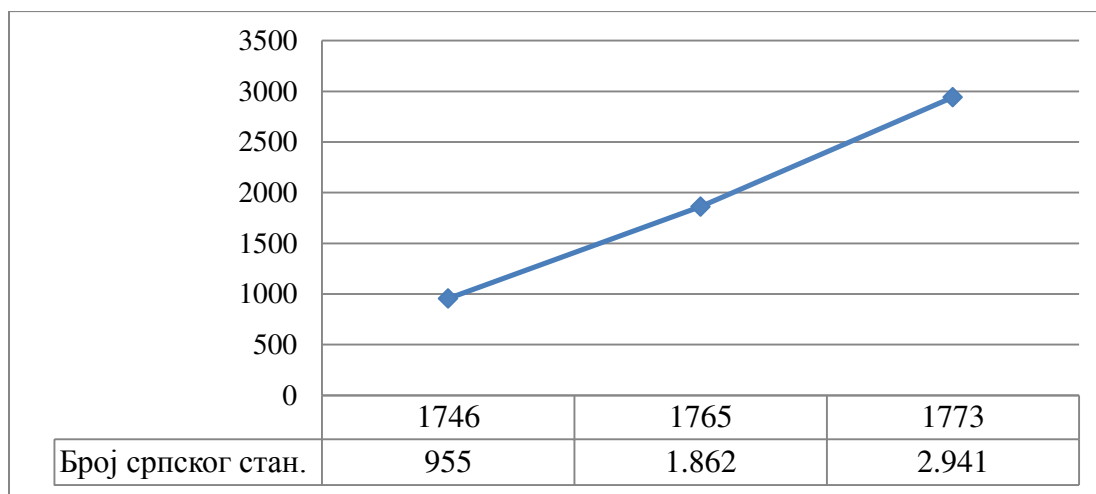
<sup>28</sup> Реч је о два пописа домаћинстава српског (православног) становништва Великог Бечкерека. Први попис је из 1765, састављен је у Великом Бечкереку и осим године, не садржи друге податке о времену када је начињен. Други пописни документ је састављен 7. децембра 1773. године, у Великом Бечкереку. Оба извора се састоје из готово истих пописних рубрика. Тако, поред броја домаћинстава и поименичног списка њихових старешина, они садрже и податке о броју ожењених мушкараца у сваком домаћинству, броју мушке и женске деце – у попису из 1765. године дечију популацију, осим по полу, требало је пописати и по узрасту – ону млађу од 7 година и ону старију од 7 година, док је у попису из 1773. године децу требало разврстати само према полу, потом је, према пописним рубрикама, било потребно утврдити број удоваца и удовица, слуга и слушкиња, а онда и укупни број чланова у сваком од пописаних домаћинстава. Попис из 1765. садржи још једну рубрику, која је захтевала уписивање податка о броју укућана у сваком домаћинству који су дали исповест (Д. Ј. Поповић, *Срби у Банату*, 258-264, 270-281.).

<sup>29</sup> F. Mileker, *нав. дело*, 31; В.С. Дабић, *нав. дело*, 198.



литератури се пре свега указује на потешкоће са којима се ово становништво суочавало у покушају да се адаптира на еколошке и климатске услове поднебља.<sup>30</sup> Вероватно је да то нису били и једини проблеми. Извесно је да је на опстанак немачког становништва у насељу утицао рат (1737 – 1739) и епидемија куге. У попису Бечкеречког дистрикта која је спровела државна власт, 1740. године, Велики Бечкерек је означен као српско насеље.<sup>31</sup> Да би демографски оснажиле покрајину, државне власти ће наставити колонизацију немачког становништва и у наредном раздобљу, пре свега од друге половине XVIII века, те се о сталном присуству Немаца у Великом Бечкереку може и говорити од тог времена. О бројчаном односу српског и немачког становништва, у периоду XVIII века, за сада, располажемо подацима из једног историјског извора. Реч је о попису парохија Темишварске епископије из 1773. године. Према подацима садржаним у овом извору, те године је у Великом Бечкереку било 96 кућа немачког (римокатоличког) и 721 кућа српског (православног) становништва.<sup>32</sup>

Графикон 1: Број српског становништва у Великом Бечкереку 1746 – 1773. године



<sup>30</sup> F. Mileker, *нав. дело*, 32.

Засебну општину, први немачки насељеници у Великом Бечкереку су формирали 1723. године.

<sup>31</sup> Д. Ј. Поповић, Ж. Сечански, *нав. дело*, 49.

<sup>32</sup> Д. Руварац, *Српска Митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци, 1902, 147.

Вероватно и до времена седме деценије XVIII века привредно средиште своје области, стицањем статуса слободног трговишта, Великом Бечкереку као насељу односно његовим становницима додељена су одређена управна и економско-фискална права, која су прецизно дефинисана владаревим актом (*привилегијално писмо; привилегија*) од 6. јуна 1769. године,<sup>33</sup> а којим је потврђена и оснажена улога места као центра за своју околину али и подстакнут његов даљи административни и економски развој, пре свега развој трговине, заната, манифактуре, што је и био један од разлога којим се државна власт руководила када је Великом Бечкереку доделила статус трговишта. Ова одлука била је мотивисана популационо-привредним разлозима – место је требало да постане атрактивније за насељавање новог становништва, пре свега Немаца, али и других колониста.<sup>34</sup> У исто време једно урбано насеље у области било је потребно за лакше привредно функционисање и становништва сеоских насеља у окружењу.

Када је реч о управним правима насеља, *привилегијом* је било омогућено становницима Великог Бечкерек да бирају чланове месног магистрата који су чинили тржишни судија и седморица већника; даље, утврђен је делокруг послова тржишног магистрата (убирање и разрезивање пореза, магистрат је био орган првостепене судске власти – судио је за извршене прекршаје и грађанске спорове, било му је поверено и учешће у старању о јавној безбедности у месту, водио је месне финансије), затим, прописан је начин избора и дужина мандата његових чланова и њихова верско-национална структура, одређени су и други чиновници локалне администрације и поступак њиховог избора, утврђен је степен самосталности у раду магистрата према органима централне власти.<sup>35</sup> У вођењу послова трговишта

---

<sup>33</sup> *Привилегија Марије Терезије којом уздиже општину Велики Бечкерек на степен тржишта из 1769. године*, Архивска грађа Градске државне архиве у Зрењанину (1) 1953, 9-16.

<sup>34</sup> Исто.

<sup>35</sup> *Привилегија Марије Терезије*, 10-12, 14-16. Преко месног магистрата државна власт је контролисала и рад свештеника у вршењу њихових парохијалних обавеза и вођењу матичних књига, централној власти важним као извор података о становништву. У парохијалним протоколима има сведочанстава о тој контроли. Тако се сазнаје, да су великобечкеречки пароси узимали, како је у два наврата забележио, месни свештеник, Јован Којић, „квитунг от церволтера“ и „из маџистрата“, али и

магистрату је дозвољена употреба сопственог печата.<sup>36</sup> Укупно, овим актом је дата законска основа за административни развој насеља утемељен на самоуправним правима.

У економском погледу, проширена су пре свега тржишна права насеља. Осим седмичних пијаца, овим актом трговиште Велики Бечкерек је стекло право на одржавање два годишња вашара, укључујући и право располагања пијачним и вашарским таксама.<sup>37</sup> У погледу фискалних права становника трговишта, привилегијом је предвиђено паушално плаћање једне од основних пореских дажбина – контрибуције, могућност откупа од обавезе кулука, а прецизно су била дефинисана и задужења насеља у вези са коначењем војске и обезбеђења превоза и подвоза војним и цивилним чиновницима.<sup>38</sup> На овај начин положај житеља насеља као пореских обвезника постао је правно сигурнији, у неким сегментима пореска давања су олакшана, оснажена су и њихова права слободних људи, статус који им је истим актом признат.

Године 1779/80. Банат је, изузимајући подручје под војном управом (Банатска војна крајина), подређен угарским управним властима, па су на његовом подручју образоване жупаније – Торонталска, Тамишка и Крашовско-северинска. У Великом Бечкереку, као седишту Торонталске жупаније, од тога времена биће смештени и органи жупанијске администрације. Продаја коморских поседа у Темишварском Банату, која је пратила ову управну промену, није угрозила статус насеља као слободног трговишта.

---

предавали у месни магистрат, на захтев Темишварске администрације, извештаје о броју крштених (рођених) и умрлих у православној парохији.

<sup>36</sup> Исто, 14.

<sup>37</sup> Исто, 13.

<sup>38</sup> Исто, 11-13.

## 2. ПРАВОСЛАВНА ПАРОХИЈА У ВЕЛИКОМ БЕЧКЕРЕКУ (1746 – 1800)

### 2.1. Матичне књиге

Најстарија сачувана матична књига православне парохије у Великом Бечкереку је књига умрлих, која је вођена при месном саборном храму посвећеном Успењу Пресвете Богородице. У њој је евидентирана смрт парохијана почев од 6. марта 1746. године. Књига умрлих је била део парохијалног протокола који је садржао још попис парохијана (домовни протокол) из 1746. године, књигу крштених и вероватно књигу венчаних. Како је на првом листу насловљено, она је чинила „часть четверта“ овог протокола.<sup>39</sup> На жалост не располажемо сазнањима о томе како је било организовано и уређено матично књиговођство у великобечкеречкој православној парохији до средине пете деценије XVIII века. Вођење матичних књига у православним парохијама на подручју Карловачке митрополије, како је указано, иницирала је Хабзбуршка државна власт. Будући да се односе на обреде настале у оквиру хришћанских цркава, податке о крштењу, смрти и венчању припадника једне верске заједнице могли су да евидентирају само представници одговарајуће црквене

---

<sup>39</sup> Историјски архив Зрењанина (даље: ИАЗ), Фонд. 519 *Збирка црквених матичних књига* (даље: ЗЦМК), Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига умрлих (1746 – 1764) књига број 34; К. Димитријевић, *Српски православни храмови, њихови Петровград (Велики Бечкерек)*, Петровград, 1938, 119. Како је указано, домовни протокол (1746) је објавио Душан Поповић средином шесте деценије XX века. Издање је приређено на основу преписа који је начинио Тимотије Рајић, тадашњи управник Градског државног архива у Зрењанину (Д. Ј. Поповић, *Срби у Банату*, 237-257). Када је реч о несачуваним деловима поменутог парохијалног протокола, познато је да је на основу података из књиге крштених Тимотије Рајић, вероватно у исто време, када је сачинио препис домовног протокола за монографију Душана Поповића, саставио и именски регистар породица које су у том периоду насељавале Велики Бечкерек (Историјски архив Зрењанина, Фонд. 38 *Тимотије-Тима Рајић 1778 – 1953*, кутија број 1, архивски број 58). Даља судбина ових књига као и домовног протокола је за сада непозната. До средине деведесетих година XX века парохијалне књиге су чуване у архивима црквене општине при месним храмовима, да би од тада бригу о њима преузео Историјски архив Зрењанина.

власти у чијој надлежности је обављање ових обреда и било. И поред тога, црквене власти све до средине XVI века нису налазиле за потребно да учине обавезним и организују потпуно и унифицирано евидентирање података о крштеним, венчаним и умрлим. Због тога је развој парохијалних књига у тесној вези са настојањима државних власти да посредством парохијалних свештеника дођу до наведених података, што је временом довело до тога да матичне књиге и изводи из њих постану јавне исправе.<sup>40</sup> У том смислу, прекретницу у развоју парохијалних књига означила је наредба коју је у име енглеског краља издао Томас Кромвел 5. септембра 1538. године, а којом је обавезао парохијалне свештенике да под претњом казне воде и чувају парохијалне књиге. Државна власт пресудно је утицала на развој матичне службе и у Француској. Наиме, годину дана након наредбе енглеског владара, француски краљ Франсоа I је (августа 1539) издао указ о обавезном вођењу матичних књига на територији Француског краљевства. Потом су донета још три прописа – укази из 1579, 1667. и 1736. године којима је даље усавршавано вођење парохијалних протокола у Француској и устројена модерна матична служба која је ефикасно покривала читаву државну територију.<sup>41</sup> Прописи енглеског и француског краља из 1538. и 1539. године вероватно су утицали и на представнике Римокатоличке цркве да посвете већу пажњу проблему вођења парохијалних протокола и уређењу матичног књиговодства. Тако се на дневном реду црквеног сабора у Тренту (1545 – 1563) нашло и питање парохијалних књига. Ипак, сабор је донео само неке начелне одлуке које нису имале већи утицај на њихов развој. Када је реч о настојањима црквених власти да уреде област матичне евиденције, од пресудног значаја било је објављивање *Римског обредника* (*Rituale Romanum*) папе Павла V 1614. године, пошту су у њему садржани обрасци за вођење књига крштених, венчаних, умрлих и пописа парохијана (*Status animarum*). Тиме је створена основа за једнообразно вођење парохијалних књига у римокатоличком свету, мада је оно и даље зависило од спремности свештенства да се придржава прописаних образаца, будући да није била

---

<sup>40</sup> В. С. Дабић, *Морталитет и старосна структура српског становништва*, 16, 14.

<sup>41</sup> В. С. Дабић, *нав. дело*, 15; Р. Chaunu, *Civilizacija klasične Evrope*, 166.

предвиђена санкција за несавесно вођење протокола. *Римски обредник* је утицао и на развој парохијалних књига код Срба.<sup>42</sup>

Обрасци које је прописао *Римски обредник* били су већ у широкој употреби у Хабзбуршкој монархији, када су представници хабзбуршке државне власти поставили захтев карловачко-београдском митрополиту Вићентију Јовановићу да се у српским насељима у Хабзбуршкој монархији воде парохијалне књиге. У *Правилима за свештенике и ђаконе* из 1732. године митрополит Вићентије Јовановић је прописао прве обавезујуће формуларе за уписивање крштених, венчаних и умрлих у православним парохијама. Прописани формулари су представљали превод образаца из *Римског обредника* из 1614. године.<sup>43</sup> Нешто раније, његов претходник, београдски митрополит Мојсије Петровић, са циљем да уреди и контролише рад православних свештеника али и народно-црквени живот уопште, настајао је, поред осталог, да учини обавезним и вођење матичних књига на подручју Београдске а потом и на територији Карловачке митрополије-архиепископије.<sup>44</sup> Како је делатност

---

<sup>42</sup> В. С. Дабић, *нав. дело*, 15.

<sup>43</sup> Исто, 16.

<sup>44</sup> Исто, 15; И. Точанац, *Прописи митрополита Мојсија Петровића за свештенике и парохијане*, Историјски часопис XLVIII (2001), 156. Основе црквеној организацији Срба у Хабзбуршкој монархији постављене су владаревом дипломом од 4. марта 1695. године којом је цар Леополд I (1658 – 1705) потврдио седам епископа, које је у складу са раније добијеном привилегијом (од 21. августа 1690) поставио патријарх Арсеније III Црнојевић, и тиме озаконои мрежу обновљених или новостворених православних епископија на територији Хабзбуршке монархије (Краљевине Угарске). Статус нове црквене организације коначно је утврђен 1708. године на сабору у манастиру Крушедол, када је поред избора новог црквеног старешине, након смрти патријарха Арсенија III, решено да ће нова црквена област бити аутономна митрополија која ће само у духовним стварима бити зависна од Српске патријаршије у Пећи. На њеном челу налазиће се митрополит – архиепископ. Седиште митрополије било је најпре у манастиру Крушедол, а од 1718. године у Карловцима. Признавањем права на сопствену црквену организацију, српском народу у Хабзбуршкој монархији је као верској заједници, осим верских, признат и низ политичких, економских и других слобода и права којима је утврђена његова народно-црквена самоуправа и уобличен његов правно-политички положај у оквирима хабзбуршке државне заједнице. Године 1718, након рата са Османским царством, Хабзбуршка монархија је остварила значајно територијално проширење које је поред осталог обухватило југоисточни Срем, затим подручје источно од реке Тисе, између Мориша, Дунава и Карпатских планина (Банат), и јужно од река Саве и Дунав простор између Дрине, Тимока и Западне Мораве.

архијереја била ограничена пре свега на њихове дијецезе, митрополит Мојсије Петровић је наредио да се од 1. јануара 1727. године најпре на подручју његове епархије – архидијецезе, која је обухватала Београдску и Сремску епископију, воде протоколи крштених, венчаних и умрлих и при томе навео податке које је требало у

---

Задобијене области издвојене су као посебне управно-политичке целине (Краљевина Србија и Темишварски Банат) које су биле под пуном контролом централних државних канцеларија (Дворске коморе и Ратног савета). Насељене српским становништвом, ове области у духовном погледу нису биле припојене постојећој православној Карловачкој митрополији, него су организоване у оквиру посебне црквене организације – Београдске митрополије-архиепископије у чијем саставу су се нашле и четири епархије, до тада у саставу Српске патријаршије у Пећи – Темишварска, Вршачка (у Банату), Београдска и Ваљевска. Оснивањем друге аутономне архиепископије, Српска црква у Хабзбуршкој монархији је подељена на две целине. Такво решење било је неприхватљиво за Србе, те су уследиле активности представника српске духовне и световне елите и народа са циљем да се успостави организационо јединство српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији. До 1726. године постојале су две црквене области. Избором дотадашњег црквено поглавара Београдске архиепископије, Мојсија Петровића, за карловачког митрополита на народно-црквеном сабору (1726) требало је да се две митрополије уједине. Међутим, државне власти су Мојсија Петровића потврдиле за архиепископа само Карловачке митрополије, док је Београдском митрополијом могао да управља као администратор. Тек након смрти митрополита Мојсија Петровића (1731), владар је новоизабраног архиепископа Већентија Јовановића потврдио за архиепископа и митрополита карловачког и београдског тако да је он први али и једини званично признати београдско-карловачки митрополит, односно о уједињењу Београдске и Карловачке митрополије може се говорити тек од тада. Проблем две српске архиепископије решио је наредни рат Хабзбуршке монархије и Османског царства (1737 – 1739). Мировним уговором из 1739. године граница између две државе се усталила на Сави и Дунаву, тако да је велики део територије Београдске митрополије потпао под турску власт и враћен под јурисдикцију Српске патријаршије у Пећи, док су две банатске епископије, Темишварска и Вршачка, остале у саставу Карловачке митрополије. Исте године када је почео аустро-турски рат, умро је митрополит Вићентије Јовановић, а на територију под хабзбуршком влашћу током овог рата прешао је српски патријарх Арсеније IV Јовановић, кога су народ и свештенство прихватили за свог црквеног поглавара. Године 1741. патријарх Арсеније IV потврђен је за архиепископа Карловачке митрополије (Ј. Радонић, М. Костић, *Српске привилегије од 1690. до 1792*, Београд, 1954, 91-95; В. С. Дабић, *Привилегије Срба у Хабзбуршкој монархији, Iу!* Енциклопедија српског народа, Београд, 2008, 892-893; Исти, *The Habsburg – Ottoman War of 1716 – 1718*, 191-192; П. Пузовић, *Српска православна црква, Iу!* Енциклопедија српског народа, Београд, 2008, 1066; И. Точанац, *Београдска и Карловачка митрополија. Процес уједињења (1722 – 1731)*, Историјски часопис LV (2007), 201-202, 208-214.

њима бележити, али није приложио обрасце за њихово вођење.<sup>45</sup> Ипак питање вођења парохијалних протокола у српским насељима у Хабзбуршкој монархији тако је иницирано, и у деценијама које су следиле, уз настојање државних власти, област матичног књиговођства биће уређена, а пракса сталног и правилног вођења парохијалних књига ће се усталивати.<sup>46</sup> Када је реч о грађи која се налази у Историјском архиву Зрењанина, са до сада најстаријим познатим парохијалним протоколом вођеним у православној парохији у Великом Бечкереку временски су подударни и сачувани парохијални протоколи готово исте структуре као и великобечкеречки, а који су вођени и у неким околним српским насељима – Итебеју (1745) и Елемиру (1746), као и књига крштених православне парохије у насељу Шурјан из 1745. године. Наведени протоколи уједно представљају и најстарије сачуване парохијалне књиге ових места.<sup>47</sup>

---

<sup>45</sup> В. С. Дабић, *Морталитет и старосна структура српског становништва*, 15; И. Точанац, *Српски народно-црквени сабори (1718 – 1735)*, Београд, 2008, 224; Р. М. Грујић, *Први кораки увањања црквених матица код Срба*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду VII св. 1-3 (1934), 327.

<sup>46</sup> Треба напоменути да најстарија сачувана српска парохијална књига потиче из Београда. Реч је о књизи крштених која је вођена при саборном храму Св. архистратига Михаила и Гаврила. Подаци у њој бележени су од 5. октобра 1718. године. Њено вођење такође је наредио митрополит Мојсије Петровић (В. С. Дабић, *Морталитет и старосна структура српског становништва*, 15).

<sup>47</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Итебеј Матична књига рођених (1745 – 1765) књига број 1, Матична књига умрлих (1745 – 1772) књига број 1; ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Елемир Матична књига рођених (1746 – 1761) књига број 3, Матична књига венчаних (1746 – 1766) књига број 3, Матична књига умрлих (1746 – 1761) књига број 3; ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Шурјан Матична књига рођених (1745 – 1801) књига број 1).

Два акта темишварског епископа Георгија Поповића (1745 – 1757) из 1745. и 1746. године сведоче о активностима овог архијереја око уређења прилика у подручној му дијецези – раду на нормирању дужности епархијских протојереја, састављању правила за парохијалне свештенике, бризи о њиховом образовању и правилном обављању парохијалне службе, о школама и образовању деце, богослужбеним правилима, епархијским визитацијама, приходима протопрезвитера и друго (В. Гавриловић, *Две окружнице темишварско-липовског митрополита Георгија Поповића из 1745 – 1746. године*, Темишварски зборник 2 (2000), 181-189). О томе да ли је епископ Георгије Поповић посвећивао пажњу или наређивао и вођење парохијалних књига на подручју Епископије може се само претпоставити. Вероватно је да је у исто време и државна власт била заинтересована да се вођење матичних књига нормира и устали.



Најстарија сачувана матрикула православне парохије у Великом Бечкереку, као што је указано, вођена је у канцеларији при месном храму посвећеном Успењу Пресвете Богородице. Четрдесетих година XVIII века у Великом Бечкереку су постојала два православна храма, оба посвећена Богородици – црква Успења Пресвете Богородице (Саборна црква) и црква Ваведења Пресвете Богородице (Горња црква).<sup>48</sup> Све до краја осме деценије XVIII века, сачувана грађа обухвата протоколе који су вођени у канцеларији храма Успења Пресвете Богородице. Најстарије сачуване матичне књиге вођене у канцеларији цркве Ваведења Пресвете Богородице датирају из 1779. године, када су у православној парохији у Великом Бечкереку уведени парохијални протоколи на штампаном формулару. О почецима матичне евиденције вођене у канцеларији овог храма нису нађени експлицитни подаци. Међутим, један запис у књизи крштених цркве Успења Пресвете Богородице указују да би 1776. година могла да представља *terminus post quem*. Наиме, реч је о забелешци на горњој маргини листа у оквиру евиденције за 1777. годину о годишњем извештају о броју крштених и умрлих, који је састављен на захтев представника државних власти. Како је записано „из протокхла здѣшнїя цркве и пакъ ѿ воведенске“ предат је „у Магистрат здѣшнихъ“ извештај (репорт) о броју крштених у периоду од 16. јула 1776. до 25. јула 1777. године, а „По заповести високо Славне администрације“. Истог дана – 3. августа 1777, достављен је и годишњи извештај о броју умрлих парохијана.<sup>49</sup> И поред сведочанства да су парохијални протоколи

---

<sup>48</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Матична књига умрлих (1746 – 1764) књига број 34, Матична књига умрлих (1779 – 1784) књига број 35.

Према досадашњим сазнањима месна црква посвећена Успењу Пресвете Богородице грађена је и дограђивана у времену од 1744. до 1787. године. Када је реч о парохијалном храму посвећеном Ваведењу Пресвете Богородице, време почетка грађења ове цркве није утврђено. Година 1777. се наводи у литератури као хронолошка одредница која обележава њен завршетак. Опис великобечкеречких православних храмова, из 1758. године, оставио је у свом извештају о обављеној визитацији парохија Темишварске епископије, Арсеније Радивојевић, тадашњи администратор ове епархије (К. Димитријевић, *нав. дело*, 120-121; Д. Руварац, *Темишварска епархија од њена постанка до 1758. године*, Сремски Карловци, 1914 – 1929, 20-23).

<sup>49</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1772 – 1778) књига број 2; Матична књига умрлих (1772 – 1778) књига број 2.

вођени у оба великобечкеречка православна храма у периоду који је претходио времену на који је указивала најстарија сачувана грађа, ипак, када је реч о раздобљу пете и шесте деценије XVIII века, мишљења смо да су матичне књиге вођене само при храму Успења Пресвете Богородице, те да су у њима бележени подаци о крштењу, венчању и смрти житеља са читавог подручја православне парохије у Великом Бечкереку.

Најстарија сачувана матична књига великобечкеречке православне парохије – књига умрлих, вођена је до 17. априла 1764. године. Да ли је након тога замењена другом књигом или је начињена пауза у евидентирању смрти парохијана до почетка (8. јануара) 1768. године, од када почињу да се региструју подаци о умрлима у следећем сачуваном протоколу, остало је непознато. Како сачувана грађа показује, у православној парохији у Великом Бечкереку су од јануара 1768. године уведени и нови протоколи крштених и венчаних – за сада и најстарије сачуване матрикуле о венчањима и крштењима у парохији.<sup>50</sup> Будући да је постојао отпор покрајинских сталеза када је требало спроводити државне пописе становништва, централна државна власт је одлучила да преко парохијалних протокола (књига крштених, венчаних и умрлих и регистара парохијана), обавезујући представнике црквених власти признатих конфесија, дође до поузданих података о становништву Хабзбуршке монархије, који су јој били потребни приликом планирања и спровођења пореских реформи, регрутацији војника и за друге сврхе, односно за вођење одговарајуће популационе политике. Када је реч о подручју Угарске краљевине, то је учињено одлуком царице Марије Терезије 1766. године, коју је пратила решеност државних власти да побољша квалитет дотадашњег матичног књиговођства и у вези са тим донесе обавезујуће прописе о вођењу парохијалних протокола. О одлуци државних власти да уреди питање вођења матичних књига православна јерархија Карловачке митрополије је обавештена 1767. године. Од тада су за поштовање ове

---

<sup>50</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1768 – 1771) књига број 1, Матична књига венчаних (1768 – 1771) књига број 1, Матична књига умрлих (1768 – 1771) књига број 1.

владареve наредбе били одговорни митрополит и епископи, а брига око чувања и набављања протокола била је обавеза парохија у чијој својини су они и остајали.<sup>51</sup> Можда у светлу поменутих одлука треба посматрати и увођење нових парохијалних протокола у православној парохији у Великом Бечкерекy, од почетка 1768. године.

Књиге крштених, венчаних и умрлих које се воде од 1768. године чиниле су сегмент парохијалног протокола, који је, како се из њихових наслова сазнаје, вођен у канцеларији месног храма Успења Пресвете Богородице и који је садржао хронолошки подударну евиденцију о крштењу, венчању и смрти парохијана, вођеној до краја 1771. Од јануара, следеће, 1772. године матична евиденција се води у новим књигама – судећи на основу штампаног наслова ових матрикула може се закључити да су оне биле плански намењене за употребу у православној парохији у Великом Бечкерекy и да ће се водити при храму Успења Пресвете Богородице. Подаци, у свакој од тих књига, бележени су до краја 1778. године.<sup>52</sup> У раздобљу 1746 – 1778. парохијалне књиге не садрже одштапане формуларе према којима би се водила евиденција о крштењу, закљученим браковима и умрлима, него се воде у форми табеле<sup>53</sup> у којој је према мастилом исписаним рубрикама требало бележити одговарајуће податке.

Питање уређења начина вођења матичних књига подразумевало је и доношење прописа који су се тicali контроле правилности у њиховом вођењу, односно редовних прегледа протокола, што ће формално бити регулисано законским актима донесеним крајем осме деценије XVIII века. Судећи на основу података

---

<sup>51</sup> В. С. Дабић, *Морталитет и старосна структура српског становништва*, 17-18.

<sup>52</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1772 – 1778) књига број 2, Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига венчаних (1772 – 1778) књига број 2, Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига умрлих (1772 – 1778) књига број 2.

<sup>53</sup> Књига умрлих (1746 – 1764) није вођена по табеларном шаблону већ на обрасцу који је садржао наративни исказ према којем су уписивани потребни подаци. О подацима, које је требало бележити у матичним књигама биће више речено у целинама у раду у којима је на основу садржаја сваког од тих протокола анализирана брачност, родност и смртност у великобечкеречкој православној парохији, са детаљним приказом и начина на који су ове две књиге вођене.

садржаним у књизи умрлих (1746 – 1764) и матрикулама вођеним од 1768. до 1778. године, парохијални протоколи, током наведених раздобаља, нису били прегледани. Изузетак је најстарија сачувана књига крштених (1768 – 1771), коју је, 15. марта 1769. године преконтролисао тадашњи месни парох, Петар Поповић. Матичне књиге вођене 1768 – 1778. су прегледане тек пошто су у Парохији уведене нове матрикуле, са штампаним формуларом, када је старије протоколе преконтролисао ондашњи великобечкеречки протојереј и парох насеља Неузина – Захарије Поповић, али је том приликом начињен преглед вероватно само парохијалних књига вођених од 1772. године. У записима о прегледу, који се налазе у књизи крштених, књизи венчаних и књизи умрлих а које су обухватале матичну евиденцију од 1772. до 1778, прота није ништа забележио о начину на који су протоколи вођени и евентуалним грешкама, већ је само констатовао, у књизи умрлих, да евиденција о смрти парохијана за године 1768, 1769, 1770. и 1771. „несть в протоколъ сеи“, који је прегледан 2. марта 1779. године, док се у запису о прегледу протокола крштених каже: „779 Марта 2 прегледанъ Кроме 768, 769, 770, 771 всемѣ протоколъ несть...“. У књизи венчаних само је уписан податак о извршеном прегледу и датуму када је то учињено, такође 2. марта 1779. године.<sup>54</sup> Иако је у овом случају изостао коментар о начину вођења књига, представници виших црквених као и државних власти били су свесни мањкавости старијих матичних књига, што је и водило ка увођењу протокола са штампаним формуларима, који се као обавезни уводе у парохијама Карловачке митрополије од 1779. године.<sup>55</sup> Нешто раније, уведене су још неке новине у начину

---

<sup>54</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига умрлих (1772 – 1778) књига број 2, Матична књига рођених (1772 – 1778) књига број 2, Матична књига венчаних (1772 – 1778) књига број 2.

<sup>55</sup> Више података о томе да су представници православне јерархије били свесни да је у старијим протоколима било пропуста и грешака, као и о захтевима подручног епископа да се грешке исправљају и евиденција поправи, оставио је протојереј Захарије Поповић у записима о прегледу књига вођених у матичној му парохији. Реч је о записима о прегледу протокола умрлих и венчаних православне парохије у Неузини од 12. новембра 1775. године. У протоколу умрлих забележено је: „Заклучхетса наново ѿсеѡ, прегледанаѡ дня протокол исправно водити, Безвсяки извѣта“, док је у књизи венчаних записано да се евиденција о склопљеним браковима има: „наново писати“, како је тражио – „остро заповедасе“, тадашњи темишварски епископ Мојсије Путник. Да ли је том приликом

вођења протокола, а у циљу побољшања матичне евиденције, али и прибављања потребних података о становништву насеља. Наиме, у матичним књигама вођеним у православној парохији у Великом Бечкерек уводе се од 1777. године нове рубрике. У парохијалним протоколима је од тада требало уписивати још податак о кућном броју дома (нхмеръ, нхмера) у којем су становали родитељи детета које је крштено, лица која су склапала бракове ако су била из Великог Бечкерек, односно упокојени житељи парохије. У књизи крштених кућни број се бележи од месеца фебруара 1777, у матрикули венчаних од самог почетка те године, а у матичној књизи умрлих од почетка друге половине 1777. године. У матрикули умрлих, поред наведене, у исто време, уводе се још и рубрике према којима је требало уписивати датум сахране и старост преминуле особе (годъ умершаго, колико старъ).<sup>56</sup> О намери државних власти

---

било замерки и када је реч о начину вођења књиге крштених у овој парохији, може се само претпоставити, будући да за исти период протокол крштених није сачуван у целини и не садржи евиденцију за 1775. годину. Прегледане матичне књиге неузинске парохије су припадале типу старијих протокола који нису вођени на штампаним обрасцима. Као месни парох, протојереј Захарије Поповић, био је и сам одговоран за правилно вођење парохијалних протокола, а вероватно је да је за проту наименован исте године када је и овај преглен начињен (ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Неузина Матична књига умрлих (1768 – 1778) књига број 1, Матична књига венчаних (1768 – 1778) књига број 1, Матична књига рођених (1770 – 1776) књига број 1).

Протоколи са штампаним формуларима, на подручју Карловачке митрополије, како је већ указано, увођени су постепено, и пре 1779. године. Тако је, примера ради, царски комесар, као представник централне државне власти, односно владара, након одржане седнице Архијерејског синода, 5. децембра 1776. године, доставио митрополиту и присутним епископима тражене протоколе крштених, венчаних и умрлих, са захтевом да их они разделе паросима који су имали обавезу да сnose трошкове њихове набавке. Уз то, комесар је архијерејима пренео да је царица Марија Терезија такође наредила да се у протоколима бележе сви случајеви крштења, венчања и смрти, тачно и под строгом одговорношћу (Д. Руварац, *Радња Архијерејског синода 1776*, Српски Сион XIV (1904), 600). Протоколи на штампаним формуларима пре 1779. године, када је реч о матичним књигама које се чувају у Историјском архиву Зрењанина, вођени су у насељима Врањево и Кумани (ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Врањево Матична књига рођених (1773 – 1778) књига број 3, Матична књига венчаних (1775 – 1818) књига број 3, Матична књига умрлих (1775 – 1803) књига број 3; ИАЗ, ЗЦМК (дигитални формат), Православна парохија Кумани Матична књига рођених (1773 – 1778), Матична књига венчаних (1773 – 1778), Матична књига умрлих (1773 – 1779).

<sup>56</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Матична књига крштених (1772 – 1778) књига број 2, Матична књига венчаних (1772 – 1778) књига број 2, Матична књига умрлих (1772 – 1778) књига број 2).

да искористи парохијалне протоколе за прибављање података о становништву сведочи и, већ помињани извештај о броју крштених (рођених) и умрлих који су великобечкеречки пароси саставили и предали 3. августа 1777. године у месни магистрат. Поред наведеног извештаја, у књизи крштених цркве Успења Пресвете Богородице (1772 – 1778) налазе се још два сведочанства о томе да је на темељу матичних књига централна власт долазила до потребних информација о становништву великобечкеречке православне парохије. Утисак је да су оба сведочанства из 1778. године, односно из времена када се, и на основу других показатеља, може уочити веће интересовање државних власти за вођење матичне евиденције. Из садржаја записа у књизи крштених сазнаје се да је, на основу евиденције из овог протокола, начињен пресек броја рођених, и то закључно са датумима 30. јун и 30. септембар 1778. У оба случаја је убележена иста текстуална назнака – „до здѣ предато“.<sup>57</sup> Почев од месеца јануара 1779. године, у православној парохији у Великом Бечкерек у матичне књиге се воде на штампаним формуларима. Увођење штампаних протокола био је корак даље у намери државних власти да уреди област матичног књиговођства – унификацијом парохијалних књига, која је требало да осигура само евидентирање прописаних података, савесније бележење и тачност. У том правцу предвиђена је и обавеза да надлежна црквена власт редовно и тачно врши њихов преглед. Тиме су створене претпоставке да матичне књиге постану поуздан извор података о становништву Хабзбуршке монархије. Све то је резултирало да црквене матрикуле и изводи из њих буду проглашени за јавне исправе, што је и остварено 1782. године.<sup>58</sup>

Да би се, у будућности, избегла свака произвољност и несавесност у вођењу парохијалних протокола, као што је напоменуто, требало је да се преко надлежних

---

<sup>57</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Матична књига крштених (1772 – 1778) књига број 2. У протоколима венчаних (1768 – 1778) не налазе се сведочанства која би указивала на то да је надлежна државна власт захтевала састављање извештаја о становништву великобечкеречке православне парохије утемељеним на подацима из ових књига, а какве су, као што је указано, састављали месни пароси на основу података садржаних у књигама крштених и умрлих.

<sup>58</sup> В. С. Дабић, *Морталитет и старосна структура српског становништва*, 18.

црквених власти обезбеди њихова континуирана контрола. Тако је, поред других дужности, предвиђена обавеза протојерејима да „од времена на време“ надгледају „да се убудуће уредно држе четири парохијална протокола, у које ће се одмах заводити: умрли, венчани и исповедани парохијани“.<sup>59</sup> Истим законским актом (Деклараторни рескрипт из 1779. године) потврђена је и обавеза епископима да приликом канонских визитаација својих епархија протоколе „по уведеним штампаним књигама...имају... најтачније прегледати“.<sup>60</sup>

Прибављање тачних података о становништву било је основа за спровођење свеобухватних реформи у Хабзбуршкој монархији током друге половине XVIII века, за време владавине царице Марије Терезије (1740 – 1780) и цара Јозефа II (1780 – 1790). Реформски рад ових владара обухватио је готово све сфере државног и друштвеног живота – од реформе система државне управе, војске, пореског система и привреде, преко реформе црквених установа, система јавног образовања и здравства, до промена у сфери обичаја, верског и свакодневног живота поданика.<sup>61</sup> Током наведеног реформског рада спроведена је реформа и Српске православне цркве. Циљ је био да се успостави државна контрола и створи стални систем за управљање црквено-народним животом Срба у Хабзбуршкој монархији. То је и остварено у периоду од 1769. до 1782. године, доношењем неколико закона – Регуламената из 1770. и 1777. године, из којих је 1779. настао Деклараторни рескрипт допуњен Конзисторијалном системом од 1782. године. Наведеним владарским актима нормиран је положај и уређење Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији за наредних деведесет година, до доношења Краљевског рескрипта крајем седме деценије XIX века (1868).<sup>62</sup> И увођење у употребу новог типа матрикула (протокола

---

<sup>59</sup> Ј. Радонић, М. Костић, *нав. дело*, 138.

<sup>60</sup> Исто.

<sup>61</sup> Б. Графенауер, *Успон и развитак Аустрије, /у:/ Историја народа Југославије*, II, Београд, 1960, 817-824; П. Рокаи, З. Ђере, Т. Пал, А. Касаш, *Историја Мађара*, Београд, 2002, 349-363.

<sup>62</sup> Ј. Радонић, М. Костић, *нав. дело*, 18, 125-150, 167-178; М. Костић, *Редукација парохијских свештеника у Карловачкој митрополији 1770*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду V св. 1 (1932), 91; Р. М. Грујић, *Азбучник Српске православне цркве* (приредио С. Милеуснић), Београд, 1993, 71-72.

вођених на штампаним обрасцима) у парохијама на подручју Карловачке митрополије био је резултат нових правила којима је регулисана област матичне евиденције, а као сегмент, наведених, ширих реформских активности државних власти. Од времена увођења штампаних протокола у канцеларијама православне парохије у Великом Бечкереку, 1779. године, сачувана грађа обухвата матичне књиге оба православна храма у насељу.

Пошто су уведени штампани протоколи, матичне књиге вођене у канцеларијама великобечкеречке православне парохије прегледане су највероватније два пута. Оба прегледа су учињена током осамдесетих година XVIII века. Према белешкама у протоколима, књиге су први пут прегледане 12. маја 1782. године. Подаци садржани у запису о прегледу су оскудни и, поред датума садрже још констатацију да је дотични протокол „до здѣ прегледать“. Да је вероватно била реч о контроли која је извршена на територији целе Темишварске епископије, а свакако на простору неколико протопопијата ове епархије, указују записи истог садржаја, вероватно и писани истом руком, забележени у протоколима и неколико околних насеља. У њима су различити једино датуми, премда и они указују да су прегледи учињени у временски блиском размаку. Тако се сазнаје да су 12. маја 1782. године прегледане матичне књиге и насеља Елемира и Шурјана, два дана касније, 14. маја, Беодре и Меленаца, а 7. јуна протоколи места Маргитице. Наведена насеља су била у саставу следећих протопопијата Темишварске епископије – Велики Бечкерек и Елемир великобечкеречког, Беодра и Меленци великокикиндског, Маргитица панчевачког, а Шурјан чаковачког протопопијата.<sup>63</sup> Текст записа о наредном

---

<sup>63</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Елемир Матична књига рођених (1779 – 1794) књига број 4, Матична књига венчаних (1779 – 1852) књига број 13, Матична књига умрлих (1779 – 1788) књига број 14; ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Шурјан Матична књига рођених (1745 – 1801) књига број 1, Матична књига венчаних (1779 – 1839) књига број 4, Матична књига умрлих (1779 – 1805) књига број 6; ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Беодра Матична књига умрлих (1779 – 1789) књига број 5, ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Меленци Матична књига рођених (1783 – 1792) књига број 3, Матична књига умрлих (1779 – 1783) књига број 23; ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Маргитица Матична књига рођених (1779 – 1800) књига број 1, Матична књига венчаних (1779 – 1827) књига број 7, Матична књига умрлих (1779 – 1802) књига број 11.



прегледу је детаљнији. Протоколе је тада, како је наведено, прегледао темишварски епископ Софроније Кириловић, у Темишвару, 15. маја 1785. године.<sup>64</sup> О евентуалним потоњим контролама не налазе се потврде у сачуваној грађи. Тако се, на пример, о старању великобечкеречких протојереја Захарија Поповића<sup>65</sup> и потом Теодора Кадића о правилном вођењу матичних књига током последње две деценије XVIII века може само претпоставити, будући да о томе нема података озваничених у матрикулама. Утисак је да су у том послу пароси у Великом Бечкереку били самостални и да су протоколе водили пре свега према сопственим способностима и савести.

Како то сачувана грађа показује, од времена 1779, парохијалне књиге при месном храму посвећеном Вавдењу Пресвете Богородице у Великом Бечкереку је, током осамдесетих година, водио углавном парох Георгије Стојковић. Од почетка последње деценије XVIII века у протоколима овог храма срећу се чешће записи и

---

У матрикулама великобечкеречког храма Вавдења Пресвете Богородице белешка о прегледу, обављеном 1782. године, није уочена. Реч је о књигама венчаних и умрлих вођеним у канцеларији ове месне цркве.

<sup>64</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1784 – 1786) књига број 6, Матична књига венчаних (1784 – 1807) књига број 6, Матична књига умрлих (1784 – 1791) књига број 6; ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Вавдења Пресвете Богородице и Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1784 – 1787) књига број 5, Црква Вавдења Пресвете Богородице и Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига венчаних (1784 – 1804) књига број 5, Црква Вавдења Пресвете Богородице и Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига умрлих (1784 – 1789) књига број 5.

<sup>65</sup> Податак о смрти протојереја Захарија Поповића оставио је у једном запису Георгије Константиновић, учитељ у селу Јарковац, месту суседном насељу Неузина, чији је парох био Захарије Поповић. Јарковачки учитељ је забележио: „протопресвитеръ велико-бечкеречкии Захариѣ Поповичъ, преставиѣ мѣца јанѣарѣя 22-го и погребѣѣя 23-о в пятокъ, в Нехзинѣ 792-о лѣта“ (П. Момировић, *Стари српски записи и натписи из Војводине*, I, Нови Сад, 1993, 701 (запис број 2671)). Матична књига умрлих неузинске православне парохије за овај период, на жалост, није сачувана, те се тачност овог податка не може на тај начин проверити. Ипак, наведени датум смрти протојереја Захарија Поповића је временски подударан са почетком обављања дужности новог проте великобечкеречког, свештеника Теодора Кадића – уједно и пароха великобечкеречког, што сасвим извесно указује на његову тачност.

других свештеника који су обављали парохијалну службу у насељу.<sup>66</sup> Протоколе храма Успења Пресвете Богородице водили су, пак, сви великобечкеречки пароси. Будући да је у Великом Бечкереку, у овом раздобљу, постојала једна православна парохија, при вођењу матичне евиденције није се увек поштовало правило о расподели домаћинстава у насељу припадајућем храму. Примери обједињавања евиденција уочавају се у протоколима оба храма. На основу података из матрикула може се само претпоставити који су делови православне парохије, у посматраном периоду, били везани за одређени храм. Мишљења смо да је храм Ваведења Пресвете Богородице у овом раздобљу био матични храм православном становништву четврти Граднулица (Градна Улица) и дела четврти Немачка варош, а храм Успења Пресвете Богородице православном житељству осталих делова насеља, те да је следствено томе јурисдикционо подручје парохијалне цркве посвећене Успењу Пресвете Богородице обухватало знатно већи број домаћинстава (житеља) православне парохије.

## **2.2. Парохијално свештенство**

Матичне књиге су прворазредни извор за проучавање месног свештенства, и то не само његовог састава и промена које су се током XVIII века дешавале а тицале су се проблема његове бројности у великобечкеречкој православној парохији, већ се пажљивим читањем записа у парохијалним протоколима може сазнати нешто и о способности, савесности и заинтересованости појединих пароса и када је реч о вођењу матрикула али и њиховом односу према обављању парохијалних обавеза уопште.

---

<sup>66</sup> Читањем протокола стиче се утисак да је у раздобљу до 1779. године, поред Георгија Стојковића, матичне књиге ове цркве водио и свештеник Теодор Цветковић. Како матрикуле за овај период нису сачуване, ова претпоставка се, на жалост, не може потврдити непосредним сведочанствима.

На основу сачуване грађе настале из матичног књиговођства, састав месног свештенства, могуће је готово без прекида пратити за читаво раздобље од средине па до краја XVIII столећа. У православној парохији у Великом Бечкереку од 1746. године до средине прве половине наредне деценије службовала су тројица парохијалних свештеника: Исак Петровић, Јован Којић и Илија Николајевић (Николић), протојереј. Ови свештеници су забележени и у домовном протоколу из 1746. године.<sup>67</sup> Захвљујући овом извору може се сазнати по нешто и о јерејима који су до овог времена службовали у парохији. Један од њих био је и свештеник Јевтимије, уписан као старшина домаћинства, које је забележено као „дом старог попа Јевтимија“.<sup>68</sup> Судајући на основу података у протоколу умрлих (1746 – 1764)<sup>69</sup>, године 1753. свештенички састав је проширен. Од тада је у великобечкеречкој православној парохији службовао и свештеник Јован Јовановић.<sup>70</sup> До средине шездесетих година XVIII века, парохијална служба је додељена још двојици јереја – Теодору Цветковићу, дотадашњем пароху места Сига, који је службу у великобечкеречкој православној парохији започео вероватно 1761. године и Антонију Симићу (Симеоновићу) коме је место пароха додељено најкасније

---

<sup>67</sup> Д. Ј. Поповић, *Срби у Банату*, 237.

<sup>68</sup> Исто. Из периода тридесетих година XVIII века, када је реч о месном свештенству, за сада располажемо податком само о протојереју великобечкеречком, Гаврилу Андрејевићу, који је ту дужност обављао 1735. године. Могуће је да је у исто време овај јереј био и парох места, по чијем имену је тада али и доцније називан један од протопопијата Темишварске епархије (К. Димитријевић, *Српски православни храмови*, 120; Д. Руварац, *Темишварска епархија*, VIII).

<sup>69</sup> Будући да друге матрикуле нису сачуване, матична књига умрлих вођена од 1746. до 1764. године је једини извор података о месном свештенству који се могу наћи у парохијалним књигама, изузимајући домовни протокол (1746), за период пете, шесте и прве половине седме деценије XVIII века.

<sup>70</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига умрлих (1746 – 1764) књига број 34. Године 1758. у православној парохији у Великом Бечкереку су службовали свештеници: Илија Николајевић, протопрезвитер, Јован (у попису свештеника православне парохије у Великом Бечкереку је забележен као Исак) Којић, Исак Петровић и Јован Јовановић (Д. Руварац, *нав. дело*, 21-22). Из истог извора се сазнаје да је протојереј Илија Николајевић тада имао 43 године и да је био родом из Темишвара, парох Јован Којић је био стар 37 година и пореклом из Сланкамена, свештеник Исак Петровић је рођен у Вилову и тада је имао 44 године, док је парох Јован Јовановић потицао из Новог Сада и био је најмлађи међу тадашњим јерејима – имао је 31 годину (Исто).

почетком 1764. У књизи умрлих се не налазе подаци да је у међувремену неки од дотадашњих пароха преминуо или да му је престала служба. Ипак, међу пописаним старешинама домаћинстава у православној парохији, 1765. године, не налази се име протојереја Илије Николића.<sup>71</sup> Потом су, у размаку од само три године, тј. до 1768, службу у парохији добили још четворица свештеника, те је тако тада у месту била укупно деветорица православних јереја – Исак Петровић, Јован Којић, Јован Јовановић, Антоније Симић, Теодор Цветковић, који су обављали дужност пароха и у претходном периоду, затим, Тимотеј Поповић, Георгије Стојковић<sup>72</sup>, Теодор Кадић и Петар Поповић, као пароси који су у међувремену добили службу. Свештеник Исак Петровић је умро 25. фебруара 1769. године, а парох Петар Поповић<sup>73</sup> 6. маја 1771. О свештенику Јовану Јовановићу и његовом присуству у парохији се, од 1769. године, не налазе подаци у месним протоколима. Од почетка 1771. дужност пароха је обављао свештеник Максим Панић.<sup>74</sup> Његовим наименовањем за пароха, и након смрти јереја Петра Поповића, број парохијалних свештеника се усталио. Од тада их је у великобечкеречкој православној парохији било седморица: Јован Којић, Антоније Симић, Теодор Цветковић, Тимотеј Поповић, Теодор Кадић, Георгије Стојковић и Максим Панић. Наведени јереји су обављали дужност пароха током осме деценије XVIII века. Питање броја парохијалних свештеника који су могли да обављају службу у једној православној парохији било је регулисано законским прописима донесеним током седамдесетих година XVIII века, а којима је нормиран, како је већ указано, целокупан црквено-народни живот Срба у Хабзбуршкој монархији. Према одредбама тих закона, у областима под цивилном управом у

---

<sup>71</sup> Д. Ј. Поповић, *нав. дело*, 258.

<sup>72</sup> Парох Георгије Стојковић је 1765. године имао свештенички чин ђакона и био је забележен међу пописаним старешинама домаћинстава у Великом Бечкереку (Д. Ј. Поповић, *нав. дело*, 258).

<sup>73</sup> Како се из матичних књига сазнаје, свештеник Петар Поповић је претходно био парох места Опово. Парохијалну дужност у православној парохији у насељу је почео да обавља најкасније од јануара 1768. године, што је временски било блиско са пресељењем дела житеља Опова у Велики Бечкерек.

<sup>74</sup> У попису домаћинстава из 1765. године, као старешина једног дома, забележен је неки „поп Максим“ (Д. Ј. Поповић, *нав. дело*, 258). Може се претпоставити да је овде била реч о потоњем пароху Максиму Панићу. У матичним књигама, све до 1771. године, нема података о његовој служби у парохији.

насељима која су имала до 100 кућа православних верника могао је да се постави само један парохијални свештеник, до 250 кућа њих двојица, а у местима која су имала више од 250 кућа могла су да буду постављена три свештеника, уз посебну дозволу владара.<sup>75</sup>

На основу података којима располажемо, а када је реч о броју парохијалних свештеника у православној парохији у Великом Бечкерекy, утврђено је да су године 1746. на 117 домаћинстава и 955 становника службовала тројица свештеника или по један свештеник на 39 кућа односно 318,4 парохијана, 1765, на 250 домаћинстава, 436 породица и 1.862 житеља долазила су њих петорица или по један свештеник на 50 кућа, 87,2 породице и 372,4 житеља, а према подацима за 1773. годину – у парохији,

---

<sup>75</sup> У склопу тада спроведене реформе Српске православне цркве извршене су промене и у унутрашњем уређењу Карловачке митрополије које су, поред осталог, подразумевале преуређење православне парохијалне мреже и дефинисање броја свештеника који су могли да служе у једној парохији. Наиме, сваки парохијални свештеник био је задужен за већи или мањи број православних домова у својој парохији. Тај број током прве половине XVIII века није био тачно одређен и разликовао се од парохије до парохије. Сходно томе ни величина парохије није била прецизно одређена. Она се углавном поклапала са величином насеља. Ово питање је решено законским актима из 1770. и 1777. године. Како је предвиђено једна парохија није могла да има мање од 100 кућа за које је задужен један парох. Пошто су српске парохије у просеку обухватале много мањи број кућа од прописаног, реформом је требало да се величина парохија повећа а број православних свештеника следствено томе смањи; тако је и регулисање бројног стања свештеника у православним парохијама текло упоредо. У литератури је, када је реч о бројности православног свештенства, указано да је током XVIII столећа њихов број стално и неизмерно растао, а као један од разлога се наводи и то да за ступање у свештенички чин, због недостатка сталних богословских школа, није тражена нарочита стручна спрема него се са скромним знањем, често и за новац, могло постати свештеник, као и да је број свештеника нарочито повећан у време када се на челу Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији налазио митрополит Павле Ненадовић (1749 – 1768). Осим што се законским актима настојало да се утврди принцип по коме ће убудуће бити постављани свештеници, државне власти су у исто време намеравале да уреде и читав низ других питања, а која су се тичала потребног образовања свештеника, њихових парохијалних дужности, свештеничких прихода и друго, што је све и утврђено законима – Регуламент (1777) и Деклараторни рескрипт (1779) (И. Точанац Радовић, *Бачка епархија у другој половини XVIII века: Реформисање мреже парохија*, Зборник Матице српске за историју 86 (2013), 87-88; М. Костић, *Редуција парохијских свештеника*, 91-94; Ј. Радонић, М. Костић, *Српске привилегије*, 126-128, 134-136, 139-142, 145-146).

Број свештеника који су могли да служе у једној православној парохији био је тада утврђен према горе наведеном моделу.

у којој је тада служило седморица свештеника, била су 493 домаћинства, 769 породица и 2.941 становник, те је тако један парох долазио на 70,43 кућа, 109,86 породица и 420,14 парохијана. Према наведеном, може се уочити да је у периоду 1746 – 1773. постојао тренд сталног повећања броја свештеника, међутим, у исто време растао је и број домаћинстава у православној парохији и то на начин да се током истог раздобља увећавао просечан број кућа за које је био задужен један свештеник.

Табела 1: *Однос броја домаћинстава и броја парохијалних свештеника у православној парохији Велики Бечкерек 1746 – 1773. године*

Година	Број домаћинстава	Број пароха	Број домаћинстава према једном пароху
1746	117	3	39
1765	250	5	50
1773	493	7	70,43

За период осамдесетих и деведесетих година XVIII века не располажемо подацима о броју кућа или житеља у православној парохији. Када је реч о свештеницима, до средине последње деценије XVIII столећа у Великом Бечкереку су службовала, у просеку, и даље седморица православних свештеника. Ипак, динамика у промени свештеничког састава била је изразитија него у претходном периоду. Свештеници су до 1779. године били: Тимотеј Поповић, Теодор Цветковић, Теодор Кадић, Јован Којић, Георгије Стојковић, Максим Панић и Антоније Симић. У наредне две године престала је служба двојници пароха, Теодору Цветковићу и Тимотеју Поповићу.<sup>76</sup> На њихово место постављени су нови – Василије Савић

<sup>76</sup> Иако у матичним књигама није нађен запис о смрти пароха Теодора Цветковић, на основу посредних обавештења може се закључити да је он преминуо између марта и јуна 1779. Парох Тимотеј Поповић се вероватно током 1780. године замонашио – још неко време по замонашењу у протоколима се среће име Тимотеја Поповића уз које се бележи: „ѿеромонах стагѿ Георгиа велико мѿчаника Моностира“.

(1780/81) и Петар Николић (1782). Обојица су до тада, у свештеничком чину ђакона, већ имали пребивалиште у Великом Бечкерекy.<sup>77</sup> Године 1786. умро је парох Јован Којић (23. марта) а три године касније, 6. априла 1789, и Максим Панић. Исте године парохијална служба је додељена свештенику Антонију Стојанчевићу а 1796, по престанку дужности пароха Антонија Симића, и Доментијану Цветковићу.<sup>78</sup> Након смрти Петра Николића, 20. фебруара 1798, и Василија Савића, 6. фебруара 1799, и по престанку службе Антонија Стојанчевића (1799) број православних пароха у насељу је редукован. Од тада су их била четворица. У међувремену је парохијална служба додељена само једном новом свештенику – Сави Јовановићу, дотадашњем пароху насеља Елемир. Тако су у последњој години XVIII века у Великом Бечкерекy службовали пароси: Георгије Стојковић, Доментијан Цветковић, Сава Јовановић и протојереј Теодор Кадић. Према записима из матичних књига, од деведесетих година XVIII столећа, у парохији су обављали службу, као помоћни свештеници, и двојица капелана – Михаило Косовац и Јован Симеоновић. Остало је нејасно да ли су они били и једини.<sup>79</sup> Разлог овако честим променама у броју свештеника у овом периоду је за сада непознат. Чињеница је да је на крају XVIII века број пароха био знатно мањи него у претходним деценијама, иако се, врло вероватно, у међувремену повећавао број кућа односно број православних житеља у насељу.<sup>80</sup>

---

<sup>77</sup> Парох Петар Николић је, судећи на основу података који се налазе у матрикулама, вероватно потицао из свештеничке породице и био у сродничком односу са некадашњим великобечкеречким протојерејем Илијом Николајевићем. За сада не располажемо непосредним обавештењима, али се може претпоставити да му је некадашњи прота био отац.

<sup>78</sup> Пре постављења на место пароха, Доментијан Цветковић је, као ђакон и потом јерођакон, био део свештеничког подмлатка у православној парохији у Великом Бечкерекy.

<sup>79</sup> Током седамдесетих година, и у првој половини наредне деценије XVIII века у Великом Бечкерекy је живео још један свештеник – јереј Константин Поповић. Његов статус у парохији није довољно јасан. Свештеник Константин Поповић забележен је као старешина једног од домаћинстава православног становништва насеља из 1773. године. У матичним књигама, из овог, и нешто каснијег периода, његово име се среће свега неколико пута. На основу других обавештења из матрикула, може се видети да је био присутан све до смрти – 11. августа 1784. Тада је имао 47 година.

<sup>80</sup> За утврђивање свештеничког састава у великобечкеречкој православној парохији, као и прикупљању осталих информација о месном свештенству, од времена 1768. године, коришћени су подаци садржани

Читањем парохијалних књига издвојили су се, готово сами, двојица парохијалних свештеника, те ћемо покушати да нешто више кажемо о њима и поред веома оскудних непосредних обавештења. То су пароси Јован Којић и Петар Николић. Они се по много чему разликују. Свештеник Јован Којић није рођен у Великом Бечкерекy, али је највећи део живота проживео у насељу, у којем је као парох службовао дуже од четири деценије и био савременик повести места од четрдесетих година па до почетка друге половине претпоследње деценије XVIII века. Његово дуго присуство у насељу и парохији препознаје се и по начину на који је водио парохијалне протоколе. У записима у матрикулама овог месног пароха, често тешко читљивим и не баш увек ажурно бележеним, уочава се добро познавање парохијана и њихових породица – једини је месни парох који је уписивао кућне бројеве домова и онда када то у протоколима није тражено. Утисак је да је свештенику Јовану Којићу било важно да укаже на битност статуса слободног трговишта који је прознат насељу (1769), те је често уз назив места дописивао да је, како је наглашавао Јован Којић, реч о *привилегованој вароши* Великом Бечкерекy. Остали пароси то нису чинили. Поживео је 69 година. Свештеник Петар Николић припадао је млађој генерацији пароха који су током друге половине XVIII века службовали у православној парохији у насељу. Рођен је вероватно у Великом Бечкерекy и то, по свему судећи, у свештеничкој породици. Дужност пароха је обављао од 1782. до 1798. године – укупно шеснаест година, знатно краће од свештеника Јована Којића, али и већине других месних пароха. И поред тога његово присуство у парохији је уочљивије. Може се претпоставити да је имао боље образовање у односу на своје колеге. Матичне књиге је водио веома савесно и уредно, поштујући правила, са трудом да сазна тачне и све потребне податке, те тако његови записи, бележени изузетно лепим рукописом који га је чинио препознатљивим, садрже често додатне информације о парохијанима, које су нама данас драгоцен извор обавештења о насељу и његовим житељима. Како се читањем

---

у свим расположивим матичним књигама које су вођене од наведене године. Због тога у напоменама уз основни текст и није навођена појединачно свака од коришћених матрикула.



протокола уочава, Петру Николићу је поверавано бележење уноса у матичним књигама још од времена када је био у свештеничком чину ђакона. Понекад је у матрикулама водио готово целе годишње евиденције.

### 3. НУПЦИЈАЛИТЕТ

#### 3.1. Венчања у православној парохији Велики Бечкерек (1768 – 1778)

У анализи демографских структура које се тичу популације српског становништва у Великом Бечкерек у другој половини XVIII века, утемељеној на матичним књигама – у овом раду коришћеним као основни извор сазнања о демографским приликама, најпре ће бити проблематизовано питање нупцијалитета, једне од основних детерминанти демографског развоја у посматраном историјском раздобљу.

У православној парохији у Великом Бечкерек најстарија сачувана књига венчаних је вођена од 14. јануара 1768. године. Она је део парохијалног протокола који садржи и, временски подударну евиденцију о крштењима и смрти парохијана, а који је вођен у канцеларији месног храма посвећеног Успењу Пресвете Богородице. До када је евиденција у матичним књигама овог храма обухватала становништво са читавог подручја православне парохије не може се са сигурношћу знати. Као што је напоменуто, вероватно је да су, најкасније од 1776. године парохијални протоколи вођени и у канцеларији другог православног храма у Великом Бечкерек – цркви Ваведења Пресвете Богородице. Међутим, пошто сачувана грађа овог храма садржи књиге венчаних које датирају тек од 1779. године, анализа садржаја протокола венчаних великобечкеречке православне парохије, до ове године, ограничена је на матичне књиге вођене само при цркви Успења Пресвете Богородице. У времену до 1779, у канцеларији овог месног православног храма евиденција о склопљеним браковима је вођена у два матичних књига. Једна је обухватала период од 14. јануара 1768. до 14. новембра 1771. године, а потом је замењена, те су у другом протоколу бележени подаци о закљученим браковима од 8. јануара 1772. до 11.

ноембра 1778.<sup>81</sup> У оба протокола, евиденција о венчањима је вођена у форми табеле у којој је требало, према утврђеним рубрикама, уписивати следеће податке: датум склапања брака, лична имена супружника, име кума и старог свата – свидџтели, и име пароха који је обавио обред венчавања. Потребне податке, осим пароха, уписивали су и друга лица са ангажманом у великобечкеречкој православној парохији.<sup>82</sup> У књигама венчаних, евиденција није била увек ажурна. Изостављање записа о обављеном обреду је најочљивије код вођења ових протокола. Када је реч о грађи насталој током седамдесетих година XVIII века, чини се да су великобечкеречки пароси били најмање савесни управо приликом ажурирања података о склопљеним браковима. С друге стране, регистрована обављена венчања евидентирана су углавном тако што су уписивани сви захтевани подаци.

Имајући у виду наведене особености матичне евиденције о склопљеним браковима у православној парохији у Великом Бечкереку, у раду је прво анализирана брачност српског житељства у периоду 1768-1778, праћењем следећих показатеља: укупног броја закључених бракова, броја венчања по годинама и ритам склапања бракова по месецима, утицај канонских прописа на распоред венчања у току годишњег циклуса, структура брачности у односу на број првих и поновних бракова, а онда и антропонимија венчаних, као и формирање сталних презимена као једне од последица увођења матичних књига и њиховог правилног и редовног вођења.

Према подацима из књига венчаних вођеним при храму Успења Пресвете Богородице, од 14. јануара 1768. до 11. ноембра 1778. године су закључена 284

---

<sup>81</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига венчаних (1768 – 1771) књига број 1 (даље: Црква Успења Богородице МК венчаних (1768 – 1771) књ. бр. 1), Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига венчаних (1772 – 1778) књига број 2 (даље: Црква Успења Богородице МК венчаних (1772 – 1778) књ. бр. 2). Матична књига венчаних, вођена од 8. јануара 1772. до 11. ноембра 1778. године, као и она претходна, била је део протокола који је садржао још књигу крштених и књигу умрлих.

<sup>82</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК венчаних (1768 – 1771) књ. бр. 1, Црква Успења Богородице МК венчаних (1772 – 1778) књ. бр. 2.

брака.<sup>83</sup> Просечно је било 25,92 венчања годишње. Као што то показује графикон на коме је приказано склапање бракова по годинама, број венчања је током анализираних раздобља осцилирао, крећући се у распону од 17 бракова, склопљених године 1776, до 44 закључена брака у 1772.<sup>84</sup> Расподела венчања по месецима (графикон: 3) је пратила ритам литургијске године и усклађена је са распоредом годишњих циклуса у којима је, према канонским правилима било допуштено односно забрањено обављање венчања. Према црквеном праву Српске православне цркве венчања се не могу обављати у време поста – и то, током четири велика поста – Божићног, Ускршњег, Петровског и Велико-госпојинског, затим у седмичне дане средом и петком током целе године, и у још два празнична дана.<sup>85</sup> Време поста је

---

<sup>83</sup> ИАЗ, ЗЦМК; Црква Успења Богородице МК венчаних (1768 – 1771) књ. бр. 1, Црква Успења Богородице МК венчаних (1772 – 1778) књ. бр. 2.

<sup>84</sup> Подаци о датуму венчања, као и датуми крштења (рођења) и смрти, уписивани су у парохијалне протоколе према Јулијанском или старом календару. Право на слободну употребу Јулијанског календара гарантовано је Србима у Хабзбуршкој монархији Привилегијом цара Леополда I од 21. августа 1690. године, а потврђивано је и актима потоњих хабзбуршких владара. Ово право било је једно од темељних слобода и права којима је Србима као верској заједници призната црквено-народна самоуправа у оквирима хабзбуршке државне заједнице. У Хабзбуршкој монархији је у званичној употреби био нови или Грегоријански календар, устројен након реформе до тада јединственог календара, коришћеног у свим земљама хришћанског света, а коју је иницирао папа Гргур XIII, 1582. године. У XVIII веку разлика између Јулијанског и Грегоријанског календара је била 11 дана (Ј. Радонић, М. Костић, *Српске привилегије*, 91; В. С. Дабић, *Привилегије Срба у Хабзбуршкој монархији*, 892-893; М. Грбић, *Карловачко владичанство*, III, Топунско, 1990, 19). У сегменту рада о нупцијалитету у православној парохији у Великом Бечкереку, када је реч о укупном броју и броју закључених бракова по годинама, резултати истраживања ће бити приказани по Јулијанском календару, док ће слика ритма склапања бракова по месецима, током истражених временских одсека, бити представљена и по Јулијанском и по Грегоријанском календару.

<sup>85</sup> Реч је о празнику посвећеном Св. Јовану Крститељу (дан Усековања главе светог Јована Крститеља) који се обележава 29. августа, и једном од празника посвећених Христу (Уздизање часног крста) – обележава се 14. септембра (Н. Милаш, *Православно црквено право*, Београд, 1926, 627-628).

Забрана обављања венчања у време Божићног поста обухвата период од почетка поста – 15. новембра, али и време након Божића, тј. до 6. јануара и празника Богојављења. Датум почетка Ускршњег поста се мења сваке године јер је везан за датум обележавања дана Христовог ускрснућа, који, будући да је покретни верски празник не пада сваке године истог датума. Забрана склапања бракова обухвата и период прве седмице након Ускрса. Све укупно, време Ускршњег поста пада најчешће током месеца марта. За датум Ускрса везано је и време трајања Петровског поста – обично у јуну, тј. од прве

време забрана обављања венчања, будући да су свадбени обичаји и њихова пракса укључивали весеље и „светску радост“, стога, склапање бракова није било дозвољено у периодима литургијске године, које је, као што су то дани поста, Црква посветила пре свега практиковању молитви, слављењу Бога, и духовности уопште.<sup>86</sup> У православној парохији у Великом Бечкереку, према Јулијанском календару, највише бракова је склопљено у месецу новембру – 72 или 25,35%, затим у јануару (61 или 21,48%) и фебруару (48 или 16,9%). Реч је о месецима који су непосредно претходили времену постова – Божићном (новембар) и Ускршњем (јануар и фебруар), а током којих је закључено приближно две трећине од укупног броја склопљених бракова. У периодима током великих постова венчања у парохији готово да није било – најмање бракова је закључено у марту, септембру и децембру. Вероватно је да су три венчања, обављена у месецу децембру била једини пример склапања бракова у време, када због трајања поста, канонски прописи то нису допуштали.<sup>87</sup> Расподела склапања бракова по месецима утврђена према Грегоријанском календару (графикон: 4) даје сличан месечни распоред обављања венчања током године, потврђујући при том да је највише бракова закључено у јесен и зиму (новембар, фебруар, јануар), и потом у касно пролеће и почетком лета, што би могло да укаже да је на ритам венчавања, поред обавезујућих канонских правила, могла да утиче и динамика привредне активности становништва у појединим

---

седмице након празника Св. тројице па до 28. јуна. И коначно, Великогоспојински пост, који траје од 1. до 14. августа (Исто).

Сви датуми црквених празника наведени су према Јулијанском календару.

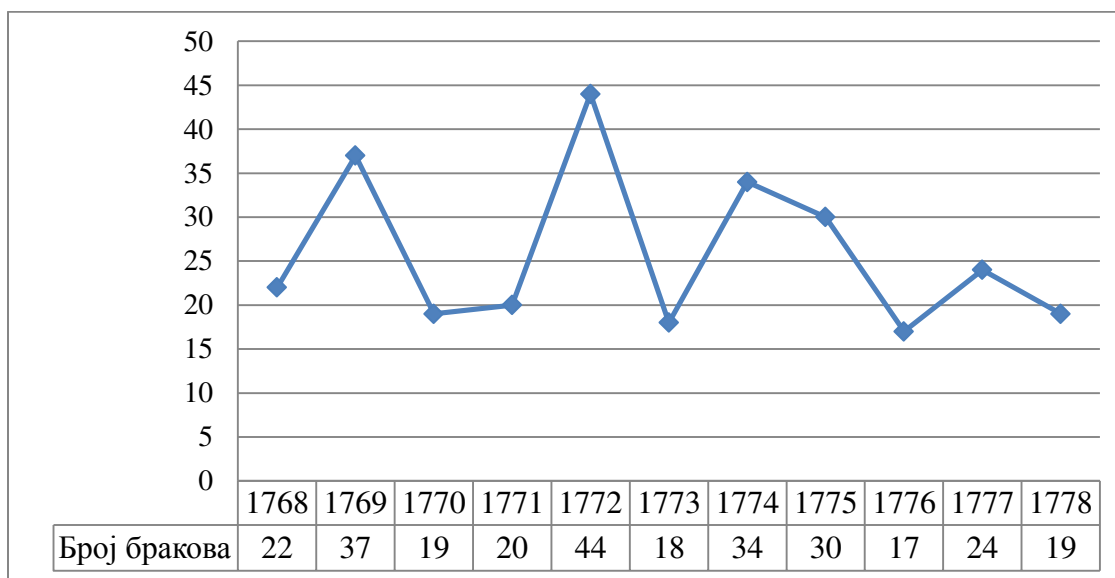
<sup>86</sup> Л. Мирковић, *Православна литургија или наука о богослужењу православне источне Цркве*, III, Београд, 1967, 132-133. У Хабзбуршкој монархији је у XVIII веку брачна јурисдикција била у надлежности црквених институција. Привилегијама (1690 – 1695) којима је утемељен правни положај српског становништва у Монархији признато је да питања из домена брачних и породичних односа буду у јурисдикцији српског архиепископа, односно у надлежности епархијских органа тада установљене аутономне српске Митрополије.

Према православној верској учењу брак се схвата двојачко – као правни институт и као једна од седам светских тајни (Н. Милаш, *нав. дело*, 612).

<sup>87</sup> Утисак је да су сва три брака, склопљена у децембру, према евиденцији у матичној књизи венчаних закључена истог дана – 7. децембра 1772. године. Обред венчања обавили су пароси Георгије Стојковић и Максим Панић.

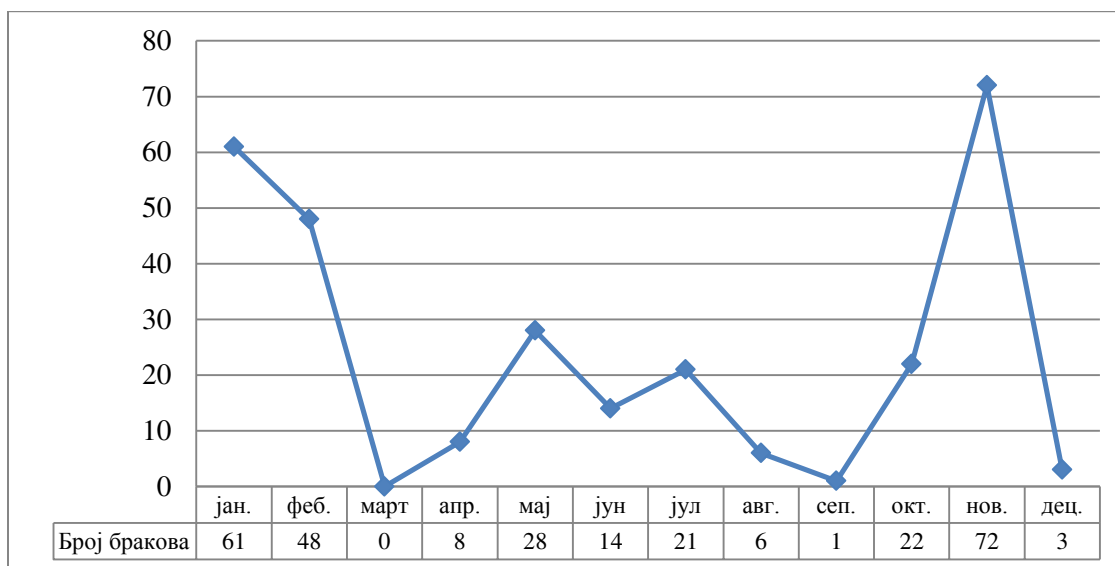
месецима у години карактеристична за друштва са преовлађујуће аграрним обележјем привредне структуре.<sup>88</sup>

Графикон 2: Број бракова по годинама (1768 – 1778)

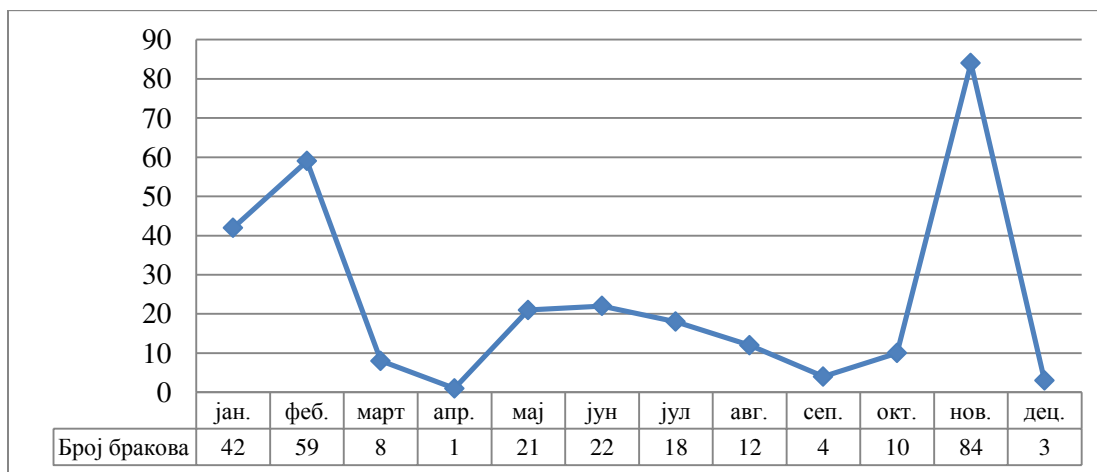


<sup>88</sup> У готово свим европским областима у XVIII веку пољопривреда је била најзначајнији облик економских делатности – и до 90% европског становништва бавило се пољопривредном производњом. У литератури је указано на то да је и пракса склапања бракова била прилагођена односно усклађена са периодима у години, који су, саобразно тадашњој економској структури, били везани за ритмове обављања сезонских пољских радова – сетву, косидбу, жетву, бербу, као и време током зимских месеци и паузе од радова у пољу (М.С. Андерсон, *Европа у осамнаестом веку*, Београд, 2003, 92; Р. Чауну, *Civilizacija klasične Evrope*, 260, 185).

Графикон 3: Број бракова по месецима према Јулијанском календару (1768 – 1778)



Графикон 4: Број бракова по месецима према Грегоријанском календару (1768 – 1778)



У протоколима венчаних, вођеним од 1768. до 1778. године, прописаним рубрикама није било предвиђено бележење података о претходном брачном статусу оних који су ступали у брак. Ипак, у угледном запису исписаном на насловном листу књиге венчаних (1768 – 1771), испод личног имена сваког од супружника назначен је

и број њихових претходних бракова, те је на тај начин скренута пажња паросима да у протокол уписују и овај податак. Утврђивање ранијег брачног статуса младеца било је битно да би се обезбедила ваљаност закљученог брака, пошто је постојање недозвољеног броја претходних бракова представљало сметњу у брачним условима која би закључени брак чинила ништавним.<sup>89</sup> Према канонским прописима православним верницима је дозвољено склапање четири брака.<sup>90</sup>

Податак о броју претходних бракова супружника великобечкеречки пароси су углавном савесно бележили. Тако је, када је реч о претходном брачном статусу младожења, утврђено да је у први брак ступало њих 209 или 73,59% од укупног броја, другобрачних је било 51 или 17,96%, док је шесторици женика (2,11%) то по реду био трећи брак. Податак о претходном брачном статусу није уписан за 18 (6,34%) младожења (табела: 2). Однос удела првих и поновних бракова сличан је и међу невестама. Првобрачних девојака је било 200 или 70,42% свих невеста, у други брак су ступале њих 42 или 14,79% а у трећи 4 или 1,41%. Расположиви подаци, а исто је и у случају младожења, не садрже обавештења о ступању у четврти брак (табела: 2). Без експлицитног навођења броја претходних бракова евидентирано је 38 (13,38%) девојака што је било два пута више од броја изостављених навода о претходном брачном статусу женика. Међутим, начин на који су уписиване невесте омогућује да се слика о броју претходних бракова употпуни, бар за део њих. Наиме, уз име невесте, пароси су уписивали и лично име њеног оца, име старатеља, ако је дотична особа била нечија штићеница (пасторка, ранђница, питомица, сестра), или име ранијег супруга. У истицању наведених сродничко-старатељских и породичних веза великобечкеречки пароси су били ревносни. Тако је утврђено, да је у групи од 38 девојака за које није назначен степен брачности, њих 18 идентификовано преко оца,

---

<sup>89</sup> Д. Перић, *Црквено право*, Београд, 1997, 262-265. Ваљаност закљученог брака зависила је и од других услова које је требало испунити, а тицали су се – времена и места обављања венчања, узраста младеца, степена крвног и духовног сродства уколико га је било између лица која су ступала у брак, пуноважности изјаве слободне воље да се брак закључи и друго, а који су, према канонском праву чинили скуп брачних сметњи и брачних забрана које су, уколико су постојале чиниле закључени брак ништавним или недозвољеним (Исто, 260-270).

<sup>90</sup> Исто, 262.



па се може претпоставити да им је то било прво ступање у брак, уз њих 10 уписане су одреднице *удовица, бивша супруга, супруга*, и име ранијег супруга, што указује да је реч о поновним браковима (најмање другом по реду браку), док се за 10 девојака не може ни посредно извести закључак о њиховом претходном брачном статусу, будући да им је име уписано без икаквог додатног одређења.<sup>91</sup>

Табела 2: Број првих и осталих бракова мушкараца и жена (1768 – 1778)<sup>92</sup>

	Мушкарци		Жене	
	Број	%	Број	%
<b>Први брак</b>	209	73,59	218	76,76
<b>Други брак</b>	51	17,96	52	18,31
<b>Трећи брак</b>	6	2,11	4	1,41
<b>Неутврђено</b>	18	6,34	10	3,52

Уписивање податка о месту пребивалишта младенаца није захтевано према предвиђеним рубрикама у књигама венчаних, нити је навођење места становања младожења и невеста истакнуто као потребно у угледном запису у протоколу. Склапање бракова је обављано најчешће у парохији којој је према месту пребивалишта припадала невеста. То је био обичај, потврђен и једним од законских аката (Деклараторни рескрипт, 1779.) донетих седамдесетих година XVIII века а

<sup>91</sup> Ако се броју невести са уписаним податком о ступању у први брак – било их је 200, дода број девојака које су именоване као нечије кћери, те су такође убројане у првобрачне – њих 18, постотак оних којима је то било прво ступање у брак износи 76,76%. Када је пак реч о другим и следећим браковима девојака, према расположивим подацима, у други брак су ступале 42 а у трећи 4 невесте – овом збиру се може додати још број од 10 жена за које је извесно да су улазиле бар у други по реду брак – што је заједно чинило 19,72%. Другобрачних и трећебрачних женика је било 20,07%. На овај начин допуњени подаци о претходним браковима девојака додатно потврђују да је пропорција првих и осталих бракова међу младожењама и невестама била готово иста.

<sup>92</sup> У табеларном прегледу, приказани број првобрачних жена укључује и оне невесте које су идентификоване као нечије кћери, док су у групу жена којима је по реду био други брак убројане и невесте уз чија су имена уписане одреднице *удовица, бивша супруга* и *супруга*.

којима се настојало да се нормира свеукупни црквено-народни живот православног становништва на подручју Карловачке митрополије.<sup>93</sup>

Протоколи венчаних вођени од 1768. до 1778. године садрже обавештења о месту пребивалишта особа које су, у овом раздобљу, склопиле бракове у великобечкеречком парохијалном храму Успења Пресвете Богородице. Податак о пребивалишту је у матрикулама навођен у делу евиденције о личном имену и броју претходних бракова младенаца. Међутим, пароси су, управо приликом уписивања места становања супружника били најмање доследни. Тако за већину девојака пребивалиште уопште није наведено. Од укупно 284 евидентиране невесте, место становања није убележено код њих 227 или 79,93%. За 34 невесте је као одредница о пребивалишту уписано *здешинаја*, за 10 девојака *нашеја* а за њих 3 *сеја* парохија. Експлицитно, Бечкерек је као место становања убележен за пет невеста, док је њих шест, судећи према наводима у протоколима, имало пребивалиште у неком другом насељу. Изостављање податка о пребивалишту девојака у тако високом постотку, делом је свакако било у вези са обичајем да се венчање обављало у месту становања невесте, те се следствено томе пребивалиште могло и подразумевати. Вероватно је да је већина девојака са неуписаним податком о пребивалишту и била заправо из Бечкерек. То се на основу других података такође препознаје. Ипак, као методолошка недоумица остаје питање може ли се претпоставити да је у свим случајевима када место становања девојака није означено била реч о домицилним невестама.<sup>94</sup> При уписивању податка о пребивалишту младожења пароси су били

---

<sup>93</sup> Ј. Радонић, М. Костић, *нав. дело*, 141. Венчање се одвијало у месту становања невесте будући да је девојка требало да напусти породицу тек као удата жена. Тиме су и њени суграђани били у могућности да посведоче да она испуњава услове потребне за закључење пуноважног и дозвољеног брака. Од младожење се пак захтевало да прибави и приложи потврду надлежних власти, којом је доказивао да је нежењен или удовац односно да се не налази у још важећем браку (М. Краљ, *Демографија земунске православне парохије од 1783. до 1795. године*, 142; Ј. Радонић, М. Костић, *нав. дело*, 146).

<sup>94</sup> У досадашњим историографским радовима у којима је, на темељу парохијалних протокола анализирана брачност српског становништва у XVIII веку, питање утврђивања места пребивалишта девојака у случајевима када овај податак није наведен у матрикулама истакнуто је као методолошки

савеснији. За њих 148 или 52,11% је убележено да су долазили из неког другог насеља. Без икаквог одређења о месту становања евидентирано је 115 (40,49%) младожења, док су као домицилни женици, бележењем одредница *здешинаја* (17), *нашеја* (12) и *сеја* (2) парохија, односно навођења Бечкерека као места пребивалишта (1), уписана укупно 22 лица. Читањем протокола венчаних стиче се утисак да је и већина младожења са неуписаним податком о месту становања била из Великог Бечкерека, али у коликом обиму се иза овог пропуста крио стварни број домицилних женика не може се са сигурношћу знати, што при утврђивању места становања младожења налаже опрезност у извођењу закључака о њиховом пореклу. Убележени подаци о месту пребивалишта 148 женика, за које је извесно да нису били из Великог Бечкерека показују да је највише младожења долазило из суседних или околних банатских насеља или других места у Банату, знатно ређе из других крајева – а ту највише из насеља из оближњег бачког Потисја (табела: 3). Девојке, за које је у протоколима наведено да нису из Бечкерека потицале су из следећих насеља: Арад,<sup>95</sup> Клек, Темишвар, Томашевац, а за њих две је уз очево име уписано: „от Ердела“. Међутим, утисак је да ни партнери ових девојака нису били сви из Бечкерека, премда су бракови закључени у насељу. За њих тројицу је то сасвим извесно јер је у протокол уписано место њиховог пребивалишта (Идвор, „из Далмацие“, „из Сирмије места Тђне“), док је за остале овај податак изостављен. Зашто су венчања обављена у Великом Бечкереку остало је нејасно. Ни други подаци из протокола венчаних, о овим паровима, не дозвољавају да се изведу сигурнији закључци.<sup>96</sup>

---

проблем у раду Марије Краљ (*Демографија земунске православне парохије од 1783. до 1792. године*, Српске студије 6 (2015), 125-144). Аутор закључује да се за оне девојке, чије место становања није уписано у протоколима венчаних не може претпостављати да су имале пребивалиште у насељу (парохији) у којој је обављено венчање.

<sup>95</sup> Нејасно је да ли је овде реч о суседном селу Арадцу или поморишком насељу Арад. Да би истакли разлику између ових истоимених топонима, пароси су обично, када се радило о месту Араду у Поморишју, у протоколе, уз назив овог места, уписивали одредницу Велики.

<sup>96</sup> Будући да су долазили са географски удаљенијих подручја, за двојицу женика, пореклом „из Далмацие“ и из Тења, може се претпоставити да су у Бечкереку били присутни већ неко време, тј. да им је насеље већ тада било место трајног боравишта. Обојица су били првобрачни, док је њиховим партнеркама то по реду био други брак.

Табела 3: Убележена насеља као места становања младожења  
(изузимајући Велики Бечкерек)<sup>97</sup>

Назив насеља	Број младожења	Удео у укупном броју %	Назив насеља	Број младожења	Удео у укупном броју %
Арадац	9	3,17	Мошорин	2	0,7
Орловат	9	3,17	Пардањ	2	0,7
Итебеј	8	2,82	Сенђурађ	2	0,7
Ечка	7	2,46	Сечањ	2	0,7
Меленци	7	2,46	Тараш	2	0,7
Бечеј	6	2,11	Темишвар	2	0,7
Ботош	5	1,76	Томашевац	2	0,7
Идвор	5	1,76	Шурјан	2	0,7
Панчево	5	1,76	Бечеј Бачки	1	0,35
Врањево	4	1,41	Бока	1	0,35
Модош	4	1,41	Бољ	1	0,35
Неузина	4	1,41	„из Далмацие“	1	0,35
Сига	3	1,06	Добрица	1	0,35
Елемир	3	1,06	Долац	1	0,35
Клек	3	1,06	Жабалъ	1	0,35
Кумани	3	1,06	Земун	1	0,35
Нови Сад	3	1,06	Иланча	1	0,35
Опово	3	1,06	Јабука	1	0,35
Тител	3	1,06	Комлоуш	1	0,35
Фаркаждин	3	1,06	Перлез	1	0,35
Шанац	3	1,06	Сакалаз	1	0,35
Бела Црква	2	0,7	Сенмихал	1	0,35
Беодра	2	0,7	Сенмиклеуш Банатски	1	0,35

<sup>97</sup> У табели је изостављено једно насеље, будући да је назив места нечитко написан. Из овог места је погигао један младожења.

Велики Арад	2	0,7	Сефкерин	1	0,35
Вршац	2	0,7	Тењ	1	0,35
Јарковац	2	0,7	Чаково	1	0,35
Леополдово	2	0,7			

Парохијалне књиге садрже драгоцен антропонимијски материјал. Лична имена младожења и невеста евидентирана у протоколима венчаних (1768 – 1778) чине вредну грађу на основу које се може реконструисати слика мушких и женских личних имена, битна за познавање месне, али и антропонимије једног ширег просторног круга, имајући у виду и друга насеља из којих су потицали сви они који су се венчавали у Великом Бечкерекy.

Због начина на који је бележено место становања невеста и женика и великог удела оних чије пребивалиште није уписано у протоколе, женска лична имена биће приказана интегрално, док су лична имена младожења издвојена у две подцелине – у једној је дат приказ имена женика за које је означено да нису били из Великог Бечкерека, а у другој су приказана лична имена оних чије пребивалиште није уписано или је забележено да су били из насеља. Лична имена невеста и женика, по пореклу, већински су била из хришћанског календара. Заступљеност календарских имена слична је у фонду и женских и мушких личних имена. Њихова фреквентност, када је реч о именима младожења, била је једнака, независно од тога да ли су женици потицали из других насеља, или су уврштени у категорију домицилних младожења и оних без означеног места пребивалишта. Међу женским личним именима било је 91,55% календарских имена. У корпусу мушких личних имена њихов удео је износио 87,68% (у групи младожења који нису били из Великог Бечкерека) и 88,23% (у групи женика који су потицали из насеља и оних без уписаног места становања). Најчешћа имена невеста су била Марија и Ана – свака четврта невеста (25,7%) је носила једно од ова два лична имена. Групу од десет најпопуларнијих женских личних имена чинила су још имена: Марта, Јованка, Евросинија, Елена, Елисавета, Сара, Јулијана, Макрина (табела: 4). Више од половине жена (57,39%) удатих у периоду 1768 – 1778.

имала је ова имена. Она су по пореклу припадала типу календарских имена. У групи мушких личних имена, по учесталости појављивања, и у једној и у другој категорији женика, на првом месту је име Јован (табела: 5, табела: 6). Списак осталих најчешћих имена такође је сличан код обе категорије младожења. Тако су имена Павле, Василије, Петар, Георгије, Михаил, поред Јована, најпопуларнија лична имена у групи женика који нису били из Великог Бечкерека имала високу популарност и у групи младожења из друге категорије (табела: 5, табела: 6).<sup>98</sup>

Народна имена су имала ниску фреквентност појављивања. И поред тога егзистирање појединих личних имена или групе имена овог типа може да, утврђивањем присуства антропонима одређених категорија значења, укаже на специфичности именованости једне заједнице. На основу материјала из протокола венчаних (1768 – 1778) уочава се да је међу женским личним именима најфреквентније име из ове групе било Стана, затим су следила имена Круна, Милица, Наранча, Ружа (табела: 4), док су у заједничком фонду личних имена младожења најчешћа народна мушка имена била Живан, потом Живко, Недељко, Божа, Живојин (табела: 5, табела: 6).

Табела 4: Женска имена у протоколима венчаних (1768 – 1778)<sup>99</sup>

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %
Марија	42	15,14	Рокса	2	1,06
Марица	1		Роксанда	1	
Ана	30	10,56	Дамњанка	2	0,7
Марта	18	6,34	Дока	2	0,7
Јованка	13	4,58	Илка	2	0,7

<sup>98</sup> И најпопуларнија лична имена младожења била су из хришћанског календара.

<sup>99</sup> Лично име једне невесте није уписано у протокол венчаних, тако да се збир, у табели приказаних женских личних имена разликује од укупног броја невеста (1768 – 1778).

Еуфросинија	6	4,22	Круна	2	0,7
Евросинија	1		Милица	2	0,7
Евросима	2		Неранђа	1	0,7
Ефросима	1		Неранча	1	
Евра	2		Наталија	2	0,7
Елена	8	3,52	Параскева	2	0,7
Елица	1		Ружа	1	0,7
Елка	1		Ружица	1	
Елисавета	10	3,52	Теодосија	2	0,7
Сара	10	3,52	Филипа	2	0,7
Јулијана	7	3,17	Агатија	1	0,35
Ђулијана	1		Алексија	1	0,35
Ђулијанија	1		Алка	1	0,35
Макрена	4	2,82	Атанасија	1	0,35
Макрина	4		Балаша	1	0,35
Василија	7	2,46	Букура	1	0,35
Ефимија	6	2,46	Дивна	1	0,35
Еуфимија	1		Ђурђија	1	0,35
Настасија	4	2,11	Ева	1	0,35
Анастасија	2		Жива	1	0,35
Стана	5	1,76	Иконија	1	0,35
Теодора	5	1,76	Косана	1	0,35
Екатарина	3	1,41	Ксенија	1	0,35
Екатерина	1		Кумрија	1	0,35
Петра	3	1,41	Латинка	1	0,35
Петрија	1		Љубов	1	0,35
Соломија	4	1,41	Максима	1	0,35
Симеона	4	1,41	Марина	1	0,35
Анђелина	2	1,06	Меланија	1	0,35
Анђелија	1		Неда	1	0,35
Димитрија	3	1,06	Павла	1	0,35
Егдоксија	1	1,06	Прокопија	1	0,35
Евдоксија	1		Рахилија	1	0,35

Евдосија	1		Санда	1	0,35
Ерина	2	1,06	Станка	1	0,35
Ирина	1		Стоја	1	0,35
Магдалина	1	1,06	Татјана	1	0,35
Мандалина	1		Теофана	1	0,35
Манда	1		Терана	1	0,35
Пелагија	3	1,06	Христина	1	0,35
			Филимона	1	0,35

Табела 5: *Мушка лична имена у протоколима венчаних 1768 – 1778.*

*(женици који нису потицали из Великог Бечкерека)*

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју личних имена %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју личних имена%
Јован	15	11,49	Божа	1	0,68
Иван	2		Виктор	1	0,68
Павел	9	6,08	Винтило	1	0,68
Василије	6	5,4	Војин	1	0,68
Василиј	2		Вуколај	1	0,68
Петар	8	5,4	Гаврил	1	0,68
Георгије	7	4,73	Давид	1	0,68
Михаил	6	4,05	Дамаскин	1	0,68
Максим	5	3,38	Драгојло	1	0,68
Никола	4	3,38	Живојин	1	0,68
Николај	1		Јаков	1	0,68
Глигорије	3	2,7	Јанко	1	0,68
Глигориј	1		Јанош	1	0,68



Евтимије	3	2,7	Јосиф	1	0,68
Евимиј	1		Константин	1	0,68
Илија	4	2,7	Леонтије	1	0,68
Лазар	4	2,7	Лука	1	0,68
Симеон	4	2,7	Милутин	1	0,68
Стефан	4	2,7	Момир	1	0,68
Теодор	3	2,03	Накша	1	0,68
Тимотеј	3	2,03	Недељко	1	0,68
Алексиј	2	1,35	Остоја	1	0,68
Арсеније	1	1,35	Прокопије	1	0,68
Арсениј	1		Сава	1	0,68
Атанасије	2	1,35	Софроније	1	0,68
Димитрије	2	1,35	Спиридон	1	0,68
Живан	2	1,35	Станко	1	0,68
Марко	2	1,35	Страиња	1	0,68
Теофан	2	1,35	Стојан	1	0,68
Филип	2	1,35	Теодосије	1	0,68
Адам	1	0,68	Тома	1	0,68
Аким	1	0,68	Трифон	1	0,68
Андреј	1	0,68	Урсул	1	0,68
Арон	1	0,68			

Табела 6: Мушка лична имена у протоколима венчаних 1768 – 1778.

(женици пореклом из Великог Бечкерека и они без ознаке о месту становања)

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју личних имена %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју личних имена%
Јован	13	10,29	Пантелејмон	2	1,47
Јовица	1		Алексиј	1	0,73
Петар	11	8,09	Ананије	1	0,73
Теодор	9	6,62	Ефрем	1	0,73
Михаил	7	5,18	Живојин	1	0,73
Стефан	6	4,41	Замфир	1	0,73
Василије	3	3,68	Исак	1	0,73
Василиј	2		Јаков	1	0,73
Георгије	4	2,94	Јанко	1	0,73
Димитрије	4	2,94	Јоаким	1	0,73
Максим	4	2,94	Јосиф	1	0,73
Христофор	2	2,94	Лацко	1	0,73
Риста	2		Марко	1	0,73
Андреј	3	2,21	Нестор	1	0,73
Гаврил	3	2,21	Опра	1	0,73
Дамјан	2	2,21	Радивој	1	0,73
Дамњан	1		Сава	1	0,73
Живан	3	2,21	Самуил	1	0,73
Павел	3	2,21	Силвестар	1	0,73
Аврам	2	1,47	Симеон	1	0,73
Антоније	1	1,47	Срдан	1	0,73
Антониј	1		Стан	1	0,73
Григорије	1	1,47	Стојан	1	0,73
Григориј	1		Субота	1	0,73
Евтимиј	2	1,47	Гадеј	1	0,73
Живко	2	1,47	Теодосиј	1	0,73
Захарија	2	1,47	Теофан	1	0,73

Константин	2	1,47	Тимотеј	1	0,73
Недељко	2	1,47	Грандафир	1	0,73
Никифор	2	1,47	Трифон	1	0,73
Никола	1	1,47	Тома	1	0,73
Николај	1		Филип	1	0,73

Лична имена венчаних (1768 – 1778) творе фонд антропонима драгоцен за сагледавање обележја и старијег слоја имена, дајући пресек антропонимијске слике времена око средине и почетка друге половине XVIII века, ако се претпостави да су забележена имена у протоколима венчаних временски раздвојена саобразно црквеном правилу по коме њихови носиоци нису могли да ступе у брак пре утврђеног узраста за пунолетство.<sup>100</sup>

Судећи према угледном запису датом на насловном листу протокола венчаних (1768 – 1771), приликом именовања супружника, тачније у случају младожења, требало је наводити пуно лично име – тј. властито, и заједничко или породично име односно презиме.<sup>101</sup> Овакав начин именовања био је у функцији увођења и устаљења презимена, а у складу са захтевима наметнутим потребом организовања модерне државне администрације. Евидентирајући женике, пароси у књигама бележе, уз име, као другу одредницу и презиме, међутим, и даље се задржава начин именовања по коме је, уз лично име, уписивано уместо породичног имена име оца и његов патроним.

У протоколима вођеним на штампаном обрасцу уписивање презимена ће се усталити, тако да ће у следећем одељку рада и бити приказана презимена становника, на основу грађе коју садрже матрикуле венчаних.

---

<sup>100</sup> Старост супружника приликом склапања брака није бележена у протоколе. Са Црквеног становишта особа је била пунолетна са навршених 15 година живота – те је у тој узрасној доби могла и да ступи у брак.

<sup>101</sup> У угледном запису, под рубриком *супруг* наведен је пример начина именовања младожења – уз лично име (*Павле*) као друга одредница уписан је облик за презиме (*Понових*).

### 3.2. Брачност становништва православне парохије

#### Велики Бечкерек (1779 – 1800)

У православној парохији у Великом Бечкереку, од почетка 1779. године, уводе се протоколи венчаних вођени на штампаном формулару. До данас сачуване, најстарије матрикуле овог типа коришћене су у канцеларији месног храма посвећеном Ваведењу Пресвете Богородице, али је врло вероватно да су штампани протоколи венчаних у исто време вођени и при другом православном храму – цркви Успења Пресвете Богородице. Након увођења матичних књига са штампаним обрасцима па до краја XVIII века, евиденција о обављеним венчањима у храму Ваведења Пресвете Богородице је вођена у четири протокола. У посебном протоколу венчаних, најпре су бележени подаци о склопљеним браковима од 30. јануара 1779. до 2. фебруара 1784 године. Потом је у следећој књизи, евиденција података за 1784. настављена и текла је све до 9. новембра, наредне, 1785. године. Као и у случају књига крштених и умрлих, од 1786. до 1788, у православној парохији матична евиденција је обједињена, па су у истом протоколу уписивани бракови закључени и у једном и у другом храму. Засебна књига венчаних цркве Ваведења Пресвете Богородице поново је коришћена од 9. фебруара 1788. – у њој су бележена венчања све до краја 1811. године.<sup>102</sup> Подаци о склопљеним браковима, у најстаријем сачуваном протоколу венчаних храма Успења Пресвете Богородице вођеном на штампаном формулару, регистровани су од 21. априла 1784. године. Међутим, о целовитим годишњим евиденцијама, када је реч о књигама венчаних овог храма, може се говорити само до почетка 1787. Након ове године, сачувана грађа је непотпуна. Разлог за то, јесте околност да се, почев од 1786. у канцеларији храма

---

<sup>102</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Ваведења Пресвете Богородице Матична књига венчаних (1779 – 1784) књига број 14 (даље: Црква Ваведења Богородице МК венчаних (1779 – 1784) књ. бр. 14), Црква Ваведења Пресвете Богородице и Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига венчаних (1784 – 1804) књига број 5 (даље: Црква Ваведења Богородице и Црква Успења Богородице МК венчаних (1784 – 1804) књ. бр. 5), Црква Ваведења Пресвете Богородице Матична књига венчаних (1788 – 1811) књига број 15 (даље: Црква Ваведења Богородице МК венчаних (1788 – 1811) књ. бр. 15).

Успења Пресвете Богородице усталила пракса вођења годишњих евиденција у два свескама, неповезаним у један протокол, па је свака од свезака садржала само део евиденције за дотичну годину. Како поједине свеске нису сачуване, расположива грађа садржи протоколе са непотпуним годишњим евиденцијама, у случају књига венчаних већ од 1787. године. Уз то, намеће се утисак да су остаци вођених протокола толико фрагментирани, па је за поједине године сачувано само по неколико записа о обављеним венчањима у овом храму.<sup>103</sup>

Уведени са циљем да побољшају дотадашње матично књиговодство и постану поуздан извор информација о становништву, штампане матрикуле су утицале да бележење података о склопљеним браковима постане ажурније – по томе се оне највише разликују од старијих протокола. Текст штампаног формулара садржао је јасне наводе о сваком податку који је требало уносити, те су и пароси били приморани да их савесније уписују, што је укупну евиденцију о венчањима чинило тачнијом. Проблеми везани за истраживање брачности становништва православне парохије у Великом Бечкереку, утемељеном на овом типу матичних књига, тичу се пре свега обима, тј. расподеле сачуване грађе, која највећим делом обухвата протоколе само једног православног храма – цркве Ваведења Пресвете Богородице. Како је напоменуто, ми не знамо који су тачно делови православне парохије били везани, у анализираном раздобљу, за овај храм, али је извесно да је црква посвећена Ваведењу Пресвете Богородице била матични храм знатно мањем броју парохијана, што онемогућава извођење закључака опште важности када је реч о нупцијалитету православног становништва насеља. Парохија као целина је могла да буде анализирана само за године 1785. и 1786. Остали сегменти анализе обухватају грађу садржану само у књигама венчаних цркве Ваведења Пресвете Богородице и односе

---

<sup>103</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига венчаних (1784 – 1807) књига број 6 (даље: Црква Успења Богородице МК венчаних (1784 – 1807) књ. бр. 6), Црква Ваведења Богородице и Црква Успења Богородице МК венчаних (1784 – 1804) књ. бр. 5, Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига венчаних (1792 – 1804) књига број 8 (даље: Црква Успења Богородице МК венчаних (1792 – 1804) књ. бр. 8),

се на део православне парохије и брачност њених житеља. Временски су одељени годинама 1779 – 1784. и 1788 – 1800.

У парохијалном храму посвећеном Вавдењу Пресвете Богородице, од почетка 1779. до краја 1784. године је закључен 51 брак. Евиденција о венчањима у овом храму, за наведени период, вођена је у два протокола.<sup>104</sup> Текст штампаног обрасца у овим матрикулама разликује се, у делу наратива који се тичао бележења податка о броју претходних бракова особа које су се венчавале. Остали захтевани подаци су били исти, и у протоколе је, према тексту формулара, требало уписивати: лично име младожење и место његовог пребивалишта, лично име невесте и место њеног становања, односно податак о пребивалишту особе преко које је она именована, затим датум склапања брака, име надлежног пароха, и потом, име кума и место његовог пребивалишта. У почетном делу текста обрасца наглашено је да се брак закључује пошто је претходно обављена најава да ће дотична лица склопити брак и да притом не постоји нити једна препрека за његово закључење – наратив формулара је почињао садржајем; „По трекратномъ въ Цркви Оглашенію, и ни Единомъ препатствію Обрѣтшѣса,...“<sup>105</sup>

Од укупно 51 брака, колико их је закључено 1779 – 1784, највише венчања је обављено 1781. године (графикон: 5). У просеку, годишње је склопано 8,5 бракова. Посматрано по месецима, бракови су, према Јулијанском календару, у највећем броју закључивани у новембру – 26 или чак половина од укупног броја (50,1%), а затим у јануару – 15 или 29,41%, односно у новембру, фебруару и јануару саобразно

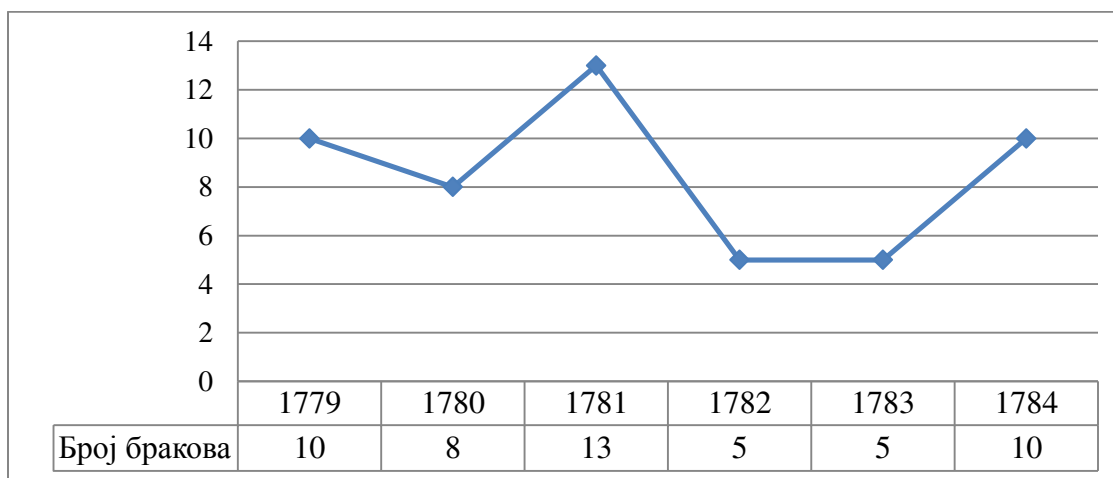
---

<sup>104</sup> У једном протоколу уписивана су венчања обављена, како је већ напоменуто, од 30. јануара 1779. до 2. фебруара 1784. године. Затим су подаци о склопљеним браковима у овом храму – почев од 21. јуна 1784, бележени у другој књизи (ИАЗ, ЗЦМК, Црква Вавдења Богородице МК венчаних (1779 – 1784) књ. бр. 14), Црква Вавдења Богородице и Црква Успења Богородице МК венчаних (1784 – 1804) књ.бр. 5).

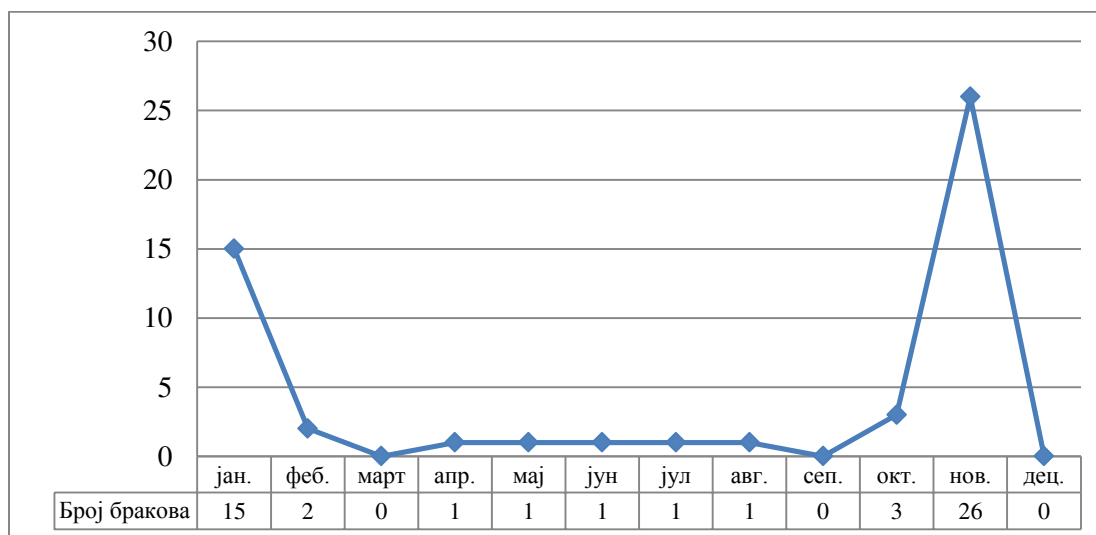
<sup>105</sup> Надлежни парох је био дужан да обави три оглашења за ступање у брак. Оглашавања су вршена у храму у три недељна или празнична дана, а са циљем да се остали чланови заједнице упознају са чињеницом да ће се венчати одређена лица, и уједно да се позову да укажу ако знају да постоје какве препреке (брачне сметње и брачне забране) које ометају закључење пуноважног и дозвољеног брака (Д. Перић, *нав.дело*, 259-260).

Грегоријанском календару (графикон: 6, графикон: 7). Правило да се венчања не обављају током поста је поштовано.

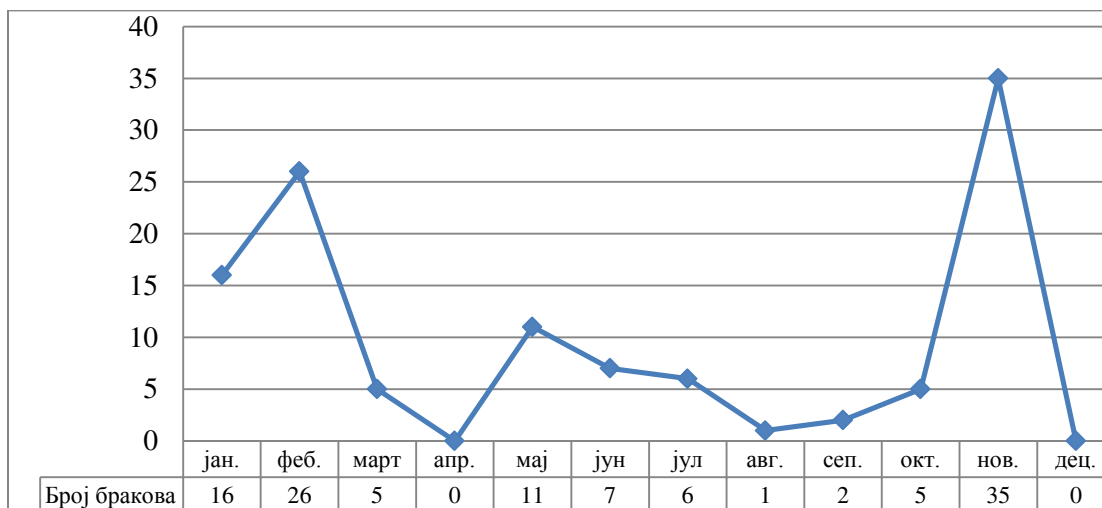
Графикон 5: Број бракова по годинама (1779 – 1784)



Графикон 6: Број бракова по месецима према Јулијанском календару (1779 – 1784)



Графикон 7: Број бракова по месецима према Грегоријанском календару (1779 – 1784)<sup>106</sup>



До средине 1784. године, у протоколима венчаних, према прописаном обрасцу, није било потребно уписивати податак о претходном брачном статусу супружника. И поред тога, за неке од њих регистрован је број претходних бракова. Када је реч о младожењама, овај податак је уписан за њих 21 или 41,18%, а за преосталих 30 женика је наведено само њихово лично име. У случају невеста, претходни брачни статус је сигниран за 12 девојака (29,53%), одреднице *бивша супруга* и *супруга* су уписане поред имена њих пет, а 39 невеста је евидентирано бележењем личног имена и имена њиховог оца.<sup>107</sup> У групи младожења за које је уписао претходно брачно стање, у први брак је ступало њих 15, а 6 женика су били другобрачни. Ако се претпостави да је прво ступање у брак било и оним женицима за које није назначен претходни брачни статус, што је, чини се овом приликом,

<sup>106</sup> Једно венчање је непотпуно датовано (уписан је месец али не и дан склапања брака), па је у графичком приказу ритма склапања бракова по месецима датом према Грегоријанском календару морало да буде изостављено.

<sup>107</sup> У протоколу венчаних храма Ваведења Пресвете Богородице, вођеном од 29. јуна 1784, образац је захтевао бележење података о претходном брачном статусу. У записима о венчањима, обављеним од тада па до краја 1784. године, број претходних бракова уписан је за сва лица која су се венчавала.



методолошки исправан приступ, онда би број првобрачних женика износио 45 (88,23%). Осталима (11,76%) је по реду био други брак (табела: 7). Број невеста са назнаком о ступању у први брак било је 4, док су њих 39 именоване као нечије кћери, на основу чега се може претпоставити да су и оне биле првобрачне. Тако је укупно првобрачних девојака било 43 или 84,39%. Према подацима из протокола, назнака о ступању у други брак записана је за три невесте, а за још њих 5, судећи на основу одредница *бивша супруга* и *супруга* је извесно да им је то по реду био најмање други брак – следствено томе, поновне бракове (други, трећи или четврти) је имало 8 невеста (15,69%) (табела: 7).

Табела 7: Број првих и поновних бракова мушкараца и жена (1779 – 1784)<sup>108</sup>

	Мушкарци		Жене	
	Број	%	Број	%
<b>Први брак</b>	45	88,23	43	84,31
<b>Други брак</b>	6	11,76	8	15,69

Када је реч о месту пребивалишта супружника, утврђено је да је 19 женика или 37,25% потицало из Великог Бечкерека – остали су, њих 32 односно 62,74% били из неког другог места. Невесте су готово све имале пребивалиште у насељу. Из Великог Бечкерека нису биле само њих две, а за две није уписан податак о месту становања. Женици, који нису били из насеља, потицали су најчешће из околних места – Арадац, Бечеј, Ечка, Елемир (табела: 8). Сви они су склапали бракове са девојкама које су пореклом биле из Бечкерека. Домицилних брачних парова, када су и младожења и невеста потицали из Великог Бечкерека, била је приближно трећина

<sup>108</sup> Због начина бележења претходног брачног статуса невеста, као што је објашњено у основном тексту, приказани број другобрачних жена укључује све примере поновних бракова.

(31,37%) од укупног броја венчаних парова. У случајевима кад невесте нису биле из Бечкерека, младожење су били житељи насеља.<sup>109</sup>

Табела 8: Места пребивалишта младожења (изузимајући Велики Бечкерек)

Назив насеља	Број младожења	Удео у укупном броју %
Арадац	5	9,8
Бечеј	5	9,8
Ечка	3	5,88
Елемир	2	3,92
Клек	2	3,92
Фаркаждин	2	3,92
Велики Торак	1	1,96
Врањево	1	1,96
Жабалъ	1	1,96
Итебеј	1	1,96
Јанкаид	1	1,96
Кикинда	1	1,96
Кумани	1	1,96
Леополдово	1	1,96
Мала Кикинда	1	1,96
Неузина	1	1,96
Перлез	1	1,96
Тител	1	1,96
Томашевац	1	1,96

<sup>109</sup> Особе преко којих су ове невесте именоване потицале су из банатских насеља Панчево и Опово. У овим случајевима, обема невеста је по реду био поновни брак.

Табела 9: Подударност места пребивалишта супружника и венчаних кумова  
исказано у процентима

	Исто место	Различита места	Неутврђено
<b>Младожења и невеста</b>	31,37	64,71	3,92
<b>Младожења и венчани кум</b>	80,39	13,72	5,88
<b>Невеста и венчани кум</b>	27,45	62,74	9,8

Иако је реч о малом узорку – 51 женско и исто толико мушких личних имена, утисак је да међу њима сасвим преовлађују календарска имена. Невесте су у највећем броју имале имена: Марија, Анастасија, Сара (табела: 10), а најчешћа лична имена женика су била: Петар, Јован, Филип (табела: 11, табела: 12)<sup>110</sup>

Табела 10: Женска лична имена у протоколима венчаних (1779 – 1784)

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %
Марија	7	13,72	Ева	1	1,96
Анастасија	5	9,8	Елисавета	1	1,96
Сара	4	7,84	Ерина	1	1,96
Ана	3	5,88	Ефимија	1	1,96
Марта	3	5,88	Латинка	1	1,96
Василија	2	3,92	Љубица	1	1,96
Еросима	1	3,92	Макрена	1	1,96
Евра	1		Петра	1	1,96

<sup>110</sup> У табеларним прегледима, посебно су представљена лична имена женика који су били из Великог Бечкерка, а посебно имена младожења чије је место становања било неко друго насеље.

Елена	2	3,92	Симеона	1	1,96
Јованка	2	3,92	Соломија	1	1,96
Јулијана	2	3,92	Стана	1	1,96
Пелагија	2	3,92	Теодосија	1	1,96
Теодора	2	3,92	Фрола	1	1,96
Анђелија	1	1,96	Христина	1	1,96

Табела 11: *Мушка лична имена у протоколима венчаних 1779 – 1784.*  
(младожење из Великог Бечкерека)

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %
Илија	2	10,53	Евтимиије	1	5,26
Јован	2	10,53	Кузман	1	5,26
Кирил	2	10,53	Марко	1	5,26
Петар	2	10,53	Никифор	1	5,26
Акса	1	5,26	Симеон	1	5,26
Василије	1	5,26	Тимотеј	1	5,26
Георгије	1	5,26	Трајил	1	5,26
			Трифун	1	5,26

Табела 12: *Мушка лична имена у протоколима венчаних 1779 – 1784.*  
(младожење из других насеља)

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %
Петар	3	9,37	Георгије	1	3,12
Филип	3	9,37	Димитрије	1	3,12
Илија	2	6,25	Елисеј	1	3,12
Јован	2	6,25	Јаков	1	3,12
Михаил	2	6,25	Јосиф	1	3,12

Никифор	2	6,25	Кирил	1	3,12
Теодор	2	6,25	Недељко	1	3,12
Андреј	1	3,12	Никола	1	3,12
Антоније	1	3,12	Павел	1	3,12
Аћим	1	3,12	Станко	1	3,12
Василије	1	3,12	Флор	1	3,12
Гаврил	1	3,12			

Приликом именовања младожења, у протоколима венчаних храма Ваведења Пресвете Богородице (1779 – 1784), навођено је, као друга одредница, углавном породично име (презиме), било да је реч о женицима који су били из Великог Бечкерера, или пак онима који су имали пребивалиште у другим насељима. Примери да је уз име младожење наведено име оца и његов патроним су малобројни.

У табели су издвојена презимена женика којима је место становања био Велики Бечкерек. Они су део слике презимена становника насеља.

Табела 13: Презимена младожења из Великог Бечкерера

Презиме	Број младожења	Презиме	Број младожења
Радулов	2	Кирћански	1
Андрејевић	1	Ковач	1
Бајкон	1	Михаиловић	1
Бурсић	1	Муришан	1
Босић	1	Недић	1
Ерш	1	Перкић	1
Јанковљевић	1	Радић	1
Јовановић	1	Свирчев	1
Јосимов	1	Срдановић	1

\* \* \*

Сачувана грађа, како је напоменуто, дозвољава да брачност становништва, православне парохије као целине, буде анализирана само за године 1785. и 1786. Током ових година, склопљено је укупно 115 бракова – 54 венчања су обављена 1785, док је наредне године закључено седам бракова више (графикон: 8).<sup>111</sup> Ритам склапања бракова по месецима је пратио циклусе литургијске године, па тако месечна распоређеност венчања искључује оне периоде у години, у којима је, саобразно канонским правилима било забрањено склапање бракова. Према Јулијанском календару (графикон: 9), највише бракова је склопљено у новембру – 34 или 29,56% од укупног броја, а затим у јануару (24 или 20,87%) и фебруару (23 или 20%). Као и у раздобљу 1768 – 1778, и сада је две трећине бракова склапано у времену које је непосредно претходило Божићном и Ускршњем посту.<sup>112</sup> У месецу марту, августу и децембру није пак обављено ни једно венчање (графикон: 9) – ово су периоди године у којима падају Ускршњи, Великогоспојински и Божићни пост.<sup>113</sup>

---

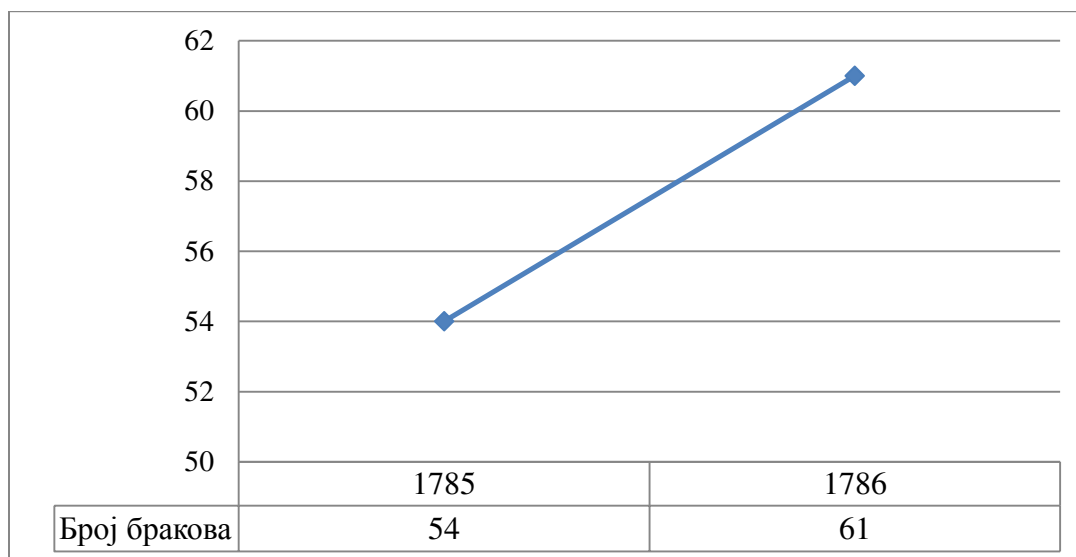
<sup>111</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Ваведења Богородице и Црква Успења Богородице МК венчаних (1784 – 1804) књ. бр. 5), Црква Успења Богородице МК венчаних (1784 – 1807) књ. бр. 6.

<sup>112</sup> Према евиденцији књига венчаних храма Ваведења Пресвете Богородице 1779 – 1784, у овим периодима године закључено је чак 80% бракова.

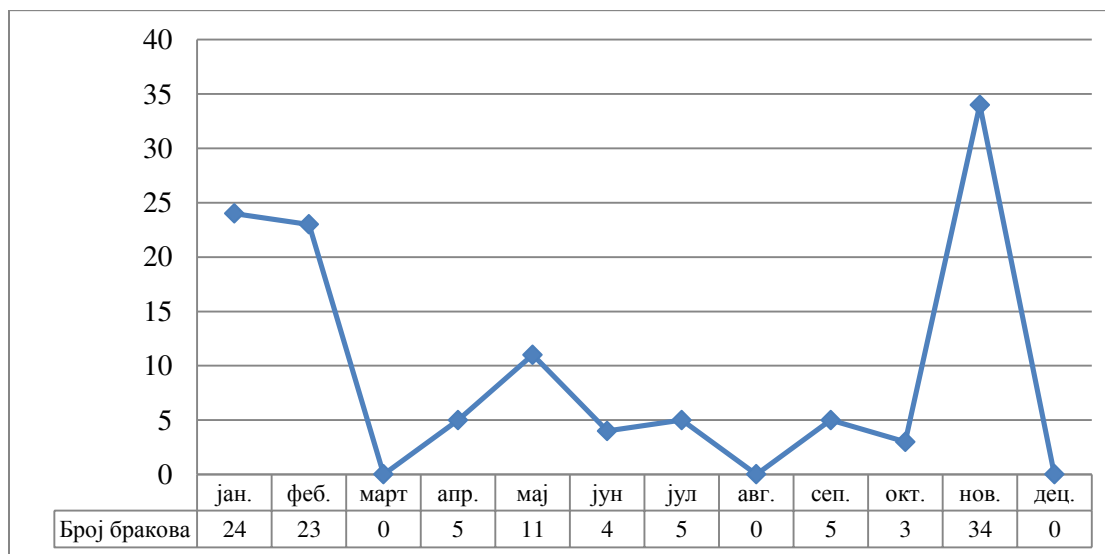
<sup>113</sup> Посматрано по Грегоријанском календару (графикон: 10), слика ритма склапања бракова се не мења битније – венчања су најбројнија у новембру, затим у фебруару и онда у јануару, односно у јесењим и зимским месецима. Када је реч о осталим периодима године, бракови су склапани у знатно мањем броју – ту највише у мају, јуну и јулу (20,87%).

Једно венчање обављено 1785. године није датовано, па је изостављено у графичким приказима ритма склапања бракова по месецима.

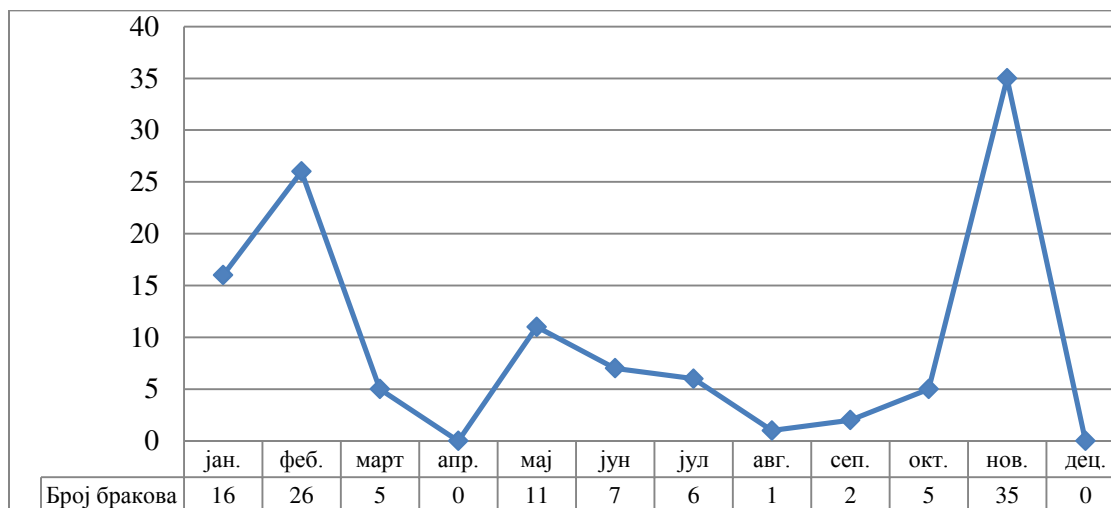
Графикон 8: Број закључених бракова 1785. и 1786. године



Графикон 9: Број бракова по месецима 1785 – 1786. према Јулијанском календару



Графикон 10: Број бракова по месецима 1785 – 1786. према Грегоријанском календару

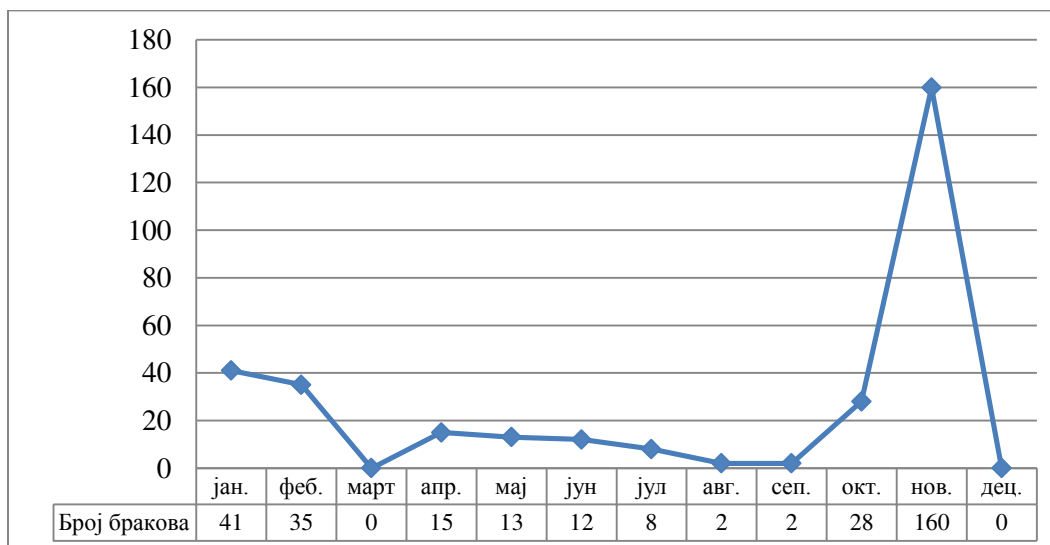


Правилност да се венчања обављају у периодима када је то канонским прописима било дозвољено биће проверена на примерима још четири православне парохије – Елемир, Кумани, Маргитица и Неузина. Реч је о парохијама у Банату. У XVIII веку, све су се налазиле на подручју Темишварске епархије.<sup>114</sup>

<sup>114</sup> Матичне књиге ових парохија данас се чувају у Историјском архиву Зрењанина. За анализу су коришћене матрикуле венчаних вођене на штампаном формулару, имајући у виду већу поузданост овог типа матичних књига као извора за истраживање демографских прилика, у односу на старије протоколе. Избор наведених парохија одређен је ширином хронолошког опсега сачуване грађе настале из матичног књиговодства њихових парохијалних канцеларија, у раздобљу друге половине XVIII века.



Графикон 11: Број бракова по месецима у православној парохији Елемир (1779 – 1800)<sup>115</sup>

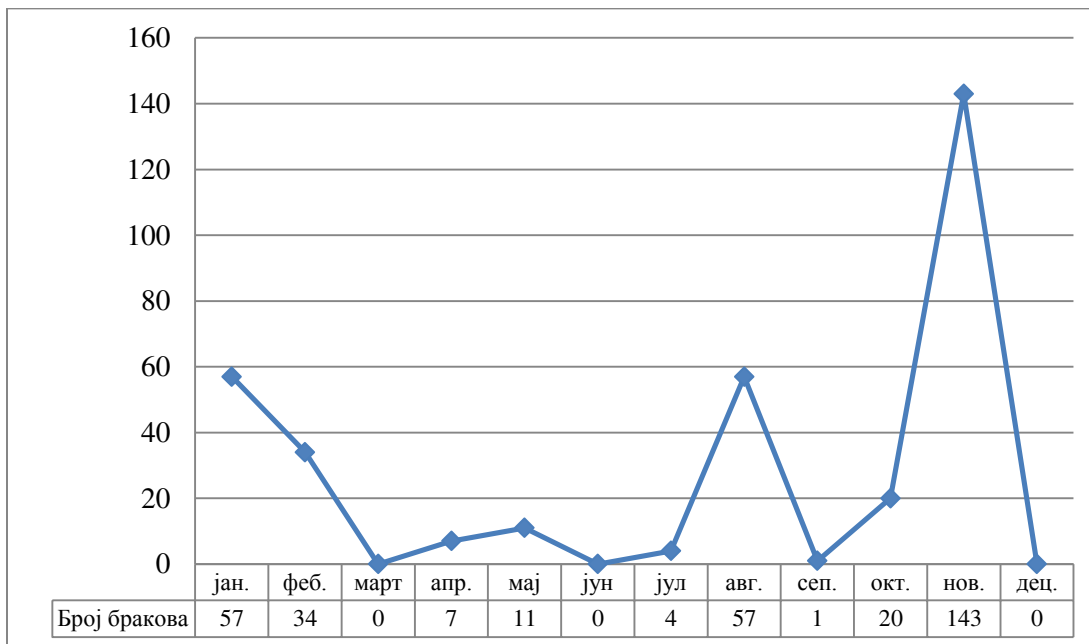


<sup>115</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Елемир Матична књига венчаних (1779 – 1852) књига број 13. Парохијална црква у Елемиру је посвећена Преображењу Господњем. У периоду од 1779. до 1800. године, у насељу су, у просеку, службовала тројица парохијалних свештеника. До 1786, односно 1789. године, пароси су били: Јосиф Поповић (умро је 2. маја 1786. године), Мојсеј Поучки (преминуо је 29. јануара 1789) и Лазар Тапавички. Потом, од 1789, поред Лазара Тапавичког, парохијалну службу је вршио свештеник Сава Јовановић, а од 1791. године и свештеници Кирил Поучки и Мојсеј Поповић. Током две године (1794 – 1795) у насељу је службовао парох Константин Тапавички (Поповић). Након преласка свештеника Саве Јовановића на место пароха у Велики Бечкерек, после 1798. у Елемиру су службовала тројица парохијалних свештеника: Лазар Тапавички, Кирил Поучки и Мојсеј Поповић. Судаћи на основу презимена, стиче се утисак да је у православној парохији у Елемиру, у овом периоду, службовало бар две генерације свештеника из истих породица.

Када је реч о православној парохији у Елемиру (1779 – 1800), правило да се венчања не обављају у време поста није се могло проверити у случају девет бракова, делом због непотпуног датовања (1 случај) и оштећености грађе (4 случаја), а делом због неуписаног датума венчања (4 случаја). У анализираном периоду, у православној парохији Елемир је закључено 325 бракова.

Број бракова по месецима, у свим парохијама које су анализиране, приказан је према Јулијанском календару.

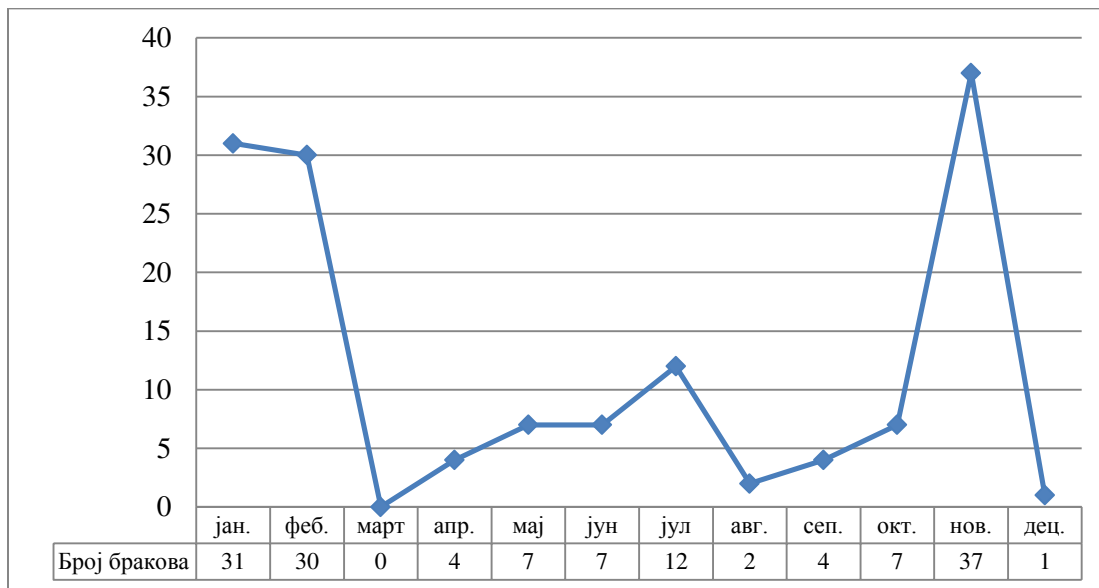
Графикон 12: Број бракова по месецима у православној парохији Кумани (1780 – 1800)<sup>116</sup>



<sup>116</sup> ИАЗ, ЗЦМК (дигитални формат), Православна парохија Кумани Матична књига венчаних (1779 – 1805). Парохијални храм у Куманима је посвећен Светим архистратизима Михаилу и Гаврилу. Током последње две деценије XVIII века у парохији су службовали свештеници: Стефан Секулић (током читавог периода), Јован Веселиновић (до 1781. године), Јован Николић (1781 – 1787), Мојсеј Јанчић (1787 – 1793) и Стефан Веселиновић, почев од 1793. године.

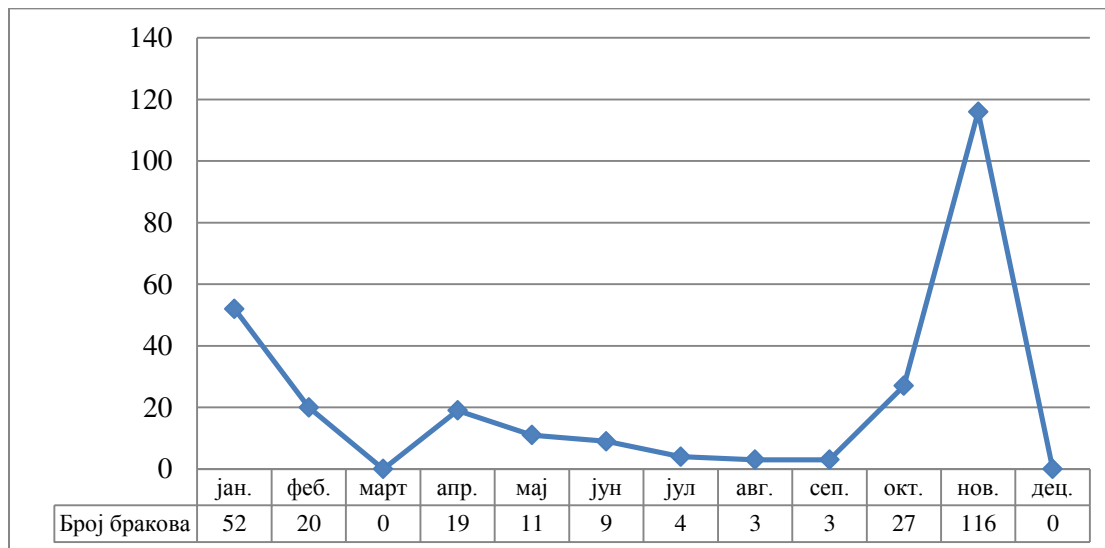
Коришћена књига венчаних садржи и шест записа о браковима закљученим 1779. године. Међутим, како нисмо сигурни да је то и целокупна евиденција о венчањима у парохији за наведену годину, она је изузета из анализе. Слика ритма склапања бракова не би била промењена и да је учињено другачије. У Куманима је, у периоду 1780 – 1800, закључено 278 бракова.

Графикон 13: Број бракова по месецима у православној парохији Маргитица (1779 – 1800)<sup>117</sup>



<sup>117</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Маргитица Матична књига венчаних (1779 – 1827). књига број 7. Парохијални храм у Маргитици (данас Банатска Дубица) је посвећен Светом Николи. До 21. марта 1789. године, када је преминуо, парохијалну службу у насељу је обављао свештеник Наум Остојић. Затим је, од јула 1789, парох места био свештеник Антоније Пожаревачки. У периоду 1779 – 1800. у Маргитици је закључено 149 бракова. Због изостављања датовања (четири примера) и нечитко написаних датума (три примера) на графикону није приказано седам венчања, нити је код ових примера било могуће проверити да ли су ти бракови закључени у време поста.

Графикон 14: Број бракова по месецима у православној парохији Неузина (1780 – 1800)<sup>118</sup>



У све четири православне парохије, правило да се венчања не обављају у време поста је поштовано. Одступања од наведеног правила су била ретка. Тако су у Куманима, током Божићног поста, обављена три венчања, у Неузини је склопљен један брак, а исто толико је бракова закључено, такође у време Божићног поста, и у Маргитици. У Елемиру су, у време Ускршњег и Петровског поста, обављена два венчања, а током ових постова, закључен је и један брак у Маргитици (Ускршњи пост) и обављено једно венчање у Неузини (Петровски пост).

Распоред склапања бракова по месецима, у анализираним парохијама је био сличан. У свим парохијама је највише венчања било у месецу новембру – у Елемиру

<sup>118</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Неузина Матична књига венчаних (1779 – 1805) књига број 9. Месни храм у Неузини је посвећен Светом Николи. У овом периоду, у парохији су службовали свештеници: Захарије Поповић, протопрезвитер великобечкеречки, Антоније Димитријевић и Максим Поповић (Протић). Након смрти протојереја Захарија Поповића (22. јануара 1792. године), парохијалну службу у насељу су обављали двојица преосталих свештеника.

је тај удео износио 49,23% од укупног броја, у Куманима 51,44%, у Маргитици 24,83% а у Неузини 43,61%. Потом је учесталост венчавања била највећа током јануара и фебруара. У тим месецима је у Елемиру постотак закључених бракова био 23,07%, Куманима 32,73%, у Маргитици 40,99% и у Неузини 27,07%. Укупно, венчања су обављана најчешће у јесен и зиму, тј. непосредно пре почетка Божићног поста (у новембру), и потом у периоду између завршетка Божићног и почетка Ускршњег поста (у јануару и фебруару). Осим у Маргитици, где је више венчања обављено у зиму, тј. између два велика поста, у другим православним парохијама „јесења венчања“ су знатно фреквентнија.<sup>119</sup> У осталим периодима године бракови су ређе склапани – углавном у пролећним месецима и почетком лета – у Неузини нешто више, потом у Елемиру, а мање у Куманима и Маргитици – укупно узевши, удео бракова закључених у овим периодима године није био већи од 13%.<sup>120</sup>

\*

Према формулару, у књигама венчаних вођеним у православној парохији у Великом Бечкереку 1785. и 1786. године је требало бележити који је по реду био брак особама које су се венчавале. Овај податак великобечкеречки пароси су углавном савесно евидентирали. Како је утврђено, број првих и осталих бракова био је готово исти међу мушкарцима и женама (табела: 14). Две трећине женика и невеста су ступали у први брак, другобрачних је било нешто више од четвртине, док је трећи по

---

У коришћеној књизи венчаних налази се и десет записа о венчањима обављеним 1779. године. Остало је нејасно да ли је реч о целовитој евиденцији о склопљеним браковима за ту годину, те они нису приказани на графикону. Слика ритма склапања бракова би остала иста и да је учињено другачије, а убележени датуми о венчањима из 1779. показују да бракови нису склапани у време поста. У периоду 1780 – 1800. у православној парохији у Неузини је склопљено 266 бракова. Због неуписаног датума, два брака су изузета из анализе.

<sup>119</sup> Уколико се броју бракова који су закључени у новембру дода и број венчања обављених у месецу октобру, добија се јаснија слика о учесталости венчавања у јесењем или предбожићном циклусу.

<sup>120</sup> Када је реч о православним парохијама на подручју Карловачке митрополије у раздобљу XVIII века, о месечном распореду венчавања видети радове Јелене Радосављевић и Марије Краљ (Ј. Радосављевић, *Демографске прилике у селу Ченеј од 1779. до 1800. године*, Српске студије 5 (2014), 35-53; М. Краљ, *Демографија земунске православне парохије од 1783. до 1795. године*, Српске студије 6 (2015), 125-144).

реду брак закључило најмање младожења и невеста. Ступање у четврти брак није регистровано. Венчаним паровима је углавном био по реду исти брак. Таква подударност није постојала у случају осам парова (6,96%).<sup>121</sup>

Табела 14: Број мушкараца и жена који су ступали у први, други и трећи брак (1785 – 1786)

	Мушкарци		Жене	
	Број	%	Број	%
<b>Први брак</b>	78	67,83	80	69,56
<b>Други брак</b>	31	26,96	31	26,96
<b>Трећи брак</b>	2	1,74	1	0,87
<b>Неутврђено</b>	4	3,48	3	2,61

Као место становања, у књигама венчаних 1785-1786, за трећину парова забележен је Велики Бечкерек. Половина бракова склопљена је између младожења пореклом из неког другог места и девојака које су имале пребивалиште у насељу.<sup>122</sup> У случају два брачна пара невесте су долазиле из других насеља (Леополдово и Елемир) и удавале се за младожење из Великог Бечкерека,<sup>123</sup> а у једном случају, ни један од супружника местом становања није био везан за Велики Бечкерек (и женик и невеста су били из Панчева).

<sup>121</sup> У овој групи парова, било је пет случајева, када су се женици којима је по реду био други брак венчавали са првобрачним невестама, и три случаја, да су бракови закључени између удовица и младожења који до тада нису били у браку.

<sup>122</sup> Женици који су долазили из других насеља најчешће су потицали из суседних или околних места – Ечка, Итебеј, Меленци, Орловат, Елемир, Тараш (табела: 15). За 5 младожења податак о месту становања није забележен. Када је реч о невестама, пребивалиште није уписано такође за њих 5, а у случају једне невесте место становања је нечитко написано.

<sup>123</sup> Из Великог Бечкерека пореклом није била још једна невеста. За место њеног становања у протоколу је убележена Кикинда. Пребивалиште младожење није уписано.

Табела 15: Места пребивалишта младожења (изузимајући Велики Бечкерек)

Назив насеља	Број младожења	Удео у укупном броју %	Назив насеља	Број младожења	Удео у укупном броју %
Ечка	7	6,09	Ботош	1	0,87
Итебеј	6	5,22	Бочар	1	0,87
Меленци	6	5,22	Добрица	1	0,87
Орловат	6	5,22	Кикинда	1	0,87
Елемир	4	3,48	Клек	1	0,87
Тараш	4	3,48	Леополдово	1	0,87
Бока	3	2,61	Модош	1	0,87
Перлез	3	2,61	Панчево	1	0,87
Арадац	2	1,74	Пардањ	1	0,87
Врањево	2	1,74	Сакуле	1	0,87
Јанкаид	2	1,74	Сенмихал	1	0,87
Карлово	2	1,74	Сенђурађ	1	0,87
Башаид	1	0,87	Сонбор	1	0,87
Бечеј	1	0,87	Фабрика	1	0,87
			Уљма	1	0,87

Табела 16: Популарност места пребивалишта супружника и венчаних кумова исказано у процентима

	Исто место	Различита места	Неутврђено
<b>Младожења и невеста</b>	35,61	53,91	10,43
<b>Младожења и венчани кум</b>	82,61	10,43	6,96
<b>Невеста и венчани кум</b>	34,78	55,65	9,56

Најчешћа женска имена у књигама венчаних 1785-1786. су била Ана и Марија – четвртина невеста је носила једно од тих имена. По популарности су затим следила имена Елисавета и Јованка, а потом Катарина и Сара (табела: 17). Преко 90% невеста је имала лично име које је по пореклу било из хришћанског календара. Висок удео календарских имена било је обележје и именованост младожења. И међу именима женика који су пореклом били из Великог Бечкерека и оних који су долазили из неког другог места, више од 90% личних имена су била календарска. У групи младожења који су пореклом били из других насеља по популарности се издвајају имена Јован, Григорије, Михаил, Петар, Теодор (табела: 18), а у групи домицилних младожења, такође Јован, а онда и имена Теодор, Никола, Симеон (табела: 19).

Табела 17: Женска лична имена у протоколима венчаних (1785 – 1786)

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %
Ана	15	13,04	Пелагија	2	1,74
Марија	15	13,04	Петра	2	1,74
Елисавета	7	6,09	Саломија	2	1,74
Јованка	7	6,09	Софија	2	1,74
Екатерина	5	5,22	Аксијана	1	0,87
Катарина	1		Алка	1	0,87
Сара	5	4,35	Аријана	1	0,87
Теодора	4	3,48	Будимка	1	0,87
Теофана	3	3,48	Војина	1	0,87
Теована	1		Дафина	1	0,87
Анастасија	1	2,61	Ерина	1	0,87
Настасија	1		Живана	1	0,87
Наста	1		Косана	1	0,87
Анђелија	2	2,61	Магда	1	0,87
Ангелина	1		Меланија	1	0,87
Елена	3	2,61	Милица	1	0,87
Ефимија	2	2,61	Пава	1	0,87



Еуфимија	1		Параскева	1	0,87
Марта	3	2,61	Рокса	1	0,87
Евросимија	1	1,74	Санда	1	0,87
Евра	1		Симеона	1	0,87
Јулијана	2	1,74	Стана	1	0,87
Неранча	1	1,74	Тадијана	1	0,87
Неранца	1		Флора	1	0,87
Макрина	2	1,74	Христина	1	0,87

Табела 18: *Мушка лична имена у протоколима венчаних 1785 – 1786.*

(*младожење из Великог Бечкера*)<sup>124</sup>

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %
Јован	4	7,84	Живан	1	1,96
Теодор	4	7,84	Захарија	1	1,96
Никола	3	5,88	Игњатије	1	1,96
Симеон	3	5,88	Јанко	1	1,96
Атанасије	2	3,92	Јеремија	1	1,96
Гаврил	2	3,92	Лазар	1	1,96
Георгије	2	3,92	Максим	1	1,96
Глигорије	2	3,92	Марко	1	1,96
Стефан	2	3,92	Михаил	1	1,96
Тома	2	3,92	Недељко	1	1,96
Трифон	2	3,92	Павел	1	1,96
Андреј	1	1,96	Паскул	1	1,96
Арсеније	1	1,96	Петар	1	1,96
Васил	1	1,96	Петруц	1	1,96
Дамјан	1	1,96	Спиридон	1	1,96

<sup>124</sup> У табеларном прегледу су укључена и лична имена младожења за које није уписано место становања. Њихова имена су била: Григорије (1), Димитрије (1), Недељко (1), Теодор (1) и Христофор (1).

Димитрије	1	1,96	Станко	1	1,96
Евтимије	1	1,96	Христофор	1	1,96

Табела 19: Мушка лична имена у протоколима венчаних 1785 – 1786.  
(младожење из других насеља)

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %
Јован	6	9,37	Антоније	1	1,56
Григорије	3	7,81	Букур	1	1,56
Григориј	1		Василије	1	1,56
Глигорије	1		Вукола	1	1,56
Михаил	4	6,25	Гаврил	1	1,56
Петар	4	6,25	Георгије	1	1,56
Теодор	4	6,25	Димитриј	1	1,56
Атанасије	2	4,69	Еремија	1	1,56
Атанасиј	1		Ефрем	1	1,56
Марко	3	4,69	Захарија	1	1,56
Павел	3	4,69	Ненад	1	1,56
Андреј	2	3,12	Никола	1	1,56
Арсеније	2	3,12	Ранисав	1	1,56
Евтимије	1	3,12	Сава	1	1,56
Евтимиј	1		Симеон	1	1,56
Живко	2	3,12	Стефан	1	1,56
Трифон	2	3,12	Стојан	1	1,56
Христофор	1	3,12	Ћирил	1	1,56
Риста	1		Филип	1	1,56
Авакум	1	1,56			

У наредној табели су приказана презимена младожења из Великог Бечкерека, забележена у књигама венчаних 1785 – 1786. године.<sup>125</sup>

Табела 20: Презимена младожења из Великог Бечкерека

Презиме	Број младожења	Презиме	Број младожења
Попов	1	Козловачки	1
Поповић	1	Костић	1
Станков	2	Крунић	1
Цветков	2	Манда	1
Андрејевић	1	Марков	1
Атанасијевић	1	Мартинов	1
Бостанџија	1	Милић	1
Влах	1	Морошан	1
Данчев	1	Нанић	1
Димитријев	1	Николић	1
Еринин	1	Поморишац	1
Живков	1	Предић	1
Живчићев	1	Ранковић	1
Ивановић	1	Рацков	1
Илијев	1	Рељин	1
Исаковић	1	Савин	1
Јанков	1	Стајић	1
Јарковачки	1	Ћикуски	1
Кирђански	1	Шандулов	1

<sup>125</sup> У протоколима венчаних 1785 – 1786. евидентирано је 46 женика из Великог Бечкерека. Њих 43 су именовани навођењем властитог имена и презимена, док су тројица, уз име, као другу одредницу имали уписано лично име друге особе и њен патроним (у случају једног женика то је било име оца, док се у случају остале двојице може претпоставити да је такође била реч о очевим именима). Ови примери нису укључени у табеларни преглед презимена великобечкеречких младожења.

У табели нису приказана још три презимена, јер су нечитко написана. Вероватно је реч о следећим презименима: Гал(е)шан, Сандић и Чунрига.

\* \* \*

У завршном делу, овог сегмента рада о нупцијалитету, биће анализирани подаци садржани у протоколу венчаних месног храма Ваведења Пресвете Богородице, вођеном од 9. фебруара 1788. године.<sup>126</sup> Од тада, па до краја XVIII века, према евиденцији овог протокола, у цркви Ваведења Пресвете Богородице закључено је 219 бракова. У просеку, годишње је било 16,85 венчања. Најмање бракова је склопљено 1788 – убележено их је пет<sup>127</sup>, док је у годинама 1797, 1800, 1790, 1799. и 1791. број закључених бракова био већи од просечног (графикон: 15). Према Јулијанском календару, највише венчања је обављено у месецу новембру – у времену непоредно пре почетка Божићног поста, а потом, мада незнатно мање, током јануара и фебруара, односно у периоду између завршетка Божићног и почетка Ускршњег поста.<sup>128</sup> У марту и децембру није закључен ни једна брак (графикон: 16). Ритам склапања бракова по месецима, посматрано према Грегоријанском календару, није битно различит, једино је број бракова у јануару и фебруару другачије распоређен. Ипак, слика је иста – највише венчања је било у јесен и зиму (графикон: 17).<sup>129</sup>

---

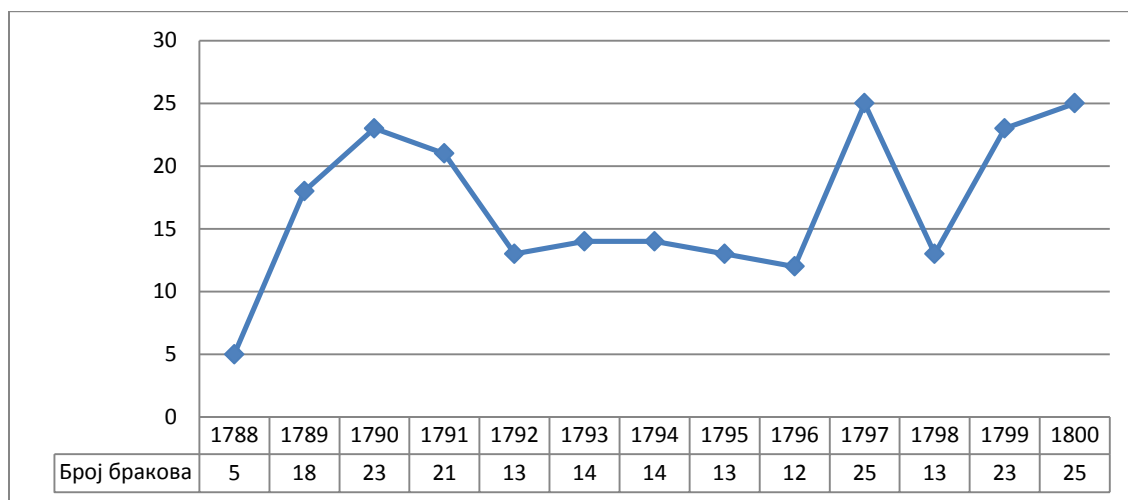
<sup>126</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Ваведења Богородице МК венчаних (1788 – 1811) књ.бр. 15

<sup>127</sup> Будући да је у Великом Бечкерекy, у анализираним периоду, постојала једна православна парохија, при вођењу месне матичне евиденције, записи о верским обредима обављеним у једној од православних цркава нису увек уписивани у протоколе дотичног храма, већ су бележени у матрикулама вођеним у канцеларији друге месне цркве. Иако су овакви примери били више по изузетку, сасвим је сигурно да су неки бракови, склопљени у храму Ваведења Пресвете Богородице током претпоследње и последње деценије XVIII века евидентирани у протоколима који су вођени при цркви Успења Пресвете Богородице. Како матичне књиге овог храма, за наведено раздобље, нису сачуване у целовитим годишњим евиденцијама не може се утврдити тачан број таквих записа. Када је реч о евиденцији за 1788, вероватно је да убележени број венчања није и укупни број склопљених бракова у храму Ваведења Богородице те године, пошто су у коришћеној књизи венчања бележена од месеца фебруара.

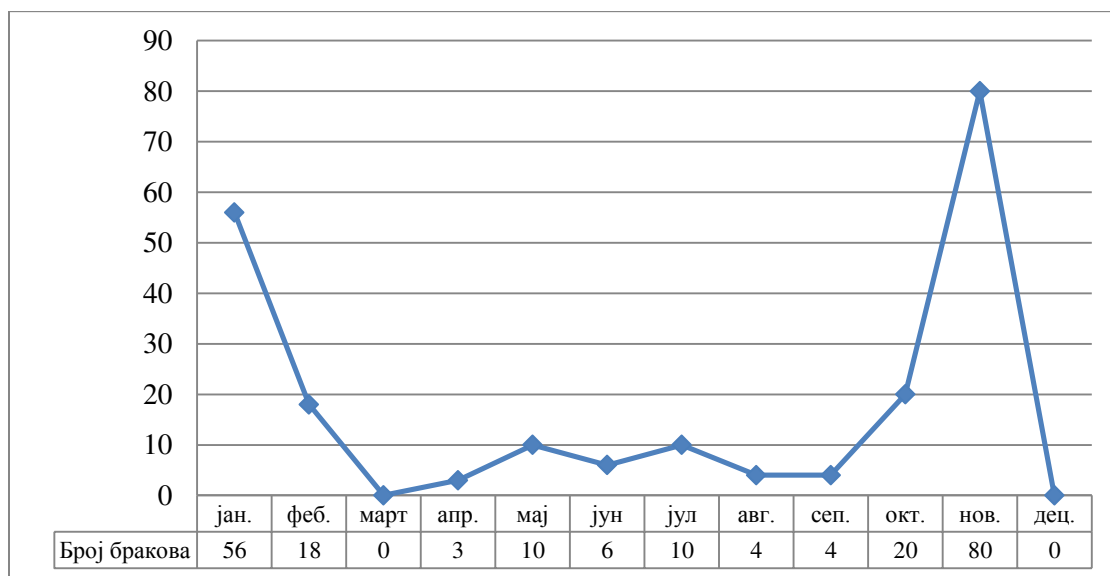
<sup>128</sup> У месецу октобру закључена су два брака више него у фебруару. Међутим, како смо „октобарска венчања“ посматрали као интегрални део предбожићног циклуса венчавања, овај месец у горњем тексту није појединачно издвојен.

<sup>129</sup> Због непотпуног или изостављеног датовања, у графичком приказу ритма склапања бракова према Јулијанском календару изостављено је осам бракова, а у графикону датом саобразно Грегоријанском календару није представљено дванаест венчања.

Графикон 15: Број бракова по годинама (1788 – 1800)

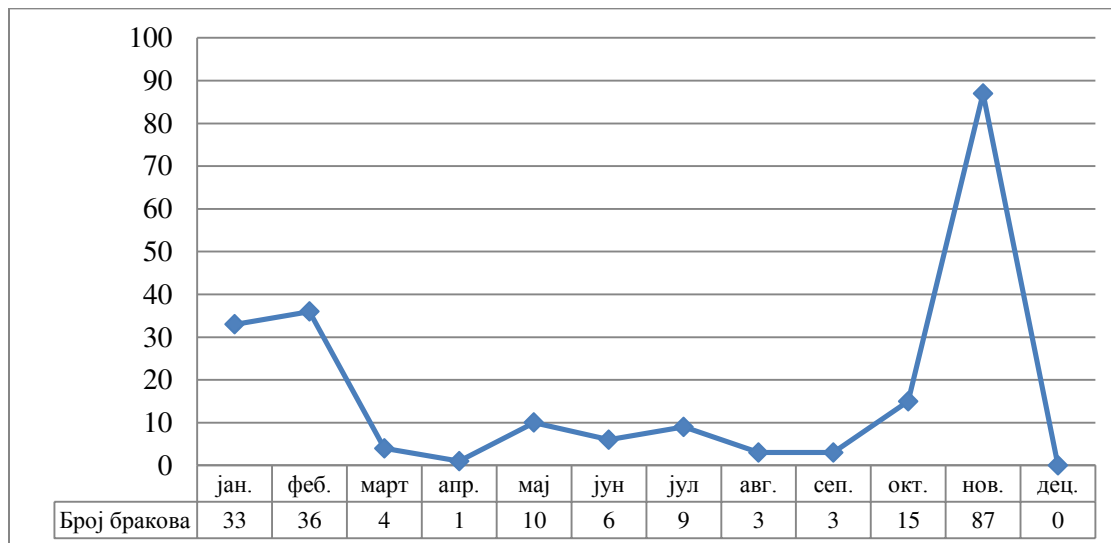


Графикон 16: Број бракова по месецима према Јулијанском календару (1788 – 1800)



Током постова, у храму Ваведења Пресвете Богородице (1788 – 1800), закључена су два брака – оба у време Петровског поста.

Графикон 17: Број бракова по месецима према Грегоријанском календару (1788 – 1800)



Прописани образац у коришћеној књизи венчаних храма Ваведења Пресвете Богородице није захтевао уписивање податка о броју претходних бракова супружника. Када је реч о младожењама, све до 1800. године, надлежни пароси у протокол нису сигнарирали њихово претходно брачно стање, што онемогућава да се утврди расподела склопљених бракова према степену брачности, која се тиче женика.<sup>130</sup> У случају невеста, податак о броју претходних бракова такође није бележен. Ипак, начин на који су невесте именоване дозвољава да се прикаже бар однос броја првих и поновних бракова. За оне невесте за које је уписано име оца или су именоване бележењем личног имена старатеља и уписивањем одредница: *питомица*, најчешће, а онда *пасторка*, *сестра*, *сродница*, *свастика*, може се претпоставити да су ступале у први брак. Њих је било 157 или 71,69%. У групу оних којима је по реду био најмање други брак укључено је 58 невеста поред чијег имена

<sup>130</sup> Утисак је да ни у евиденцији за 1800. годину бележење податка о броју претходних бракова није било савесно, већ више насумично, па се број првих и осталих бракова не може тачно утврдити чак ни за ову годину.

су уписане одреднице *бивша супруга* и *супруга*, једна невеста која је забележена као удовица, и још две, за које је назначено да им је по реду био други брак (второбрачна). Укупно их је било 61 или 27,85%<sup>131</sup> (табела: 21).

Табела 21: *Број првих и поновних бракова жена (1788 – 1800)*

	Број жена	Процент жена
<b>Први брак</b>	157	71,69
<b>Поновни бракови</b>	61	27,85
<b>Неутврђено</b>	1	0,46

Податак о месту пребивалишта женика свештеници су савесно уписивали у протокол. Од укупно 219 младожења, за њих 119 (54,34%) је убележено да су имали пребивалиште у неком другом насељу – највише их је било из Елемира и Арадца – готово сваки трећи женик који је долазио из неког другог места потицао је из једног од ових суседних села. Као житељи Великог Бечкерека убележено је 98 женика, док за њих двојицу пребивалиште није регистровано. Место становања невеста није толико савесно бележено, па је за нешто више од 10% девојака податак о пребивалишту изостављен. Остале су, у највећем броју, биле из Великог Бечкерека – њих 175 (80,36%), док је за 18 невеста (8,22%) као место становања уписано неко друго насеље.<sup>132</sup> Извесно је да је трећина бракова закључена међу домицилним становништвом, приближно половина брачних парова је потицала из различитих места – односно невесте су биле из Великог Бечкерека а младожење из других

<sup>131</sup> У случају једне невесте, подаци који би могли да укажу на претходни брачни статус нису довољно јасни, стога она није уврштена ни у једну од ових група.

<sup>132</sup> Невесте које нису биле из Великог Бечкерека имале су место становања у следећим насељима: Арадац, Бечеј, Итебеј, Велика Кикинда, Кнез, Земун, Меленци, Перлез, Сакуле (2), Саранда, Томашевац (2), а њих четири су, услед рата Хабзбуршке монархије и Османског царства, вођеног 1788 – 1791, као избеглице из Турске, потражиле уточиште у Великом Бечкереку. Утисак је да је већина њих (две трећине) ступала у поновне бракове.

насеља, а у случају десет (4,56%) венчаних парова ни један од супружника није имао место становања у Великом Бечкереку.

Табела 22: *Места пребивалишта младожења (изузимајући Велики Бечкерек) 1788 – 1800.*<sup>133</sup>

Назив насеља	Број младожења	Удео у укупном броју %	Назив насеља	Број младожења	Удео у укупном броју %
Елемир	22	10,04	Тараш	2	0,91
Арадац	16	7,31	Шурјан	2	0,91
Итебеј	9	4,11	Башаид	1	0,47
Перлез	8	3,65	Ботош	1	0,47
Кумани	7	3,2	Бочар	1	0,47
Бечеј	6	2,74	Велика Кикинда	1	0,47
Врањево	5	2,28	Добрица	1	0,47
Меленци	5	2,28	Жабалъ	1	0,47
Сенђурађ	5	2,28	Идвор	1	0,47
Неузина	3	1,37	Модош	1	0,47
Томашевац	3	1,37	Панчево	1	0,47
Бока	2	0,91	Сечањ	1	0,47
Ечка	2	0,91	Стони Београд	1	0,47
Јанкаид	2	0,91	Тител	1	0,47
Мошорин	2	0,91	Чента	1	0,47
Орловат	2	0,91	Фаркаждин	1	0,47
Сакуле	2	0,91			

<sup>133</sup> За једног младожењу је уписано да је житељ Арада. Претпоставили смо да је овде реч о суседном насељу Арадац, а не о месту Арад у Поморишју, те је у табеларном прегледу оно тако и разврстано.



Табела 23: Подударност места пребивалишта супружника и венчаних кумова  
исказано у процентима

	Исто место	Различита места	Неутврђено
<b>Младожења и невеста</b>	36,53	51,6	11,87
<b>Младожења и венчани кум</b>	78,54	8,68	12,78
<b>Невеста и венчани кум</b>	31,51	47,94	20,55

Табеларни прегледи личних имена невеста и женика показују да су међу женским личним именима најпопуларнија била имена Марија и Ана, а онда Марта, Елисавета и Јованка (табела: 24) – свака друга невеста је имала једно од ових пет најчешћих имена. У групи мушких личних имена најфреквентније је било име Јован, и када је реч о женицима који су били из Великог Бечкерека и онима пореклом из других насеља (табела: 25, табела: 26). Распоређеност осталих најчешћих имена младожења такође је слична, без обзира на место њиховог пребивалишта. Поред Јована, најфреквентнија мушка лична имена била су: Петар, Павле, Теодор, Василије, Михаил, Симеон, Стефан (табела: 25, табела: 26).

Табела 24: Женска лична имена у протоколу венчаних храма Ваведења Пресвете Богородице (1788 – 1800)<sup>134</sup>

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %
Марија	30	13,7	Ружа	2	0,91
Ана	28	12,78	Савка	2	0,91
Марта	20	9,13	Саломија	1	0,91
Елисавета	17	7,76	Соломија	1	
Јованка	12	5,48	Стефанија	2	0,91
Анастасија	9	5,02	Аксенија	1	0,46
Настасија	2		Аксијана	1	0,46
Теодора	10	4,57	Бела	1	0,46
Јулијана	8	3,65	Весела	1	0,46
Пелагија	8	3,65	Дмитра	1	0,46
Елена	6	3,2	Ђурђија	1	0,46
Елка	1		Ева	1	0,46
Евросинија	3	2,28	Евдоксија	1	0,46
Евросима	1		Илка	1	0,46
Евра	1		Јана	1	0,46
Василија	3	1,83	Магдалина	1	0,46
Васа	1		Мила	1	0,46
Екатерина	3	1,83	Пава	1	0,46
Катарина	1		Пауна	1	0,46

<sup>134</sup> У табели су приказана и лична имена 18 невеста које нису имале пребивалиште у Великом Бечкерку. Иако, у битноме, не мењају слику именослова невеста, овде ћемо их појединачно навести, са знаком о насељу из којег су долазиле невесте које су их носиле: Аксенија (Бечеј), Ана (Кнез, Меленци, Саранда), Евдокија (Сакуле), Јованка (Томашевац), Марија (Арадац, Сакуле, Томашевац), Марта (Итебеј, Перлез), Мила (Османско царство), Милица (Елемир), Пауна (Земун), Ружа (Велика Кикинда), Смиљана (Османско царство), Стана (реч је имену двеју невеста које су избегле из Османског царства у Велики Бечкерек).

У протоколу венчаних храма Ваведења Пресвете Богородице није уписано име једне невесте, па се, у табеларном прегледу, број женских личних имена за толико разликује од укупног броја невеста ( 1788 – 1800)

Сара	4	1,83	Смиљана	1	0,46
Стана	4	1,83	Сосана	1	0,46
Симеона	3	1,37	Софија	1	0,46
Агатија	2	0,91	Станка	1	0,46
Макрена	1	0,91	Тадијана	1	0,46
Макрина	1		Текла	1	0,46
Милица	2	0,91	Теофана	1	0,46
Пантелија	2	0,91	Филипа	1	0,46
Петра	2	0,91	Христина	1	0,46
Рокса	2	0,91			

Табела 25: Мушка лична имена у протоколима венчаних храма Ваведења Пресвете Богородице 1788 – 1800. (младожење из Великог Бечкерека)<sup>135</sup>

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %
Јован	9	10	Живан	2	2
Јова	1		Кирил	2	2
Петар	10	10	Никифор	1	2
Павел	7	7	Нићифор	1	
Теодор	5	5	Радивој	2	2
Стефан	5	5	Филип	2	2
Василиј	2	4	Алексиј	1	1
Василије	1		Арсениј	1	1
Васа	1		Глигорије	1	1
Михаил	4	4	Елисеј	1	1
Никола	4	4	Еремија	1	1
Симеон	4	4	Ефрем	1	1
Атанасија	1	3	Илија	1	1

<sup>135</sup> Лична имена двојице женика нису приказана у табели, будући да су нечитко написана. Вероватно је да је реч о именима Аврам и Јован. У табеларном прегледу су укључена имена и двојице младожења без означеног места становања.

Атанасије	1		Коста	1	1
Атанасиј	1		Лазар	1	1
Димитри	1	3	Лука	1	1
Димитрије	1		Максим	1	1
Димитриј	1		Марко	1	1
Аврам	2	2	Матеј	1	1
Антоније	1	2	Палкуц	1	1
Антониј	1		Прокопије	1	1
Георгије	2	2	Сава	1	1
Дамјан	1	2	Сенофонт	1	1
Дамњан	1		Тривун	1	1
Евтимиије	2	2			

Табела 26: Мушка лична имена у протоколима венчаних храма Ваведења Пресвете Богородице 1788 – 1800. (младожење из других насеља)

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %
Јован	9	8,4	Аћим	1	0,84
Јоца	1		Висарион	1	0,84
Теодор	6	5,04	Гаја	1	0,84
Василије	3	4,2	Давид	1	0,84
Василиј	2		Дамњан	1	0,84
Гаврил	5	4,2	Деспот	1	0,84
Никифор	4	4,2	Димитриј	1	0,84
Нићифор	1		Ђурађ	1	0,84
Павел	5	4,2	Ђурка	1	0,84
Петар	4	4,2	Живан	1	0,84
Пера	1		Захарија	1	0,84
Евтимиије	4	3,36	Крста	1	0,84
Симеон	4	3,36	Максим	1	0,84
Стефан	4	3,36	Марјан	1	0,84
Алексиј	2	2,52	Марко	1	0,84

Алексије	1		Милош	1	0,84
Григорије	2	2,52	Михаил	1	0,84
Григориј	1		Мишко	1	0,84
Кирил	2	2,52	Палкуц	1	0,84
Ћирил	1		Роман	1	0,84
Недељко	3	2,52	Самуил	1	0,84
Никола	3	2,52	Софроније	1	0,84
Сава	3	2,52	Средко	1	0,84
Аврам	2	1,68	Срећко	1	0,84
Андреј	2	1,68	Станко	1	0,84
Атанасија	2	1,68	Стојан	1	0,84
Јаков	2	1,68	Субота	1	0,84
Јосиф	2	1,68	Теофан	1	0,84
Лазар	2	1,68	Тимотеј	1	0,84
Прокопиј	2	1,68	Тома	1	0,84
Филип	2	1,68	Угрин	1	0,84
Арсениј	1	0,84			

Презимена младожења из Великог Бечкерка, забележена у протоколу венчаних храма Ваведење Пресвете Богородице 1788 – 1800, издвојена су у наредном табеларном прегледу.<sup>136</sup>

---

<sup>136</sup> У табели нису приказана презимена тринаесторице младожења, пошто су они уз лично име, као другу одредницу имали уписано име оца (случај 10 женика) или старатеља (случај 2 младожења) и њихове патрониме, а један женик је именован навођењем личног имена и патронима друге особе, али без назнаке о вези са дотичним лицем. У поређењу са евиденцијом, вођеном у матрикулама венчаних при овом храму у првој деценији по увођењу штампаних протокола, утисак је да су пароси сада били мање савесни при навођењу презимена и да су се чешће „враћали“ ранијем начину именовања. Из табеле су изостављена још три презимена, јер су нечитко написана.

Табела 27: Презимена младожења из Великог Бечкерека

Презиме	Број младожења	Презиме	Број младожења
Георгијев	1	Катана	1
Георгијевић	1	Крпучин	1
Девић	2	Лолић	1
Јованов	1	Малетић	1
Јовановић	1	Маринков	1
Кирћански	2	Марковић	1
Козловачки	2	Мартинов	1
Мојсеов	1	Мелај	1
Мојсилов	1	Милинов	1
Молдован	2	Милутинов	1
Поркар	1	Михаиловић	1
Поркаров	1	Модошанин	1
Стојадинов	2	Мојин	1
Табаков	1	Мунћан	1
Табачки	1	Недин	1
Теодоров	1	Немешев	1
Теодоровић	1	Николајев	1
Чикучки	1	Павлов	1
Ћикуцки	1	Палкуц	1
Аврамовић	1	Перц	1
Ајдуков	1	Петров	1
Берберов	1	Радић	1
Босић	1	Ранков	1
Бурсић	1	Савић	1
Веселиновић	1	Славков	1
Воденичар	1	Срданов	1
Вученић	1	Станчул	1
Вучковачки	1	Стефанов	1
Гозан	1	Стојановић	1
Госпођиначки	1	Стојанчев	1
Грк	1	Стојшић	1

Даничић	1	Танацковић	1
Живков	1	Турински	1
Земунски	1	Ђирац	1
Ивковић	1	Ходажић	1
Икић	1	Цвејић	1
Јаковљев	1	Шијаков	1
Јоговић	1	Шукић	1
Јуришићев	1		

## 4. НАТАЛИТЕТ

### 4.1. Рођења у православној парохији Велики Бечкерек (1768 – 1778)

Као фундаментални показатељ демографских кретања, родност становништва православне парохије Велики Бечкерек, у првом сегменту рада о наталитету, биће анализирана на основу података из протокола крштених вођеним у канцеларији месног храма посвећеном Успењу Пресвете Богородице крајем шездесетих и током седамдесетих година XVIII века. У матрикулама цркве Успења Пресвете Богородице, евиденција о крштењима обављеним у овом храму, у наведеном раздобљу, вођена је од 15. јануара 1768. до 31. децембра 1778. године.<sup>137</sup> Реч је о најстаријим сачуваним књигама крштених у Парохији. Ипак, како се сазнаје из литературе, при овом храму, евиденција о крштењима вођена је и током четрдесетих и педесетих година XVIII столећа.<sup>138</sup> У канцеларији другог месног православног храма – цркви Ваведења Пресвете Богородице, сачуване матичне књиге крштених датирају од јануара 1779. године. Оно што остаје као непознаница јесте који су тачно делови православне парохије имали за матични храм једну од ових месних цркава. На основу података из матрикула може се оквирно омеђати њихово јурисдикционо подручје, о чему је нешто више речено у одељку рада о матичном књиговођству у великобечкеречкој православној парохији. Овом приликом потребно је указати на то да је, према обухвату броја домаћинстава, храм Успења Пресвете Богородице био матични храм знатно већем броју житеља православне парохије. Наведена чињеница је од важности, будући да ће у првом сегменту рада родност становништва

---

<sup>137</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1768 – 1771) књига број 1 (даље: Црква Успења Богородице МК рођених (1768 – 1771) књ. бр. 1), Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1772 – 1778) књига број 2 (даље: Црква Успења Богородице МК рођених (1772 – 1778) књ. бр. 2).

<sup>138</sup> К. Димитријевић, *Српски православни храмови*, 119; Историјски архив Зрењанина, Ф. 38 *Тимотије – Тима Рајић 1778 – 1953*, кутија број 1, архивски број 58.



великобечкеречке православне парохије бити анализирана на темељу података из књига крштених овога храма.

У матрикулама цркве Успења Пресвете Богородице евиденција о крштењима, у раздобљу 1768 – 1778, вођена је у два матичних књига. У једној су уписивани подаци од 15. јануара 1768. до 2. децембра 1771, док је у следећем протоколу било обухваћено време од 1. јануара 1772. до 31. децембра 1778. године.<sup>139</sup> Ове књиге чиниле су сегмент парохијалних протокола, који су садржали и, хронолошки подударне, матрикуле венчаних и умрлих. Као и протоколи, у којима су евидентирани склопљени бракови и смрт парохијана, и књиге крштених 1768 – 1778. су вођене у облику табеле, у којој је, према прописаним рубрикама, требало бележити следеће податке: датум крштења (день, мсць), име онога који се крсти (имя Крштенаго), затим имена његових родитеља и кумова (родителие, кумови), и на крају име пароха који је обавио обред крштења. Табеле нису биле одштампане, него су рубрике у њима исписиване мастилом. Нужне податке, осим пароха, као и у случају других парохијалних протокола, уписивали су и друга лица. Читањем књига крштених које су вођене у периоду 1768 – 1778. уочава се да је евидентирање података махом било поверено потоњем месном пароху, а тадашњем ђакону, Петру Николићу. Почев од 1777. године, чешће се срећу примери да су записе у протокол бележили сами свештеници који су потребни верски обред и обавили. Када је реч о начину на који су вођени протоколи крштених, утисак је да је евидентирање података у овим матрикулама било савесније него што је то у случају књига венчаних и умрлих из истог периода. Па ипак, иако мање изражен, проблем ажурног бележења – као највећа мањкавост старијих матичних књига, видљив је и код уписивања података о крштенима, на шта пре свега указује хронолошки распоред записа током појединих година или пак у деловима годишњих евиденција, при чему је, чини се, регистровање података било најмање ажурно 1771. године.

---

<sup>139</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК крштених (1768 – 1771) књ. бр. 1, Црква Успења Богородице МК крштених (1772 – 1778) књ. бр. 2.

Приказом укупног броја и броја рођених (крштених) по годинама, полне структуре рођених и распореда крштења по месецима, у овом сегменту рада биће анализирани неки од проблема који се тичу наталитета становништва великобечкеречке православне парохије у времену 1768 – 1778. Поред тога, анализом именована крштених биће сагледана и нека од обележја месне антропоније овог раздобља.

Све до увођења штампаних парохијалних протокола, у књигама крштених уписује се само податак о датуму крштења, не и датум рођења лица које је крштено. Са црквеног становишта, бележење датума крштења, што је у исто време била и потврда (сведочанство) о обављеном верском обреду, било је битније, а у вези је са важношћу коју чин крштења има у хришћанском верском учењу.<sup>140</sup> У матрикулама крштених храма Успења Пресвете Богородице, у периоду од 15. јануара 1768. до 31. децембра 1778, забележено је крштење укупно 1.705<sup>141</sup> деце. У просеку, годишње је било 155 крштења (рођења).<sup>142</sup> Међутим, како се на графикону на којем је приказан број крштених по годинама види, одступања од вишегодишњег просека су била доста изражена а број рођених у узастопним годинама – у периоду 1768 – 1772. и 1775-1778. прилично је неуједначен.<sup>143</sup> У анализираном периоду, рођено је више дечака –

---

<sup>140</sup> Према хришћанском верском учењу крштењем се постаје члан цркве Христове, оно је друго рођење – и то не у телесном, него у духовном смислу. Човек се крштењем чисти од нечистоте прародитељског греха, и, што је најважније, крштење је неопходни услов за стицање вечног живота и спасење (Л. Мирковић, *Православна литургија*, 12,16; Д. Перић, *Црквено право*, 123). Крштење је прва света тајна, и предуслов за примање и других сакрамената (Д. Перић, *нав. дело*, 128).

<sup>141</sup> Наведени број обухвата сву децу која су крштена у храму Успења Пресвете Богородице, независно од тога да ли су њихови родитељи били становници Великог Бечкереча, или су имали пребивалиште у неком другом насељу. Примера ради, у раздобљу 1768 – 1778, у случају крштења 53 деце, уз имена њихових родитеља уписано је да су били становници других места – што је чинило 3,12% свих крштених.

И у осталим целинама у раду, подаци о броју рођених (крштених) биће обрађени на исти начин.

<sup>142</sup> У даљем тексту, појмови крштење и рођење биће коришћени као синоними.

<sup>143</sup> У овом одељку рада о наталитету у православној парохији у Великом Бечкеречку, сви резултати истраживања биће представљени према Јулијанском календару.

њих 896 или 52,55% од укупног броја, док је девојчица било 803<sup>144</sup> или 47,15%, односно на 100 девојчица рођено је 111,58 дечака.<sup>145</sup> Посматрано по годинама, број рођене деце мушког пола најчешће је већи, само је током три године број рођених девојчица благо надмашивао број рођења мушке деце (графикон: 19). У парохијалним протоколима, у овом раздобљу, регистровано је крштење 26 парова близанаца – чинили су 1,52% рођене деце. Међу близанцима, њих 16 или 65,38% су били истог пола, од тог броја, 12 (76,47%) их је било мушког пола а 4 (23,59%) женског пола. Девет близаначких парова или 34,61% је било различитог пола. Највише деце је крштено у фебруару, новембру, јануару и октобру, а најмање у марту, и затим у априлу, септембру и децембру (графикон: 20). Очекивано је да размак између рођења детета и његовог крштења буде што краћи. Разлог за то налази се у већ наведеној хришћанској догми, по којој је крштење нужан услов за човеково спасење – да се не би догодило да дете умре некрштено, требало га је крстити што пре након рођења, како не би било доведено у опасност његово спасење.<sup>146</sup> Сасвим је разумљиво да се онда и сама Црква старала да деца буду благовремено крштена. Представници више црквене власти Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији су, почев од средине двадесетих година XVIII века, доношењем низа правила, поред осталог, настојали да уреде и ово питање. Тако се у погледу рока у којем је требало крстити децу тражи да се крштење обави најкасније осам дана по рођењу. Биле су предвиђене санкције уколико се то не буде поштовало – одговорност су имали родитељи, кумови, месни парох.<sup>147</sup> Ипак, и поред наведеног, ми не можемо знати како је ово правило поштовано у великобечкеречкој православној парохији 1768 – 1778. У том смислу, старије матрикуле крштених су готово неискористиве као

---

<sup>144</sup> За 6 деце није било могуће утврдити којег су пола били – у два записа није убележено лично име, а у четири случаја је реч о нечитко написаним именима. Треба напоменути да се пол рођених може утврдити једино на основу њихових личних имена, будући да у старијим матичним књигама крштених није било потребно бележити податак којег је пола било дете

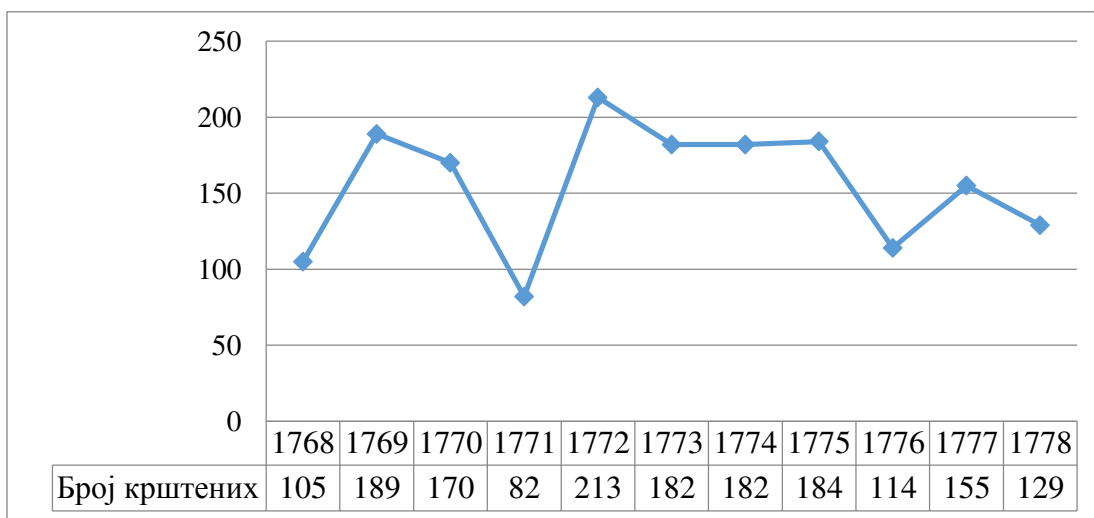
<sup>145</sup> Према демографским законитостима, увек се рађа више мушке деце.

<sup>146</sup> Л. Мирковић, *нав. дело*, 22.

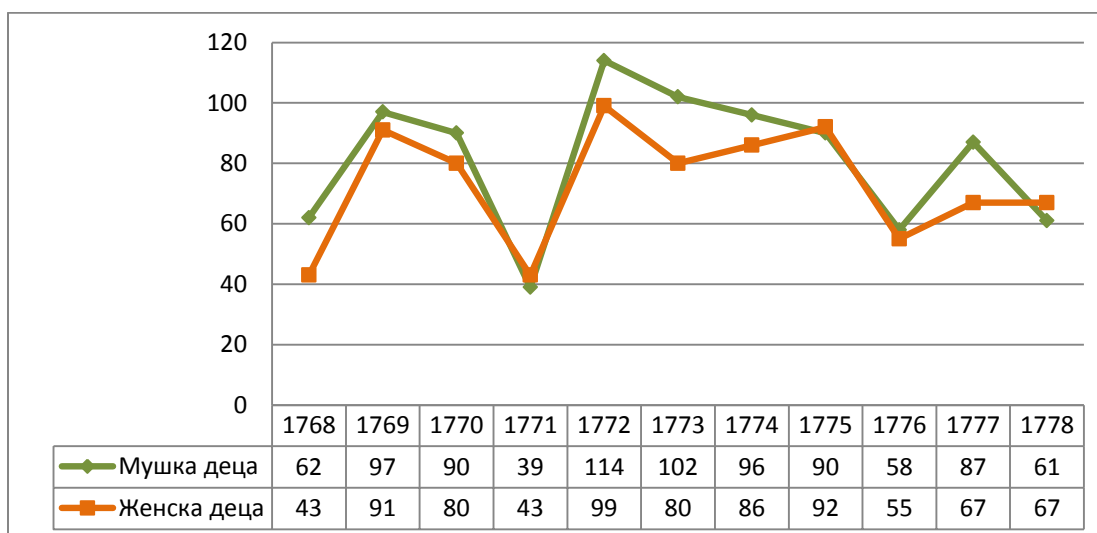
<sup>147</sup> И. Точанац, *Прописи митрополита Мојсија Петровића*, 160; Л. Марковић, *нав. дело*, 17.

извор за утврђивање тачног броја рођених по месецима, а у вези са тим и месечног распореда зачећа током годишњих циклуса.<sup>148</sup>

Графикон 18: Број крштених по годинама (1768 – 1778)

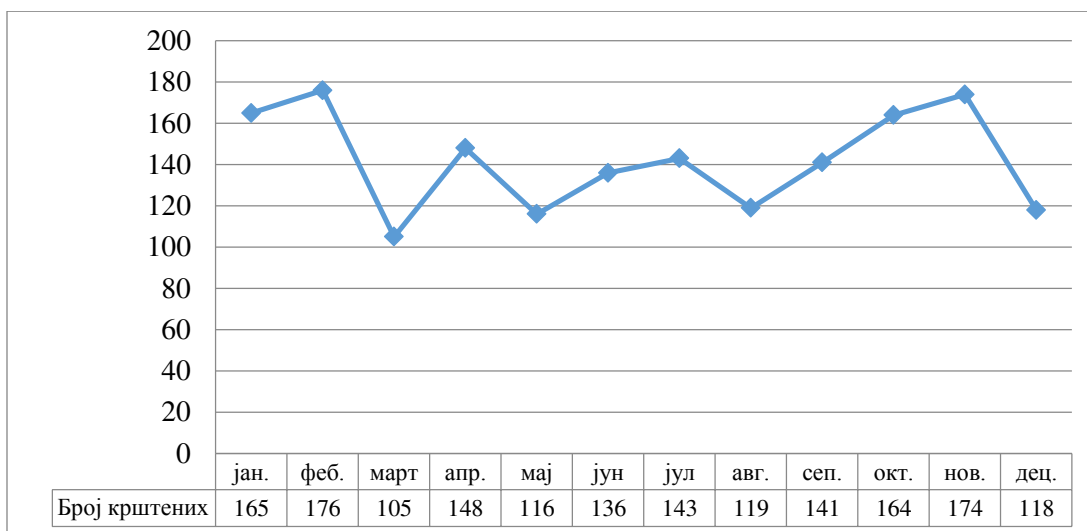


Графикон 19: Број рођене мушке и женске деце по годинама (1768 – 1778)



<sup>148</sup> У следећем сегменту рада о рођенима, када је грађа то омогућавала, биће приказани и ови показатељи и израчуната дужина просечног интервала између рођења и крштења.

Графикон 20: Број крштених по месецима (1768 – 1778)



Стопу наталитета, у раздобљу 1768 – 1778, могуће је израчунати за 1773. годину, за коју располажемо и податком о броју становника у православној парохији.<sup>149</sup> Те године, наталитет је износио 61,88%.<sup>150</sup>

\*

Матичне књиге представљају прворазредни извор за познавање српске антропониимије и њених главних карактеристика. Када је реч о периоду XVIII века и каснијим раздобљима, оне су нарочито драгоцен извор јер садрже антропониимијски материјал којим су обухваћена и лична имена жена. До увођења матичних књига, имајући у виду тип расположиве изворне грађе на основу које је проучавана антропониимија у српским областима, женска лична имена налазе се ређе уписана, што је отежавало проучавање српског женског именослова током ранијих времена.

Лична имена деце која су крштена у храму Успења Пресвете Богородице (1768 – 1778) по пореклу су већински била из хришћанског календара. У фонду

<sup>149</sup> Д. Ј. Поповић, *Срби у Банату*, 270-281.

<sup>150</sup> У демографској литератури, вредност наведене стопе родности сматра се веома високом.

женских личних имена њихов удео је износио 95,02%, док је међу именима дечака постотак календарских имена био још већи и чинио 98,1% свих убележених мушких имена.<sup>151</sup> Најпопуларнија женска лична имена су била Ана (89) и Марија (88) – свака пета односно четврта девојчица (22,04%) је носила једно од та два лична имена. Високу фреквентност појављивања имала су и имена Јованка, Јована (69), Марта (66) и Елисавета (51). Са именима Ана и Марија чинила су групу пет најпопуларнијих женских имена, те је скоро свака друга девојчица (45,2%), крштена у периоду 1768-1778. имала једно од ових личних имена. По популарности су потом следила имена Јулијана (41), Теодора (34), Сара (27), Ефимија, Еуфимија (26), Пелагија (23)<sup>152</sup> (табела: 28). Међу мушким личним именима најфреквентније је било име Јован (106)<sup>153</sup> – сваки десети дечак (11,83%) је носио ово име. Утисак је да је иза имена Јован, следеће по популарности мушко име – Стефан (44), имало фреквенцију појављивања која је била два и по пута мања. Поред имена Јован и Стефан, најпопуларнија имена дечака била су још: Петар (38), Василије (36), Теодор (34), Симеон (33), Евтимије (29), Павле (29), Димитрије (25), Андреј (23), Георгије (23) – сваки други дечак је носио једно од ових имена<sup>154</sup> (табела: 29).

Међу забележеним личним именима у протоколима крштених храма Успења Пресвете Богородице 1768 – 1778. народна имена су ретка. У групи женских личних

---

<sup>151</sup> Када је реч о српским областима на подручју Карловачке митрополије, у литератури се наилази на запажање да је институционализовање свете тајне крштења – као последица обавезе да се деца крсте искључиво у храму а не по приватним кућама, на чему су у својим реформским програмима инсистирали представници више српске јерархије још од тридесетих година XVIII века, било од пресудног утицаја на веома високу фреквентност хришћанских имена, односно да је то резултирало потискивању народних имена именима из Библије (М. Тимотијевић, *Рађање модерне приватности. Приватни живот Срба у Хабзбуршкој монархији од краја 17. до почетка 19. века*, Београд, 2006, 32). У досадашњим историографским радовима целовит приказ антропонимијског материјала из матичних књига православних парохија са подручја Карловачке митрополије, када је реч о другој половини XVIII века, дат је у раду Јелене Радосављевић (*Демографске прилике у селу Ченеј од 1779. до 1800. године*, Српске студије 5 (2014), 35-53).

<sup>152</sup> Сва наведена имена су припадала групи хришћанских имена.

<sup>153</sup> Наведена фреквенција појављивања имена Јован укључује и пример варијанте овог имена – Иван, које је у протоколима крштених забележено само једанпут (видети табелу: 29).

<sup>154</sup> И међу најпопуларнијим мушким личним именима није било нити једног народног имена.

имена најпопуларнија народна имена су била Дафина (6) и Живана (6), затим Наранча (3), Пауна (3), Божана (2) (табела: 28). Како се може видети, наведене вредности учесталости појављивања ових имена показују да је реч о личним именима са нижом и ниском фреквенцијом понављања. Остала убележена народна женска имена имала су још нижу учесталост појављивања. Тако је више од половине – 57,14% народних женских имена било уписано само једанпут. У фонду мушких личних имена народна имена се појављују још ређе. Осим имена Живан (5), остала народна мушка имена су убележена само једанпут – Богдан, Величко, Војин, Живојин, Марјан, Момчило, Радивој, Радован, Субота, Трпко, Урош (табела: 29).

Табела 28: Женска лична имена у протоколима крштених (1768 – 1778)

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %
Ана	89	11,08	Варвара	3	0,37
Марија	88	10,96	Неранча	2	0,37
Јованка	65	8,59	Неранђа	1	
Јована	4		Параскева	3	0,37
Марта	66	8,22	Пауна	3	0,37
Елисавета	51	6,35	Петра	3	0,37
Јулијана	40	5,11	Аксенија	2	0,25
Ђулијанија	1		Алексија	2	0,25
Теодора	34	4,23	Божана	2	0,25
Сара	27	3,36	Весела	2	0,25
Ефимија	20	3,24	Димитрија	1	0,25
Еуфимија	6		Дмитра	1	
Пелагија	23	2,86	Германа	1	0,25
Екатерина	12	2,61	Германка	1	
Екатарина	9		Евдокија	2	0,25
Анастасија	17	2,24	Евдоксија	2	0,25
Настасија	1		Ксенија	2	0,25
Василија	17	2,12	Љуба	2	0,25

Елена	14	1,74	Меланија	2	0,25
Симеона	13	1,62	Роксанда	1	0,25
Атанасија	12	1,49	Рокса	1	
Теодосија	11	1,37	Ружа	1	0,25
Магдалина	9	1,12	Ружица	1	
Стефанија	9	1,12	Харитина	2	0,25
Анђелина	5	1	Акилина	1	0,12
Анђелија	1		Алка	1	0,12
Ангелина	1		Велика	1	0,12
Ангелија	1		Грозда	1	0,12
Ефросинија	2	1	Дамњанка	1	0,12
Ефросина	1		Дионисија	1	0,12
Еуфросинија	2		Ђурђија	1	0,12
Евросинија	1		Епистимија	1	0,12
Евросима	2		Косана	1	0,12
Макрена	4	0,87	Круна	1	0,12
Макрина	3		Левава	1	0,12
Теофана	7	0,87	Маргарита	1	0,12
Филипа	7	0,87	Матрона	1	0,12
Давина	3	0,75	Мирјана	1	0,12
Дафина	3		Надежда	1	0,12
Живана	6	0,75	Недеља	1	0,12
Ирина	4	0,75	Персида	1	0,12
Ерина	2		Радулинка	1	0,12
Христина	6	0,75	Рафаила	1	0,12
Марина	5	0,62	Сосана	1	0,12
Наталија	5	0,62	Софронија	1	0,12
Агапија	4	0,5	Стамена	1	0,12
Агатија	4	0,5	Стана	1	0,12
Ева	4	0,5	Татјана	1	0,12
Соломија	4	0,5	Трифилија	1	0,12
Софија	4	0,5	Февронија	1	0,12
Текла	4	0,5	Флора	1	0,12



Табела 29: Мушка лична имена у протоколима крштених (1768 – 1778)

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %
Јован	105	11,83	Дамјан	4	0,56
Иван	1		Дамњан	1	
Стефан	44	4,91	Дионисије	3	0,56
Петар	38	4,24	Дионисиј	2	
Василије	24	4,02	Живан	5	0,56
Василиј	12		Илија	5	0,56
Теодор	34	3,79	Константин	4	0,56
Симеон	33	3,68	Костадин	1	
Евтимиије	19	3,24	Трифон	4	0,56
Евтимиј	5		Трифун	1	
Ефтимиј	5		Данил	4	
Павле	29	3,24	Исаија	2	0,45
Димитрије	13	2,79	Исаиј	1	
Димитриј	12		Исаије	1	
Андреј	23	2,57	Ефрем	3	0,45
Георгије	16	2,57	Еврем	1	
Георгиј	7		Нестор	4	0,45
Јаков	19	2,12	Теофан	4	0,45
Антоније	14	2,01	Варнава	3	0,33
Антониј	4		Исак	3	0,33
Лазар	18	2,01	Корнилије	2	0,33
Григорије	14	1,9	Корнилиј	1	
Григориј	2		Мануил	2	0,33
Глигорије	1		Маноил	1	
Арсеније	11	1,78	Самуил	3	0,33
Арсениј	4		Софроније	3	0,33
Арсен	1		Гадеј	3	0,33
Атанасије	7	1,67	Александар	2	0,22
Атанасиј	8		Ананије	2	0,22
Михаил	15	1,67	Андроник	2	0,22
Никола	9	1,56	Вартоломеј	2	0,22

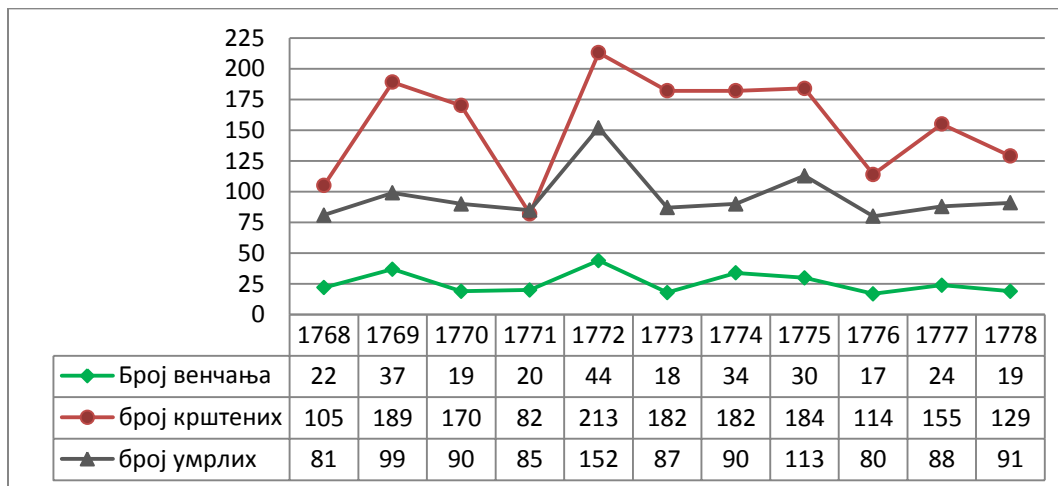
Николај	5		Викентије	2	0,22
Сава	14	1,56	Вукол	1	0,22
Тимотеј	13	1,45	Вуколај	1	
Гаврил	12	1,34	Герасим	2	0,22
Кирил	12	1,34	Елеазар	2	0,22
Кузман	5	1,23	Јеремија	1	0,22
Косма	3		Еремија	1	
Козма	2		Јоаникије	2	0,22
Козман	1		Теодосије	2	0,22
Филип	11	1,23	Харитон	2	0,22
Давид	10	1,12	Авакум	1	0,11
Јоаким	7	1,12	Богдан	1	0,11
Аким	3		Величко	1	0,11
Лука	9	1	Висарион	1	0,11
Марко	9	1	Владимир	1	0,11
Прокопије	6	1	Војин	1	0,11
Прокопиј	3		Езекил	1	0,11
Тома	9	1	Елисеј	1	0,11
Алексије	5	0,89	Емилијан	1	0,11
Алексиј	3		Еулампие	1	0,11
Игњатије	4	0,89	Живојин	1	0,11
Игњатиј	3		Иларион	1	0,11
Игњат	1		Исидор	1	0,11
Максим	8	0,89	Јосиф	1	0,11
Мојсеј	8	0,89	Каленик	1	0,11
Христофор	6	0,89	Киријак	1	0,11
Христифор	1		Криста	1	0,11
Хрестивор	1		Лаврентије	1	0,11
Захарије	4	0,78	Леонтиј	1	0,11
Захарија	3		Марјан	1	0,11
Никифор	7	0,78	Мијат	1	0,11
Аксентије	4	0,67	Мирон	1	0,11
Аксентиј	2		Момчило	1	0,11
Матеј	6	0,67	Порфирије	1	0,11
Пантелејмон	6	0,67	Прохор	1	0,11

Роман	6	0,67	Радивој	1	0,11
Аврам	4	0,56	Радован	1	0,11
Аврамије	1		Севестијан	1	0,11
Анастасиј	3	0,56	Силвестер	1	0,11
Анастасије	1		Субота	1	0,11
Анастас	1		Трпко	1	0,11
			Урош	1	0,11

Табела 30: Лична имена близанаца у протоколима кривених (1768 – 1778)

Лична имена	Број близанаца	Лична имена	Број близанаца
Петар и Павел	7	Ефтимије и Атанасије	1
Косма и Дамјан	1	Игњатиј и Теодосија	1
Козма и Дамјан	1	Јован и Ана	1
Марија и Марта	2	Јован и Анђелина	1
Ана и Наталија	1	Јован и Марија	1
Антоније и Ана	1	Јован и Саломија	1
Григорије и Марта	1	Лука и Симеона	1
Давид и Константин	1	Марија и Сара	1
Давид и Роман	1	Теофан и Елисавета	1
Димитрије и Сара	1		

Графикон 21: Број венчања, број крштених, и број умрлих према протоколима храма Успења Пресвете Богородице (1768 – 1778)



#### 4.2. Демографија рођених у православној парохији Велики Бечкерек (1779 – 1800)

Од почетка 1779. године, у канцеларијама оба православна храма у Великом Бечкереку уводе се протоколи крштених са штампаним формуларом. До краја XVIII века, евиденција о крштенима у парохијалној цркви посвећеној Успењу Пресвете Богородице је вођена у осам књига, док су подаци о обављеним обредима крштења у храму Ваведења Пресвете Богородице уписивани у четири протокола.<sup>155</sup> У

<sup>155</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1779 – 1782) књига број 3 (даље: Црква Успења Богородице МК рођених (1779 – 1782) књ. бр. 3), Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1782 – 1784) књига број 4 (даље: Црква Успења Богородице МК рођених (1782 – 1784) књ. бр. 4), Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1784 – 1786) књига број 6 (даље: Црква Успења Богородице МК рођених (1784 – 1786) књ. бр. 6), Црква Ваведења Пресвете Богородице и Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1784 – 1787) књига број 5 (даље: Црква Ваведења Богородице и Црква Успења Богородице МК рођених (1784 – 1787) књ. бр. 5), Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1787 – 1791) књига број 7 (даље: Црква Успења Богородице МК рођених

најстаријој штампаној матрикули храма Ваведења Пресвете Богородице бележени су подаци од 1. јануара 1779. године до 3. фебруара 1782, а затим је у овој књизи почела да се води евиденција о крштењима обављеним у другом месном храму – цркви Успења Пресвете Богородице, и то је чињено све док је у протоколу било расположивог материјала за писање, тј. до краја месеца јануара 1784. године. Да ли је и при храму Ваведења Пресвете Богородице, за године 1782. и 1783, вођена посебна евиденција о крштењима може се само претпоставити. Сачуване књиге не дају на ово питање јасан одговор. Нека крштења обављена у овом храму, током 1782 – 1783, уписана су у евиденцији крштених цркве Успења Пресвете Богородице за исто раздобље. Иако недоумица није решена, описан начин вођења матрикула указује на једну од особености матичног књиговођства у православној парохији у Великом Бечкереку. У следећем протоколу крштених месног храма Ваведења Пресвете Богородице бележени су подаци од 21. фебруара 1784. до 20. децембра 1785. године, затим је за 1786, 1787. и почетак 1788. године вођена заједничка евиденција, за оба храма, да би од 13. јануара 1788. па до краја XVIII столећа при канцеларији цркве Ваведења Пресвете Богородице вођени засебни протоколи крштених. У једном су уписивани подаци од 13. јануара 1788. до 6. новембра 1799, а у другом су бележена крштења обављена од месеца новембра 1799, па до краја 1805. године. Оба протокола су сачувана у целости. У најстаријој књизи крштених другог православног храма –

---

(1787 – 1791) књ. бр. 7), Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1791 – 1795) књига број 8 (даље: Црква Успења Богородице МК рођених (1791 – 1795) књ. бр. 8), Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1795 – 1799) књига број 9 (даље: Црква Успења Богородице МК рођених (1795 – 1799) књ.бр.9), Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1799 – 1802) књига број 10 (даље: Црква Успења Богородице МК рођених (1799 – 1802) књ. бр. 10); ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Ваведења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1779 – 1782) књига број 4 (даље: Црква Ваведења Богородице МК рођених (1779 – 1782) књ. бр. 4), Црква Ваведења Пресвете Богородице и Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1784 – 1787) књига број 5 (даље: Црква Ваведења Богородице и Црква Успења Богородице МК рођених (1784 – 1787) књ. бр. 5), Црква Ваведења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1788 – 1799) књига број 1 (даље: Црква Ваведења Богородице МК рођених (1788 – 1799) књ. бр. 1), Црква Ваведења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1799 – 1805) књига број 2 (даље: Црква Ваведења Богородице МК рођених (1799 – 1805) књ. бр. 2).

цркви Успења Пресвете Богородице, која је вођена на штампаном формулару, бележе се подаци од 1. јануара 1779. до 15 јануара 1781 – потом је, како је указано, евиденција настављена у, до тада, коришћеном протоколу другог месног храма и текла је до краја јануара 1784. У следећој књизи крштених храма Успења Пресвете Богородице вођена је евиденција од 1. фебруара 1784. до 30. децембра 1785. а затим су подаци уписивани у заједничком парохијалном протоколу два православна храма у насељу. Од почетка 1788. евиденција је поново засебна. Међутим, грађа је у целости сачувана само до краја 1790. Након ове године па све до краја XVIII века, књиге крштених овог храма нису сачуване у потпуним годишњим евиденцијама.<sup>156</sup>

У канцеларијама оба православна храма у насељу, протоколи крштених су, највећим делом вођени према типу формулара по којем је требало бележити следеће податке: пол детета и датум његовог рођења – текст формулара је почињао речима: „Родисѧ Млѧнѧ Пола ...“, потом име дететових родитеља и место њиховог пребивалишта (Жителіе), затим име пароха који је обавио обред крштења, онда је требало уписивати име које је дато детету на крштењу, и на крају име кума (Воспріемникѧ) и место његовог становања. Датум крштења је уписиван у бочном пољу, уз десну ивицу формулара. Исти подаци су захтевани и према другом типу обрасца – на којем су протоколи крштених вођени током знатно краћег раздобља, само 1784 – 1786, међутим, редослед уписивања потребних података је био делимично измењен, тако што датум крштења није издвојено уписиван, већ интегрално са осталим подацима. Разлику је чинила, и текстом формулара назначена обавеза да парох својим потписом (Собственноу рѧкою) потврди ваљаност унетих података. На насловном листу протокола крштених вођеним на овом типу формулара дато је објашњење о томе како треба користити „бѧле хартїе“ – неколико листова без одштампаних формулара који су се налазили на крају сваког протокола. Како је у напомени истакнуто, на овим листовима је требало бележити случајеве када дете не

---

<sup>156</sup> Матрикуле крштених храма Успења Пресвете Богородице, од 1786. године, најпре у оквиру заједничког а онда засебног књиговођства, вођене су у два свескама, неповезаним у један протокол. Како поједине свеске нису сачуване, грађа о крштенима, настала из матичне евиденције вођене у канцеларији овог храма није саувана у целовитим годишњим евиденцијама, почев од 1791. године.

би било крштено у храму, већ код куће.<sup>157</sup> Међутим, утисак је да у коришћеним протоколима нисмо запазили нити један запис о крштењу обављеном ван храмова, а *беле хартије* су коришћене, када би понестало канцеларијског материјала, за вођење текуће матичне евиденције, или су на њима бележена крштења, најчешће деце чији родитељи нису били житељи парохије или деце рођене у невенчаним брачним заједницама или ван брака.<sup>158</sup>

Увођење штампаних протокола крштених је утицало да вођење матичних књига постане ажурније, што је за побољшање општег квалитета матичног књиговођства најважнија промена и у исто време, са становишта вредности ових матрикула као извора за истраживање демографских прилика најбитније побољшање. Ипак, пропусти у вођењу књига је и даље било. Најуочљивији су они који су се тицали небележења свих потребних података – ту пре свега мислимо на непотпуно датирање или неуписивање датума рођења и датума крштења, а онда и других података – најчешће имена кумова и њихово пребивалиште. Запажа се и недовољна брига да се благовремено прибави потребан канцеларијски материјал, што је била обавеза самих парохија са подручја Карловачке митрополије – отуда пракса да се неупотребљени делови старијих протокола користе за бележење већих или мањих сегмената матичне евиденције у периодима када у парохијалним канцеларијама није било потребног писаћег материјала за вођење текућег матичног књиговођства. И поред наведеног, матичне књиге крштених које су вођене на штампаним обрасцима представљају поузданију изворну основу за анализу наталитета српског становништва у Великом Бечкереку, у односу на старије протоколе. Сачувана грађа коју чине матрикуле овог типа дозвољава да се неки од проблема који се тичу родности православног житељства, на нивоу целе парохије, истраже за раздобље

---

<sup>157</sup> Почев од средине двадесетих година XVIII века, представници више црквене власти Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији, у склопу свог реформског рада, правилима која су тада утврђивана, настојали су да се деца не крсте у приватним кућама него искључиво у црквама (И. Точанац, *Прописи митрополита Мојсија Петровића*, 160).

<sup>158</sup> Треба напоменути да су крштења ванбрачне деце и деце чији родитељи нису имали пребивалиште у Великом Бечкереку евидентирана и у деловима протокола са одштампаним формуларима, у оквиру текуће евиденције.

1779 – 1790. године,<sup>159</sup> док је за период последње деценије XVIII века било могуће анализирати наталитет само на основу података из матрикула крштених једног месног православног храма – цркве Ваведења Пресвете Богородице.

У парохијалним протоколима (1779 – 1790) је регистровано рођење 2.549 деце.<sup>160</sup> Просечно је годишње рођено 212,41 дете. Највише рођених је било 1784, а најмање 1789. године (графикон: 22). На жалост, ми нисмо у могућности да утврдимо стопу наталитета ни за једну од година у анализираном раздобљу. Када је пак реч о односу броја рођених и умрлих, у периоду 1779 – 1789, када је било могуће упоредити податке за читаво подручје великобечкеречке православне парохије, према евиденцији у матичним књигама, број забележених рођења био је већи од регистрованог броја умрлих у свакој години појединачно, осим 1789.<sup>161</sup> Од 1779. до 1790. године рођено је више дечака – било их је 1.320 или 51,78% од укупног броја, док је девојчица било 1.229 или 47,9%, односно на 100 девојчица рођена су 107,4 дечака. Посматрано по годинама, разлика у броју рођене мушке и женске деце била је највећа 1782. (графикон: 23) – тада је број рођених дечака за 40% премашивао број рођених девојчица. У матрикулама крштених (1779 – 1790) евидентирано је рођење

---

<sup>159</sup> У наведеном временском одсеку, подаци о броју рођених у православној парохији нису потпуни када је реч о регистрованим крштењима која су обављена у храму Ваведења Пресвете Богородице 1782. и 1783. године. Како је ова црква била матични храм знатно мањем броју житеља парохије, сматрали смо да, иако непотпуни, расположиви подаци о рођенима, током ових година, не би у битноме утицали на тачност добијених вредности које се тичу трендова и пропорција у структурама рођених.

<sup>160</sup> Како је већ напоменуто, приказани укупни бројеви рођења укључују сву децу која су крштена у православним храмовима у Великом Бечкереку – без обзира да ли су њихови родитељи били становници насеља или пак нису. Ипак, и овде ћемо, илустрације ради, навести број деце чији родитељи нису имали пребивалиште у Великом Бечкереку а крштена су у једном од храмова православне парохије (1779 – 1790). Било их је 108, и чинили су 4,24% све крштене деце. Њихов удео био је највећи 1788. године – што је било у вези са доласком избеглог српског становништва са подручја Османског царства на територију Хабзбуршке монархије, а као последица тада вођеног аустро-турског рата (1788 – 1791). О утицају рата на демографске прилике у насељу, више у целини у раду о умрлима у великобечкеречкој православној парохији.

<sup>161</sup> О могућим разлозима оваквог односа броја рођених и броја умрлих године 1789. биће више речено, у сегменту рада о смртности становништва у великобечкеречкој православној парохији (1779 – 1800).



40 близанаца, што је чинило 1,57% рођене деце. Различитог пола је било 17 (42,5%) близаначких парова, а истог пола су била 23 (57,5) близанца – међу овима, њих 11 или 47,83% је било мушког пола а њих 12 или 52,17% су била женског пола. Како се на графикону на којем је приказан број рођених по месецима према Јулијанском календару може видети, највише деце је рођено у октобру, потом у јануару, а најмање у децембру и мају, док је, посматрано по Грегоријанском календару, највише порођаја било такође у октобру и онда у марту. У месецу децембру и мају, исто као и по Јулијанском календару, рођено је најмање деце (графикон: 25).<sup>162</sup> На основу месечног распореда рађања у православној парохији у Великом Бечкерек у анализираном раздобљу може се утврдити расподела зачећа по месецима за период 1779 – 1789. Тако је утврђено да је највише зачећа било у јануару, и затим у мају, априлу и јулу, а најмање у марту, августу и септембру, гледано по Јулијанском календару (графикон: 26). Распоред зачећа по месецима утврђен према Грегоријанском календару показује да је највише деце зачето у фебруару и јануару, у марту је број зачећа био најмањи, а онда је од априла до јула следио стални раст. До промене у тренду у ритму зачећа долази у августу и септембру, када је и број зачете деце, изузимајући месец март, био најмањи. Раст који је затим следио од месеца октобра није био толико изражен као онај током пролећа па до средине лета (графикон: 27).

У досадашњим историографским радовима, када је реч о српском становништву у Хабзбуршкој монархији, у раздобљу друге половине XVIII века, прикази месечне расподеле рађања и зачећа дати су у радовима Јелене Радосављевић<sup>163</sup> и Марије Краљ<sup>164</sup>, на примеру двеју православних парохија – Ченеј

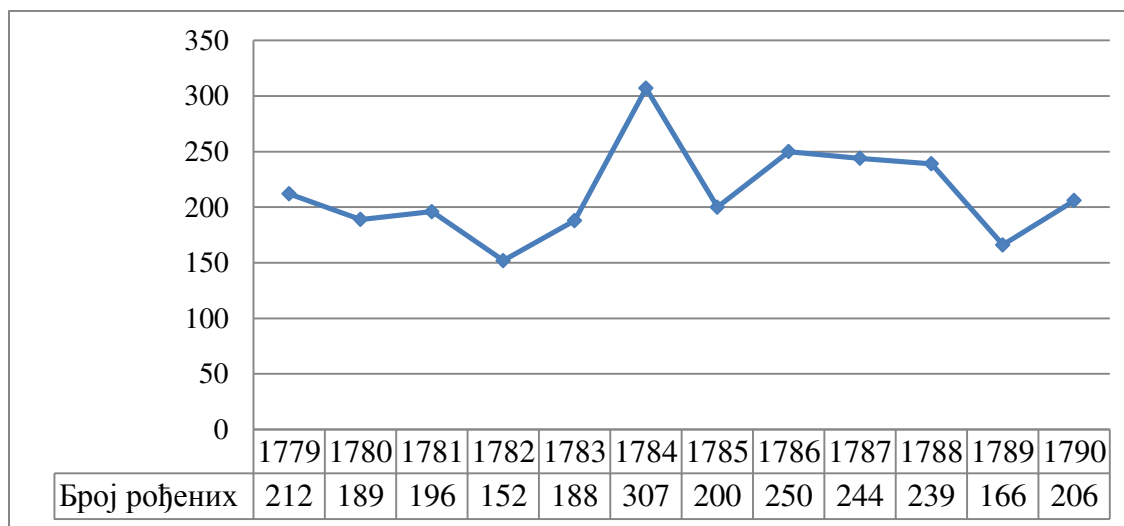
---

<sup>162</sup> На графикону на којем је приказан број рођених по месецима према Јулијанском календару, због неуписаних датума није приказано рођење 40 деце, док је на графичком приказу броја рођених по месецима према Грегоријанском календару изостављено њих 52 – због непотпуног датирања, изостављеног податка о датуму рођења и разлике у рачунању времена између Јулијанског и Грегоријанског календара. Ова рођења нису могла да буду представљена ни на графичким приказима месечног распореда зачећа (графикон: 26, графикон: 27).

<sup>163</sup> Ј. Радосављевић, *Демографске прилике у селу Ченеј од 1779. до 1800. године*, Српске студије 5 (2014), 35-53.

и Земун. Како је закључено, на учесталост рађања односно зачећа у појединим месецима у овим српским насељима утицали су тренутно стање климе (годишња доба)<sup>165</sup> и црквене норме по којима се верницима у време поста забрањују, поред осталог, и сексуални односи.<sup>166</sup> Описани трендови у ритмовима рађања и зачећа који се тичу становнишва православне парохије у Великом Бечкереку 1779 – 1789. показују да су на месечни распоред рађања и зачећа могле да утичу климатске прилике – растући тренд од априла до јула, док најмање зачећа у месецу марту указује, делом и на утицај верских прописа – време Ускршњег поста.

Графикон 22: Број рођених по годинама (1779 – 1790)



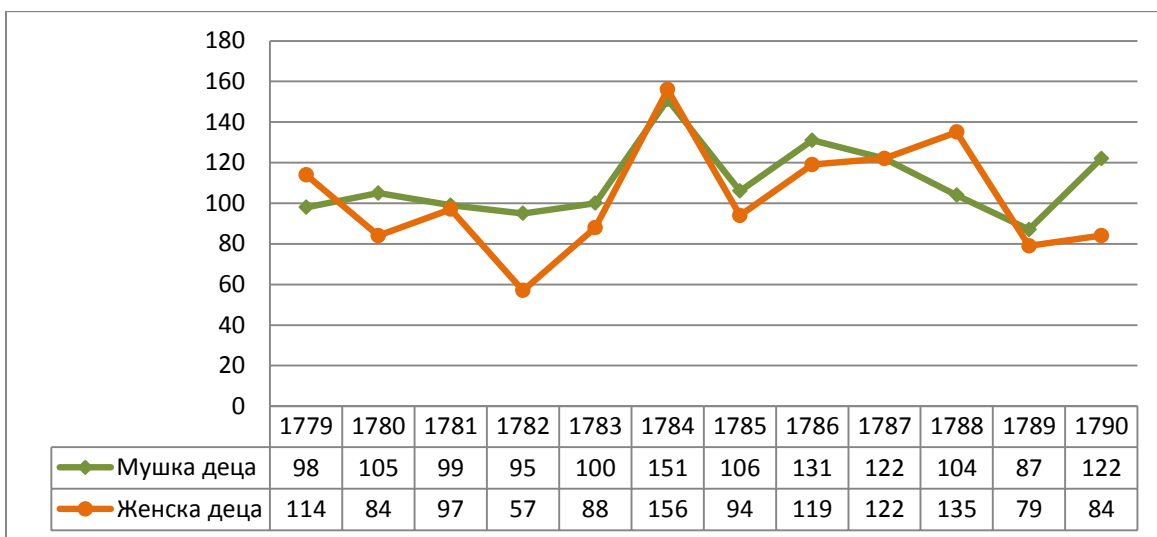
<sup>164</sup> М. Краљ, *Демографија земунске православне парохије од 1783. до 1795. године*, Српске студије 6 (2015), 125-144.

<sup>165</sup> Веза између годишњих доба и ритма зачећа указивала се на чињеници да је пораст температуре, од пролећа, утицао и на раст броја зачећа.

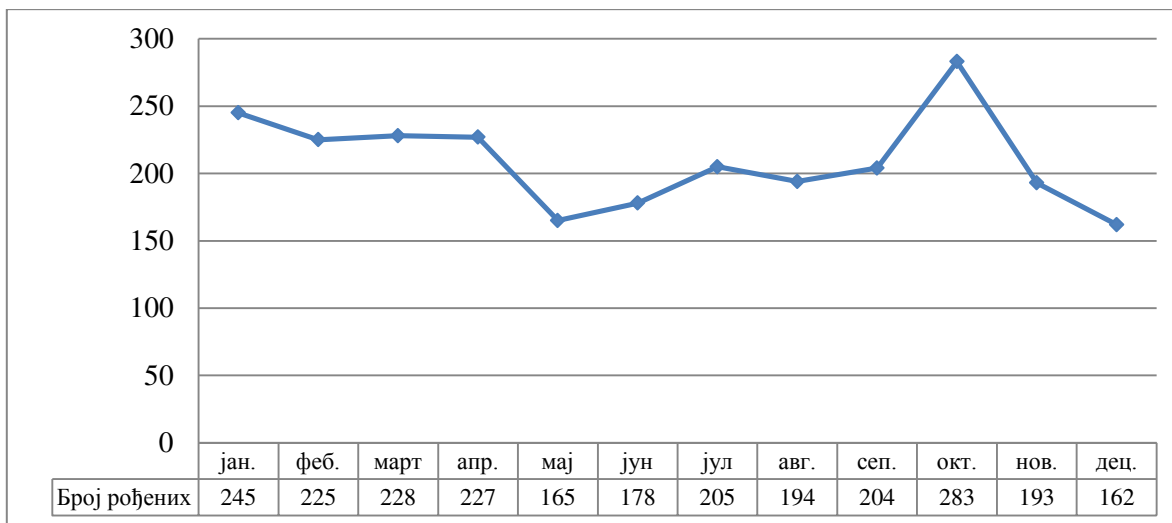
<sup>166</sup> О истом проблему, када је реч о становништву неких француских парохија, у XVII веку, видети: Р. Chaunu, *Civilizacija klasične Evrope*, 185-189.

У литератури је још указано да је на ритам зачећа утицао и интензитет привредне активности становништва у одређеним месецима у години.

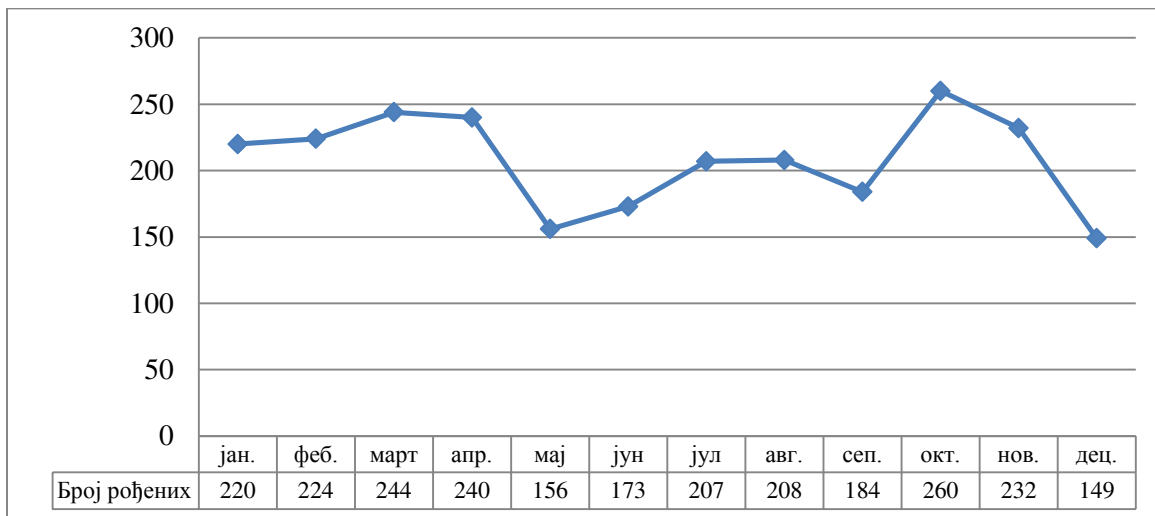
Графикон 23: Број рођене мушке и женске деце по годинама (1779 – 1790)



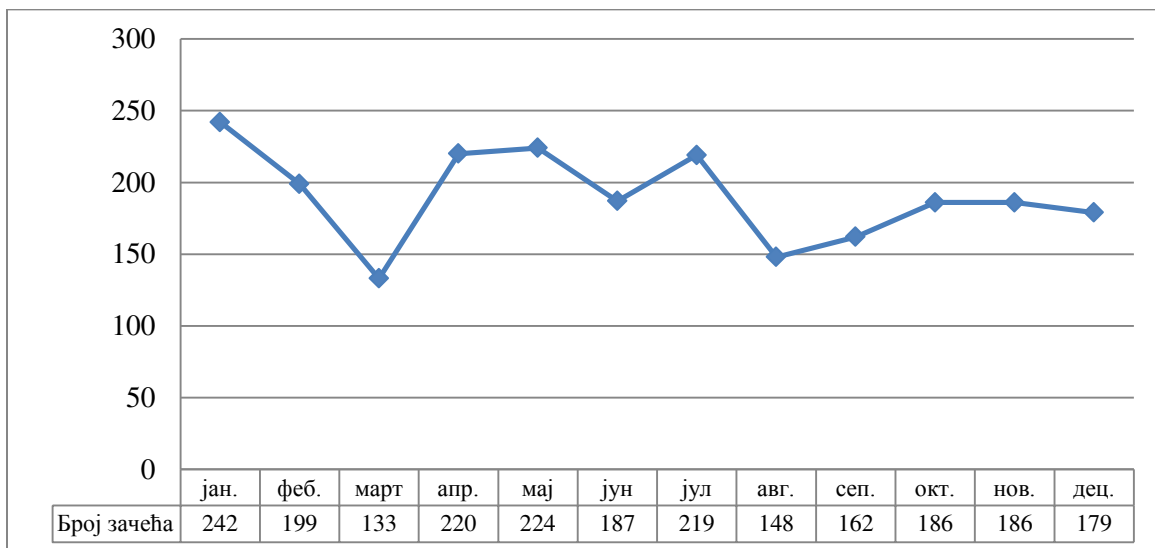
Графикон 24: Број рођених по месецима према Јулијанском календару (1779 – 1790)



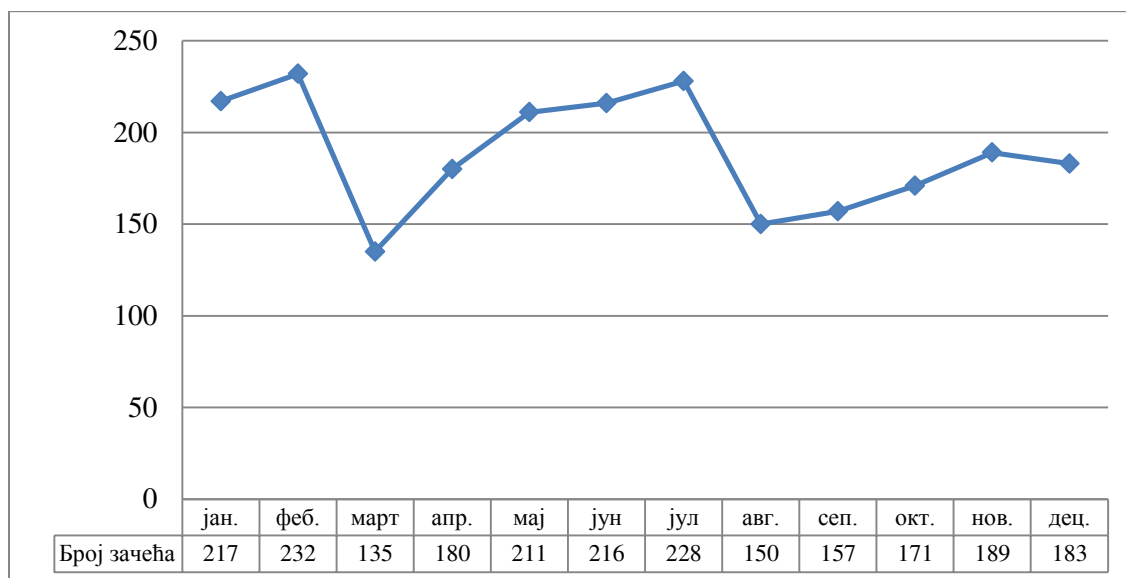
Графикон 25: Број рођених по месецима према Грегоријанском календару (1779 – 1790)



Графикон 26: Број зачећа по месецима према Јулијанском календару (1779 – 1789)

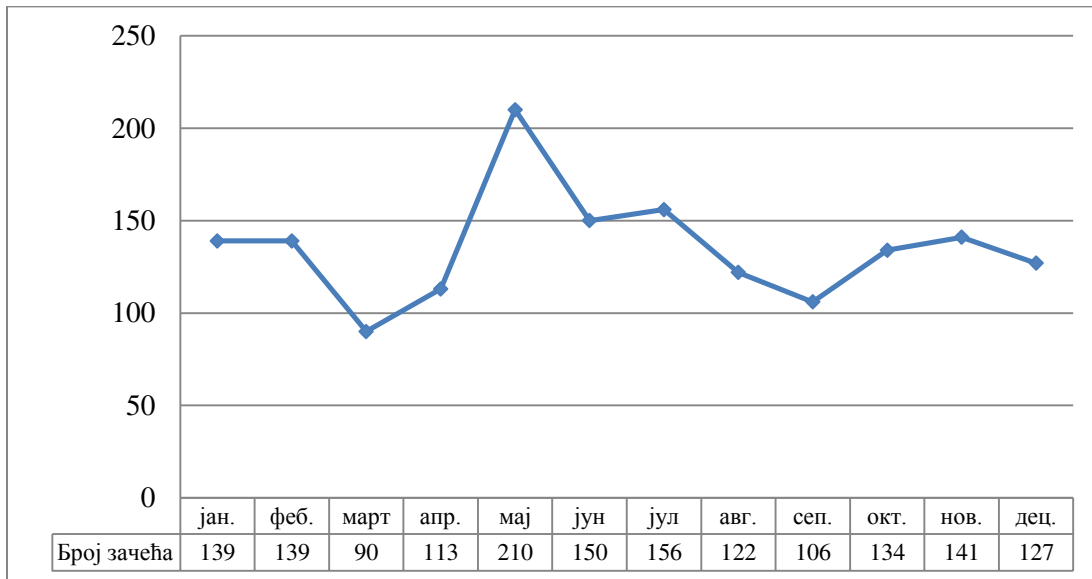


Графикон 27: Број зачећа по месецима према Грегоријанском календару (1779 – 1789)



У подцелини која следи у раду, биће проверено да ли су и колико неки од горе наведених чинилаца утицали на месечну расподелу зачећа на примерима православних парохија у Банату, Елемир, Кумани, Маргитица и Модош, током последње две деценије XVIII века.

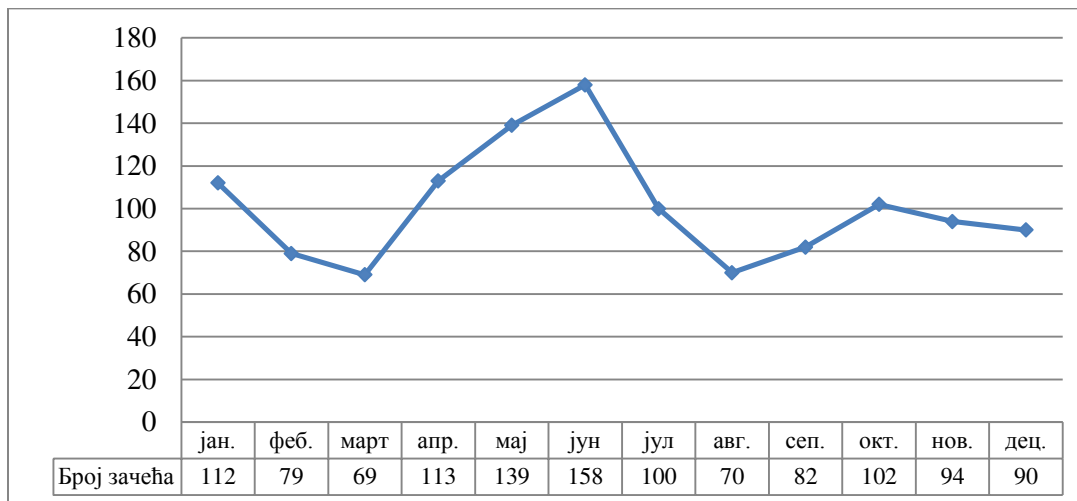
Графикон 28: Број зачећа по месецима према Грегоријанском календару<sup>167</sup> у православној парохији Елемир (1779 – 1799)<sup>168</sup>



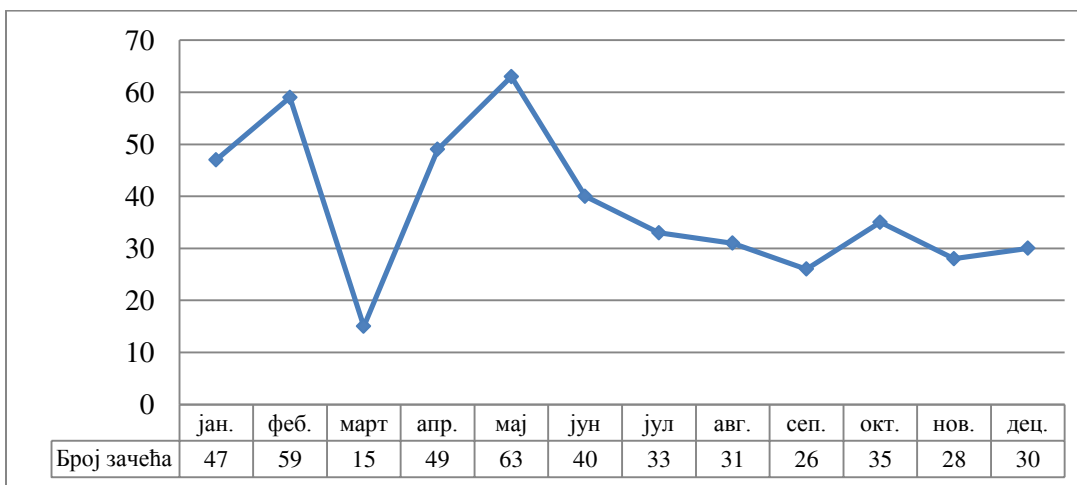
<sup>167</sup> Графички прикази броја зачећа по месецима за све четири парохије су начињени према Грегоријанском календару, јер нам је било стало да, пре свега, покажемо како су временске прилике (температура) односно годишња доба утицали на ритмове рађања. Коришћене матрикуле, у свим парохијама, вођене су на штампаним формуларима.

<sup>168</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Елемир Матична књига рођених (1779 – 1794) књига број 4, Матична књига рођених (1794 – 1800) књига број 5.

Графикон 29: Број зачећа по месецима према Грегоријанском календару у православној парохији Кумани (1779 – 1799)<sup>169</sup>



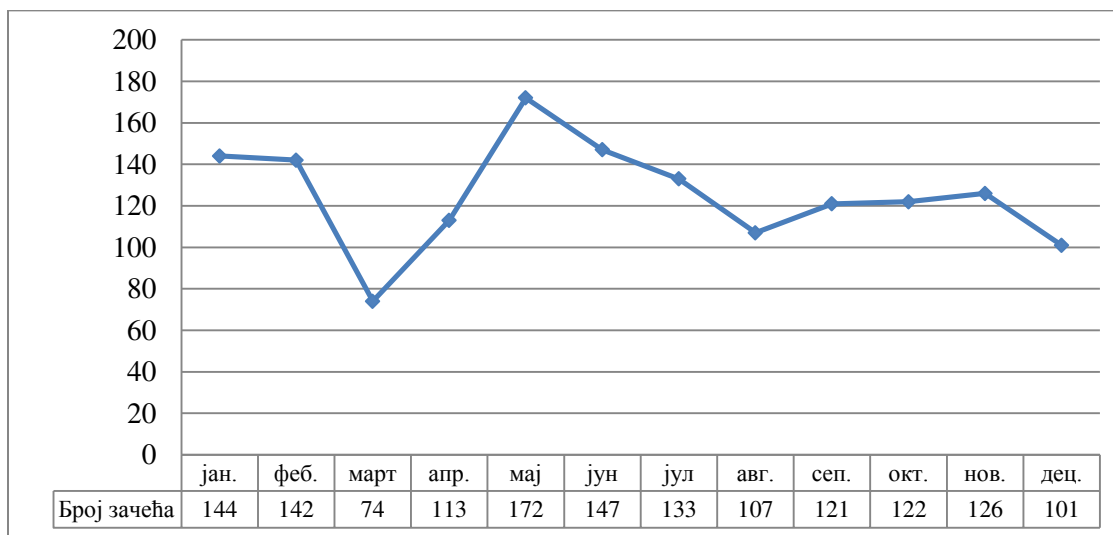
Графикон 30: Број зачећа по месецима према Грегоријанском календару у православној парохији Маргитица (1779 – 1799)<sup>170</sup>



<sup>169</sup> ИАЗ, ЗЦМК (дигитални формат), Православна парохија Кумани Матична књига рођених (1773 – 1803), Матична књига рођених (1779 – 1789), Матична књига рођених (1789 – 1799).

<sup>170</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Маргитица Матична књига рођених (1779 – 1800) књига број 1, Матична књига рођених (1800 – 1819) књига број 2.

Графикон 31: Број зачећа по месецима према Грегоријанском календару у православној парохији Модош (1785 – 1799)<sup>171</sup>



Графикони показују да је у свим насељима највише зачећа било током пролећа и у првој половини лета. Исто тако, у свим парохијама најмање деце је зачето у месецу марту. И годишњи максимум пада у овим местима готово у исто време – у Елемиру, Маргитици и Модошу највише зачећа је било у мају, док је у Куманима највише деце зачето у месецу јуну. У насељима Маргитица и Модош био је већи број зачећа и у јануару и фебруару. Гледајући по годишњим добима, најмање деце је, у свим насељима, зачето крајем лета и почетком јесени (август, септембар,

<sup>171</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Модош Матична књига рођених (1785 – 1792) књига број 1, Матична књига рођених (1792– 1796) књига број 2, Матична књига рођених (1796 – 1800), књига број 3. Парохијална црква у Модошу (данас Јаша Томић) је посвећена Светом Николи. У насељу су службовали пароси: Георгије Михаиловић, Никола Петровић, Василије Гађански, од 1787. године и свештеник Атанасије Вуковић. Парох Никола Петровић је преминуо 8. марта 1789, а током следеће године парохијална служба је поверена свештенику Јовану Бедричићу. Од тада, па до краја XVIII века свештенички састав у православној парохији у Модошу је остао непромењен.

О свештеничком саставу трију осталих парохија видети напомене број 115, 116, 117.



октобар), што се у литератури објашњава да је у овим периодима године због интензитета пољских радова и сексуална активност становништва била слабија.

\*

Табела 31: *Размак између датума рођења и датума крштења према протоколима крштених великобечкеречке православне парохије (1779 – 1790)*

<b>Размак у данима</b>	<b>Број крштених</b>	<b>Удео у укупном броју крштених %</b>
истог дана	275	10,79
1	162	6,36
2	164	6,44
3	202	7,92
4	212	8,32
5	224	8,79
6	217	8,51
7	201	7,88
8	136	5,33
<b>0 – 8</b>	<b>1.793</b>	<b>70,34</b>
9 – 16	408	16,01
17 – 24	74	2,9
25 – 32	29	1,14
више од 32 дана	70	2,75
неутврђено	175	6,86
укупно	2.549	100

На основу убележених датума рођења и крштења деце која су крштена у великобечкеречким православним храмовима 1779 – 1790, утврђено је да је размак између рођења и крштења у просеку износио 8,13 дана. Закључно са осмим даном након рођења крштено је 1.793 деце, што је чинило 70,34% свих крштених (табела: 31). Потребно је указати на то, да број, у табели приказаних крштења која су обављена истога дана када су дотична деца и рођена, вероватно, није тачан. Наиме, у матрикули крштених храма Успења Пресвете Богородице за 1781. годину уписивање

датума крштења није било савесно, па је овај податак накнадно бележен. Такви, доцнији, уписи, чинили су у евиденцији крштених овог храма за наведену годину 44,08% свих уноса, од тога, у приближно две трећине случајева убележени датуми рођења и крштења су били исти. Утисак је да је у овој години скоро половина крштених у храму Успења Пресвете Богородице била и рођена тога дана. Током осталих година овај удео није био већи од једне петине. Следствено наведеном, и вредности осталих добијених интервала би унеколико били другачији, иако се, мишљења смо, главни тренд не би у битноме разликовао. Најдужи размак између датума рођења и крштења износио је 224 дана. Реч је о крштењу детета чији родитељи нису били становници Великог Бечкерека, што је могао да буде један од разлога када је крштење детета одлагано – на то указују и други примери. И поред тога, о правилности да је пракса „одложених крштења“ постојала само код таквих околности не може се говорити.

У матичним књигама крштених (1779 – 1790) забележено је 1.217 женских личних имена и 1.304 мушка лична имена. По пореклу, имена која су давана деци на крштењу у овом раздобљу већински су била из хришћанског календара. Међу женским личним именима удео календарских имена износио је 95,36%, док је међу мушким личним именима овај постотак био и нешто већи и чинио 97,58% свих убележених имена. У односу на раздобље 1768 – 1778, заступљеност овог типа имена, како у фонду женских личних имена, тако и када је реч о мушким личним именима, била је готово иста. Међу женским личним именима најпопуларније име је било Марија (127) – свака десета девојчица је, као и у претходном раздобљу, на крштењу добијала ово име. У поређењу са периодом 1768 – 1778. листа осталих најпопуларнијих имена није се битније променила, једино што је у групи најфреквентнијих имена дошло до промене редоследа популарности неких имена, па је тако име Ана, у периоду седамдесетих година XVIII века, заједно са именом Марија, по популарности на првом месту, сада било на четвртом (табела: 32). У групи мушких личних имена најфреквентније је и сада било име Јован (122) – готово сваки десети дечак је, као и у периоду 1768 – 1778, добијао на крштењу ово име. По популарности су затим следила имена: Петар (75), Павле (66), Георгије (54), Теодор

(51), Симеон (49), Стефан (41), Марко (35), Василије (31), Евтимије (31) (табела: 33). Утисак је да је разлика у учесталости појављивања између имена Јован, као најпопуларнијег мушког личног имена, и имена Петар, по популарности на другом месту, била мање изражена него што је то био случај у периоду 1768 – 1778, када је име Јован било два и по пута фреквентније у односу на тада по популарности друго мушко лично име (Стефан).

Најпопуларнија лична имена, како мушка тако и женска, припадала су групи календарских имена. Народна имена су у именованости крштених у великобечкеречкој православној парохији (1779 – 1790) била ретка. Најфреквентнија народна женска имена су била Наранча (12) и Живана (7) – она су и у претходном раздобљу била у групи популарнијих народних имена жена. Међу мушким личним именима, најпопуларније народно име је, као и у периоду 1768 – 1778, било Живан (6), а онда Станко (4). Слично као и у претходној деценији, већина осталих народних имена – женских и мушких, била је убележена једном или два пута.

Табела 32: Женска лична имена у протоколима крштених великобечкеречких православних храмова (1779 – 1790)<sup>172</sup>

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %
Марија	127	10,33	Епистимија	5	0,41
Марта	111	9,03	Марина	5	0,41
Елисавета	107	8,71	Рокса	5	0,41
Ана	101	8,22	Теодосија	5	0,41
Јованка	79	6,6	Флора	5	0,41
Јоана	2		Ксенија	4	0,32
Јулијана	78	6,43	Меланија	4	0,32

<sup>172</sup> У протоколима крштених (1779 – 1790), лична имена нису убележена за 12 девојчица, те се за толико број, у табели приказаних женских личних имена, разликује од укупног броја женске деце, рођене у истом периоду.

Ђулијанија	1		Ружа	2	0,32
Екатерина	40	3,42	Ружица	2	
Екатарина	2		Аксенија	3	0,24
Елена	40	3,34	Алка	3	0,24
Елица	1		Димитрија	2	0,24
Сара	36	2,93	Дмитра	1	
Теодора	32	2,6	Домника	3	0,24
Пелагија	28	2,28	Евдоксија	3	0,24
Ангелина	12	2,2	Јудита	3	0,24
Ангелија	4		Кумрија	3	0,24
Анђелина	8		Рахилија	2	0,24
Анђелија	3		Рахила	1	
Ерина	16	2,11	Тадијана	3	0,24
Ирина	10		Агатија	2	0,16
Анастасија	21	2,03	Божана	2	0,16
Настасија	4		Варвара	2	0,16
Ефимија	20	1,87	Дафина	2	0,16
Еуфимија	3		Ева	2	0,16
Магдалина	22	1,79	Евдокија	2	0,16
Василија	14	1,46	Илинка	2	0,16
Васа	4		Јулита	2	0,16
Макрина	12	1,38	Лукија	2	0,16
Макрена	5		Љуба	2	0,16
Симеона	15	1,3	Матрона	2	0,16
Симеуна	1		Пауна	2	0,16
Сосана	13	1,22	Пулхерија	2	0,16
Сусана	2		Стана	2	0,16
Петра	13	1,06	Стефанида	2	0,16
Софија	13	1,06	Татјана	2	0,16
Неранђа	10	0,98	Алексија	1	0,08
Неранча	2		Дивна	1	0,08
Саломија	6	0,81	Душана	1	0,08
Соломија	4		Ђурђија	1	0,08
Агапија	9	0,73	Евгенија	1	0,08
Наталија	9	0,73	Јана	1	0,08

Христина	8	0,65	Каленија	1	0,08
Живана	7	0,57	Киријака	1	0,08
Параскева	7	0,57	Латинка	1	0,08
Стефанија	7	0,57	Милица	1	0,08
Текла	7	0,57	Персијана	1	0,08
Теофана	6	0,57	Петкана	1	0,08
Теофанија	1		Полексија	1	0,08
Пава	4	0,49	Радулинка	1	0,08
Павлија	1		Смиљана	1	0,08
Павла	1		Станка	1	0,08
Персида	6	0,49	Убавка	1	0,08
Евросинија	2	0,41	Филипа	1	0,08
Еуфросинија	1		Февронија	1	0,08
Ефросинија	1		Харитина	1	0,08
Ефросима	1		Херувима	1	0,08

Табела 33: *Мушка лична имена у протоколима крштених великобечкеречких православних храмова (1779 – 1790)*<sup>173</sup>

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %
Јован	121	9,25	Трифон	8	0,76
Иван	1		Трифун	2	
Петар	75	5,68	Христофор	8	0,76
Павел	65	5	Христифор	2	
Павле	1		Давид	6	0,46
Георгије	44	4,1	Дамјан	3	0,46
Георгиј	10		Дамњан	3	
Теодор	51	3,86	Елисеј	5	0,46
Симеон	49	3,71	Јелисеј	1	
Стефан	41	3,12	Живан	6	0,46

<sup>173</sup> Због оштећености грађе, и изостављања податка о личном имену, у табели нису могла да буду приказана лична имена 18 дечака, рођених у наведеном раздобљу.

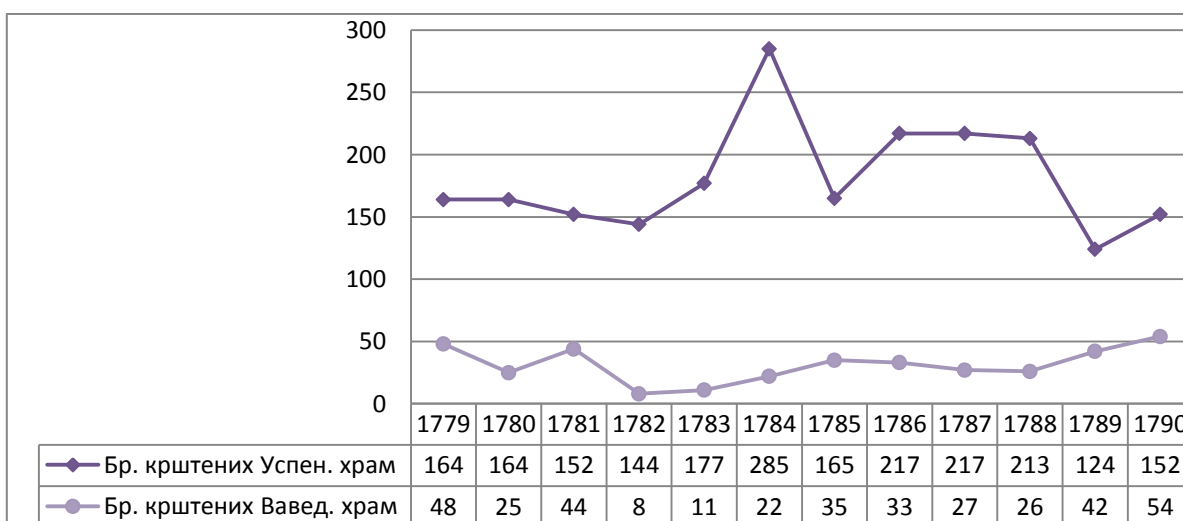
Марко	35	2,65	Игњатије	5	0,46
Василије	27	2,35	Игњат	1	
Василиј	4		Самуил	6	0,46
Евтимије	24	2,35	Теофан	5	0,46
Евтимиј	7		Теован	1	
Кузман	14	2,35	Дионисије	5	0,38
Козман	6		Матеј	4	0,38
Косман	3		Матија	1	
Косма	7		Алексије	3	0,31
Козма	1		Алексиј	1	
Григорије	16	2,28	Еремија	3	0,31
Григориј	3		Јеремија	1	
Глигорије	11		Каленик	4	
Лазар	30	2,28	Мануил	4	0,31
Никола	24	2,28	Станко	4	0,31
Николај	6		Арон	3	0,23
Андреј	27	2,2	Атанасије	3	0,23
Андреја	2		Исак	3	0,23
Захарија	8	2,13	Леонтије	3	0,23
Закарија	2		Роман	3	0,23
Захарије	15		Аксентије	2	0,16
Захариј	3		Викентије	2	0,16
Димитрије	21	1,97	Живојин	2	0,16
Димитриј	5		Јоаникије	1	0,16
Михаил	26	1,97	Јанићије	1	
Јаков	24	1,82	Јосим	2	0,16
Сава	23	1,74	Корнилије	2	0,16
Гаврил	22	1,67	Недељко	2	0,16
Јосиф	21	1,59	Софроније	1	0,16
Филип	21	1,59	Совроније	1	
Константин	13	1,44	Флор	2	0,16
Констатин	1		Алиmpiје	1	0,08
Костадин	3		Аркадије	1	0,08
Констандин	2		Благоје	1	0,08
Тимотеј	18	1,37	Варнава	1	0,08
Атанасије	15	1,22	Вартоломеј	1	0,08

Атанасиј	1		Вечеслав	1	0,08
Максим	15	1,14	Вукмир	1	0,08
Аврам	13	1,07	Вуколај	1	0,08
Аврамије	1		Ђунисије	1	0,08
Тома	14	1,07	Елеазар	1	0,08
Арсеније	9	0,98	Исаија	1	0,08
Арсениј	4		Јуда	1	0,08
Илија	13	0,98	Кирик	1	0,08
Прокопије	11	0,98	Климент	1	0,08
Прокопиј	2		Крста	1	0,08
Аћим	7	0,91	Лонгин	1	0,08
Аким	2		Љубоје	1	0,08
Јоаким	2		Марјан	1	0,08
Јоаћим	1		Милутин	1	0,08
Антоније	9	0,91	Никита	1	0,08
Антониј	3		Партеније	1	0,08
Ефрем	7	0,91	Паун	1	0,08
Еврем	5		Савул	1	0,08
Мојсеј	12	0,91	Сергије	1	0,08
Кирил	10	0,91	Силвестер	1	0,08
Ћирил	2		Спиридон	1	0,08
Данил	10	0,84	Гадеј	1	0,08
Данило	1		Теодосије	1	0,08
Лука	11	0,84	Фока	1	0,08
Нестор	11	0,84	Харитон	1	0,08
Никифор	11	0,84	Цветко	1	0,08
Пантелејмон	11	0,84			

Табела 34: Лична имена близанаца у протоколима крштених великобечкеречких православних храмова (1779 – 1790)

Лична имена	Број близанаца	Лична имена	Број близанаца
Марија и Марта	8	Еуфросинија и Ирина	1
Захарије и Елисавета	4	Ефрем и Елена	1
Захариј и Елисавета	1	Јаков и Јованка	1
Захарија и Елисавета	1	Јован и Игњатије	1
Петар и Павел	6	Јован и Јованка	1
Козма и Дамњан	1	Јован и Сара	1
Кузман и Дамјан	1	Јованка и Марија	1
Кузман и Дамњан	1	Максим и Јованка	1
Аким и Марија	1	Матеј и Марија	1
Аћим и Ана	1	Ружа и Ангелина	1
Василије и Василија	1	Персида и Марија	1
Евимије и Ефрем	1	Петар и Екатерина	1
		Тимотеј и Анђелија	1

Графикон 32: Однос броја крштених по годинама у великобечкеречким православним храмовима (1779 – 1790)





\* \* \*

Наталитет у православној парохији у Великом Бечкереку када је реч о раздобљу последње деценије XVIII века, како је и напоменуто, може се анализирати само на основу података садржаних у књигама крштених једног месног православног храма – цркве Ваведења Пресевете Богородице.

У периоду од 2. јануара 1791. до 27. децембра 1800. године у храму Ваведења Пресевете Богородице је крштено укупно 704 деце.<sup>174</sup> Годишње је у просеку крштено по 70,4 деце. Највише крштења је било 1799, а најмање 1795. године (графикон: 33). У овом раздобљу рођено је 363 дечака или 51,56% од укупног броја тако да су чинили већину рођених, будући да је рођене деце женског пола било 341 или 48,44%, односно на 100 девојчица рођено је 106,45 дечака. У протоколима крштених храма Ваведења Пресевете Богородице (1791 – 1800) убележено је рођење 17 близаначких парова, што је чинило 2,4% рођене деце. Истог пола било је 10 (58,82%) близанаца, а различитог пола 7 (41,175%) близаначких парова – од тога, 4 (57,14%) су их била мушког пола, а 3 (42,86%) женског пола. Највише деце је рођено у месецу октобру, посматрано и према Јулијанском и према Грегоријанском календару, затим у септембру и марту (по Јулијанском календару), односно марту, фебруару и августу (по Грегоријанском календару). Најмање порођаја је било у мају (и према старом и према новом календару) (графикон: 35, графикон: 36).<sup>175</sup> Добијене нумеричке вредности о рођенима по месецима током годишњих циклуса показују да је највише деце зачето у месецу јануару (свако десето дете) – гледано и према Јулијанском и према Грегоријанском календару, да би током месеца фебруара и марта тај број био готово преполовљен. Потом је од априла следио благи раст, и све до августа број

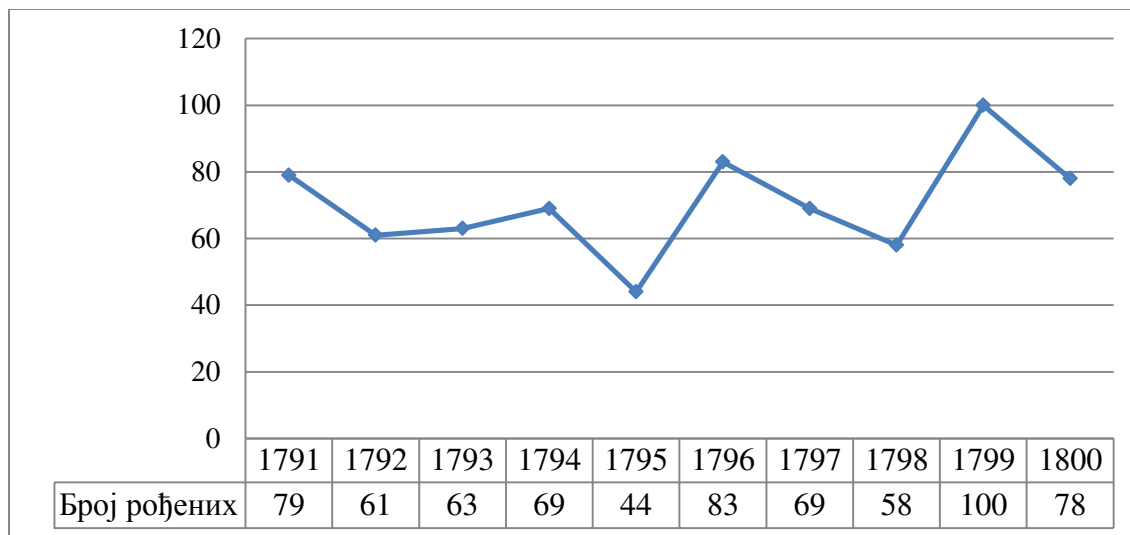
---

<sup>174</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Ваведења Богородице МК рођених (1788 – 1799) књ. бр. 1, Црква Ваведења Богородице МК рођених (1799 – 1805) књ. бр. 2.

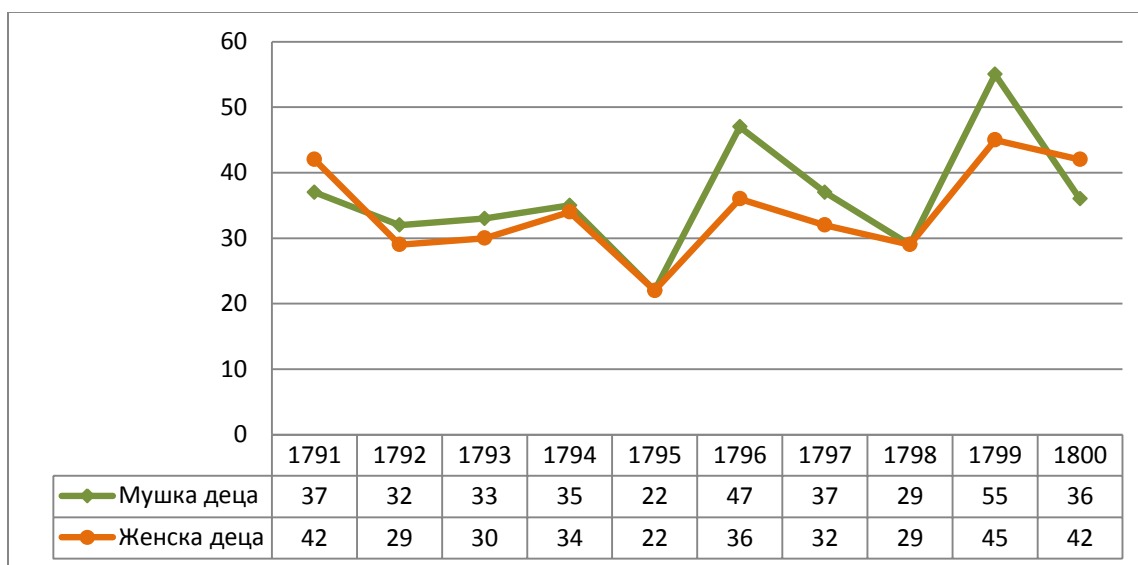
<sup>175</sup> У графичком приказу броја рођења по месецима према Јулијанском календару изостављена су два рођења јер нису датована, док на графикону на којем су приказана рођења по Грегоријанском календару није приказано десет рођења – седам, због непотпуног датовања или изостављеног датума, и три, због разлике у рачунању времена између Јулијанског и Грегоријанског календара. Исти примери нису могли да буду представљени ни на графиконима који приказују број зачећа по месецима (графикон: 37, графикон: 38).

зачећа је био врло уједначен. У августу је, и према Јулијанском и према Грегоријанском календару, број зачећа био најмањи, да би од јесени тренд у ритму зачећа поново показивао благи раст (графикон: 37, графикон: 38).

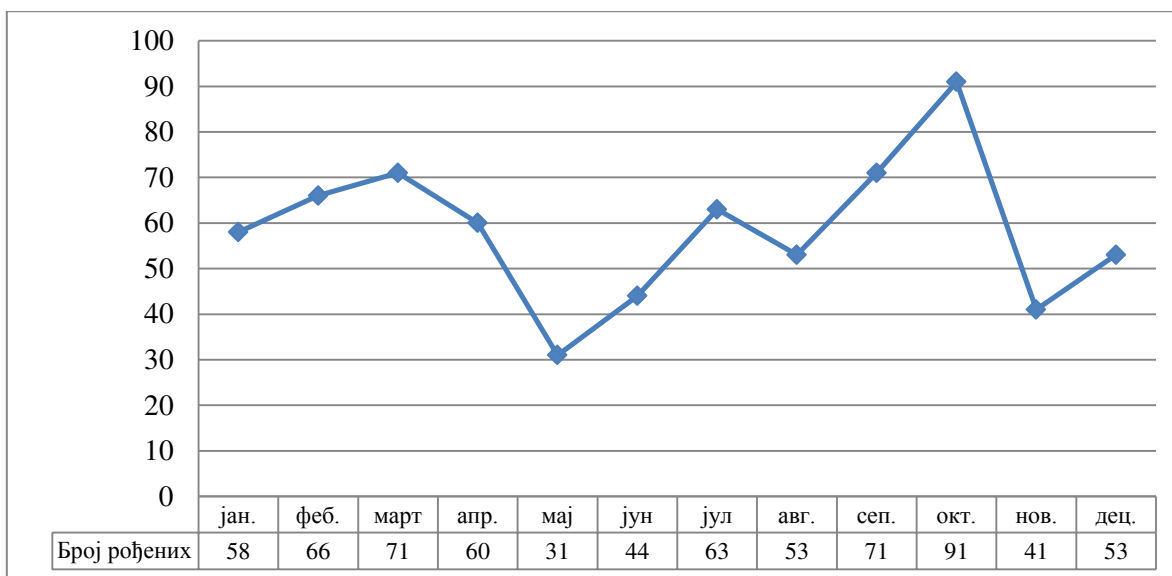
Графикон 33: Број рођених по годинама (1791 – 1800)



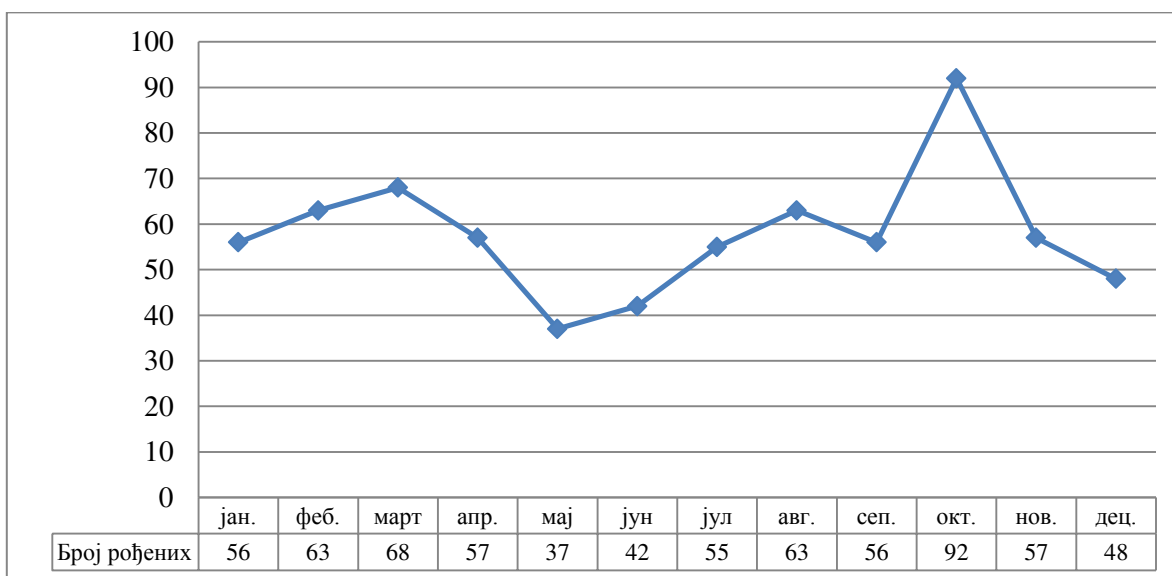
Графикон 34: Број рођене мушке и женске деце по годинама (1791 – 1800)



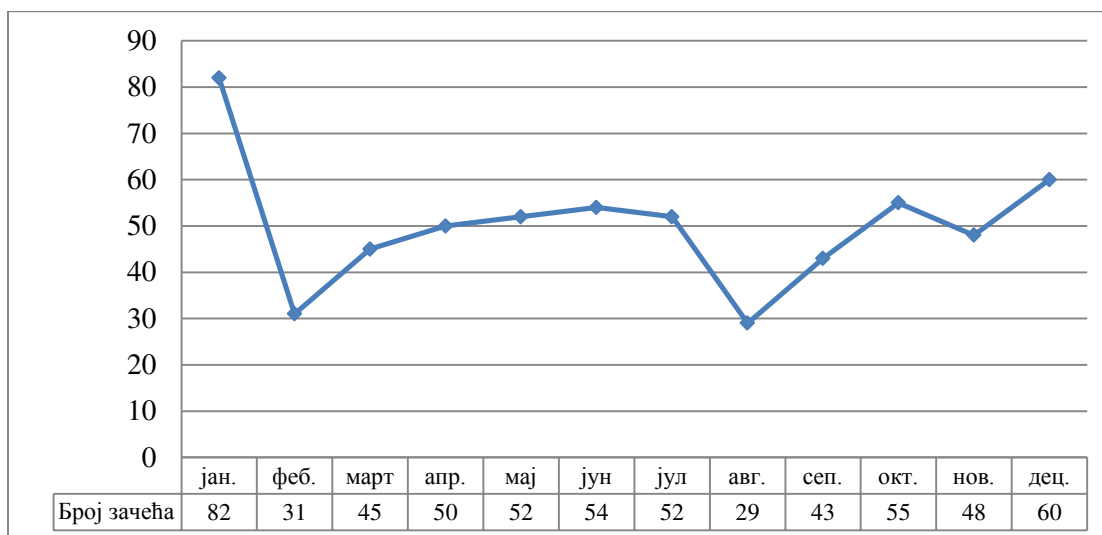
Графикон 35: Број рођених по месецима према Јулијанском календару (1791 – 1800)



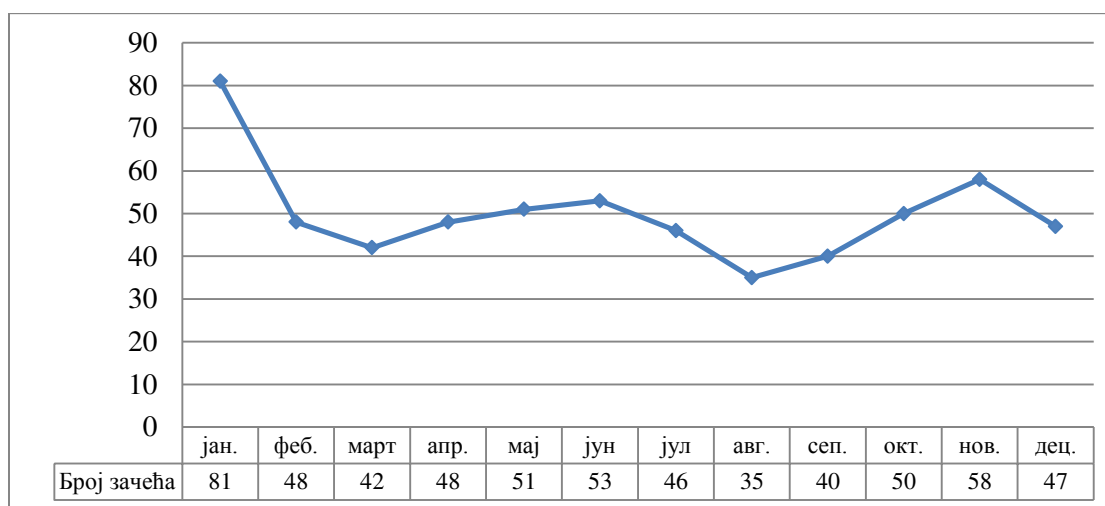
Графикон 36: Број рођених по месецима према Грегоријанском календару (1791 – 1800)



Графикон 37: Број зачећа по месецима према Јулијанском календару (1791 – 1799)



Графикон 38: Број зачећа по месецима према Грегоријанском календару (1791 – 1799)



На основу убележених датума рођења и крштења деце која су крштена у храму Ваведена Пресвете Богородице, утврђено је да је размак између рођења и

крштења у просеку износио 5,91 дан.<sup>176</sup> Закључно са осмим даном након рођења крштено је 539 деце, што је чинило 76,56% свих крштених. Највише деце је крштено између четвртог и петог дана по рођењу (табела: 35). Истог дана када су и рођени, крштена су 32 детета (4,54%), од тог броја, 18 крштене деце је било из близаначких парова, што је чинило више од половине (56,25%) оних чији су се датуми рођења и крштења поклапали.<sup>177</sup> Најдужи интервал између рођења и крштења је износио 123 дана.

Табела 35: *Размак између датума рођења и датума крштења према протоколима крштених храма Ваведења Пресвете Богородице (1791 – 1800)*

Размак у данима	Број крштених	Удео у укупном броју крштених %
истог дана	32	4,54
1	34	4,83
2	42	5,97
3	63	8,95
4	86	12,22
5	90	12,78
6	68	9,66
7	69	9,8
8	55	7,81
0 – 8	539	76,56
9 – 16	88	12,5
17 – 24	9	1,28
25 – 32	4	0,57
више од 32 дана	4	0,57
неутврђено	60	8,52
укупно	704	100

<sup>176</sup> У случају 60 рођених (8,52%) овај интервал није било могуће израчунати због неуписаних, непотпуних или нечитко написаних података о рођењу или крштењу.

<sup>177</sup> Од укупно 17 близаначких парова, колико их је евидентирано у протоколима крштених (1791 –1800), њих 9 или 52,94% су крштени истог дана када су и рођени.

Убележена лична имена крштених (1791 – 1800) су по пореклу већински била календарска. У фонду женских личних имена удео имена из хришћанског календара је био 91,79%, а међу мушким личним именима она су чинила чак 98,35%. Најфреквентније женско лично име је било Марија (41) – свака осма крштена девојчица је носила ово име. Десет најпопуларнијих женских личних имена, поред имена Марија, чинила су још имена: Јулијана (25), Марта (24), Ана (16), Ангелина, Анђелина, Анђелија (12), Елена (12), Јованка, Јована (12), Елисавета (11), Сара (11), Теодора (11) – свака друга девојчица (54,25) је на крштењу добијала једно од ових имена<sup>178</sup> (табела: 36). Најфреквентније мушко лично име је било Јован (29). Потом су по популарности следила имена: Стефан (18), Теодор (16), Павле (12), Петар (11), Георгије (10), Евтимије (10), Максим (10), Данил (9), Димитрије (9) (табела: 37). Сва наведена лична имена по пореклу су била календарска. Најчешћа народна мушка имена су била Живан и Новак, али су она имала веома ниску фреквентност појављивања. Оба имена су убележена само два пута (табела: 37). Учесталост народних женских имена била је нешто већа. Најпопуларније народно женско лично име је било Пауна (6) а затим Станка (3). Остала народна женска имена су забележена један или два пута.

Табела 36: Женска лична имена у протоколима крштених храма Ваведeња Пресвете Богородице (1791 – 1800)<sup>179</sup>

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %
Марија	41	12,02	Ђерманка	2	0,59
Јулијана	25	7,33	Ева	2	0,59
Марта	24	7,04	Евдоксија	2	0,59

<sup>178</sup> У групи најпопуларнијих женских личних имена сва имена су по пореклу била из хришћанског календара.

<sup>179</sup> У протоколима није уписано лично име за 5 деце за коју је назначено да су женског пола, те се за толико број приказаних женских личних имена разликује од укупног броја девојчица.

Ана	16	4,69	Ефросинија	1	0,59
Ангелина	8	3,52	Евросима	1	
Анђелина	3		Јевдокија	1	0,59
Анђелија	1		Евдокија	1	
Елена	12	3,52	Милица	2	0,59
Јованка	11	3,52	Персида	2	0,59
Јована	1		Соломонија	2	0,59
Елисавета	11	3,22	Текла	2	0,59
Сара	11	3,22	Аксенија	1	0,29
Теодора	11	3,22	Аксијана	1	0,29
Анастасија	10	2,93	Алексија	1	0,29
Пелагија	10	2,93	Алка	1	0,29
Василија	8	2,35	Атанасија	1	0,29
Екатерина	5	2,35	Божана	1	0,29
Екатарина	3		Будимка	1	0,29
Сосана	8	2,35	Варвара	1	0,29
Пауна	6	1,76	Георгија	1	0,29
Христина	5	1,76	Грозда	1	0,29
Кристина	1		Домника	1	0,29
Симеона	5	1,47	Ерина	1	0,29
Агатија	4	1,17	Живана	1	0,29
Димитрија	2	1,17	Јудита	1	0,29
Дмитра	2		Јулита	1	0,29
Ефимија	4	1,17	Латинка	1	0,29
Магдалина	4	1,17	Љубица	1	0,29
Петра	3	1,17	Максима	1	0,29
Петрија	1		Матрона	1	0,29
Цвета	4	1,17	Меланија	1	0,29
Макрена	2	0,88	Михаила	1	0,29
Макрина	1		Неранџа	1	0,29
Наталија	3	0,88	Павла	1	0,29
Параскева	3	0,88	Рава	1	0,29
Софија	3	0,88	Рокса	1	0,29
Станка	3	0,88	Саломија	1	0,29

Стефанија	3	0,88	Тадијана	1	0,29
Весела	2	0,59	Тагјана	1	0,29
Дамњана	1	0,59	Теодосија	1	0,29
Дамњанка	1		Теофана	1	0,29
Дафина	2	0,59	Харитина	1	0,29
Дивна	2	0,59			

Табела 37: Мушка лична имена у протоколима крштених храма Ваведења Пресвете Богородице (1791 – 1800)<sup>180</sup>

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју %
Јован	29	7,99	Аврам	4	1,1
Стефан	18	4,96	Гаврил	4	1,38
Теодор	16	4,41	Јосиф	4	1,38
Павел	11	3,31	Софроније	3	1,38
Павле	1		Софрониј	1	
Петар	11	3,03	Трифон	3	1,38
Георгије	8	2,75	Трифун	1	
Георгиј	2		Алексиј	2	0,83
Евтимиије	8	2,75	Алексије	1	
Евтимиј	2		Арсеније	3	0,83
Максим	10	2,75	Давид	3	0,83
Данил	9	2,48	Дамјан	2	0,83
Димитрије	6	2,48	Дамњан	1	
Димитриј	2		Матеј	2	0,83
Димитри	1		Матеја	1	
Јоаким	5	2,48	Сава	3	0,83
Јоћим	1		Тимотеј	2	0,83
Аким	3		Тимотије	1	

<sup>180</sup> У табели није приказано 5 личних имена дечака – у четири случаја лично име није уписано, а у једном случају је реч о нечитко написаном имену.

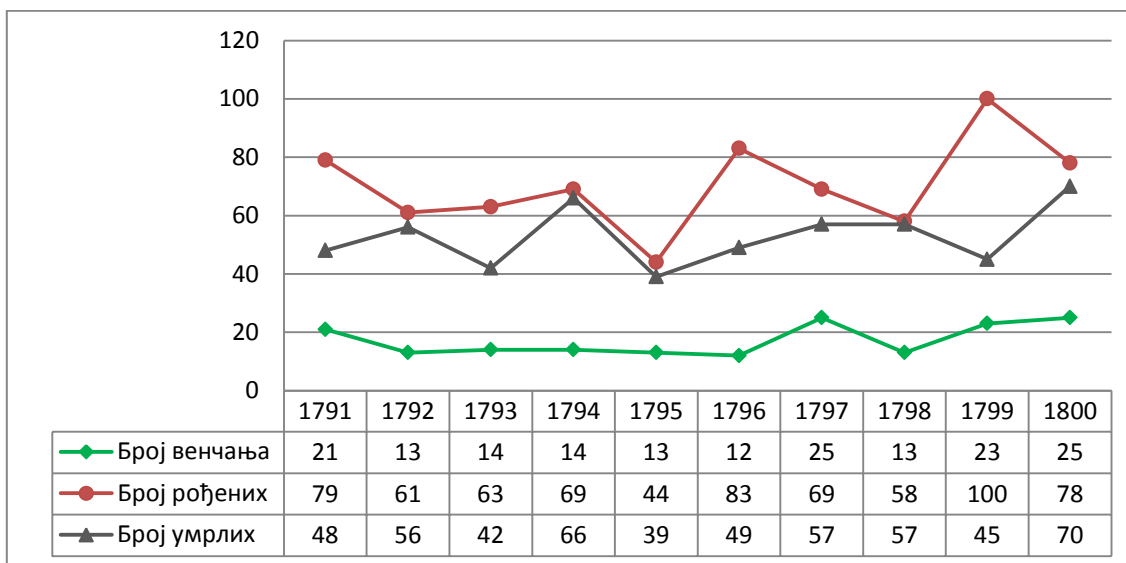


Јаков	8	2,2	Христифор	2	0,83
Лазар	8	2,2	Христофор	1	
Симеон	8	2,2	Аксентиј	1	0,55
Тома	8	2,2	Аксентије	1	
Василије	6	1,93	Аркадије	2	0,55
Василиј	1		Атанасиј	1	0,55
Григорије	5	1,93	Танасије	1	
Глигорије	2		Дионисиј	1	
Никола	6	1,93	Дионисије	1	0,55
Николај	1		Живан	2	
Антоније	5	1,65	Јеремија	1	0,55
Антониј	1		Еремија	1	
Ефрем	6	1,65	Леонтије	2	0,55
Кирил	6	1,65	Мојсеј	2	0,55
Михаил	6	1,65	Новак	2	0,55
Прокопије	3	1,65	Тадеј	1	0,55
Прокопиј	3		Тадеја	1	
Филип	6	1,65	Адам	1	0,27
Андреј	5	1,38	Арон	1	0,27
Захарија	4	1,38	Варнава	1	0,27
Захариј	1		Викентије	1	0,27
Игњатиј	2	1,38	Елеазар	1	0,27
Игњатије	2		Исак	1	0,27
Игњат	1		Јоаникије	1	0,27
Илија	5	1,38	Крста	1	0,27
Козман	3	1,38	Лаврентије	1	0,27
Косма	2		Мартинијан	1	0,27
Константин	4	1,38	Нестор	1	0,27
Костатин	1		Никита	1	0,27
Лука	5	1,38	Пантелејмон	1	0,27
Марко	5	1,38	Радивој	1	0,27
Никифор	4	1,38	Радун	1	0,27
Нићифор	1		Родион	1	0,27
			Роман	1	0,27

Табела 38: Лична имена близанаца у протоколима крштених храма Ваведења Пресвете Богородице (1791 – 1800)

Лична имена	Број близанаца	Лична имена	Број близанаца
Аврам и Сара	2	Захарија и Теодора	1
Адам и Ева	1	Козман и Дамјан	1
Алексије и Алексија	1	Марија и Марта	1
Андреј и Марија	1	Марко и Марија	1
Григорије и Стефан	1	Наталија и Персида	1
Дионисије и Елена	1	Нестор и Неранча	1
Ђерманка и Латинка	1	Новак и Радивој	1
Ефтимије и Лука	1	Теодор и Јевдокија	1

Графикон 39: Број венчања, број рођених, и број умрлих према протоколима храма Ваведења Пресвете Богородице (1791 – 1800)



### **4.3. *Безано рождени: ванбрачна и напуштена деца* у светлу матичног књиговођства**

Црквене норме су обавезивале да се крсте сва живорођена деца – без разлике да ли су она рођена у законитим браковима, или је реч о деци рођеној у невенчаним брачним заједницама или о оној рођеној ван брака. Сходно томе и у матичним књигама је требало евидентирати сва крштења, независно од тога о којој категорији деце се радило. Уколико су савесно бележени, подаци о крштењу деце рођене ван брака су, у недостатку других извора, драгоцен показатељ о постојању и развијености ванбрачних веза у једној заједници и у вези са тим поштовања, у једном времену важећих етичких норми које су се тичале понашања људи у сексуалним односима. Тако ће на основу матрикула крштених православне парохије у Великом Бечкереку, вођеним у другој половини XVIII века, бити приказани квантитативни показатељи који се односе на ванбрачно рођену или напуштену децу, са пажњом усмереном на начин на који су она сигнирана у матичним књигама, а потом ће подаци из протокола крштених бити употпуњени са обавештењима о ванбрачној деци садржаним у књигама умрлих великобечкеречке православне парохије из истог периода.

У парохијалним протоколима вођеним у канцеларијама оба месна православна храма (1779 – 1790) убележено је крштење 24 деце која су рођена „Безаконо“, како је најчешће у матрикулама бивало назначено да је реч о ванбрачној деци. У односу на укупни број рођених, ова деца су чинила 0,94%, односно на 1.000 рођене деце долазило је 9,41 ванбрачно дете. Добијене вредности, за сада, није могуће поредити са постотком ванбрачних веза у другим српским насељима, у раздобљу претпоследње деценије XVIII века, јер слична истраживања, колико је нама познато, нису вршена. Када је реч о православној парохији у Великом Бечкереку, могућности да се, на основу података из матичних књига, утврди тренд у рађању ванбрачне деце у периоду до краја XVIII века су ограничене, будући да су матрикуле крштених, за последњу деценију овог столећа, у целовитим годишњим евиденцијама сачуване само за један православни храм у насељу – цркву Ваведења Пресвете Богородице.

Поред одреднице *Безаконо* која је углавном уписивана у делу формулара у којем је требало бележити име оца детета, деца рођена ван брака евидентирана су тако што је уместо навођења имена оца уписивано да је отац детета „Непознатъ“ – „Невѣдомъ“, или да је реч о детету „Незнана“ оца; у једном случају за оца није стављена никаква назнака већ је само забележено да је дете рођено „от родителнице Симеуне дщи Симеона Цветкова ...“. Идентитет очева био је познат, судећи према подацима у протоколима, само за два ван брака рођена детета – када су, евидентирајући крштење ове деце, пароси у протоколе уписали и лична имена њихових очева. Ванбрачна деца су идентификована тако што је у записима о крштењу уписивано име њихових мајки. У протоколима крштених 1779 – 1790. поред личног имена, за мајке 11 деце је уписано и њихово занимање – оне су као послуга (Служителница, Слушкиња, Служавка) радиле у кућама неких житеља Великог Бечкерека, чија су имена највећим делом такође била наведена. У матрикулама крштених вођеним у овом периоду постоји сведочанство и о случају једног напуштеног детета – вероватно исто рођеног ван брака. Наиме, евидентирајући крштење, које је обављено 26. октобра 1787. године, великобечкеречки парох Петар Николић је записао да су дететови „отець и Мати непознати, Будући пред цркомъ успенском внощи подметуто...“.<sup>181</sup> Обичај да се ванбрачно рођена деца остављају ноћу испред храмова постојао је у ово време и у другим српским срединама.<sup>182</sup> У старијим протоколима крштених – вођеним од 1768. до 1778. године при месном храму Успења Пресвете Богородице, евидентирано је крштење само једног ванбрачно рођеног детета. Судећи према тексту записа, овде је била реч о детету рођеном у невенчаној брачној заједници, чији су родитељи – отац Матеј Јовановић и мајка Марија „Безаконна Ему Супруга“, вероватно без сталног боравишног места, дошли у Велики Бечкерек „из Сибиња Ердела“. Да ли је овде заиста посредни само један случај ванбрачног детета, или пак подаци о ванбрачној

---

<sup>181</sup> Иако у матичној књизи то није експлицитно истакнуто, ми смо ово дете укључили у укупни број деце која су рођена у невенчаним брачним заједницама или ван брака.

<sup>182</sup> М. Тимотијевић, *нав. дело*, 218.

деци, имајући у виду и друга обележја старијих протокола, нису савесно бележени, на основу расположивих података се не може знати.<sup>183</sup>

О ванбрачно рођеној и напуштеној деци, када је реч о завршном раздобљу анализираног периода, како је напоменуто, располажемо подацима из матичних књига крштених само храма Ваведења Пресвете Богородице. У парохијалним протоколима ове цркве, током последње деценије XVIII века (1791 – 1800), регистровано је крштење 2 детета рођена ван брачне заједнице – „Безакониа“, исто толико деце за коју је убележено да су рођена *безаконно* али и да су остављена испред Ваведенске цркве – „Пред врати нађено“ и „Нашлосе пред церковію“. За два детета у протоколу је назначено да су њихови родитељи непознати – „Непознато родитель и Матерь“, док је за једно дете у делу формулара где је требало бележити име оца свештеник записао: „Невѣдомъ“, код имена мајке уписано је: „Мати Непозната“, а за место пребивалишта родитеља је забележено: „Непознаты“ – једино што је било познато а тицало се овог детета јесте: „Нашлосе пред церковію“. Укупно, ванбрачне и напуштене деце је, према наводима у протоколима, било 7, што је чинило 0,99% рођене деце, односно на 1.000 рођене деце долазила су 9,94 ванбрачна или напуштена детета. Утисак је да је напуштене деце било више, односно да је само за два детета у протоколима крштених наведено име мајке – код имена мајке једног детета уз ознаку *безаконно* забележено је: „Ана супруга преставленаго Теодора“, а у другом случају, са истом назнаком, уписано је мајчино властито име – Петра. Као непознаница остаје да ли су сва напуштена деца у исто време била и рођена ван брака али и то да ли су ванбрачна деца, сада, чешће препуштана милосрђу других парохијана.

Према расположивим подацима из протокола умрлих, може се сазнати да су у православној парохији Велики Бечкерек (1779 – 1789), у раздобљу када је грађа о умрлом становништу сачувана за оба месна православна храма, на 1.000 умрлих

---

<sup>183</sup> Када је реч о ванбрачној деци рођеној у ранијем периоду, у протоколу крштених (1772 – 1778) постоји још један запис, али недовољно јасан. Наиме, у евиденцији о крштењу обављеном 5. новембра 1772. године, поред имена детета је забележено да је оно *законорождено*, иако је у рубрици у којој је требало уписивати имена родитеља убележено само име мајке детета за коју је још записано да је била „служкина“ код Георгија Чокрљана.

долазила приближно четири (3,96) ванбрачна детета. Бележећи смрт ванбрачне деце, пароси су најчешће записивали да је реч о *безакону* или *незакону* рођенима, ређе да су то деца *непознана* оца, а сасвим ретко без икаквих напомена већ су само наводили име мајке детета. У књигама умрлих вођеним у последњој деценији XVIII столећа, целовите годишње евиденције садрже само матрикуле храма Ваведења Пресвете Богородице. У њима није регистрована смрт нити једног ванбрачно рођеног или напуштеног детета. Старији протоколи умрлих (1768 – 1778), као и матрикуле крштених из истог времена, садрже податак само о једном ванбрачно рођеном детету. Оно је, у запису о смрти, означено као *безакону рођено*. Уписан је и податак о мајци детета, која је именована као кћи – *девица*, Иве Турчије. Дете је умрло 6. јуна 1773. године.<sup>184</sup>

---

<sup>184</sup> У најстаријој сачуваној матичној књизи умрлих (1746 – 1764) нису уочени подаци о ванбрачној деци.

## 5. МОРТАЛИТЕТ

### 5.1. Смртност становништва православне парохије Велики Бечкерек (1746 – 1764)

Подаци садржани у матичним књигама умрлих вођеним у канцеларијама православне парохије у Великом Бечкереку употпуњавају наша сазнања о демографским приликама на подручју ове парохије у другој половини XVIII века. Поред тога, они представљају значајан извор обавештења за истраживање месне антропониимије, здравствених прилика у насељу, миграционих процеса, свакодневног живота и друго. Будући да је грађа, која се односи на матичну евиденцију о умрлима, у великобечкеречкој православној парохији, када је реч о раздобљу XVIII века, сачувана у хронолошки најширем опсегу, она је, поред наведеног, добар извор и за сагледавање развоја матичног књиговођства у православној парохији у Великом Бечкереку и драгоценост сведочанство о усавршавању парохијалног свештенства у правилном и савесном вођењу матичних књига, које су на тај начин постајале и вредан извор за демографска истраживања.

Најстарија сачувана матична књига умрлих православне парохије у Великом Бечкереку је вођена при месном храму посвећеном Успењу Пресвете Богородице. У њој је евидентирана смрт парохијана почев од 6. марта 1746. године<sup>185</sup>. Протокол умрлих је вођен на обрасцу који је садржао наративни исказ о обављеним потребним обредним радњама – исповести, причешћу, одржаном опелу и сахрани, укључујући убележене податке о личном имену преминулог лица, именима свештеника који су обавили верске обреде, као и о месту пребивалишта односно претходног боравишта,

---

<sup>185</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига умрлих (1746 – 1764) књига број 34 (даље: Црква Успења Богородице МК умрлих (1746 – 1764) књ. бр. 34).

уколико умрла особа није била житељ насеља или је од недавно досељена у Велики Бечкерек. Датум смрти је уписиван уз текст формулара, на бочној маргини. Прописани образац није био одштампан, већ је наратив формулара исписан мастилом. Осим месних пароха, уочава се да су податке о умрлима у протокол бележила и друга лица са ангажманом у парохијалној канцеларији. У евиденцијама о смрти парохијана дечијег узраста изостављају се подаци о обављеној исповести и причешћу. Деца су била ослобођена од обавезе давања исповести, али је вероватно да су примала причешће. Уз њихова лична имена пароси су бележили да је у питању – *младенец/младеница*, ређе *отрок/отроковица*.<sup>186</sup> Према тадашњим схватањима под дететом је подразумевана особа до навршених 15 година живота, те је та узрасна доб чинила и старосну границу између деце и одраслог становништва.<sup>187</sup>

Иако су у Великом Бечкерек у раздобљу XVIII века постојала два православна храма, када је реч о периоду пете и шесте деценије овог столећа, како је већ напоменуто, врло је вероватно да су у православној парохији у насељу матичне књиге вођене само при месном храму Успења Пресвете Богородице и да је њима било обухваћено становништво са читавог подручја великобечкеречке православне парохије. Евиденција најстарије сачуване матрикуле умрлих обухвата управо наведено раздобље. У њој је регистована смрт парохијана од 6. марта 1746. до 20. априла 1764. године. Читањем протокола могу се уочити битна обележја у евидентирању умрлог становништва и препознати најчешћи проблеми који су се тицали правилног вођења књиге умрлих током ових осамнаест година. Када је реч о неправилностима, утисак је да се прекиди и паузе у оквиру појединих месечних и годишњих евиденција уочавају као најчешћа мањкавост овог протокола. Овакви пропусти у евиденцији нарочито су присутни током последњих пет година вођења

---

<sup>186</sup> Парохијане дечијег узраста, током прве године вођења евиденције о умрлима, тачније до децембра 1746. године свештеници су означавали одредницом *отрок/отроковица*, а затим уз њихова лична имена бележе ознаку *младенец/младеница*, која се и усталила. Одредница *отрок/отроковица* уписивана је од тада поред имена преминулих сасвим ретко (ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1746 – 1764) књ. бр. 34).

<sup>187</sup> В. С. Дабић, *Морталитет и старосна структура српског становништва*, 19; М. Краљ, *Демографија земунске православне парохије од 1783. до 1795. године*, 135.



протокола. Тако, на пример, после 16. априла 1760. године дуже од годину дана нису регистровани подаци о умрлима. Први следећи запис у протоколу био је од 30. маја 1761, а евиденција о умрлима у тој години садржи још само три уноса, закључно са 4. августом. Затим све до 29. октобра следеће, 1762. године, не бележе се подаци о умрлом становништву. У последњем запису у књизи уписана је смрт парохијана Лазара Бајина, који је умро 20. априла 1764. године. Иако је канцеларијски материјал то дозвољавао – у протоколу је остало још неколико (четири) неиспуњених листова, евиденција се са овим записом прекида. Следећа сачувана књига умрлих је вођена од 8. јануара 1768. године.<sup>188</sup>

Када је реч о бележењу података о умрлима до 1760. године, пре се може говорити као о недовољно ажурном, док су паузе, које се уочавају, обухватале краће временске интервале.<sup>189</sup> Имајући у виду наведене особине расположиве грађе, одлучили смо да у овом сегменту рада прикажемо резултате анализе основних показатеља који се тичу морталитета становништва у православној парохији у Великом Бечкереку, изузимајући период после 1759. године, уз ограду да добијени резултат има више оријентациону вредност него што је тачан показатељ величине анализираних феномена.

У раздобљу од 6. марта 1746. до 17. децембра 1759. године<sup>190</sup> у православној парохији у Великом Бечкереку умрле су укупно 603 особе.<sup>191</sup> У просеку је годишње

---

<sup>188</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1746 – 1764) књ. бр. 34; ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига умрлих (1768 – 1771) књига број 1.

<sup>189</sup> Вероватно је да је у бележењу података о умрлим парохијанима у овом раздобљу најдужа пауза начињена у евиденције за 1752. годину. Тако у протоколу умрлих после записа датованог 25. јула те године, прва следећа белешка о смрти има датум од 6. јануара следеће, 1753. године (ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1746 – 1764) књ. бр. 34).

<sup>190</sup> Када није другачије назначено, резултати истраживања који се тичу смртности становништва биће представљени по Јулијанском календару.

<sup>191</sup> У укупни збир преминулих урачунате су све особе чија је смрт забележена у протоколу умрлих, независно од тога да ли је поред њихових личних имена назначено да је реч о лицима која су била житељи неког другог места. Дружина боравка ових особа у насељу углавном није означавана. Ипак, неки од њих су сасвим сигурно у тренутку смрти већ имали трајно боравиште у Великом Бечкереку,

умирало по 46,38 лица. Године са највећим бројем умрлих су биле 1759, 1749. и 1748. (графикон: 40). У парохији је у већем броју умирало мушко становништво. У анализираном периоду умрло је 327 особа мушког пола, што је чинило 54,23% од укупног броја умрлих, док је умрлих особа женског пола било 274, или 45,44%.<sup>192</sup> На 100 умрлих мушкараца долазило је 83,79 жена.<sup>193</sup> Утисак је да је удео умрле популације дечијег узраста у укупном броју преминулих парохијана био изузетно велик. Деца су наине чинила више од две трећине умрлог становништва. Током тринаест анализираних година убележена је смрт 411 детета,<sup>194</sup> што је чинило 68,16% свих умрлих.<sup>195</sup> Међу дечијом популацијом у већем броју су умирали дечаци – њих

---

што се из појединих бележака сасвим јасно препознаје. Подаци о броју умрлог становништва биће обрађени на исти начин и у наредним целинама у раду.

<sup>192</sup> Податак о личном имену преминулих парохијана није уписан у пет записа, док је у три случаја лично име нечитко написано, што отежава утврђивање којег су пола била ова лица. Ипак, на основу других података о преминулим особама може се, за неке парохијане из ове групе, утврдити пол. Наине, у два записа о смрти убележена је одредница *син*, у два уноса је записана одредница *кћи*, у једном је идентитет преминуле особе појашњен ознаком *старац*, а у два случаја уписана је одредница *супруга*, тако да су из анализе полне структуре преминулог становништва искључена само два преминула парохијана.

<sup>193</sup> Веће учешће мушког дела становништва у укупном броју умрлих била је једна од демографских законитости, када је реч о периоду XVIII века (В. С. Дабић, *Морталитет и старосна структура становништва*, 19).

<sup>194</sup> Као што је указано, парохијани дечијег узраста означавани су у протоколима одредницом *младенец/младеница* или *отрок/отроковица*. У књизи умрлих налази се у једном запису још једна ознака која је могла да укаже на старост преминуле особе. Под датумом 9. август 1756. године евидентирана је смрт „дѣве“ (лично име преминуле није забележено), кћери Јована из Сент Мартина. Одредницу (*дева/девица*) бележиће пароси и у протоколима вођеним у каснијем периоду. Будући да у запису о смрти није забележен податак о исповести и причешћу преминуле, прихватили смо да је у овом случају реч о особи млађој од 15 година. О могућим значењима овог термина на основу података садржаних у књигама умрлих потоњег периода у одељку рада о морталитету у великобечкеречкој православној парохији (1768 – 1778).

<sup>195</sup> Велика смртност деце и млађе популације једно је од обележја општих демографских трендова који се тичу периода XVIII века. Сматра се да је у Европи тога доба практично половина рођених умирала пре навршене двадесете године живота (Р. Чаунс, *Civilizacija klasične Evrope*, 534, 184-185). Када је реч о православној парохији у Великом Бечкереку, питање морталитета деце биће проблематизовано и у наредним сегментима у раду. Будући да у матичним књигама све до средине девете деценије XVIII века нису бележени подаци о старости умрлих било је могуће начинити поделу

216 (52,55%). Умрлих девојчица је било 194 (47,2%), односно на 100 умрлих дечака долазила је 89,81 девојчица.<sup>196</sup> Када је реч о одраслом становништву, такође су у већем броју умирали мушкарци. Они су чинили 57,81% од укупног броја умрлих, односно у овом периоду их је умрло укупно 111. Умрлих жена у овој старосној групи је било 80, или 41,67%.<sup>197</sup> Расподела смртности по месецима показује да је становништво у нешто већем броју умирало у пролеће – у мају, марту и априлу (графикон: 41).<sup>198</sup>

---

преминулог становништва на парохијане дечијег узраста и оне који то нису били, односно утврдити размеру смртности деце и одраслог становништва у најгрубљем виду. Тек за период 1784 – 1787, када је расположива грађа то омогућавала, биће урађена детаљна анализа старосне структуре умрлог становништва у великобечкеречкој православној парохији и, у оквиру ње, утврђена расподела смртности и у популацији дечијег узраста.

Смртност деце у српским насељима на простору Карловачке митрополије у XVIII веку на примеру православне парохије у Вуковару детаљно је анализирана у раду Војина С. Дабића (*Морталитет и старосна структура српског становништва у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку: пример православних парохија Вуковар, Итебеј и Дероње*, Српске студије 5 (2014), 13-33). Ово је до сада и једини рад у српској историографији у којем је посебна пажња посвећена морталитету деце на нашим просторима у периоду XVIII века. Резултати до којих је аутор дошао биће упоређени са резултатима анализе смртности становништва дечијег узраста у православној парохији у Великом Бечкереку (1784 – 1787).

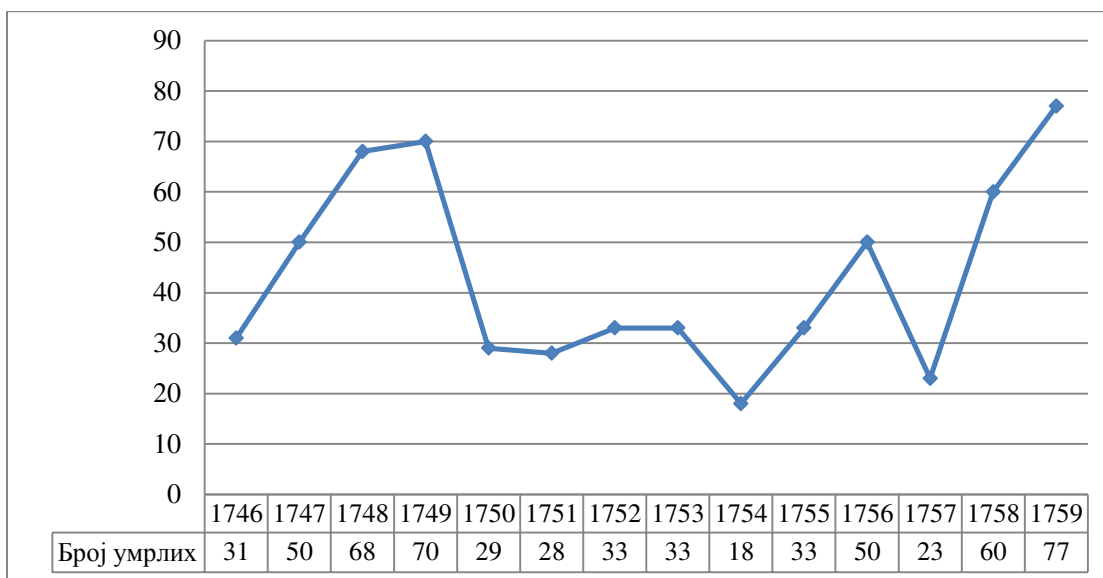
<sup>196</sup> Којег је пола било једно преминуло дете не може се утврдити, пошто је у запису о смрти изостављено лично име, а и остали убележени подаци на жалост то не омогућавају.

<sup>197</sup> Из анализе полне структуре одраслог умрлог становништва изостављено је једно преминуло лице, чији се пол на основу расположивих података није могао утврдити.

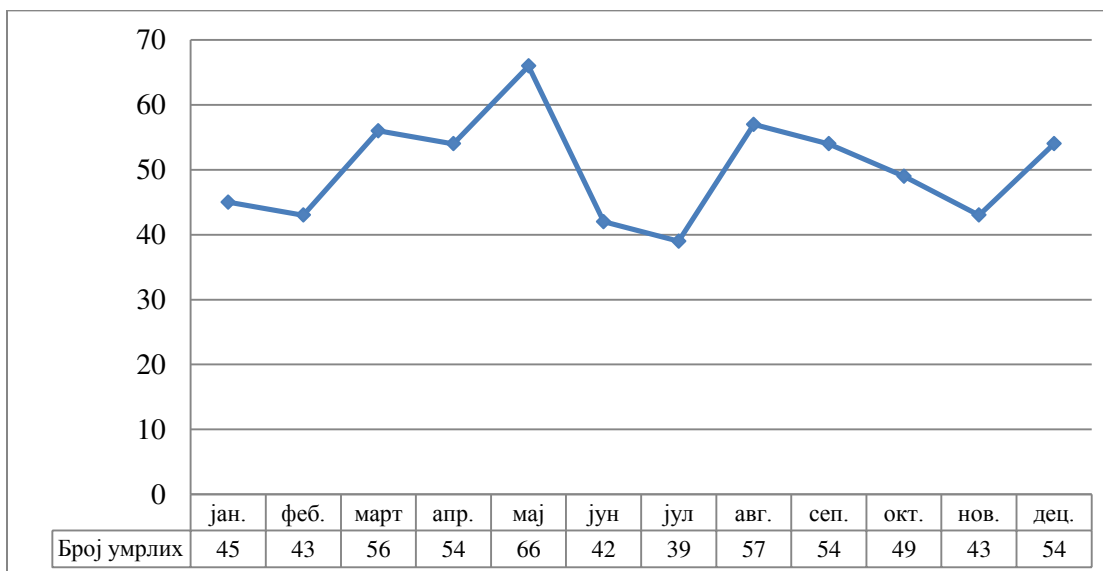
<sup>198</sup> Датум смрти једног преминулог парохијана је непотпун, те је приликом прерачунавања из Јулијанског у Грегоријански календар изостављен.

Стопа смртности становништва, у периоду који је анализиран, може се, на основу расположиве грађе, израчунати за 1746. годину. Исте године је у књизи умрлих евидентирана смрт 31 парохијана. Како је вођење протокола умрлих, као што је указано, почело од 6. марта 1746. део становништва умрлог у тој години је вероватно изостављен из евиденције, те би следствено томе и подаци о броју умрлих у овој години били непотпуни. Због тога израчунату вредност стопе морталитета, која је износила 32,46‰ треба посматрати у контексту наведеног методолошког ограничења, као и претходних запажања о најчешћим неправилностима када је реч о начину на који је протокол умрлих вођен.

Графикон 40: Број умрлих по годинама (1746 – 1759)



Графикон 41: Број умрлих по месецима према Грегоријанском календару (1746 – 1759)



О личним именима парохијана рођеним током четрдесетих и педесетих година XVIII века, будући да књига крштених за овај период није сачувана, немамо непосредних обавештења. Ипак, о антропониимији крштених тога периода и раздобља које му је претходило посредно се може сазнати анализом личних имена умрлих парохијана дечијег узраста, имајући у виду величину удела дечије популације у укупном броју умрлих као и претпостављени максимални животни век становништва на које се односила одредница *младенец* и *отрок*.

Табела 39: Женска лична имена преминулих парохијана дечијег узраста (1746 – 1759)

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју уписаних личних имена %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју уписаних личних имена %
Марија	42	21,87	Агапија	1	0,52
Ана	23	11,98	Алка	1	0,52
Елисавета	15	7,81	Анђелина	1	0,52
Јованка	10	6,25	Артемија	1	0,52
Јована	2		Варвава	1	0,52
Ефимија	9	4,69	Весела	1	0,52
Анастасија	7	4,69	Дамјанка	1	0,52
Настасија	2		Дионисија	1	0,52
Параскева	6	3,65	Ева	1	0,52
Парасхева	1		Живана	1	0,52
Марта	6	3,12	Игњатија	1	0,52
Сара	6	3,12	Киријакија	1	0,52
Елена	4	2,08	Кумрија	1	0,52
Јулијана	4	2,08	Манда	1	0,52
Симеона	4	2,08	Меланија	1	0,52
Василија	1	1,56	Николаја	1	0,52
Васа	2		Пелагија	1	0,52

Евдоксија	3	1,56	Петронија	1	0,52
Еуфросинија	3	1,56	Рахилија	1	0,52
Ксенија	3	1,56	Санда	1	0,52
Макрина	3	1,56	Стефанија	1	0,52
Теодора	3	1,56	Текла	1	0,52
Евгенија	2	1,04	Теодосија	1	0,52
Ерина	1	1,04	Февронија	1	0,52
Ирина	1		Филипа	1	0,52
Марина	2	1,04	Христина	1	0,52
Агатија	1	0,52			

Табела 40: *Мушка лична имена преминулих парохијана дечијег узраста (1746 – 1758)*

Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју уписаних личних имена %	Лично име	Фреквенција појављивања	Удео у укупном броју уписаних личних имена %
Јован	19	9,3	Захарија	2	0,93
Иван	1		Јаков	2	0,93
Евтимиј	4	6,51	Јосиф	2	0,93
Евтимије	10		Кузман	2	0,93
Симеон	12	5,58	Леонтије	2	0,93
Никола	9	4,65	Максим	2	0,93
Николај	1		Марко	2	0,93
Павле	3	3,72	Теофан	2	0,93
Павел	5		Теодосиј	1	0,93
Тома	8		Теодосије	1	
Василије	6	3,26	Христовор	1	0,93
Василиј	1		Христофор	1	
Стефан	7	3,26	Аверкиј	1	0,46
Георгије	6	2,79	Агапије	1	0,46
Григорије	3	2,79	Алимпије	1	0,46
Григориј	3		Амвросије	1	0,46

Теодор	6	2,79	Анастас	1	0,46
Кирил	5	2,32	Ананиј	1	0,46
Лазар	5	2,32	Антоније	1	0,46
Пантелејмон	4	2,32	Груја	1	0,46
Пантелија	1		Давид	1	0,46
Сава	5	2,32	Евгениј	1	0,46
Андреј	4	1,86	Елеазар	1	0,46
Гаврил	3	1,86	Емилијан	1	0,46
Гаврило	1		Ермалај	1	0,46
Димитрије	4	1,86	Ефрем	1	0,46
Јоаким	4	1,86	Игњатиј	1	0,46
Константин	3	1,86	Илија	1	0,46
Костантин	1		Климент	1	0,46
Прокопије	3	1,86	Михаил	1	0,46
Прокопиј	1		Мојсеј	1	0,46
Атанасије	3	1,39	Матеј	1	0,46
Лука	3	1,39	Недељко	1	0,46
Петар	3	1,39	Неофит	1	0,46
Тимотеј	3	1,39	Никифор	1	0,46
Аврам	1	0,93	Роман	1	0,46
Аврамиј	1		Саватије	1	0,46
Алексије	2	0,93	Софроније	1	0,46
Антоније	2	0,93	Филип	1	0,46
Арсеније	2	0,93			

Као што се из табеларног прегледа може видети, у корпусу анализираних личних имена, како женских тако и мушких, сасвим преовлађују календарска имена. У групи женских личних имена она су чинила 98,44% свих анализираних имена у овој групи, док је међу мушким личним именима удео календарских имена био 99,07%. Једина народна женска лична имена су била, Весела, Живана и Кумрија, али су и она припадала групи личних имена чија је учесталост појављивања била најмања. Међу мушким личним именима смо су два лична имена чинила групу народних имена – Груја и Недељко. Она су такође припадала групи имена са

најмањом фреквенцијом понављања. Најчешћа женска лична имена су била Марија (42), Ана (23), Елисавета (15), Јованка (10), Ефимија (9). У групи мушких личних имена најпопуларније је било име Јован (19), затим Евтимије (14), Симеон (12), Никола (10), Павле (8). Име Марија, као најчешће женско лично име, имала је чак свака пета девојчица (21,87%) а име Јован, као најпопуларније мушко лично име, носила су 8,84% дечака.

Матичне књиге умрлих су вредан извор за упознавање месне антропониције уопште – нарочито за периоде када нису сачуване друге парохијалне књиге. Исто тако, оне су драгоцен грађа за сагледавање различитих временских слојева у именослову житеља православне парохије у Великом Бечкереку. Због тога ће у сваком сегменту у раду о умрлом становништву, у табеларној форми, бити приказан антропонијски материјал садржан у сачуваним протоколима умрлих, до краја XVIII столећа.

Табела 41: Женска лична имена умрлих (1746 – 1759)

Лично име	Фреквенција појављивања	Лично име	Фреквенција појављивања
Марија	54	Санда	2
Ана	27	Смиљана	2
Анока	1	Теодосија	2
Елисавета	17	Алка	1
Јованка	15	Артемија	1
Јована	2	Барбула	1
Анастасија	8	Божана	1
Настасија	3	Варвара	1
Марта	10	Весела	1
Ефимија	9	Винка	1
Живана	7	Георгија	1
Параскева	6	Грозда	1
Парасхева	1	Дамјанка	1
Сара	7	Даница	1



Еуфросинија	4	Дионисија	1
Евросимија	1	Дмитра	1
Евра	1	Ева	1
Евдоксија	5	Здравка	1
Елена	5	Игњатија	1
Ангелија	1	Јагода	1
Ангелина	1	Киријакија	1
Анђелија	1	Косана	1
Анђелина	1	Ксенија	1
Јулијана	4	Максима	1
Симеона	4	Меланија	1
Агапија	3	Неранча	1
Василија	1	Николаја	1
Васа	2	Пава	1
Јана	3	Пелагија	1
Макриха	3	Петронија	1
Милица	3	Рахилија	1
Теодора	3	Рокса	1
Евгенија	2	Стана	1
Ерина	1	Стефанија	1
Ирина	1	Текла	1
Јасна	2	Тешана	1
Ксенија	2	Февронија	1
Кумрија	2	Филипа	1
Манда	2	Флора	1
Марина	2	Христина	1

Табела 42: *Мушка лична имена умрлих (1746 – 1759)*

Лично име	Фреквенција појављивања	Лично име	Фреквенција појављивања
Јован	35	Илија	2
Јовица	1	Јанош	2
Иван	1	Јосиф	2

Евимије	11	Леонтије	2
Евимиј	4	Недељко	2
Никола	12	Станко	2
Николај	2	Теодосије	1
Симеон	14	Теодосиј	1
Георгије	10	Аверкиј	1
Ђурица	1	Агапије	1
Стефан	11	Адам	1
Василије	8	Алимпије	1
Василиј	2	Амвросије	1
Петар	10	Ананиј	1
Теодор	10	Анастас	1
Тома	9	Богих	1
Димитрије	7	Веселин	1
Димитриј	1	Вук	1
Лазар	8	Герасим	1
Павел	5	Гојко	1
Павле	3	Давид	1
Григорије	3	Дан	1
Григориј	3	Данул	1
Михаил	6	Деспот	1
Пантелејмон	5	Евгениј	1
Пантелија	1	Ездимир	1
Сава	6	Елеазар	1
Гаврил	4	Елисеј	1
Гаврило	1	Емилијан	1
Јоаким	5	Ермалај	1
Кирил	5	Ефрем	1
Константин	4	Живан	1
Костантин	1	Игњатиј	1
Прокопије	3	Климент	1
Прокопиј	2	Куман	1
Андреј	4	Макавеј	1
Јанко	4	Матеј	1
Антоније	3	Милић	1

Атанасије	3	Милош	1
Јаков	3	Мојсеј	1
Кузман	3	Неофит	1
Лука	3	Никифор	1
Максим	3	Опра	1
Марко	3	Радивој	1
Теофан	3	Рацко	1
Тимотеј	3	Роман	1
Христофор	2	Саватије	1
Христовор	1	Секула	1
Аврам	1	Софроније	1
Аврамије	1	Спасоје	1
Алексије	1	Станисав	1
Алексиј	1	Стојан	1
Аресније	2	Субота	1
Груја	2	Филип	1
Живко	2	Цветко	1
Захарија	2		

## 5.2. Месна гробља

Најстарија сачувана матична књига умрлих великобечкеречке православне парохије (1746 – 1764) садржи драгоцене податке о месним гробљима, као и једно, мишљења смо, веома вредно сведочанство које се тиче решавања питања измештања парохијалних гробаља изван насељених делова месног подручја још у времену четрдесетих година XVIII века. О гробљима православног становништва Великог Бечкерека има података и у књигама умрлих вођеним у доцнијем периоду, који ће такође бити искоришћени за приказ парохијалних гробаља, њихових локација и неких обичаја који су се тicali избора места сахрањивања упокојених парохијана.

Судећи на основу података садржаних у књизи умрлих (1746 – 1764), становништво православне парохије у Великом Бечкереку, у овом периоду,

сахрањивано је на два месна – *обшта*, гробља. Једно се налазило у близини храма Успења Пресвете Богородице, односно „при Саборнџи цркви“, а друго „при Горној цркви“, тј. цркви Ваведења Пресвете Богородице. Формирање месних гробаља у непосредној околини парохијалних храмова и унутар насељеног подручја била је устаљена пракса тога времена. У књизи умрлих налазе се и обавештења да су неки парохијани сахрањивани у портама (в порте) православних храмова, а из неколико записа се сазнаје да је било и оних који су сахрањени „в Папери“ неке од православних цркава. Уз белешку о датуму смрти једног од парохијана, који је преминуо 3. маја 1747. године, у протоколу умрлих је записано: „Постависе Крстъ великовиднии вновообщем Гроби вне вароши“.<sup>199</sup> На жалост, не располажемо подацима о томе од кога је потекла наредба о оснивању новог гробља изван насељеног подручја. Из записа о смрти парохијана који је следио у даљем тексту, сазнаје се само да је тада почело сахрањивање на овом гробљу, тј. да је дотични житељ Великог Бечкерека сахрањен „в ново ѿщемъ Гроби Перви Гроб“.<sup>200</sup> О томе колико је било тешко мењати обичаје, односно да ли је и како поштована наредба о сахрањивању на новом гробљу илустративни су подаци о броју сахрањених парохијана на овом месту, у времену до краја шесте деценије XVIII века. Наиме, на новом гробљу сахрањена су само 23 од укупно 554 житеља чија је смрт евидентирана од 3. маја 1747. до 17. децембра 1759. године. Њих 531 је и даље био покопан на једном од месних гробаља која су се налазила око православних храмова, тј. у насељу.<sup>201</sup> Иако је покушај оснивања месног гробља изван насељеног подручја дао сасвим ограничене резултате, а пракса сахрањивања унутар насеља настављена и у потоњем периоду, ипак, у светлу намера и активности да се ово питање, већ тада, регулише, наведени запис, као доказ тих настојања, представља драгоцену сведочанство.

---

<sup>199</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1746 – 1764) књ. бр. 34.

<sup>200</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1746 – 1764) књ. бр. 34.

<sup>201</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1746 – 1764) књ. бр. 34.

Познато је да су током XVIII века хабзбуршке државне власти тежиле да системски реше питање измештања гробља са простора око месних храмова и оснивање нових изван насељеног подручја, као и забрањивање сахрањивања у порти цркава или унутар храма, првенствено ради поправљања здравствених прилика и побољшања у сфери комуналне хигијене, али и других разлога. Правила опште важности, када је реч о српским насељима на подручју Карловачке митрополије, којима је ово питање државна власт настојала да уреди донета су током седамдесетих година XVIII столећа у оквиру законских аката којима је нормиран целокупан црквено-народни живот Срба у Хабзбуршкој монархији.<sup>202</sup> И представници више црквене власти Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији настојали су да, почев од тридесетих година XVIII века, доношењем правила која су се тичала погребних обичаја, надгробних обележја, сахрањивања мртвих унутар храмова, као и прихватањем регула државних власти, уреде ову област.<sup>203</sup>

У протоколима умрлих православне парохије у Великом Бечкереку који су вођени крајем шездесетих година као и наредне деценије XVIII века нису бележени подаци о месту сахрањивања преминулих парохијана. На основу обавештења из књига умрлих вођеним након овог периода, када пароси опет уписују податке о месним гробљима, може се сазнати да су у насељу до краја XVIII века и даље постојала два православна гробља. Као одређења за месна гробља, у протоколима се сада могу пронаћи и следеће одреднице: „общте Гробие при цркви Успенској“ или „общте на Оповачкој страни“ и „общте Гробие при Воведенској цркви“ или „общте

---

<sup>202</sup> М. Грбић, *Карловачко владичанство*, II, Топуско, 1990, 197-198, 211-212; Ј. Радонић, М. Костић, *нав. дело*, 142, 149; М. Тимотијевић, *Рађање модерне приватности*, 270. Законом – Регулацијом из 1777. године, прописано је да се у свим местима у којима је живело српско становништво оснивају гробља изван насеља, а забрана сахрањивања мртвих унутар храмова поновљена је и потврђена и наредбама цара Јозефа II (1780 – 1790) из 1788. и 1789. године. Истим актима одређено је време сахрањивања, са циљем да се ограничи вишедневно држање покојниковог тела у породичном дому, док се од забране ношења тела покојника у отвореним сандуцима у међувремену одустало, изузев у случајевима опасности од ширења заразних болести (М. Грбић, *нав. дело*, 225, 331, 234; М. Тимотијевић, *нав. дело*, 262).

<sup>203</sup> М. Грбић, *Карловачко владичанство*, I, Топуско, 1990, 291-292; И. Гочанац, *Прописи митрополита Мојсија Петровића*, 158, 160; М. Тимотијевић, *нав. дело*, 269.

на Граднуличкој страни“.<sup>204</sup> Наведене одреднице ближе указују на локације парохјалних гробаља у оквиру месног подручја. На основу њих може се сазнати да се једно парохјално гробље, оно у близини цркве Ваведења Пресвете Богородице, налазило у месној четврти Градна Улица, у којој се налазио и храм за који је ово гробље било везано. Друго месно гробље, на којем су сахрањивани парохјани чији је матични храм била црква Успења Пресвете Богородице, судећи према наведеном одређењу о његовој локацији, налазило се у, или у близини, месног кварта Опово и вероватно је да се просторно није подударало са местом некадашњег гробља које се налазило у близини овог храма. Овакав територијални размештај месних гробаља пратио је ширење насељеног подручја места. Наиме, 1769. године у Велики Бечкерек се преселио део становништва из насеља Опово, који су приликом насељавања основали месну четврт названу по имену насеља из којег су се доселили. Може се претпоставити да су они тада населили и простор око места на којем се до тада налазило парохјално гробље везано за храм Успења Пресвете Богородице или део

---

<sup>204</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохја Велики Бечкерек Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига умрлих (1779 – 1784) књига број 35 (даље: Црква Успења Богородице МК умрлих (1779 – 1784) књ. бр. 35, Матична књига умрлих (1784 – 1789) књига број 5 (даље: Црква Успења Богородице МК умрлих (1784 – 1789) књ. бр. 5, Црква Успења Пресвете Богородице и Црква Ваведења Пресвете Богородице, Матична књига умрлих (1784 – 1791) књига број 6 (даље: Црква Успења Богородице и Црква Ваведења Богородице МК умрлих (1784 – 1791) књ. бр. 6, Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига умрлих (1791 – 1796) књига број 8 (даље: Црква Успења Богородице МК умрлих (1791 – 1796) књ. бр. 8, Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига умрлих (1796 – 1806) књига број 36 (даље: Црква Успења Богородице МК умрлих (1796 – 1806) књ. бр. 36), ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохја Велики Бечкерек Црква Ваведења Пресвете Богородице Матична књига умрлих (1779 – 1784) књига број 22 (даље: Црква Ваведења Богородице МК умрлих (1779 – 1784) књ. бр. 22), Црква Ваведења Пресвете Богородице Матична књига умрлих (1784 – 1789) књига број 5 (даље: Црква Ваведења Богородице МК умрлих (1784 – 1789) књ. бр. 5), Црква Успења Пресвете Богородице и Црква Ваведења Пресвете Богородице Матична књига умрлих (1784 – 1791) књига број 6 (даље: Црква Успења Богородице и Црква Ваведења Богородице МК умрлих (1784 – 1791) књ. бр. 6), Црква Ваведења Пресвете Богородице Матична књига умрлих (1788 – 1799) књига број 23 (даље: Црква Ваведења Богородице МК умрлих (1788 – 1799) књ. бр. 23), Црква Ваведења Пресвете Богородице Матична књига умрлих (1799 – 1805) књига број 24 (даље: Црква Ваведења Богородице МК умрлих (1799 – 1805) књ. бр. 24).

тог гробља, а које је том приликом дислоцирано на рубно подручје новонасељене месне четврти.<sup>205</sup>

Судећи на основу обавештења садржаних у протоколима умрлих, који су вођени током осамдесетих и деведесетих година XVIII столећа, сазнаје се да је пракса покопавања мртвих у портама месних храмова постојала и у овом периоду, а у матрикулама из последње деценије XVIII века има података о сахрањивању „при притворѣ црковномъ“.<sup>206</sup>

### 5.3. Морталитет у православној парохији Велики Бечкерек (1768 – 1778)

Најстарији сачувани протокол умрлих великобечкеречке православне парохије је вођен до 20. априла 1764. године. Као непознаница је остало да ли је након тога замењен другом књигом, или је пак начињена пауза у бележењу података о смрти парохијана до 8. јануара 1768. године, од када почињу да се региструју подаци о умрлима у следећем сачуваном протоколу. До краја седамдесетих година XVIII века и увођења штампаних протокола (1779), евиденција о умрлима у православној парохији у Великом Бечкереку је вођена у два књигама, хронолошки омеђаним годинама 1768 – 1771. и 1772 – 1778. Оба протокола су вођена у канцеларији храма Успења Пресвете Богородице.<sup>207</sup> Када је реч о наведеном периоду, не може се са сигурношћу тврдити до када је евиденцијом у протоколима овог храма

---

<sup>205</sup> О покушају утврђивања локалитета православних гробаља у насељу од времена османске управе видети: А. Станојловић, *Стари српски гробови у Петровграду*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду XIII св. 3-4 (1940), 328-334. Проблем просторне везаности месних гробаља за насељено подручје градске територије делом је актуелан и данас.

<sup>206</sup> О пракси сахрањивања унутар храмова, када је реч о неким римокатоличким парохијама видети: В. С. Дабић, *Војна крајина. Карловачки генералат (1530 – 1746)*, Београд, 2000, 297.

<sup>207</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига умрлих (1768 – 1771) књига број 1 (даље: Црква Успења Богородице МК умрлих (1768 – 1771) књ. бр. 1), Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига умрлих (1772 – 1778) књига број 2 (даље: Црква Успења Богородице МК умрлих (1772 – 1778) књ. бр. 2).

било обухваћено становништво са целог подручја православне парохије у Великом Бечкерекy. Како је раније указано, вероватно је да су до 1776. године већ постојали парохијални протоколи и при канцеларији другог православног храма у насељу. У периоду 1768 – 1778, сачуване књиге умрлих су вођене у облику табеле по одређеним рубрикама према којима је требало уписивати следеће податке: датум смрти, име преминуле особе (имя и проименовање умершаго), узрок смрти (каковою смертію умерль) и име надлежног пароха.<sup>208</sup> Табеле нису биле одштампане, већ су рубрике у њима биле исписане мастилом. Податке су, као и у претходном раздобљу, осим пароха, у протоколе бележила и друга лица, пре свих, тадашњи ђакон, а потоњи месни месни парох Петар Николић. И поред настојања да се парохијалне књиге учине извором поузданих података о становништву, у протоколима умрлих вођеним у православној парохији у Великом Бечкерекy и даље се као основни проблем у њиховом вођењу може уочити неажурност при уписивању података, али сада без пауза и прекида у евиденцији као што је то било у случају старије књиге. Пропусте илуструју и поновљени записи о претходно већ евидентираним случајевима смрти, затим небележење свих потребних података или њихово доцније уписивање, као и накнадне евиденције, обично уз рубна поља у табели.<sup>209</sup>

У протоколима умрлих вођеним од 8. јануара 1768. до 30. децембра 1778. године забележена је смрт укупно 1.056 особа. Годишње је у просеку умирало по 96 људи. Најмање парохијана је умрло 1776. године, док је 1772. евидентиран највећи број смртних случајева (графикон: 42).<sup>210</sup> У овом периоду умрла су 602 (57,01%)

---

<sup>208</sup> Од почетка друге половине 1777. године, о чему је више речено у сегменту рада о матичном књиговођству у великобечкеречкој православној парохији, у протоколима умрлих се уводе и рубрике по којима је требало уписивати датум смрти, старост преминулог и кућни број дома у којем је упокојени становао. Након увођења ових рубрика у протокол није требало више уписивати податак о узроку смрти, премда су га пароси, у пољу у којем су бележили име преминулог, наводили и даље.

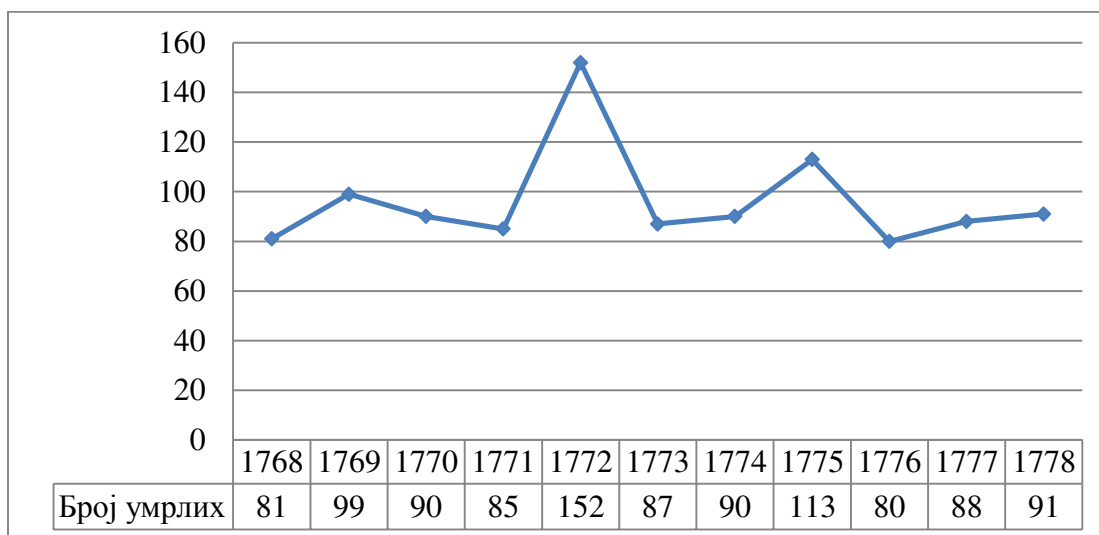
<sup>209</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1768 – 1771) књ. бр. 1, Црква Успења Богородице МК умрлих (1772 – 1778) књ. бр. 2.

<sup>210</sup> Приказане податке о броју умрлих по годинама треба посматрати у контексту наведених особина које се тичу правилности вођења коришћених матичних књига. На исти начин треба сагледати и величину других нумеричких параметара добијених анализом података садржаних у овим



мушкарца и 447 (42,33%) жена, односно на 100 умрлих мушкараца је долазило 74,25 жена.<sup>211</sup>

Графикон 42: Број умрлих по годинама (1768 – 1778)



протоколима. Када је реч о начину бележења података, нарочито се издваја евиденција за 1772. годину. Те године уведен је нови протокол у православној парохији у Великом Бечкерек, иако је, у до тада коришћеној књизи умрлих било још непопуњених листова. Исте године уведени су и нови протоколи кршених и венчаних. Бележење података у књизи умрлих током прве године (1772) било је изузетно уредно, и када је реч о лепоти рукописа особе која их је уписивала у протокол као и педантности којом је то чињено, а онда и труду да се не изостави ни један потребан податак или начини пропуст, на пример, поновним бележењем већ уписаних случајева смрти. На исти начин вођени су те године и остала два протокола. Утисак је да је 1772, осим што је евидентиран највећи број умрлих током читавог анализираних периода, те године било највише записа и у књигама крштених и венчаних (ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Богородице МК рођених (1772 – 1778) књ. бр. 2, Црква Успења Богородице МК венчаних (1772 – 1778) књ. бр. 2).

<sup>211</sup> Због неуписаних или нечитко записаних личних имена, није било могуће да се са сигурношћу утврди којег је пола било седам преминулих лица, те су они изостављени из анализе. Када је реч о једном преминулом парохијану, и поред тога што је изостављено лично име, могао је да се утврди пол, у овом случају бележењем одреднице *супруга* у запису о смрти дотичне особе.

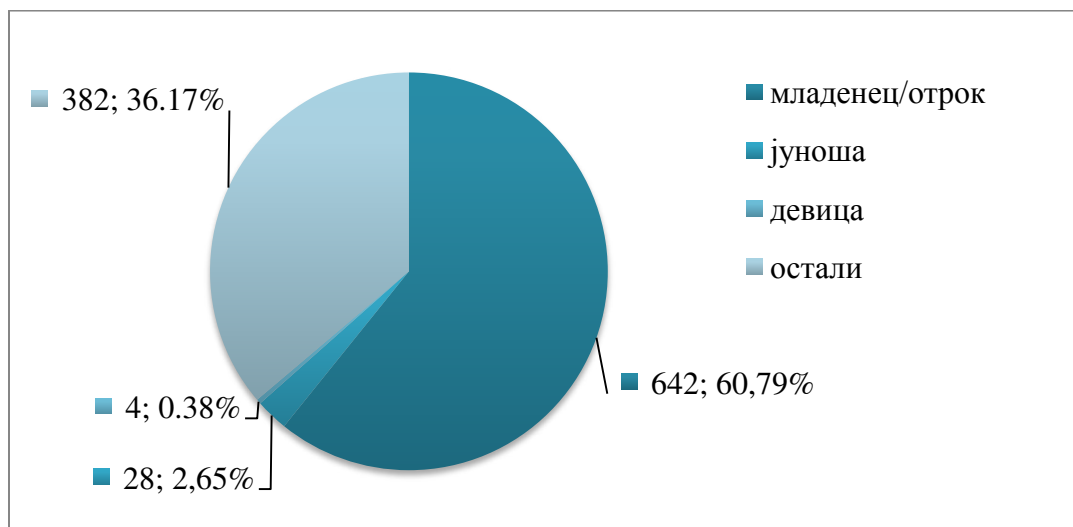
Смртност популације дечијег узраста била је висока и у овом периоду. У протоколима умрлих (1768 – 1778) пароси су уписивали још једну одредницу која је могла да укаже на старосну доб преминулог. Осим ознака *младенец/младеница*, *отрок/отроковица* и *девица*, блежили су сада и одредницу *јуноша*. Остало је нејасно да ли је овде реч о преминулим мушким особама старости до навршених 15 година живота или, пак, о популацији мушкараца старијих од 15 година, али неожењених. У протоколима умрлих великобечкеречке православне парохије у којима је бележен податак о старости преминулих одредница *јуноша* није уписивана као допунски (дескриптивни) податак о старосној доби преминуле особе, те нам у решавању ове недоумице протоколи вођени у потоњем периоду на жалост нису били од помоћи. У периоду 1768 – 1778. у књигама умрлих одредница *јуноша* је уписана поред 28 преминулих лица, од тога, поред њих девет уписан је и податак о обављеној исповести и причешћу. Такође, остала је недоумица и када је реч о разумевању значења одреднице *девица* као ознаке за одређену старосну доб преминулих лица. У матичним књигама у којима је бележен податак о старости умрлих ознака *девица* је уписана поред личног имена три преминуле особе. Биле су старости 12, 5 и 14 година. У књигама које су вођене од 1768. до 1778. године ова одредница је убележена поред личног имена четири особе, а уз име једне од њих уписан је и податак о обављеној исповести, што би могло да укаже да се у овом случају радило о одраслој, али неудатој женској особи. Имајући у виду наведено, у приказу смртности дечије популације у раздобљу 1768 – 1778. издвојени су најпре преминули поред чијих личних имена је у коришћеним протоколима умрлих убележена ознака *младенец/младеница* (603) и *отрок/отроковица* (39) – била су их укупно 642,<sup>212</sup> што је чинило 60,79% свих преминулих (графикон: 43). Добијени резултат може се, уз наведене ограде, допунити и подацима о броју преминулих особа поред чијег имена је уписана ознака *јуноша* – њих 28 или 2,65% и одредница *девица*, којих су биле 4,

---

<sup>212</sup> У наведени збир урачунати су и преминули парохијани старости до навршене петнаесте године живота, чија је смрт евидентирана у протоколима умрлих од 26. јуна 1777. до 30. децембра 1778. године, од када је у коришћеној матичној књизи, као што је указано, уписиван податак о старости преминулих.

односно 0,38% свих преминулих (графикон: 43). Као и у претходном периоду, и сада је међу децом смртност мушког дела ове популације била већа. Од укупно 642 преминула, било је 358 дечака или 55,46%, док је девојчица умрло 277 или 43,15%, односно на 100 умрлих дечака долазило је 77,37 девојчица.<sup>213</sup> У старосној групи одраслог становништва, од укупно 382<sup>214</sup> преминула лица (графикон: 43), било је такође више мушкараца. Умрла су их 223 или 58,38%, у односу на број умрлих жена којих је било 159 или 41,62%, те су тако на 100 умрлих мушкараца долазиле 71,3 жене. Смртност становништва била је израженија током зимских и пролећних месеци, док је морталитет био нешто нижи крајем лета и у јесен. Највише умрлих је у марту и мају, а најмање у септембру (графикон: 44).<sup>215</sup>

Графикон 43: *Старосна структура умрлог становништва према убележеним одредницама о старосној доби преминулих у протоколима умрлих (1768 – 1778)*

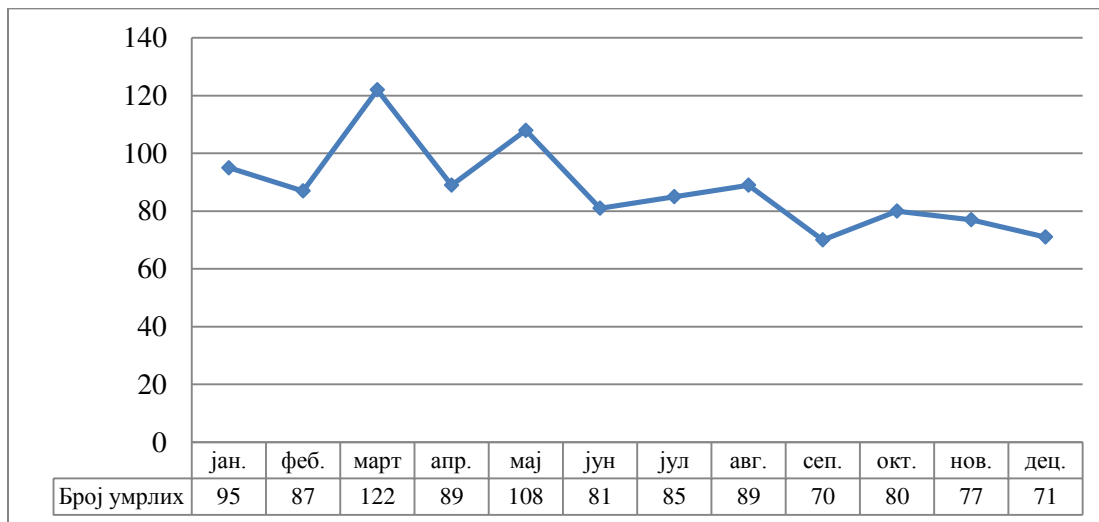


<sup>213</sup> За четворо преминулих није уписан податак о личном имену, док је у три случаја лично име нечитко написано, тако да се не може са сигурношћу утврдити којег су пола били. Они су због тога искључени из анализе.

<sup>214</sup> Преминули парохијани поред чијег личног имена су уписане одреднице *јуноша* и *девица* сада нису рачунати.

<sup>215</sup> Због разлике у рачунању времена између Јулијанског и Грегоријанског календара, два случаја смрти су изостављена из графичког приказа.

Графикон 44: Број умрлих по месецима према Грегоријанском календару (1768 – 1778)



У приказани укупни број преминулих особа чија је смрт забележена у протоколима умрлих храма Успења Пресвете Богородице (1768 – 1778) укључена су сва евидентирана лица, било да су она умрла природном или насилном смрћу. У књигама умрлих пароси су, када је била реч о случајевима насилне смрти то посебно наглашавали, без обзира да ли је у протоколе требало уписивати узрок смрти или не. Начин таквог бележења био је у вези са околношћу да, због природе смрти, упокојени нису могли да буду исповеђени и причешћени. У периоду од почетка 1768. до краја 1778. године у књигама умрлих храма Успења Пресвете Богородице убележена су 23 случаја насилне смрти, што је у односу на укупни број евидентираних смртних случајева чинило 2,18%. Годишње је насилним путем умирао у просеку по 2,1 парохијан. Међу њима било је највише утопљеника. Током једанест година утопило се 12 лица, или више од половине (52,17%) свих случајева насилне смрти. У односу на укупни број умрлих у анализираном периоду, удео утопљеника је износио 1,14%, тј. на 1.000 умрлих долазило је њих 11,36 (табела: 43). Године 1774. било је највише случајева утапања. У периоду од месеца марта до децембра утопила су се четири лица, односно трећина од укупног броја утопљеника.

Те године међу утопљеницима два лица су била дечијег узраста, а у два случаја реч је била о одраслим парохијанима. Поред њихових личних имена свештеници су записали: „в водѣ удавила се“, „в водѣ утоплѣнъ“, „удавила се в водѣ“, „водомъ утоплѣнъ“.<sup>216</sup> Сличним лексичким исказима означавана је смрт и других утопљеника.<sup>217</sup> Остали случајеви умирања насилним путем творили су мозаик људских судбина житеља Великог Бечкерека и у исто време чинили део животне свакодневице насеља. Тако се, према подацима из протокола умрлих сазнаје да су се током анализираног раздобља, на пример, десила у Парохији два убиства, два житеља великобечкеречке православне парохије су изгубила живот падом „с кола“, Софија, дете Јована Сабова, умрла је „ѿ угризенія Смиина“, Јефтимије Ђуке Секулића је „убиенъ ѿ вола“, а Петар Јована Туринца страдао је од удара грома, док су супружници – Стојан Миланов и његова жена Сара „ѿ яме угушени умерли“.<sup>218</sup> Регистрован је и један случај чедоморства.<sup>219</sup>

У протоколима умрлих храма Успења Пресвете Богородице (1768-1778) забележени су подаци и о шесторици на смрт осуђених лица (табела: 43). Пре извршења смртне казне осуђенике је требало да исповеди и причести свештеник њихове вероисповести.<sup>220</sup> Потребне обредне радње, у случају ових лица, обавили су

---

<sup>216</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1772 – 1778) књ. бр. 2.

<sup>217</sup> Истим законским прописима којима су мењани дотадашњи обичаји када је реч о начину, месту и времену обављања погребља, требало је променити и дотадашњу праксу честог сахрањивања утопљеника поред река, на отвореном простору а не на гробљу. У том смислу битне су одредбе 42. члана Деклараторног рескрипта из 1779. године којима се, поред осталог, захтева промена таквог обичаја сахрањивања утопљених лица (Ј. Радонић, М. Костић, *нав. дело*, 142).

<sup>218</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1768 – 1771) књ. бр. 1; Црква Успења Богородице МК умрлих (1772 – 1778) књ. бр. 2.

<sup>219</sup> По датумом 11. јануар 1775. године парох Тимотеј Поповић је, евидентирајући у књигу умрлих смрт Марије, *младенице* Саве Босића, као узрок смрти забележио: „ѿ матери удавлѣна“. Девојчица је била крштена 17. октобра претходне, 1774. године (ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1772-1778) књ. бр. 2, Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1772 – 1778) књ. бр. 2).

<sup>220</sup> У пракси, међутим, наведено правило се није увек поштовало. Случајеви када су римокатолички свештеници исповедали и причешћивали и осуђенике на смрт православне вере доводили су до спорова и сукоба између њих и свештеника Српске православне цркве. Да би спречили да се на тај

великобечкеречки пароси Теодор Цветковић, Максим Панић и Јован Којић, као и парох оближњег места Јанкаида, Александар. Како се сазнаје један од осуђеника је има боравиште у Великом Бечкереку, обављајући посао ћурчијског калфе, за двојицу је забележено да су из Ердеља, док су њих тројица били житељи оближњег насеља Итебеја, и могуће је да су и осуђени због истог деликта, будући да су њихова лична имена уписана заједно, у истом пољу у табели и под истим датумом. Над њима је извршена и иста казна – били су „ужетом на вешали уморени“. Када је реч о осталим извршеним казнама, двојица кажњеника су удављени, а за једног је само записано да је „щтранкомъ умерлъ“.<sup>221</sup> Да ли су ова лица били и једини осуђеници православне вероисповести над којима је пресуђена смртна казна извршена у Великом Бечкереку, у недостатку других извора, може се само претпоставити. Изрицање смртне пресуде – *ius gladii* је било регално право. У име владара, Темишварским Банатом, као покрајином која је била под непосредном управом централних државних канцеларија у Бечу, Дворске коморе и Ратног савета, управљало је засебно тело – Земаљска администрација у Темишвару у чијој надлежности су били, поред осталих, и судско-полицијски послови и старање о јавној безбедности. Преко управа дистриката, Администрација у Темишвару је настојала да контролише ред и безбедност преносећи на њих део полицијских послова. Ипак, због малобројности ангажованих полицијских снага, брига о јавној безбедности и личној сигурности поданика поверавана је, пре свега, месним управама сваког појединачног насеља. У Великом Бечкереку су, као седишту дистрикта, били присутни органи реда под контролом

---

начин православни верници преводе у римокатоличку веру, представници српске цркве и народа у Хабзбуршкој монархији настојали су да добију заштиту државних власти, тј. владара (В. Стајић, *Ius gladii сомборског матистрата*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду VI св. 3 (1933), 372-373; М. Грбић, *Карловачко владичанство*, II, 38, 41). Ово питање било је регулисано чланом 56. Деклараторног рескрипта из 1779. година на начин: „...да православне осуђенике на смрт, у свим местима без изузетака, исповеди и причести свештеник њихова закона... и да их у местима где је то досада било у обичају од тамнице до губилишта прати свештеник њихова закона. Али у оним местима где речени обичај православних не постоји, такве злочинце има пратити од тамнице до градских врата римокатолички свештеник, па ту нека га замени православни, ако се који нађе у месту или у близини“ (Ј. Радонић, М. Костић, *нав. дело*, 146).

<sup>221</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1772 – 1778) књ. бр. 2.

управника дистрикта задужени за безбедност дистриктуалне администрације и дистрикта као целине, а делом је органе безбедности чинила локална полицијска власт коју је организовао месни магистрат у чијој надлежности је било и затварање ради кажњавања оних који су учинили прекршаје, мада не и суђење починиоцима кривичних дела.<sup>222</sup>

У књигама умрлих, при евидентирању смрти парохијана свештеници су посебно обележавали бећаре – људе без породице и често без места сталног боравишта, будући да је у обавези парохије, у којој би ова лица преминула, било да омогући њихов погреб на месном (парохијалном) гробљу. У периоду од 1768. до 1778. године у протоколима умрлих храма Успења Пресвете Богородице убележена је смрт 11 бећара, што је чинило 1,04% свих евидентираних смртних случајева, односно на 1.000 умрлих су долазила 10,42 бећара (табела: 43). Више података о овој категорији парохијана бележиће великобечкеречки свештеници у протоколима вођеним у потоњем периоду. Ипак, за неке, који су преминули током осме деценије XVIII века, осим назнаке *бећар*, уписано је у књигама умрлих још по нешто. На пример, за тројицу бећара преминулих 1778. године забележене су године старости – имали су 35, 48 и 55 година, а за једног од њих, Петра бећара, који је умро 22. маја уписано је и да је из Карловаца и да се утопио. Симеон бећар, из Ердеља, био је један од осуђеника погубљених у Великом Бечкерекy, а за Георгија бећара свештеник Теодор Кадић је забележио да је радио као слуга код мештанина Петра Стојшића.<sup>223</sup>

---

<sup>222</sup> С. Пецињачки, *Панчевачки дистрикт*, 26-31, 45-47; *Привилегија Марије Терезије*, 14-15. О стању јавне безбедности у Банату у првој половини XVIII столећа видети: Д. Ј. Поповић, *Јавна безбедност у Банату и Срему у првој половини 18. века*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду III св. 3 (1930), 390-399.

<sup>223</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1768 – 1771) књ. бр. 1, Црква Успења Богородице МК умрлих (1772 – 1778) књ. бр. 2. У обавези парохије било је да обезбеди погреб о свом трошку, односно бесплатно и својим сиромашним члановима, и то на месном гробљу, а „не поред јавних путова“, како је регулисано 42. чланом Деклараторног рескрипта из 1779. године (Ј. Радонић, М. Костић, *нав. дело*, 141-142). Свештеницима, који би због нечијег сиромаштва одбијали да обаве погреб, забрањено је губитком парохијалне службе (Исто, 142).

У протоколима умрлих великобечкеречке православне парохије који су вођени током последње две деценије XVIII века налази се неколико записа о случајевима сахрањивања „у забрану“.

Табела 43: Број умрлих бећара, кажњеника и број смртних случајева изазваних насилним путем по годинама (1768 – 1778)<sup>224</sup>

	1768	1769	1770	1771	1772	1773	1774	1775	1776	1777	1778	Укупно	На 1.000 умрлих
<b>Бећари</b>		1			1	1		1	3	1	3	11	10,42
<b>Кажњеници</b>								3	3			6	5,68
<b>Утопљеници</b>		1	1	1	2		4		1		2	12	11,36
<b>Остали примери насилне смрти</b>			1	1	2	1		5			1	11	10,42

Табела 44: Женска лична имена умрлих (1768 – 1778)

Лично име	Фреквенција појављивања	Лично име	Фреквенција појављивања
Марија	79	Меланија	1
Мара	1	Меленија	1
Ана	55	Неда	1
Аница	1	Недељка	1
Елисавета	24	Неранђа	1
Елисавка	1	Неранча	1
Јованка	25	Пава	2
Марта	21	Роксанда	1
Анастасија	6	Рокса	1
Настасија	11	Селена	2
Јулијана	14	Софија	2

<sup>224</sup> Утисак је да се у књизи умрлих вођеној у претходном периоду (1746 – 1764) не налазе записи о наведеним категоријама парохијана, као ни евидентирани случајеви смрти насилним путем.



Ефимија	9	Теодосија	2
Еуфимија	4	Теофана	2
Сара	13	Флора	1
Теодора	13	Флоринка	1
Елена	11	Христина	2
Ела	1	Чава	2
Пелагија	12	Агатија	1
Ангелина	1	Алексија	1
Анђелина	4	Антинимиња	1
Анђелија	2	Брндуша	1
Анђа	1	Војка	1
Екатарина	2	Данојла	1
Екатерина	4	Дафина	1
Катарина	1	Димитрија	1
Петра	7	Германка	1
Евросинија	2	Ирина	1
Еуфросинија	2	Јана	1
Евра	2	Косана	1
Стана	6	Кошута	1
Алка	5	Ксенија	1
Параскева	3	Кумрија	1
Параскевија	2	Магдалина	1
Симеона	5	Мирјана	1
Евдокија	3	Надежда	1
Дока	1	Наталија	1
Живана	4	Опријана	1
Василија	3	Рава	1
Ева	3	Радосава	1
Евдоксија	3	Ружица	1
Макрина	2	Савија	1
Макрена	1	Савка	1
Милица	3	Саломија	1
Смиљана	3	Сибинка	1
Агапија	2	Сосана	1
Аксијана	2	Софронија	1

Атанасија	2	Стамена	1
Божана	2	Стефанија	1
Грозда	2	Стоја	1
Латинка	2	Тадеја	1
		Текла	1
		Харитина	1

Табела 45: *Мушка лична имена умрлих (1768 – 1778)*

Лично име	Фреквенција појављивања	Лично име	Фреквенција појављивања
Јован	71	Никифор	4
Иван	1	Сава	4
Петар	31	Антоније	2
Петко	1	Антониј	1
Стефан	25	Букур	3
Василије	19	Дамјан	3
Василиј	4	Еврем	1
Васа	1	Ефрем	2
Симеон	24	Елисеј	3
Теодор	24	Теофан	3
Димитрије	14	Алексије	1
Димитриј	4	Алексиј	1
Никола	17	Анастасије	1
Николај	1	Анастас	1
Георгије	9	Викентије	2
Георгиј	6	Вујица	2
Ђеорђије	1	Дионисије	1
Ђурађ	1	Дионисиј	1
Григорије	12	Еремија	2
Григориј	3	Живко	2
Глигорије	1	Исак	2
Павле	5	Јанош	2
Павел	10	Каленик	2
Лазар	14	Матеј	2

Андреј	11	Мијат	2
Андриј	2	Момир	2
Михаил	13	Нестор	2
Јосиф	11	Прокопиј	1
Максим	11	Прокопије	1
Јаков	10	Роман	2
Евтимије	7	Софроније	2
Евтимиј	2	Стојко	2
Ефтимиј	1	Тома	2
Илија	8	Трифон	2
Марко	8	Христифор	1
Тимотеј	8	Христофор	1
Аким	3	Адам	1
Јоаким	4	Алексије	1
Гаврил	7	Александар	1
Захарија	5	Богић	1
Захарије	1	Варнава	1
Захариј	1	Видоје	1
Арсеније	4	Војин	1
Арсениј	2	Груја	1
Атанасије	4	Деспот	1
Атанасија	1	Добромир	1
Атанасиј	1	Драгић	1
Давид	6	Исаиј	1
Данил	5	Исидор	1
Данул	1	Коман	1
Живан	6	Корнилије	1
Игњатије	2	Крста	1
Игњат	4	Малета	1
Кирил	6	Марјан	1
Константин	5	Мијуца	1
Коста	1	Милин	1
Мојсеј	5	Милован	1
Пантелејмон	3	Момчило	1
Пантелеј	1	Недељко	1
Пантелија	1	Нинко	1
Стојан	5	Радивој	1

Филип	5	Радул	1
Живојин	4	Самуил	1
Јанко	4	Силвестар	1
Кузман	2	Срдан	1
Косма	2	Станко	1
Лука	4	Стојша	1
Манојло	2	Гадеј	1
Мануил	2	Филимон	1
		Цвеја	1

#### 5.4. Здравствене прилике у Великом Бечкерекy

##### седамдесетих година XVIII века

Матичне књиге умрлих вођене у православној парохији у Великом Бечкерекy, током седамдесетих година XVIII столећа, садрже обавештења на основу којих се по нешто може сазнати и о здравственим приликама у насељу, у овом раздобљу.

У матрикулама умрлих месног храма посвећеном Успењу Пресвете Богородице, вођеним од почетка 1768. до краја 1778. године, у посебној рубрици требало је уписивати податак о узроку смрти парохијана (какову смртну умерљ). Судаћи према угледном запису датом на насловној страни књиге умрлих вођеној од јануара 1768. године, у наведеној рубрици тражило се да свештеници уписују податак о обављеним потребним обредним радњама – всђми светими таинами предуготовлењ умерљ.<sup>225</sup> Ипак, осим ове белешке, великобечкеречки пароси у књиге умрлих уписују и податке о узроку смрти парохијана, било само као описе недовољно одређеног значења, или пак наводећи називе одређених обољења која су смрт изазивала. Њихова пажња усмерена је и на то да назначе смртне случајеве изазване насилним путем. За све смрти које нису биле насилне пароси су као узрок најчешће уписивали само – *обична смрт*, односно када је реч о умрлом одраслом становништву белешку о обављеним верским обредима. Списак описних одређења

<sup>225</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1768 – 1771) књ. бр. 1.

узрока смрти чинили су следећи наводи – изненадна смрт, након дуге болести, након кратке болести, након велике болести, блага смрт, тиха болест. Наводи о узроцима смрти били су понекад заправо описи само последичне манифестације неког обољења – од рана, од гушења, од отока, „у фантазији“, од грознице (*врућичине* и *огњевичке болести*). У једном случају, на пример, као узрок смрти дат је опис тока болести преминулог парохијана. Тако је, бележећи смрт Недељка, отрока Георгија Сервијанца, 15. априла 1777. године, свештеник Јован Којић у рубрици о узроку смрти записао: „Мало Поболџљ и умерљ“. О патологији парохијана несумњиво су важнија сведочанства која садрже експлицитне наводе о болестима. Таквих записа је знатно мање па су подаци о неким обољењима забележени у протоколима само једном или два пута – што не индикује и учесталост наведеног обољења у морбидитету становништва великобечкеречке православне парохије, а свакако сведочи о томе да су га месни пароси препознавали и издвајали. Као болести од којих је умирало становништво православне парохије у Великом Бечкереку наводе се: срдобоља (дизентерија), богиње, шклопци (тетанус), подагра (костобоља), капља (апоплексија – срчани или мождани удар), јектика (сушица, туберкулоза), пољаци, стања изазвана порођајним и постпорођајним компликацијама.<sup>226</sup>

Међу поменутих болестима, од неких су, судећи на основу података из књига умрлих, обележавала само деца и може се претпоставити да су оне биле и најчешћи узрочници смрти у популацији дечијег узраста.<sup>227</sup> Реч је пре свега о инфективним обољењима – на првом месту богињама, затим тетанусу и дизентерији. Нашу пажњу нарочито су привукли записи у којима су као узрок смрти наведене богиње. Иако је вероватно реч о непотпуним обавештењима о броју деце умрлих од ове болести, будући да је за половину преминулих дечијег узраста само назначено да

---

<sup>226</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1768 – 1771) књ. бр. 1, Црква Успења Богородице МК умрлих (1772 – 1778) књ. бр. 2.

<sup>227</sup> Због тога, као и околности да су експлицитни наводи о болестима, када је реч о умрлој дечијој популацији, уписивани чешће, прикази у протоколима забележених узрока смрти биће дати у одвојеним табеларним прегледима, посебно за становништво дечијег узраста, а посебно за одрасле житеље православне парохије (табела: 46 и табела: 47)

је у питању природна смрт – без прецизнијег одређења о болести као узрочнику, утисак је да су богиње, у групи записа који садрже податке о називу обољења, по учесталости навођења била на првом месту (табела: 46). То свакако указује да је утицај ове болести на величину дечијег морталитета био висок. Стога ће у посебном нумеричком исказу, и поред наведених ограничења која се тичу квантификације расположивих података, бити приказана слика умирања од ове болести, збирно и по годинама. У протоколима умрлих вођеним од 1768. до 1778. године богиње су као узрок смрти наведене у 86 записа, од тога у 77 случајева је поред имена преминулих особа уписана одредница *младенец/младеница*, а у 3 случаја ознака *отрок/отроковица*, што је чинило 12,46% свих умрлих дечијег узраста, односно свако осмо дете је, према добијеном резултату, умирало од богиња.<sup>228</sup> Године са највећим бројем умрлих од богиња су 1778. и 1768, када су, као узрок смрти богиње наведене поред трећине преминулих парохијана дечијег узраста, и 1773, у којој је нешто више од петине дечије популације умрло од богиња (графикон: 45).<sup>229</sup>

---

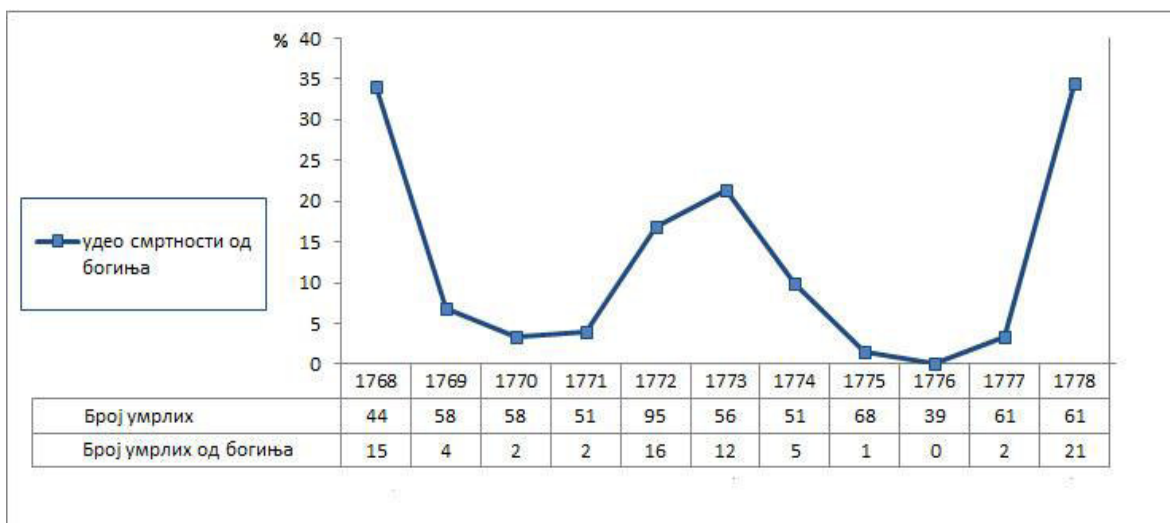
<sup>228</sup> О богињама се, у литаратури, налазе квалитативна одређења као о обољењу са веома високим смртним исходом, наглашава се њихова контагиозност и епидемијски карактер. Пажња је такође усмерена на почетке вакцинације (крај XVIII, почетак XIX века) као начина да се ова болест спречи. У XVIII столећу дејство богиња по здравље становништва још увек је разорно (Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, II, Нови Сад, 1990, 258,449; В. Стајић, *Здравствене прилике у Војводини у 18. и 19. столећу*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду IX св. 2 (1936), 136-138; Р. Јеремић, *Здравствена култура Војводине у 18. веку*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду XIII св. 3-4 (1940), 270; Р. Chauni, *нав. дело*, 190).

<sup>229</sup> Да ли је добијени резултат израз савеснијег уписивања податка о узроку смрти у парохијалним протоколима током наведених година, или се пак те године по броју умрлих од богиња стварно издвајају, те се могу сматрати епидемијским, остаје у домену претпоставки. У суседном насељу Меленци, на пример, 1778. године је од богиња умрла готово половина (47,83%) популације дечијег узраста (ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Меленци Матична књига умрлих (1774 – 1778) књига број 1).

Табела 46: Забележени узроци смрти у групи парохијана чија је старосна доб означена одредницама младенец/младеница – отрок/отроковица, јуноша и девица

Забележени узроци смрти	Одреднице о старосној доби					
	младенец/младеница отрок/отроковица		јуноша		девица	
	Број записа	Удео у укупном броју умрлих у својој старосној групи изражено у %	Број записа	Удео у укупном броју умрлих у својој старосној групи изражено у %	Број записа	Удео у укупном броју умрлих у својој старосној групи изражено у %
обична смрт	341	53,11	8	28,57	1	25
од богиња	80	12,46	1	3,57	1	25
од склопаца	44	6,85	1	3,57	-	-
блага смрт	30	4,67	-	-	-	-
од дуге болести	24	3,74	5	17,86	-	-
од пољака (пољачине)	19	2,96	-	-	-	-
безвремено рођени	11	1,71	-	-	-	-
од младеначке болести	7	1,1	-	-	-	-
од отока	5	0,79	-	-	-	-
од пришта	4	0,62	-	-	-	-
од загуша	3	0,48	1	3,57	-	-
у фантазији	2	0,31	-	-	-	-
од срдоболе	3	0,47	-	-	-	-
од кратке болести	1	0,16	-	-	-	-
од рана	1	0,16	-	-	-	-
од утробне болести	1	0,16	-	-	-	-
од велике болести	1	0,16	-	-	-	-
од нагле болести	1	0,16	-	-	-	-
напрасна смрт	14	2,18	4	14,29	-	-
од огњевичне болести	1	0,16	-	-	-	-
од подагре	-	-	1	3,57	-	-
од јектике	-	-	-	-	1	25
несрећним случајем	7	1,1	3	10,71	-	-
само ознака о обављеним обредним радњама	6	0,93	4	14,29	1	25
„мало поболел и умерл“	1	0,16	-	-	-	-
без икаквог одређења	35	5,45	-	-	-	-
Укупно	642	100	28	100	4	100

Графикон 45: *Богиње као узрок смрти у популацији дечијег узраста (1768 – 1778)*



Када је реч о популацији одраслог становништва, јасни наводи о обољењима од којих је оно умирало су ретки (табела: 47). Судаћи на основу броја записа, може се уочити да су свештеници са нешто више пажње регистровали смртне случајеве изазване порођајним и постпорођајним компликацијама (Порождению отрочатнемъ умерла, Прирождению Чадномъ умерла, порождению нѣномъ умерла, Мучачащиємъ раждаюћи и умерла...).<sup>230</sup> У групи одраслих жена које су преминуле у периоду 1768 – 1778, од укупно 159, за њих 5 је уписано да су умрле на порођају, што је чинило 3,14% (табела: 47), односно на 100 умрлих жена, три су умирале на порођају. Проблем морталитета жена код порођаја у вези је и са случајевима када је до порођаја долазило пре или након оптималног времена трајања трудноће и с тим у вези и вантерминалног рађања деце, што је и животе новорођенчади чинило угроженијим. Према подацима садржаним у протоколима умрлих (1768 – 1778), смрт 11 новорођенчади је била последица њиховог рођења изван оптималног термина –

<sup>230</sup> Да ли је у случајевима оваквих смртних исхода било могуће извршити потребне обредне радње може се само претпоставити. Утисак је да је у евиденцији о смрти парохијана, током периода 1768 – 1778, само једном напоменуто да верски обреди нису обављени (табела: 47).



Безвременогъ рождениа, Безвременно рождени (табела: 46). Од тога броја, 8 преминуле деце је било из близаначких порођаја.<sup>231</sup>

Табела 47: *Забележени узроци смрти у групи одраслих парохијана*

Забележени узроци смрти	Број записа	Удео у укупном броју умрлих у групи одраслих парохијана изражено у %
Само ознака о обављеним обредним радњама	129	33,77
Обична смрт	94	24,61
Дуга болест	50	13,09
Напрасна смрт	43	11,26
На порођају	5	3,14*
Блага смрт	4	1,05
Од богиња	4	1,05
Од отока	3	0,78
Од пришта	2	0,52
Од шклопаца	2	0,52
У фантазији	2	0,52
Кратка болест	2	0,52
Пољачина	1	0,26
Од срдобоље	1	0,26
Од огњевичне болести	1	0,26
Од врућице	1	0,26
Од јектике	1	0,26
Од капље	1	0,26
Тиха болест	1	0,26
„Случаино умерл"	1	0,26
Несрећним случајем	13	3,4
Извршењем смртне казне	6	1,57
Назнака о необављеним обредним радњама	1	0,26
Без икаквог одређења	14	3,66
Укупно	382	100

\*Удео у укупном броју преминулих одраслих особа женског пола

<sup>231</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1768 – 1771) књ. бр. 1, Црква Успења Богородице МК умрлих (1772 – 1778) књ. бр. 2.

## 5.5. Демографија умрлих у православној парохији

### Велики Бечкерек (1779 – 1800)

Почев од месеца јануара 1779. године, матичне књиге умрлих у православној парохији у Великом Бечкереку су вођене на штампаном обрасцу. Овакав тип матрикула био је у употреби до краја анализираних периода. Такође, од тога времена, сачувана грађа садржи протоколе умрлих оба месна православна храма.

232

Вођење матичних књига на штампаним формуларима требало је да обезбеди савесније бележење прописаних података. До фебруара 1784. године при православним храмовима у Великом Бечкереку протоколи умрлих су вођени на обрасцу који је захтевао уписивање следећих података: лично име и место пребивалишта преминулог, податак о обављеним обредним радњама (исповести и причешћу), потом име пароха који је извршио обреде, и податак о датуму смрти. У издвојеном пољу у формулару уписиван је датум сахране. Утисак је да су надлежни пароси прописане податке бележили у различитом обиму, нарочито у евиденцијама за 1779, 1780. и 1781. годину. На првом месту реч је о непотпуном датовању. Свештеници су чинили пропусте изостављањем податка о дану, ређе о месецу смрти, а пре свега нису уредно бележили датум сахране. Пропусти су уочљивији у књизи умрлих вођењој при храму Ваведења Пресвете Богородице. Поред савесног уписивања прописаних података, квалитет евиденције био је условљен и њиховом тачношћу. Она је могла да зависи од временског размака између обављеног обреда и бележења податка о томе у матичне књиге. Хронолошки распоред записа у оквиру месечних евиденција текућих година илуструје ову дистанцу и показује да је у

---

<sup>232</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1779 – 1784) књ. бр. 35, Црква Успења Богородице МК умрлих (1784 – 1789) књ. бр. 5, Црква Успења Богородице МК умрлих (1784 – 1791) књ. бр. 6, Црква Успења Богородице МК умрлих (1791 – 1796) књ. бр. 3, Црква Успења Богородице МК умрлих (1796 – 1806) књ. бр. 36; ИАЗ, ЗЦМК, Црква Ваведења Богородице МК умрлих (1779 – 1784) књ. бр. 22, Црква Ваведења Богородице МК умрлих (1784 – 1789) књ. бр. 5, Црква Ваведења Богородице МК умрлих (1784 – 1791) књ. бр. 6, Црква Ваведења Богородице МК умрлих (1788 – 1799) књ. бр. 23, Црква Ваведења Богородице МК умрлих (1799 – 1805) књ. бр. 24.

протоколима умрлих било примера неажурног уписивања смрти парохијана.<sup>233</sup> На тачност убележених података утицао је и број поновних записа већ евидентираних случајева смрти, који се такође чешће срећу у периоду 1779 – 1781. Ипак, таквих записа је било мање него што је то био случај у књигама умрлих вођеним закључно са 1778. годином. Иако и даље уочљиви, у потоњим евиденцијама, нарочито од средине осамдесетих година XVIII века, наведени пропусти и грешке су ређи.

Проблем за себе била је обавеза свештеника да бележе податак о старости преминулих парохијана. За разлику од протокола вођених до фебруара 1784. године, обрасци у књигама умрлих које су коришћене у канцеларијама великобечкеречке православне парохије у наредном периоду захтевали су уписивање податка о старости покојника. Особеност месне матичне евиденције чинила је околност да су матрикуле храма Успења Пресвете Богородице вођене на оваквом типу образаца до августа 1796. године, док су у храму Ваведења Пресвете Богородице већ од почетка 1788. биле у употреби књиге на другом типу формулара (образак није захтевао бележење података о старости). Такође, у недостатку канцеларијског материјала, у периоду од 1786. до 1788. године, евиденција о умрлима била је заједничка за оба храма и вођена је у једној књизи. Када је то образац у протоколима захтевао, податак о старости умрлих парохијана великобечкеречки пароси су бележили углавном уредно. Уочава се и њихов труд да сазнају тачан податак о доживљеној доби преминулог. Тако код уписа о годинама старости одраслих чланова парохије непреовлађују „заокружени“ бројеви (15, 20, 25, 30, 35, 40, 45, 50,...), а када је реч о популацији дечијег узраста, нарочито оној млађој од пет година, надлежни пароси нису уписивали искључиво целе бројеве, већ као јединице времена бележе минуте, сате, дане и месеце. У томе је нарочито био савестан парох Петар Николић.

---

<sup>233</sup> У протоколима се могу уочити и примери накнадног бележења смрти парохијана, наравно по изузетку. Тако је у евиденцији умрлих за 1791. годину убележена смрт Георгија Павловића, житеља Великог Бечкереча, старог 42 године, који је преминуо 9. марта 1789. Податке о покојнику је унео у протокол парох Антоније Стојанчевић, који је сматрао за потребно да пропуст сигнира, написавши на маргини, уз формулар, примедбу: „небило Записанъ“.

Са формирањем правила о вођењу парохијалних протокола и њихове стандардизације, матичне књиге су постале поуздан извор за озбиљнија демографска истраживања. Тако, и поред наведених недостатака, протоколи умрлих вођени на штампаном обрасцу представљају поузданију основу за истраживање демографских прилика у насељу, и као историјски извор се по релевантности битно разликују од матичних књига вођених у периоду који је претходио увођењу овог типа матрикула. На темељу те грађе, у наредном сегменту рада биће анализирани основни проблеми који се тичу смртности становништва у православној парохији у Великом Бечкерку од 1779. до 1800. године. За наведени период, у потпуности су сачуване матичне књиге умрлих закључно са 1789. годином. Од 1790, па до краја XVIII века, протоколи умрлих храма Успења Пресвете Богородице нису сачувани у целовитим годишњим евиденцијама.<sup>234</sup> Тако је хронолошки оквир за анализу смртности становништва омеђан годинама 1779 – 1789. Након овог периода, било је могуће пратити смртност житељства само у делу православне парохије у Великом Бечкерку, што ће у овом сегменту рада, поред осталог, бити и учињено.

У православној парохији Велики Бечкерек, у периоду од 1779. до 1789. године, умрло је укупно 1.767 особа. У просеку, годишње су умирала по 160,64 парохијана. Међу умрлима, као и у претходном раздобљу, било је више мушкараца. Током једанаест година умрла су их 972 или 55,01%, док је број умрлих жена износио 791, и оне су чиниле 44,76% умрлог становништва, односно на 100 умрлих мушкараца долазило је 81,39 жена.<sup>235</sup> Расподела смртности по месецима показује да је становништво умирало у највећем броју крајем зиме и у пролеће. Месеци са

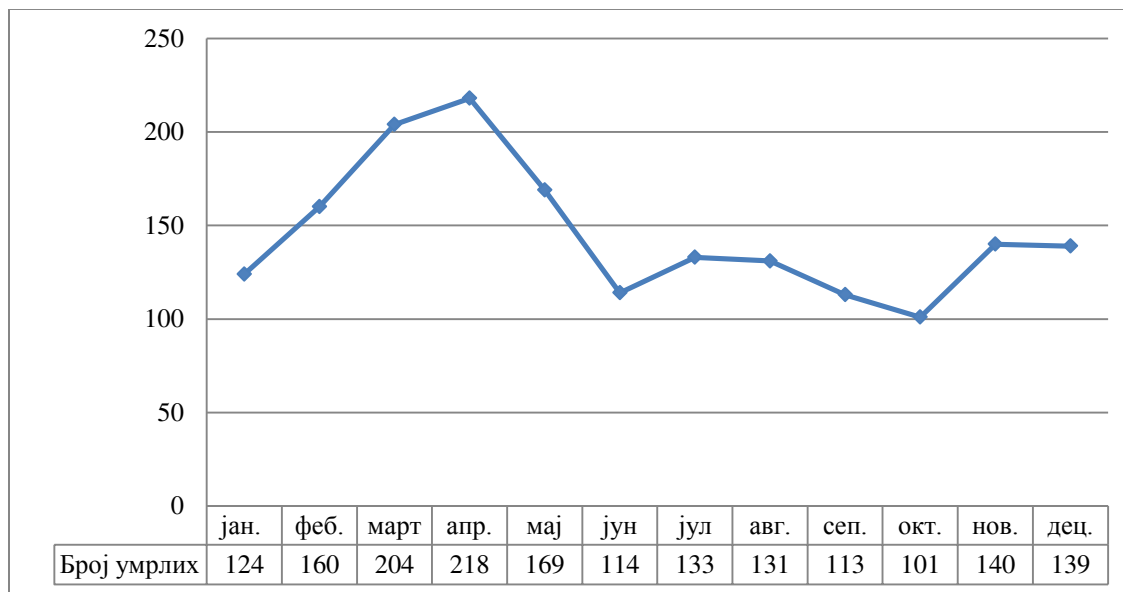
---

<sup>234</sup> Почев од 1786. године, у канцеларији храма Успења Пресвете Богородице усталила се пракса вођења годишњих евиденција у два свескама, неповезаним у један протокол. Тако је свака од свезака садржала само део евиденције за дотичну годину. Како поједине свеске, на жалост, нису сачуване, расположива грађа садржи протоколе са непотпуним годишњим евиденцијама, већ од 1790. године.

<sup>235</sup> За четири преминула парохијана не може се утврдити којег су пола били, због неубележених личних имена у записима о њиховој смрти. Извесно је само да су две преминуле особе биле дечијег узраста, док је у остала два случаја вероватно реч о одраслим лицима.

највећим бројем умрлих су били април и март. Морталитет је био најнижеи у октобру (графикон: 46).<sup>236</sup>

Графикон 46: *Број умрлих по месецима према Грегоријанском календару (1779 – 1789)*



У анализираном периоду, смртност становништва у православној парохији Велики Бечкерек је била највећа 1789. године, док је најмање парохијана умрло 1781. и 1780. (графикон: 47). Подаци из протокола умрлих показују да је од 1779. до 1781. године морталитет у православној парохији био знатно испод вредности вишегодишњег просека (графикон: 50). Почев од 1782, тренд се променио. Од те године уочава се нагли и стали раст броја умрлих, са краћим предахом 1785-1786. Године 1789, када је број умрлих био највећи, годишња смртност је за половину (53,76%) била већа од просечне (графикон: 47 и графикон: 50). У изворима и

<sup>236</sup> Графички приказ ритма умирања по месецима дат је према Грегоријанском календару. У њему су изостављени подаци о 23 случаја смрти – њих 18 због непотпуног или изостављеног датовања, а 5 због разлике у рачунању времена између два календара, док је на графикону приказана смрт двојице парохијана умрлих након 20. децембра 1778. године, по Јулијанском календару.

литератури је указано да је током осамдесетих година XVIII века било неколико узастопних неродних година изазваних неповољним климатским приликама – сушама и дуготрајним кишним периодима. Смањење обима пољопривредне производње довело је до несташнице и поскупљења житарица, што је за последицу имало појаву глади и повећану смртност становништва. Готово без прекида низале су се гладне године од 1782. до 1789. године.<sup>237</sup> У једном запису из Срема је, на пример, о глади и другим невољама током 1787. године забележено: „Не родише виногради лѣта 787 и бистъ и бистъ велики потопись водни х пролеће, велика бистъ гладъ и скхпоћа междх народом“<sup>238</sup> Крајем овог периода, на повећање морталитета утицала је и веома хладна зима 1788/1789. године, о чему је у литератури посебно скренута пажња.<sup>239</sup> Последице утицаја ове зиме уочавају се и када је реч о смртности становништва у православној парохији у Великом Бечкереку. Иако је тренд сталног повећања броја умрлих присутан већ од 1782. године, морталитет је био израженији у периоду од 1787, и нарочито 1788/1789. Хладноћа је неповољно утицала и на наталитет. Године 1789. рођено је мање парохијана него што их је умрло (графикон 49). Такође, утисак је да је број умрлих одраслих особа у овој години, у односу на вишегодишњи просек, више него удвостручен, док је морталитет деце – доминантнији у периоду до 1789. године, сада био знатно нижи (графикон: 51).

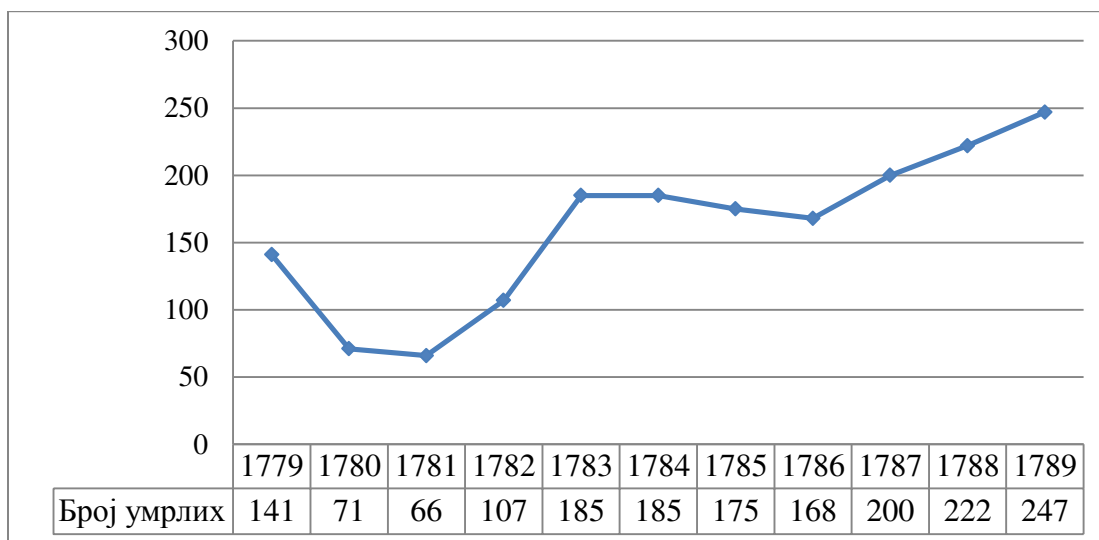
---

<sup>237</sup> В. С. Дабић, *Морталитет и старосна структура српског становништва*, 23; С. Гавриловић, *Миграције из Горње Крајине у Славонију и Срем од почетка XVIII века до средине XIX века*, Зборник о Србима у Хрватској 2 (1991), 13,24; Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, II, 250).

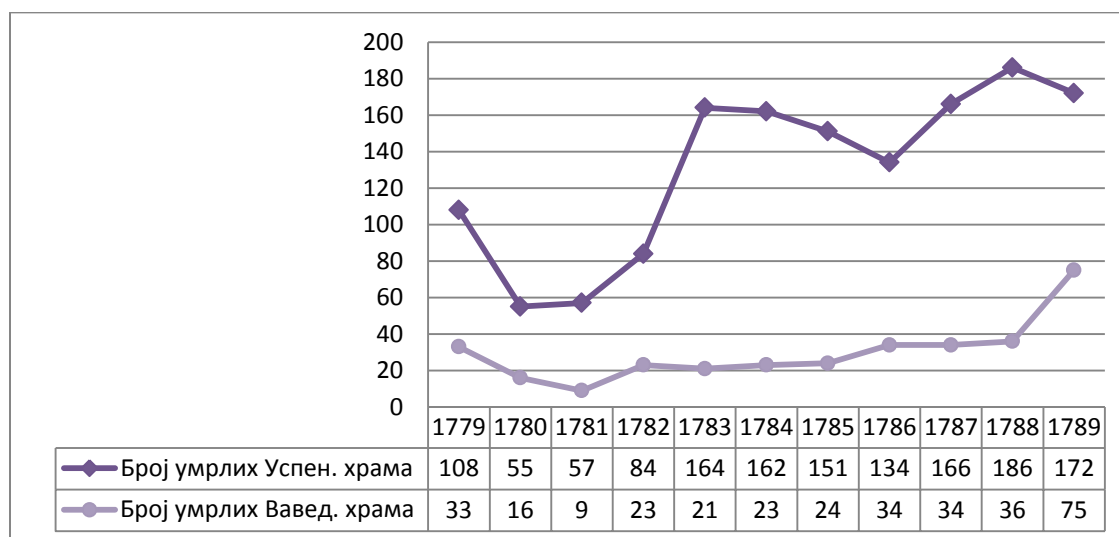
<sup>238</sup> П. Момировић, *нав. дело*, 634 (запис број 2404).

<sup>239</sup> В. С. Дабић, *нав. дело*, 23. Утицај климатских прилика 1788/1789. на смртност становништва у српским насељима анализиран је на примеру православне парохије у Вуковару у раду Војина С. Дабића (*Морталитет и старосна структура српског становништва у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку: пример православних парохија Вуковар, Итебеј и Дероње*, 23), и на примеру двају православних парохија у Банату – Ченеј и Овсеница у раду Јелене Радосављевић (Ј. Радосављевић, *Демографске прилике у селу Ченеј од 1779. до 1800. године*, 44-46).

Графикон 47: Број умрлих по годинама (1779 – 1789)<sup>240</sup>

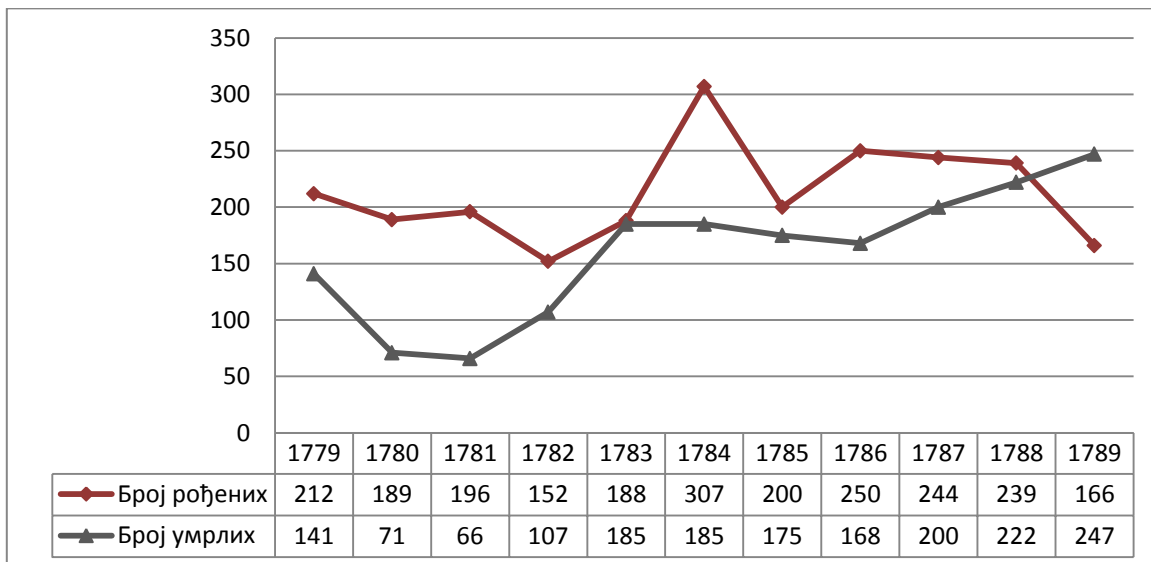


Графикон 48: Број умрлих по годинам према протоколима канцеларија храма Успења Пресвете Богородице и храма Ваведења Пресвете Богородице (1779 – 1789)



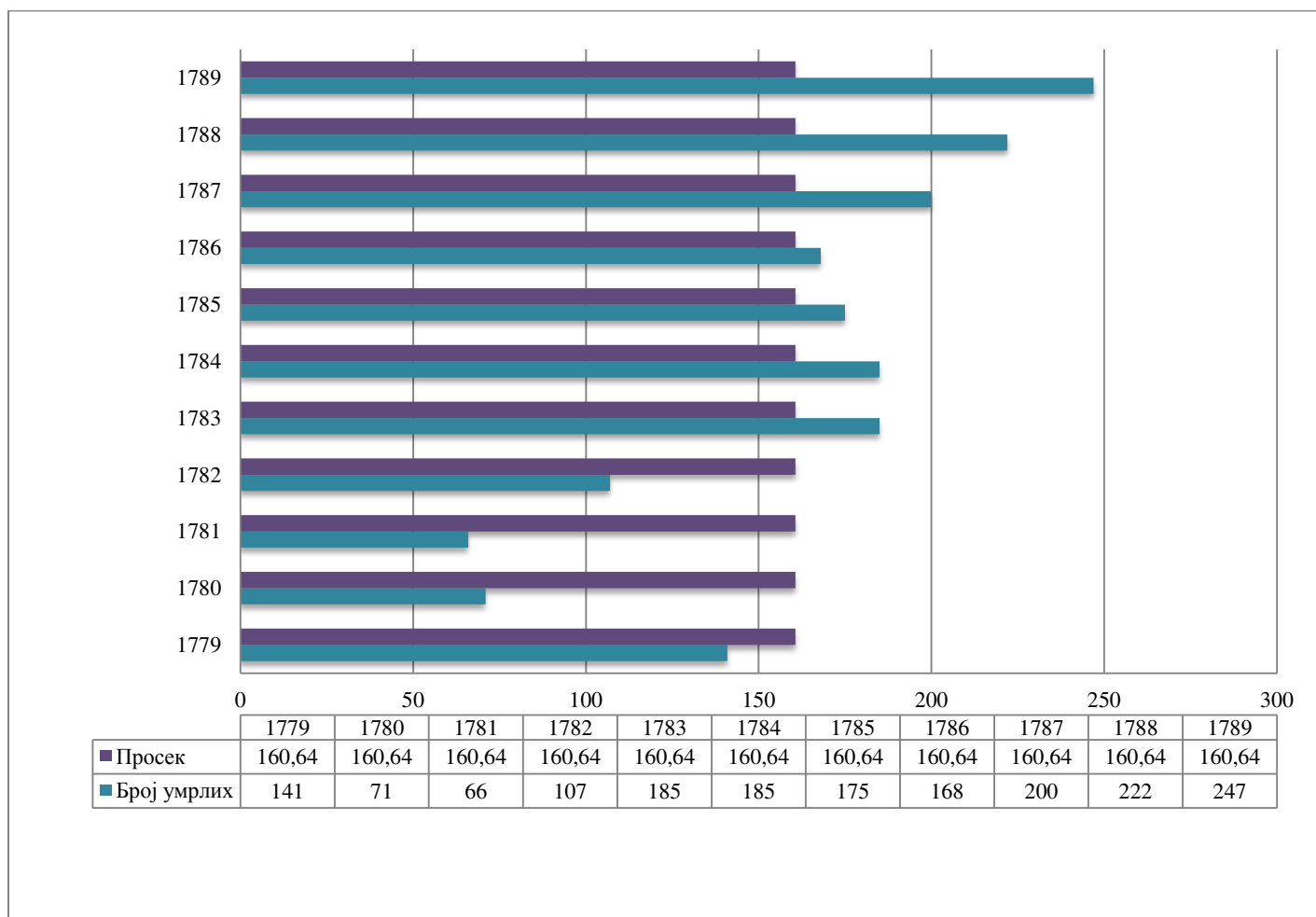
<sup>240</sup> Постоји могућност да је укупни број умрлих у последњој години анализираниг периода био већи, на шта би могао да укаже распоред уноса по месецима у сачуваним свескама храма Успења Пресвете Богородице за 1789. годину, као и начин на који је грађа касније укоричена.

Графикон 49: Број рођених и број умрлих према матрикулама великобечкеречких православних храмова (1779 – 1789)

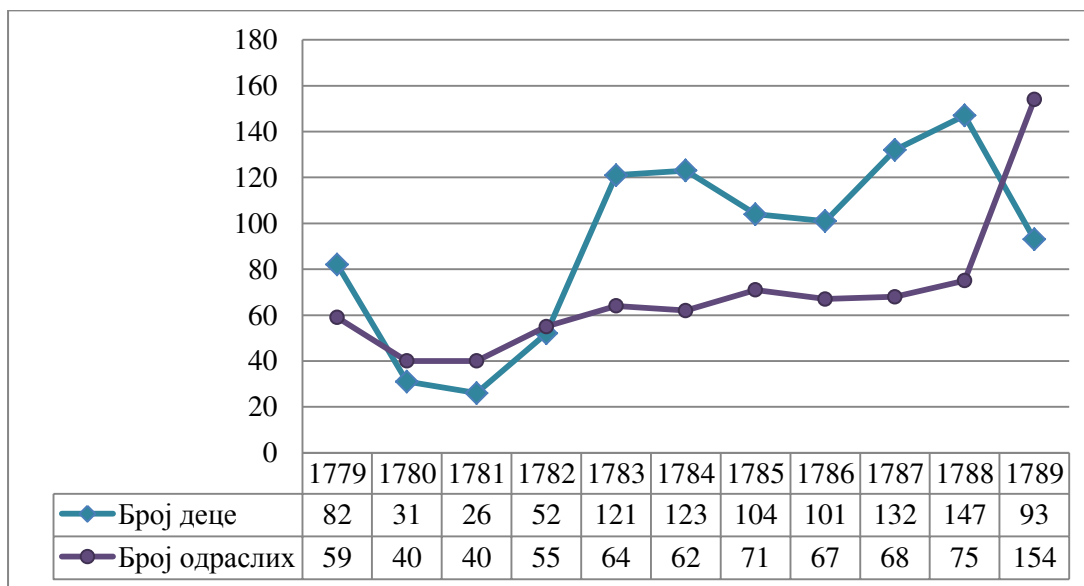




Графикон 50: Однос броја умрлих по годинам и просечне годишње смртности у православној парохији Велики Бечкерек (1779 – 1789)



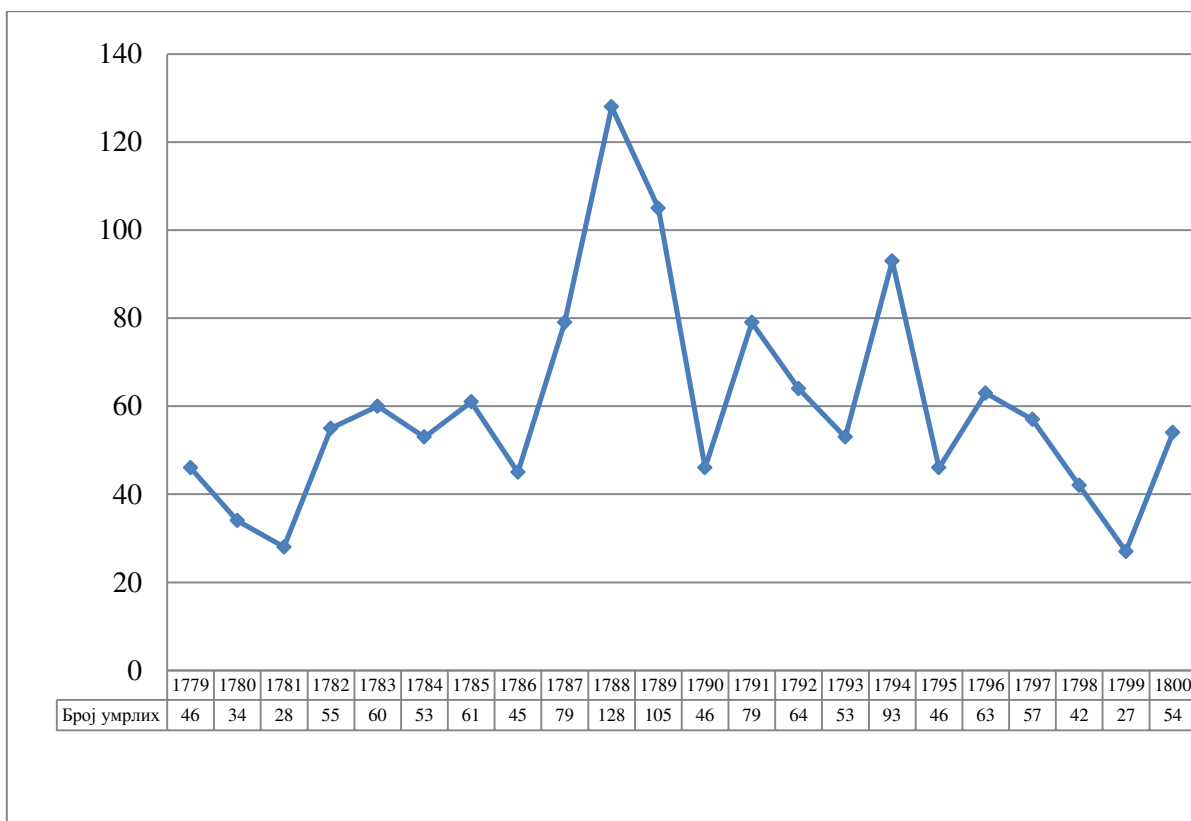
Графикон 51: Смртност деце<sup>241</sup> и одраслих по годинама у православној парохији Велики Бечкерек (1779 – 1789)



Повећана смртност становништва као последица утицаја изузетно хладне зиме 1788/1789. препознаје се и на примерима трију православних парохија у околини Великог Бечкерек: Елемира, Меленаца и Модоша.

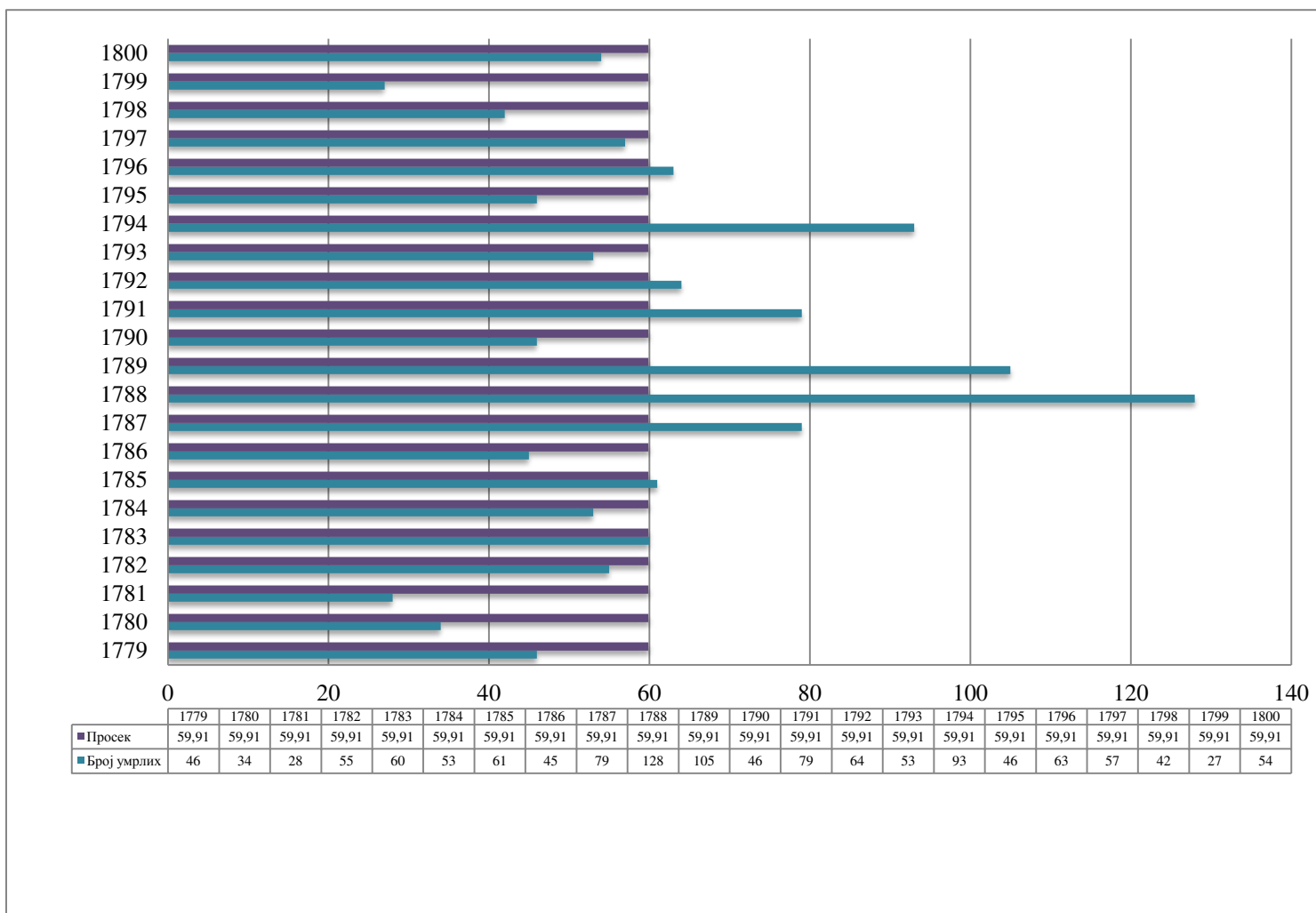
<sup>241</sup> Када обрасци у књигама нису захтевали бележење податка о старости преминулих, под децом смо подразумевали особе поред чијег су имена пароси уписивали ознаку *младенец/младеница* и *отрок/отроковица*, односно парохијане млађе од 15 година, када је формулар у протоколима захтевао уписивање података о старости. Тако је добијена слика о смртности дечије популације током читавог раздобља који је анализиран и омогућено поређење годишњег морталитета деце и одраслих у континуитету. Старосна структура умрлих у православној парохији Велики Бечкерек биће детаљније анализирана у посебном одељку рада о морталитету (1779 – 1789).

Графикон 52: Број умрлих у православној парохији Елемир (1779 – 1800)<sup>242</sup>

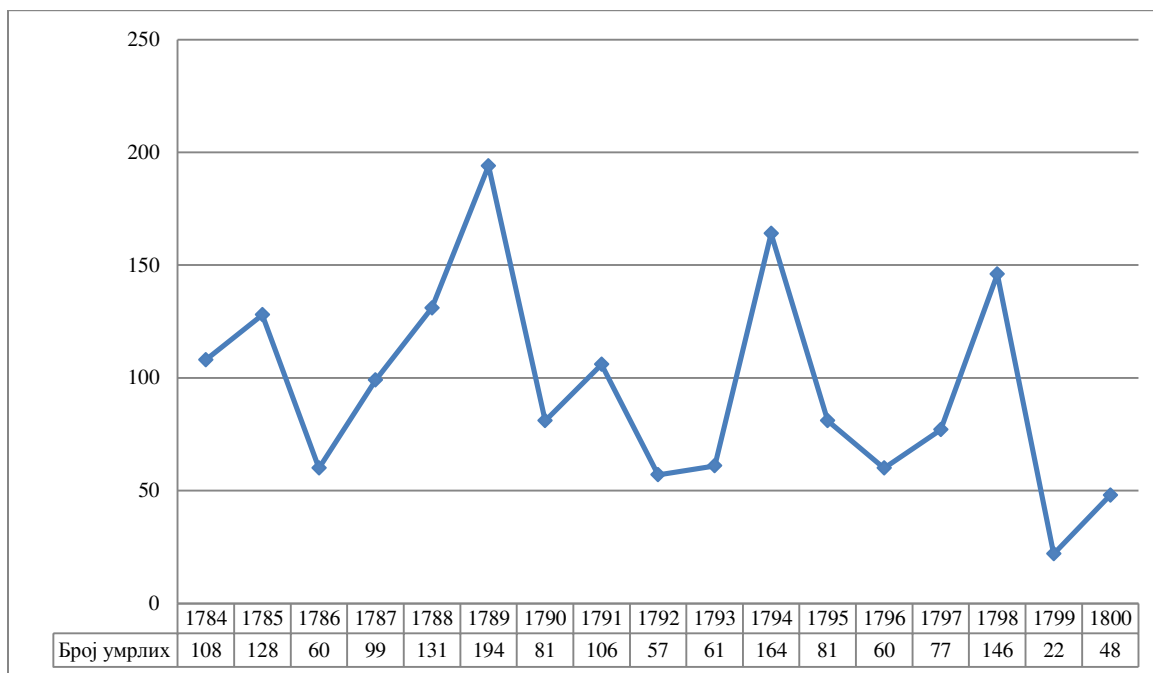


<sup>242</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Елемир Матична књига умрлих (1779 – 1788) књига број 14, Матична књига умрлих (1788 – 1800) књига број 15. Анализирани матичне књиге умрлих су вођене на штампаном обрасцу.

Графикон 53: Однос броја умрлих по годинама и просечне годишње смртности у православној парохији Елемир (1779 – 1800)

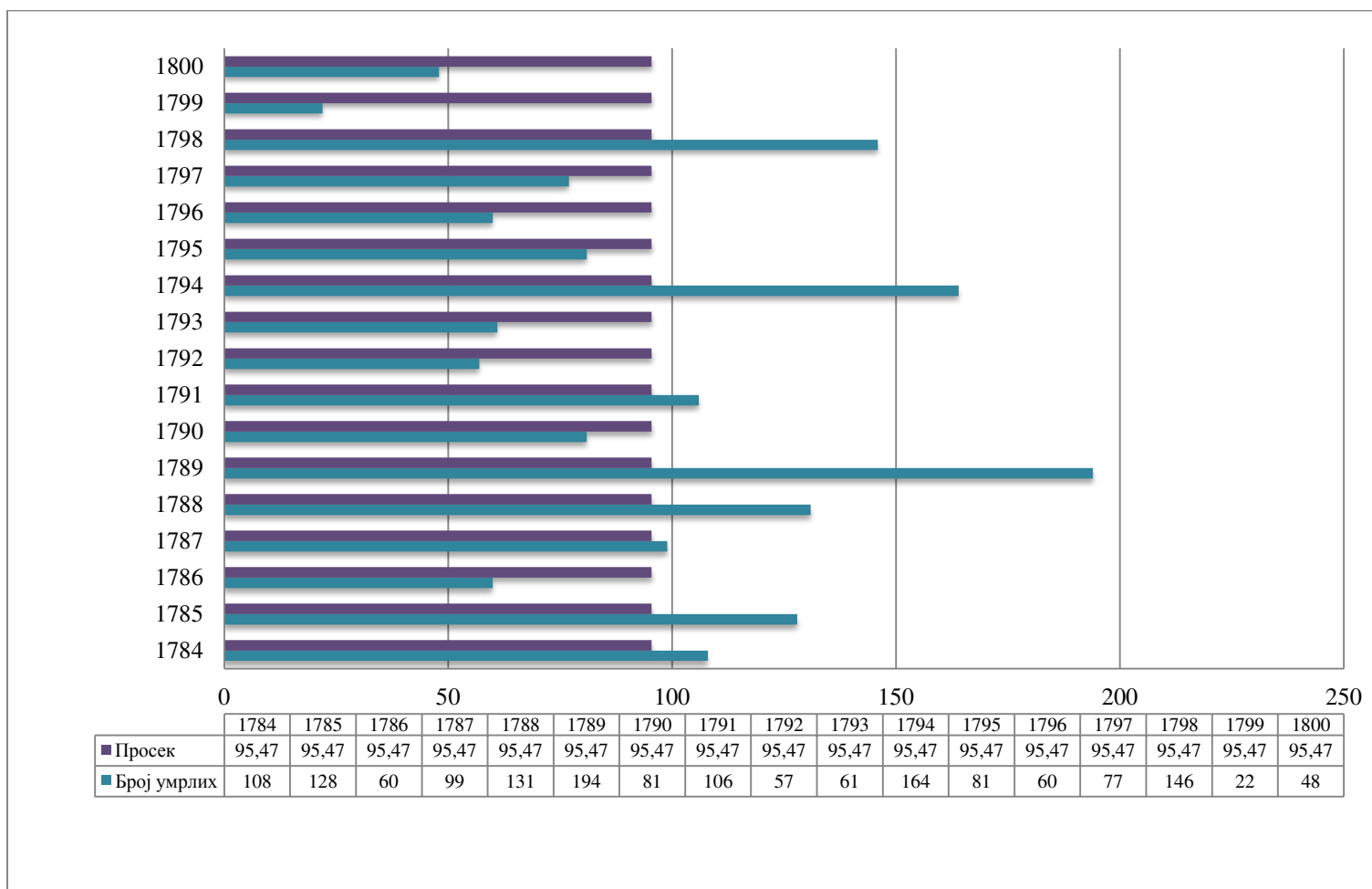


Графикон 54: Број умрлих у православној парохији Меленци (1784 – 1800)<sup>243</sup>

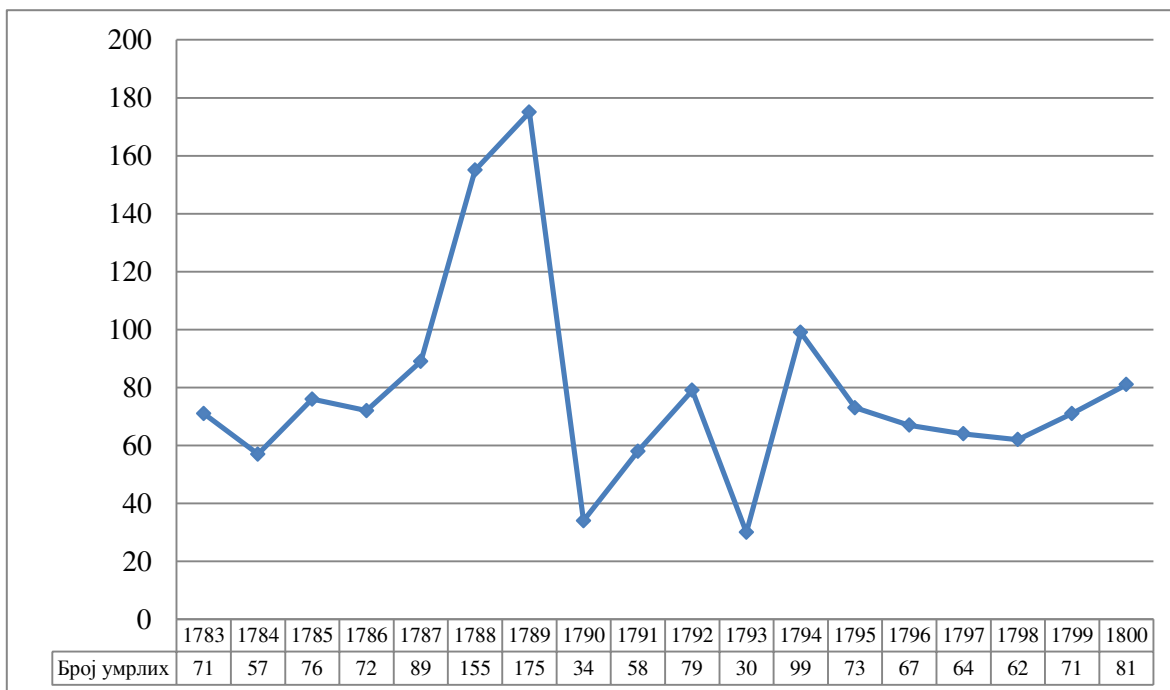


<sup>243</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Меленци Матична књига умрлих (1783 – 1792) књига број 3, Матична књига умрлих (1789 – 1801) књига број 39, Матична књига умрлих (1794 – 1800) књига број 40. Месни храм у Меленцима је посвећен Светом Николи. Свештенички састав су до краја 1785. године чинили пароси: Павле Поповић, Никола Васиљевић, Илија Николајевић, Јоаким Поповић и Петар Гавриловић. Након смрти свештеника Павла Поповића, 2. новембра 1785, па до 1. маја 1789, када је умро парох Петар Гавриловић, састав свештеника у парохији је остао непромењен. У наредном периоду, парохијална служба је поверена свештенику Лазару Поповићу (1789), и потом, 1796, свештеницима Константину Тапавичком (Поповићу), до тада пароху у Елемиру, и Јовану Јовановићу. У међувремену, преминуо је парох Илија Николајевић (17. децембра 1791. године), а у периоду од 1789. до 1795, парохијалну службу у насељу је вршио Михаило Поповић – дотадашњи учитељ у месној школи. Од 1796. године свештенички састав се усталио и до краја XVIII века у парохији су службовала четворица свештеника: Јоаким Поповић, Никола Васиљевић, Константин Тапавички и Јован Јовановић – од 1807. протојереј великокикиндски. Анализирани протоколи умрлих су вођени на штампаном формулару.

Графикон 55: Однос броја умрлих по годинама и просечне годишње смртности у православној парохији Меленци (1784 – 1800)



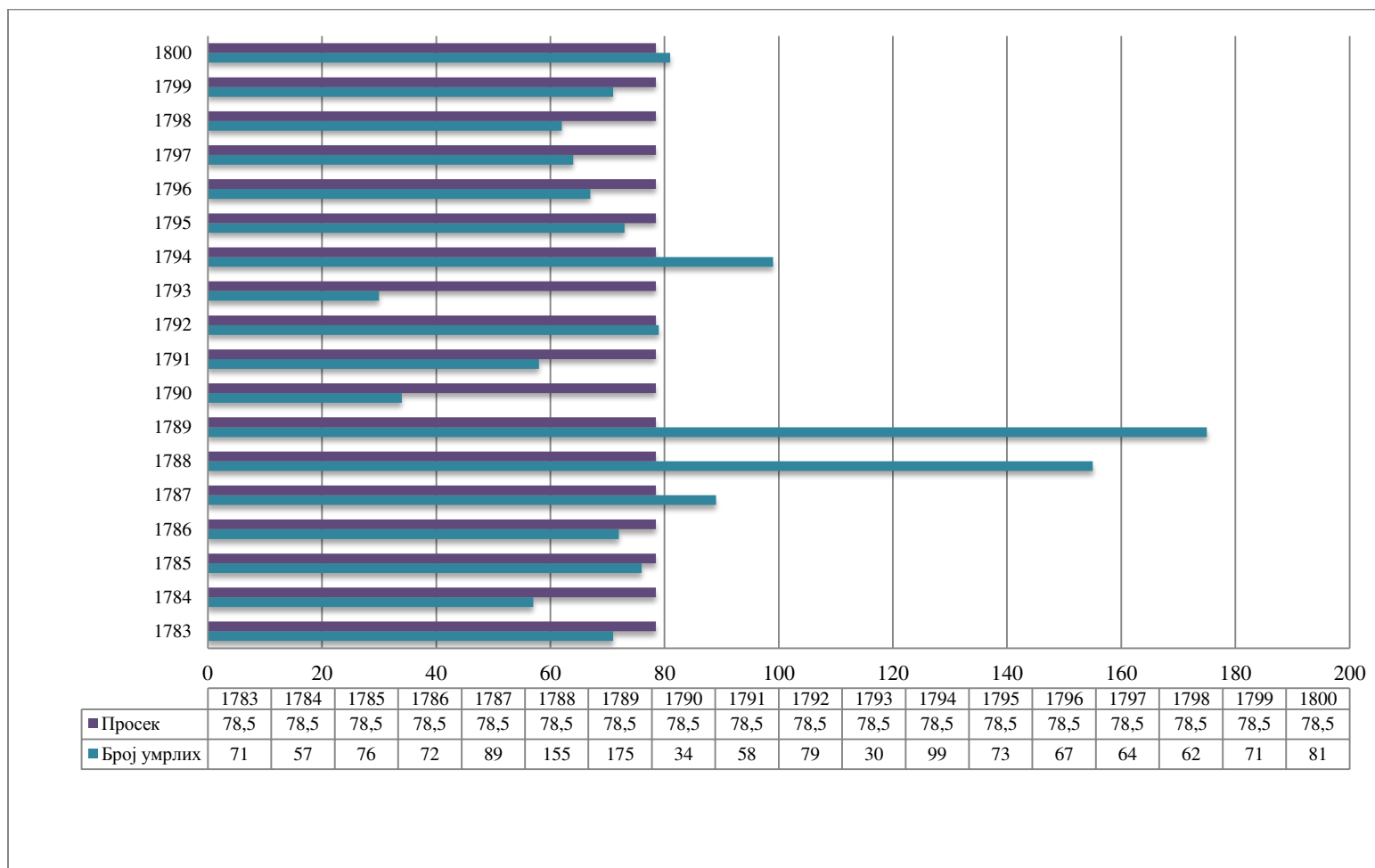
Графикон 56: Број умрлих у православној парохији Модош (1783 – 1800)<sup>244</sup>



<sup>244</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Модош Матична књига умрлих (1779 – 1787) књига број 15, Матична књига умрлих (1787 – 1793) књига број 16, Матична књига умрлих (1793 – 1800) књига број 17, Матична књига умрлих (1800 – 1805) књига број 18. Сачуване матичне књиге умрлих православне парохије у Модошу датирају од 1779. године. Протоколи су вођени на штампаном обрасцу. У току неколико година уочава се неажурност модошких свештеника приликом бележења података о преминулим парохијама. Уреднија и ажурнија евиденција се усталила од 1783. Та чињеница је одредила избор почетне године за анализу смртности становништва у овом насељу.

О свештеничком саставу модошке православне парохије и православне парохије у Елемиру, током последње две деценије XVIII века, видети напомене број 171, 115.

Графикон 57: Однос броја умрлих по годинама и просечне годишње смртности у православној парохији Модош (1783 – 1800)





Анализа годишњег морталитета показује да је смртност у све три парохије 1788/1789. године била и до два пута већа од просечне. На повећање броја умрлих утицали су и неродица и глад 1787. У поређењу са размерама демографских промена у православној парохији у Великом Бечкерекy, може се закључити да је у овим насељима, током 1787 – 1789, смртност становништва била израженија. Утисак је да је у сва три насеља и године 1794. број умрлих био изнад вредности вишегодишњег просека. Та година је, као последица суше, била неродна. Према записима савременика, суша и неродица су нарочито погодиле Банат. Како се у једном запису из сремског села Марадика каже, већ је и зима 1794. године била блага и топла, а потом су и током пролећних месеци – марта, априла и маја били „тепли дни и бездожни“. Суша је те године била „по целој Мажарској земљи“, што је довело до несташнице и поскупљења житарица и друге хране. Банат је „наивише оскуданъ с раномъ биѡ, паче Срема. Банаћяни х Сремъ есх долазили и ранх кхповали, и то кхкхрхзъ“<sup>245</sup> Сличан опис сушне и неродне 1794. године оставио је и парох Ирига, Јован Поповић. Између осталог, забележио је да је због суше, пре свега у Бачкој и Банату, урод житарица био толики да се могло једино очекивати да остане семена потребног за следећу сетву, тако да у Бачкој и Банату „кхда сх им жита била есх пакъ преоравали, пакъ повлачили без сѣяня, оно ѓ семе било что е на ниви родило било...“<sup>246</sup> Оскудица и скупоћа довели су до појаве глади у Банату 1794. године. О овој гладној години оставио је запис учитељ у банатском селу Ботошу, Ј. Константиновић, нагласивши: „Знатися когда бысть гладъ великъ по всеи вселѣнни, а наипаче х Банатх... а то естъ х летх 794-м“<sup>247</sup> Утврђена повећана смртност становништва у три православне парохије у Банату 1794. године била је нарочито изражена у насељу Меленци, а потом и у Елемиру. У Меленцима је 1794. морталитет био за две трећине већи од просечног. Може се претпоставити да је на ово негативно демографско кретање утицала и глад која је 1794/1795. године погодила подручје

---

<sup>245</sup> П. Момировић, *нав. дело*, 739, (запис број 2825).

<sup>246</sup> Исто, 744, (запис број 2839).

<sup>247</sup> Исто, 752, (запис број 2865).

Великокикиндског дистрикта<sup>248</sup> у чијем саставу су били и Меленци. Ипак расподела смртности по месецима у овом насељу током 1794. године указује да је повећан морталитет могао да буде изазван и неким другим узроком. О гладној години у Великокикиндском дистрикту 1794. драгоцен приказ је дао Васа Стајић.<sup>249</sup>

\*

---

<sup>248</sup> Великокикиндски дистрикт – српски привилеговани коморски округ у Банату. Образован је посебном повељом (привилегијом) царице Марије Терезије од 12. новембра 1774. године на простору расформисаног Илирског граничарског пука. У његовом саставу је било десет насеља: Велика Кикинда, Башаид, Враћево, Јозефово, Карлово, Крстур, Кумани, Меленци, Мокрин и Тараш. Седиште Дистрикта било је у Великој Кикинди. Због ранијих војничких заслуга њихових становника насеља дистрикта су стекла одређене управно-судске и економске повластице. Привилегијом је становништву Дистрикта омогућено да образује свој магистрат (управно-судско тело) који је требало да буде под контролом једино царског комесара – представника централне власти. Даље, имало је пореске олакшице, било је ослобођено бесплатног кулука и коначења војске, а део пореских обавеза (десетину) могао је да плаћа одсеком. Дато му је право да само одлучује о десељавању нових житеља у своја насеља и загарантовано да на територији Дистрикта неће бити образована приватна властелинства у случају продаје коморских поседа у Темишварском Банату. Када је 1779. године Банат подређен властима Краљевине Угарске, Великокикиндски дистрикт је задржао свој повлашћен статус (В. Стајић, *Великокикиндски дистрикт 1776 – 1786*, Нови Сад, 1989, 36-46, 375-423; И. Точанац, *Великокикиндски дистрикт, 1776-1786*: Енциклопедија српског народа, 164).

<sup>249</sup> В. Стајић, *нав. дело*, 425. Према В. Стајићу, у насељима Великокикиндског дистрикта је 1794. године, због суше, обим пољопривредне производње био толико смањен да се од жетве није могао очекивати принос довољан за исхрану његовог становништва. Пошто је опасност од глади постала извесна, представници локалне управе су, са дозволом Коморске администрације у Темишвару, предузели мере како би ублажили њене последице. Најпре је обезбеђен зајам по каматној стопи од 6%, а затим је у сремским насељима Гибарцу и Митровици купљен кукуруз. Први транспорт кукуруза стигао је у насеља Дистрикта у марту 1795. године. У међувремену, приступило се реквизирању житних резерви како би се прехранило сиромашније становништво. Као вид бриге о становништву и заштити јавног здравља, учињене мере су закључио је В. Стајић утицале да је „Дистрикт о мање штете преболе тешку 1794 – 1795. годину“ (Исто).

Утицај глади (1794/1795) на смртност становништва Великокикиндског дистрикта и шире требало би свакако детаљније истражити.

Анализом величине годишњег и укупног морталитета у православној парохији Велики Бечкерек од 1779. до 1789. године, као и полне структуре умрле популације, смртност становништва као феномен је само делом проблематизован. Детаљније сагледавање овог феномена захтева проучавање старосне структуре и доживљене доби умрлог становништва као специфичних показатеља морталитета једне популације. Када је реч о православној парохији у Великом Бечкереку, расположива грађа омогућава анализу старосне структуре умрлог становништва у периоду 1784 – 1787. Наиме, током последње две деценије XVIII века податак о старости преминулих пароси у Великом Бечкереку су бележили само онда када је то образац у матичним књигама захтевао. Та чињеница, као и околност да су у канцеларијама православних храмова, у овом периоду, вођени различити типови парохијалних протокола, а затим и обим сачуване грађе условили су да је, у парохији као целини, старосна структура умрлог становништва могла да буде сагледана само у наведеном хронолошком оквиру.<sup>250</sup> У анализираном периоду, у православној парохији Велики Бечкерек је умрло укупно 711 особа – 408 мушкараца и 302 жене, док се пол једног парохијана не може са сигурношћу да утврди.<sup>251</sup> Природном смрћу су умрле 703 особе, њих 5 је убијено, а 3 су се утопиле.<sup>252</sup> Податак о старости није убележен за 36 преминулих парохијана, доживљена доб једног житеља је нечитко написана, тако

---

<sup>250</sup> Као што је раније напоменуто, у матичним књигама умрлих вођеним у канцеларији храма Успења Пресвете Богородице податак о старости преминулих је бележен од фебруара 1784. до августа 1796. године. Међутим, од 1790. протоколи умрлих вођени при овом храму нису сачувани у целовитим годишњим евиденцијама. Када је реч о расположивој грађи храма Вавдења Пресвете Богородице, податак о старости умрлог становништва уписиван је од јануара 1784. до фебруара 1788. године. Након ово периода, протокли умрлих вођени у канцеларији овог храма нису садржали образац који је захтевао бележење податка о старости преминулих парохијана.

<sup>251</sup> Како је назначено, образац у протоколима умрлих храма Успења Пресвете Богородице је захтевао бележење податка о старости умрлог становништва почев од фебруара 1784. године, тако да анализом није обухваћено 17 парохијана који су преминули током месеца јануара те године. Реч је о 10 особа женског пола и 7 особа мушког пола. Ознака *младенец/младеница* убележена је поред личних имена 11 парохијана, а за осталих 6 житеља је утврђено да је реч о одраслим лицима.

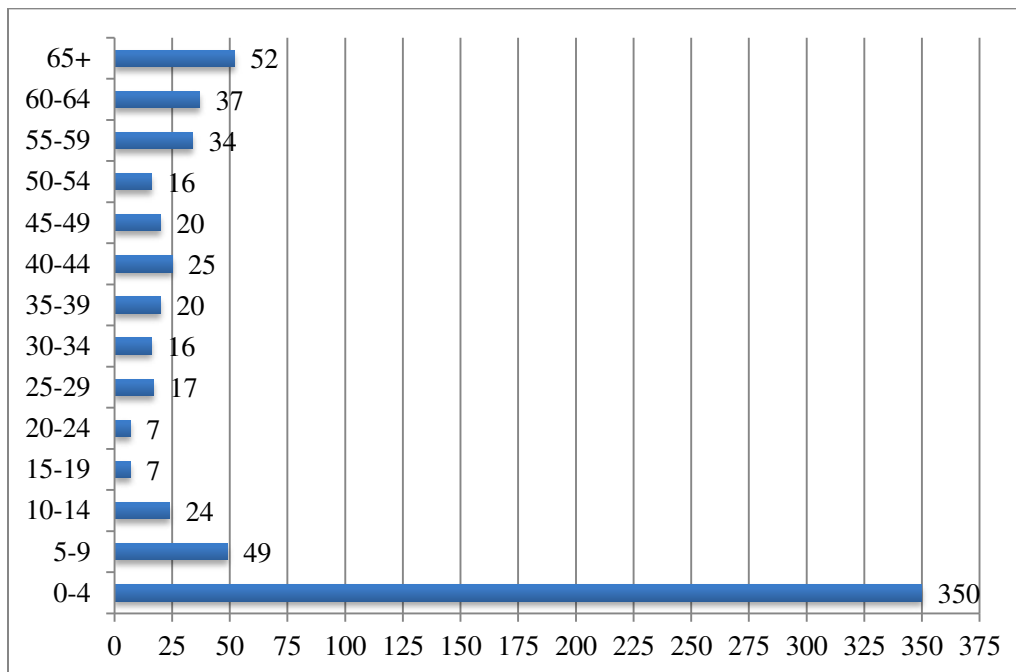
<sup>252</sup> Током анализираног периода, у матичним књигама умрлих регистрована је смрт и тројице кажњеника утамничених у затвору Торонталске жупаније. Према обавештењима садржаним у парохијалним протоколима, сви су умрли природном смрћу.

да је анализа старосне структуре умрлих обухватила 674 преминуле особе.<sup>253</sup> Добијени резултат (графикон: 58) показује да су у групи која је анализирана 424 умрле особе биле дечијег узраста, односно старости до навршених 15 година живота, што је чинило 62,91% од укупног броја умрлих у посматраном периоду. Деца су у највећем броју умирала до навршене пете године живота. У том узрасту у православној парохији Велики Бечкерек је умрло 365 деце, или 55,15% свих умрлих парохијана. До навршене десете године умрло их је 42 (6,23%), а њих 17 (2,52%) у узрасту између навршене десете и петнаесте године живота. Одрасли су чинили 37,09% умрле популације. У овој старосној групи, радно способног становништва, тј. особа између навршених 15 и 65 година, умрло је 203 или 30,12% од укупног броја преминулих, а оних старијих од 65 година 47 (6,97%). Средње трајање живота у православној парохији Велики Бечкерек је износило 20,07 година. Просечна старост умрлог мушког становништва је била 22,15 година, а женског становништва 17,31 година (табела: 48). Величина удела популације дечијег узраста у старосној структури умрлих у парохији свакако је утицала на висину средњег трајања живота њеног становништва.

---

<sup>253</sup> Иако су непосредна обавештења о старости изостављена, у групи која је изузета из анализе може се посредно утврдити да је 25 преминулих парохијана било дечијег узраста, одраслих особа је било 11, а за једног преминулог се не може поуздано да утврди којој узрасној групи је припадао.

Графикон 58: *Старосна структура умрлих у православној парохији Велики Бечкерек (1784 – 1787)*



Табела 48: *Средње трајање живота у православној парохији Велики Бечкерек (1784 – 1787)*

Средње трајање живота	
20,07	
Средње трајање живота мушког становништва	Средње трајање живота женског становништва
22,17	17,31

Покушали смо да добијену слику старосне структуре умрлих у православној парохији Велики Бечкерек (1784 – 1787) допунимо са подацима о узрасту преминулих током целог периода на који се у овом сегменту рада односи анализа о смртности становништва, тј. од 1779. до 1789. године. Будући да у матичним

књигама умрлих није бележен податак о старости преминулих до 1784. године, а када је реч о евиденцији вођеној у протоколима храма Ваведења Пресвете Богородице ни после 1787, расположиви подаци су дозвољавали да се у тим временским одсецима начини подела према старосној доби преминулих само на популацију дечијег узраста, тј. парохијане млађе од 15 година и одрасле особе, претпостављајући да су уписане одреднице *младенец/младеница* односно *отрок/отроковица* поред личног имена преминулог означавале разлику између одраслих и деце. На тај начин добијене податке о узрасту преминулог становништва допунили смо са подацима о старости умрлих 1784 – 1787. групишући овом приликом парохијане умрле у раздобљу (1784 – 1787) само на две старосне категорије – до навршене петнаесте године живота (деца) и старију популацију, тј. одрасле. Следствено томе, у периоду од 1779. до 1789. године у православној парохији Велики Бечкерек деца су чинила 57,27% од укупног броја умрлих, односно умрла су их 1.012. Одраслих особа је умрло 755 или 42,73% свих преминулих парохијана. Међу дечијом популацијом у нешто већем броју су умирали дечаци – њих 515 или 50,89%, док је умрлих девојчица било 495 и оне су чиниле 48,91% умрле деце, односно на 100 умрлих дечака долазило је 96,12 девојчица. Када је реч о одраслима, смртност мушког дела становништва у овој старосној групи је била знатно већа у односу на морталитет женског дела становништва ове популације. Одраслих мушкараца је умрло 455 или 60,26%, док је умрлих жена међу одраслим становништвом било 298 или 39,47%, односно на 100 умрлих мушкараца је долазило 65,49 жена.

Анализе старосне структуре умрлог становништва показују да је смртност деце била нарочито висока. Величину дечијег морталитета у православној парохији Велики Бечкерек, у периоду за који располажемо обавештењима о старости преминулих (1784 – 1787), додатно илуструју подаци о броју умрле деце пре навршене прве године живота. Тако је утврђено да су у том узрасту у парохији умрла 192 детета или 28,49% свих умрлих, док је њих 120, односно 62,5% од укупног броја деце умрле до краја прве године живота, умрло у првом месецу по рођењу.

Подаци о старости умрлог становништва садржани у матичним књигама вођеним у канцеларијама православних парохија на територији Карловачке митрополије у XVIII веку до сада нису коришћени у историографији за истраживање проблема смртности становништва. Изузетак је поменути рад Војина С. Дабића (*Морталитет и старосна структура српског становништва у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку: пример православних парохија Вуковар, Итебеј и Дeroње*). На темељу података из матичне књиге умрлих православне парохије у Вуковару анализирана је старосна структура умрлог становништва ове парохије у периоду од 25. октобра 1779. до 6. октобра 1784. године. Резултат анализе указује на сличност пропорција у старосној структури умрлих у вуковарској парохији и удела појединих старосних група у структури умрле популације у православној парохији Велики Бечкерек (1784 – 1787). Наиме, анализом је утврђено да су већину умрлог становништва у православној парохији у Вуковару чинила деца – 50,87% укупног броја умрлих чинила је дечија популација старосне доби до навршене пете године живота, 7,14% деца до навршене десете године и 3,12% дечаци и девојчице до навршене петнаесте године живота. Одрасле особе старости између навршених 15 и 65 година живота су чиниле 32,55% од укупног броја умрлих, а оне старије од 65 година 6,04%.<sup>254</sup> Додатна пажња у раду посвећена је анализи дечијег морталитета, будући да је велика смртност деце веома неповољно утицала на природни прираштај становништва. Утврђено је да су у вуковарској парохији деца умрла пре навршене прве године живота чинила 29,63% укупног броја умрлих парохијана, као и да је удео деце умрле у неонаталном периоду (до краја првог месеца живота) чинио 44,08% укупног броја деце умрле до краја прве године живота.<sup>255</sup> Наведени су најчешћи узроци смрти деце у овој старосној доби (генетски фактори, конституција, превремени порођај, разне инфекције) и упоређен је морталитет деце у вуковарској парохији са смртношћу дечије популације у неким европским градовима и

---

<sup>254</sup> В. С. Дабић, *нав. дело*, 19.

<sup>255</sup> Исто, 20.

областима.<sup>256</sup> У раду је указано да проучавање проблема морталитета уопште отежава чињеница што у већини матичних књига није бележена старост покојника и констатовано да су подаци о старости умрлих уредније уношени у протоколе тек од краја XVIII века, када су на томе почеле да инсистирају државне власти.<sup>257</sup>

Међу прегледаним матичним књигама које се чувају у Историјском архиву Зрењанина, подаци о старости умрлог становништва, осим у протоколима великобечкеречке православне парохије, када је реч о раздобљу XVIII века, бележени су још у матичним књигама умрлих православних парохија у местима Врањево, Кумани, Меленци и Модош. Међутим, расположиви подаци о старости преминулих омогућавају анализу старосне структуре умрлог становништва само у насељима Врањево и Меленци. У протоколима умрлих православне парохије у Куманима, у периоду када су месни пароси бележили податак о старости преминулих (од 10. фебруара 1773. до 4. јануара 1779. године) уочавају се прекиди у евидентирању умрлих парохијана, док је у модошким матичним књигама, у раздобљу од 5. августа 1793. до 22. фебруара 1800. године, када је у протоколима уписивана старост преминулих, у готово две трећине уноса овај податак изостављен.<sup>258</sup> Анализа старосне структуре умрлог становништва у православној парохији у Врањевоу обухватила је период од 6. јануара 1775. до 21. децембра 1778. године, а када је реч о православној парохији Меленци анализом је обухваћено раздобље од 11. јануара 1784. до 31. децембра 1788. године.

У анализираном периоду, у Врањевоу<sup>259</sup> је умрло укупно 239 особа. Умрлих жена је било 123, а мушкараца 116. Анализа старосне структуре умрлог

---

<sup>256</sup> Исто, 20-21.

<sup>257</sup> Исто, 19.

<sup>258</sup> ИАЗ, ЗЦМК (дигитални формат), Православна парохија Кумани Матична књига умрлих (1773 – 1779) књига број 1; ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Модош Матична књига умрлих (1793 – 1800) књига број 17. Наведени подаци о обиму и квалитету расположиве грађе, када је реч о обавештењима о старости умрлог становништва садржаним у парохијалним протоколима само додатно илуструју њихов раритет.

<sup>259</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Врањево Матична књига умрлих (1775 – 1803) књига број 3. Месна црква у Врањевоу (данас део насеља Нови Бечеј) је посвећена Светом Јовану Крститељу. У овом



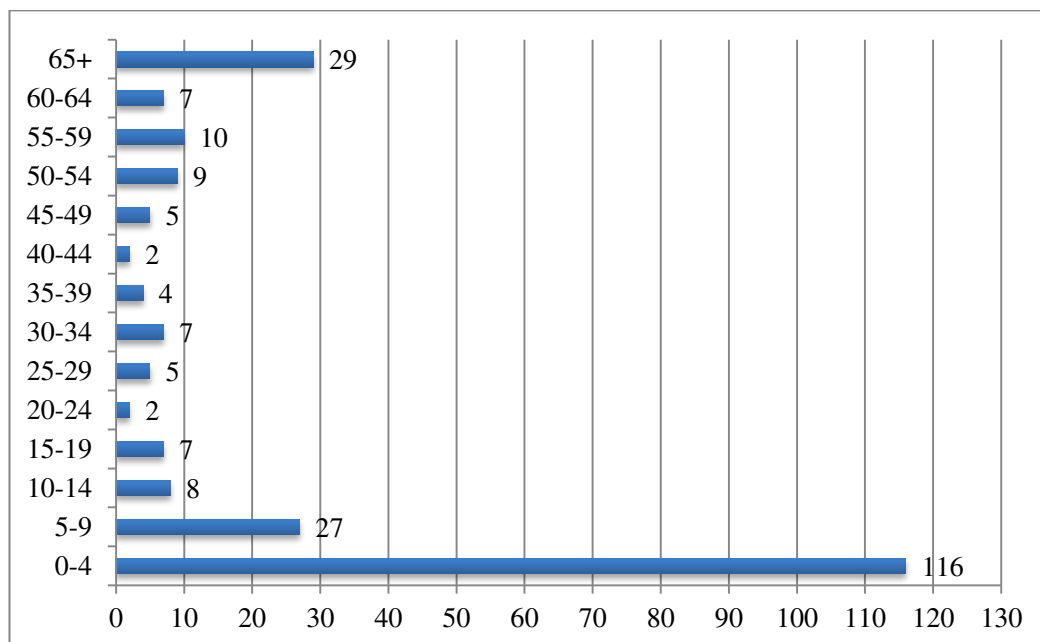
становништва обухватила је 238 особа, пошто за једног преминулог парохијана није убележен податак о старости. Већину умрлих чинила су деца. До навршене петнаесте године живота умрла је 151 особа, или 63,44% од укупног броја умрлих у групи која је анализирана. Смртност деце била је највећа у старосној доби до навршене пете године, будући да су у том узрасту у врањевачкој парохији умрла 132 детета, или 55,46% свих преминулих. До навршене десете године умрло је 11 дечака и девојчица (4,62%), а у узрасту између навршених десете и петнаесте године њих 8 (3,36%). Сliku дечијег морталитета употпуњује податак да је током прве године живота умрло 46 деце, или 19,33% умрле популације. Одрасли парохијани су чинили 36,55% умрлог становништва. У старосној доби између навршених 15 и 65 година живота умрло их је 59 (24,79%), а оних старијих од 65 година је било 28 (11,76%) (графикон: 59). Просечна старост умрлих парохијана је била 20,64 године. Средње трајање живота мушког становништва износило је 20,88 година, а женског становништва 20,41 годину (табела: 49).

---

периоду, у парохији су службовала четворица свештеника: Теодор (Хаци) Петровић, Арсен Поповић, Симеон Поповић и Гаврил Јовановић. Анализирани подаци о старости умрлог становништва бележени су у протоколу који је вођен на штампаном формулару. Утисак је да у сачуваним матичним књигама умрлих врањевачке парохије, вођеним у потоњим годинама, пароси нису бележили податак о старости умрлих, иако је образац у протоколима то захтевао. Свештеници су при евидентирању смрти парохијана уписивали најчешће само одредницу *младенец* поред личног имена преминулих дечијег узраста, а када је реч о одраслим особама белешку о обављеној обредној радњи (исповести) – са црквеног становишта битнијег податка (ИАЗ, ЗЦМК, Православна прохија Врањево Матична књига умрлих (1778 – 1797) књига број 7, Матична књига умрлих (1775 – 1803) књига број 3).

У литератури је скренута пажња да парохијални протоколи вођени у местима која су била у саставу Великокикиндског дистрикта, међу којима је било и Врањево, нису били довољно поуздан извор за прикупљање података о броју становника Дистрикта током друге половине седамдесетих година XVIII века. На пропусте пароха када је реч о свесном и уредном вођењу месних протокола у овом периоду, указали су представници надлежне државне и локалне власти којима је био поверен посао око прикупљања података потребних за састављање кварталних пописа становништва Великокикиндског дистрикта (В. Стајић, *Великокикиндски дистрикт*, 314). На примеру протокола насеља Кумани, места које је такође било у саставу Великокикиндског дистрикта, као што је указано, наведени пропусти се могу препознати. У коришћеној матичној књизи умрлих врањевачке парохије они се не уочавају.

Графикон 59: Старосна структура умрлих у православној парохији Врањево (1775 – 1778)



Табела 49: Средње трајање живота у православној парохији Врањево (1775 – 1778)

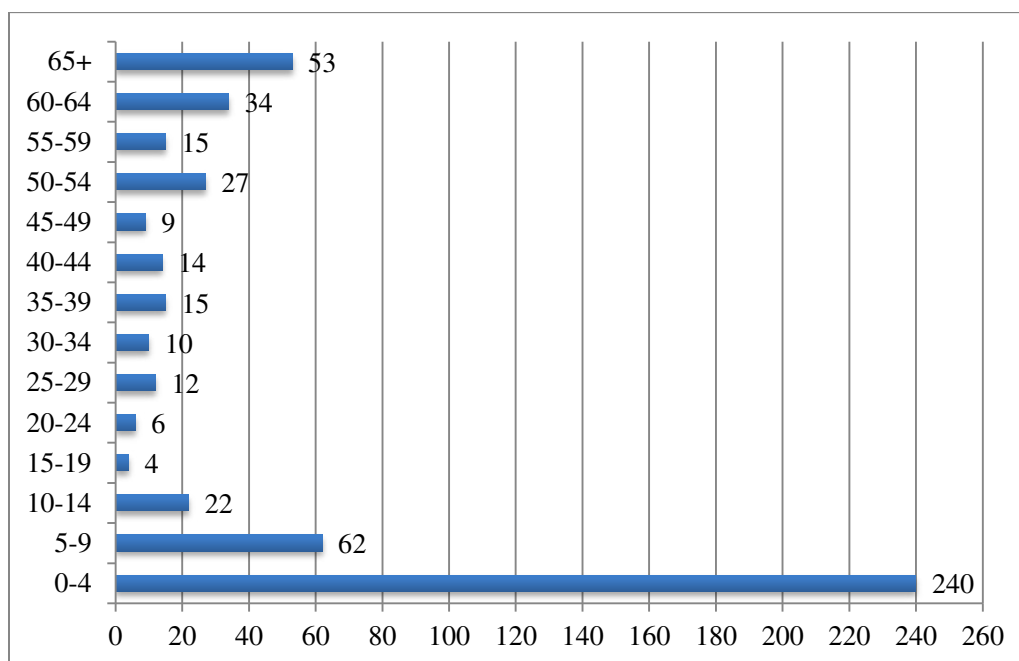
Средње трајање живота	
20,64	
Средње трајање живота мушког становништва	Средње трајање живота женског становништва
22,88	20,41

У православној парохији у Меленцима<sup>260</sup>, у анализираном периоду, умрло је укупно 526 особа – 291 мушкарац и 235 жена. Податак о старости убележен је за 523

<sup>260</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Меленци Матична књига умрлих (1784 – 1789) књига бр. 3. У матичним књигама умрлих православне парохије у Меленцима, када је реч о протоколима вођеним на

преминула парохијана. Од тога, 325 особа (62,14%) је било дечијег узраста – њих 259 (49,52%) умрло је до навршене пете године, 45 (8,6%) до навршене десете и 21 (4,01%) у узрасту између навршене десете и петнаесте године живота. До краја прве године живота умрло их је 115, или 21,99% свих умрлих. Одрасли су чинили 47,86% умрле популације. У овој старосној групи радно способног становништва је умрло 148 (28,3%), а старијих од 65 година 50 (9,56%) (графикон: 60). Средње трајање живота у меленачкој парохији је износило 21,94 године. Просечна доживљена доб мушког становништва је била 23,3 године, а женског становништва 20,21 годину (табела: 50).

Графикон 60: *Старосна структура умрлих у православној парохији Меленци (1784 –1788)*



штампаном формулару, податак о старости преминулих је бележен само онда када је то образац у књигама захтевао. У сачуваним књигама умрлих меленачке парохије које нису вођене на штампаном образцу старост умрлог становништва регистрована је од 5. августа 1777. до 31. децембра 1778. године (ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Меленци Матична књига умрлих (1774 – 1778) књига број 1).

Табела 50: *Средње трајање живота у православној парохији Меленци (1784 – 1788)*

Средње трајање живота	
21,94	
Средње трајање живота мушког становништва	Средње трајање живота женског становништва
23,3	20,21

Резултати анализе старосне структуре умрлих у православним парохијама Врањеви и Меленци указују на готово подударност величине удела умрле популације старости до навршене петнаесте године живота са учешћем умрлог становништва истог узраста у структури умрлих православне парохије у Великом Бечкереку. Сличност пропорција се уочава и када је реч о уделу популације радно способног становништва и оне старије од 65 година у структури умрлих све три парохије (табела: 51).

Табела 51: Старосна структура умрлог становништва у православним парохијама Велики Бечкерек (1784 – 1787), Врањево (1775 – 1778) и Меленци (1784 – 1788)

Године старости	Удео старосних група у умрлој популацији изражен у % у насељима		
	Велики Бечкерек	Врањево	Меленци
0-4	54,15	55,46	49,52
5-9	6,23	4,62	8,6
10-14	2,52	3,36	4,01
<b>0-14</b>	<b>62,91</b>	<b>63,44</b>	<b>62,14</b>
15-19	1,04	3,36	0,96
20-24	1,04	0,42	0,96
25-29	2,82	2,52	2,68
30-34	2,37	2,94	1,72
35-39	2,67	1,26	2,87
40-44	3,86	0,84	2,29
45-49	3,41	2,52	3,25
50-54	2,52	3,36	3,82
55-59	4,6	4,2	5,16
60-64	5,79	3,36	4,59
<b>15-64</b>	<b>30,12</b>	<b>24,79</b>	<b>28,3</b>
65+	6,97	11,76	9,56
<b>Број умрлих обухваћен анализом</b>	<b>674</b>	<b>238</b>	<b>523</b>

\*

Од 1.767 особа преминулих у периоду од 1779. до 1789. године, према подацима из матичних књига великобечкеречке православне парохије, њих 13 је умрло насилном смрћу, у просеку 1,18 лица годишње, или 0,74% од укупног броја умрлих. У парохијалним протоколима вођеним на штампаном формулару постојала су посебна места предвиђена за евидентирање случајева насилне смрти. То су биле „бљле хартије“ – неколико листова без одштампаних формулара остављених на крају протокола на којима је, како је у напомени за вођење књига умрлих назначено, требало уписивати: „Ако бы тко или утопиосе, или убить быо, или иначе нечабно скончаосе“. У пракси, осим утопљеника и других лица која су изгубила живот насилном смрћу, када је реч о књигама умрлих вођеним у православној парохији у Великом Бечкереку, свештеници су на овим листовима евидентирали и особе које су умрле природном смрћу, и то најчешће одређене категорије упокојених – на првом месту лица која нису имала пребивалиште у Великом Бечкереку или су од недавно досељена у насеље, а онда и кажњенике Жупанијске тамнице. Наведене категорије верника, укључујући и оне који су умрли насилном смрћу, великобечкеречки пароси су регистровали и у деловима протокола са одштампаним формуларима у оквиру текућих годишњих евиденција. Када је реч о утопљеницима, према подацима из парохијалних протокола, у анализираном периоду се утопило укупно 6 особа, или на 1.000 умрлих је долазило 3,39 утопљеника (табела: 52). У односу на укупни број особа умрлих насилном смрћу, утопљеници су чинили 46,15% свих случајева умирања насилним путем. Приликом евидентирања њихове смрти, као и у претходном периоду, пароси су се најчешће ограничавали само на сигнирање начина на који је смрт наступила. Детаљније описе ових несрећних догађаја оставио је пак свештеник Петар Николић. Тако се, на пример, сазнаје да је Стана, кћи Комана Ердељана, стара 14 година „почерпавша водѣ из Рѣке Бегеа Слѣчаино упала и утопилася“, 2. јуна 1784. године. Након проналаска тела, утопљеница је сахрањена на месном гробљу. Године 1787, 20. јула, Јован Турински, стар 65 година, житељ великобечкеречки „под Своимъ вѣноградом у Бегею удавившися иводом однетъ до Ечке“. Сахранили су га два дана касније пароси овог суседног насеља. Исте године, 30. септембра, Флора, супруга Паскула Крижана, бостанције Филипа Рајића, „у

Пхстари Сентмихалх у Бегею Старом удавилася... а уфаћена“ у Великом Бечкереку, где је и сахраћена.<sup>261</sup> Свакодневни живот насеља чинили су и случајеви разбојништава и убистава. У периоду (1779 – 1789), према подацима из матичних књига умрлих, у Великом Бечкереку је убијено укупно седморо људи, или на 1.000 умрлих убијено је њих 3,96 (табела: 52). Убиства су чинила 53,85% свих смртних случајева изазваним насилним путем. Према расположивим обавештењима, жртве су биле особе мушког пола, старости између 22 и 60 година. За Георгија Јорговића, са пребивалиштем у Новом Саду, парох је назначио да је *напрасно* убијен из пушке, Тома корманош је убијен из пушке „*ѡ* злодвей“, а Петар Шелеуш, житељ суседног насеља Меленци, убијен је „*ѡ* люди“. Мање безбедна била су нарочито места изван насељеног подручја. Тако се једно убиство догодило на чарди, где је страдао Тома Ердељан, док је Лазар, син Јована Мојина, убијен „во Своемъ вертоградѣ“, а Георгије Косовац „у Своех Вїноградх ѡ Злочинцевѣ“.<sup>262</sup>

О стању јавне безбедности, поред осталог, сведоче и подаци о кажњеницима утамниченим у затвору Торонталске жупаније, чије је седиште, од 1779/80. био Велики Бечкерек. У анализираном периоду, према обавештењима садржаним у парохијалним протоколима, умрло је 13 кажњеника затворених у Жупанијској тамници (табела: 52). Њих осморица су погубљени, док је петорица кажњеника веорватно умрла природном смрћу. Осуђене особе су биле мушког пола. О казненој политици, а онда и степену криминала у ондашњим условима као и способности државне власти да га контролише сведоче примери извршених смртних казни. Тако се сазнаје да је један кажњеник погубљен вешањем (щранкомъ ѡбешенѣ), тројица су били осуђени „*ѡ* щранке умрети“ (остало је нејасно да ли су и они обешени или су пак удављени), двојица су *са ватром спалени*, једном је одрубљена глава (Мечем Посѣчен), а један осуђеник је погубљен бацањем тела на точак (ѡ Коломъ убиенѣ). За већину кажњеника забележено је у књигама умрлих место из којих су потицали. Реч

---

<sup>261</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1784 – 1791) књ. бр. 6, Црква Успења Богородице МК умрлих (1784 – 1789) књ. бр. 5.

<sup>262</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1779 – 1784) књ. бр. 35, Црква Успења Богородице МК умрлих (1784 – 1791) књ. бр. 6, Црква Успења Богородице МК умрлих (1784 – 1789).





међу осуђеницима у Жупанијском затвору. За неке је назначено да су живели као подстанари у кућама месног становништва, а неки су можда смештај налазили и у месним крчмама, где је могла да их затекне и смрт, као на пример Илију бећара, старог 63 године, који је „умерљ у Бирту Саве Рашића“.<sup>265</sup>

Табела 52: Број утопљеника, убистава, кажњеника и број умрлих бећара у православној парохији у Великом Бечкереку по годинама (1779 – 1789)

	1779	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	Укупно	На 1.000 умрлих
<b>Утопљеници</b>		3				1			2			6	3,39
<b>Убиства</b>				1		1		2	2	1		7	3,96
<b>Кажњеници</b>	4	1		1	3			2	1	1		13	7,36
<b>Бећари</b>	3	1	2	1	3	3	7	4	5	3	1	33	18,68

<sup>265</sup> Наведени запис уједно садржи податак о имену крчмара, подзакупаца или арендатора неке од месних крчми. Право на точење пића и држање крчми било је део корпуса регалних права. Одлуком владара (царице Марије Терезије) од 6. јуна 1769. године, којом је насеље Велики Бечкерек добило статус трговишта, поред осталог, регулисан је и начин коришћења неких од регалних привилегија. Када је реч о праву крчмарења, трговишту је, за наредне четири године, омогућено да као купац ове регалије остварује приход даљим арендањем или на други начин (*Привилегија Марије Терезије*, 11). У протоколима умрлих налазе се обавештења и о женама скитницама. Заправо реч је била о Марти, кћери Илије Буђана, житеља Шиманда, старе 28 година. Поред личног имена преминуле парох је оставио напомену: *Бећаруша* (ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1784 – 1791) књ. бр. 6).

Утисак је да су у парохијалним протоколима подаци о просјацима, којих је сасвим сигурно било у насељу, веома оскудни. Тако је, у периоду од 1779. до 1789. године, у књигама умрлих регистрована смрт само једног просјака. Био је то Теодор „Просјак ироми“, који је преминуо 12. октобра 1787. године у педесет осмој години живота (ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1784 – 1789) књига број 5).

\*

У склопу свеобухватних реформи спроведених у Хабзбуршкој монархији у другој половини XVIII века, реформисан је и систем јавног образовања. Реформа школства је најпре спроведена у аустријским наследним земљама и областима које су биле под директном управом централних канцеларија у Бечу (Дворске коморе и Ратног савета), будући да је у њима било могуће непосредно применити одлуке централних државних установа. Потом је школство реформисано и у областима Хабзбуршке монархије у којима су ови закони морали претходно да добију сагласност тамошњих државаних сталежа.<sup>266</sup> Као темељ образовног система, реформисане су прво основношколске установе. Године 1774. царица Марија Терезија је озваничила *Опиту школску уредбу за немачке, нормалне, главне и тривијалне школе*. На основу овог законског акта заведене су у аустријским наследним земљама, а касније и у другим деловима државе три врсте основних школа: тривијалне или сеоске; главне основне школе у градским насељима; нормалне или узорне основне школе.<sup>267</sup> Истом уредбом основно образовање је постало обавезно за сву децу школског узраста (у добу од 6 до 12 година) и оба пола. Нову поделу основних школа пратиле су и друге новине које су се тичале нормирања наставних програма, примене нових облика наставе, ширење мреже основних школа, одређивања потребне школске спреме за учитеља, увођења новог система контроле, односно надзора школа и друго. Међутим, суштински преокрет у даљем развоју школства представљала је чињеница да је *Опитом школском уредбом* спроведена

---

<sup>266</sup> В. С. Дабић, *Српско школство у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку, /у:/ Образовање код Срба кроз векове*, Београд, 2003, 31-32.

<sup>267</sup> Исто, 32. Тривијалне или сеоске школе имале су један или два разреда, и похађали су их ученици који нису намеравали да даље наставе школовање. У школи су учили читање, писање, четири основне рачунске радње и веронауку. Главне основне школе постојале су у градским насељима или већим селима. Поред градива које је обрађивано у тривијалним школама, ученици су још учили основе латинског језика, географију, историју, геометрију, цртање. Оне су обавезно имале два учитеља, учитеља веронауке и директора. Нормалне или узорне основне школе осниване су у већим градским насељима, односно у сваком школском дистрикту морала је да постоји по једна таква школа која је важила за углед осталим школама у некој области. У овим школама одржавани су и повремене курсеви за обуку учитеља (Исто).

секуларизација јавног образовања, изузимањем школства из надлежности цркве и њених установа и његовим преласком у надлежност државе. Реформом образовања требало је да се превазиђе дотадашњи низак образовни ниво становништва као предуслов за обликовање добрих поданика чије би образовање унапредило економску и војничку моћ Хабзбуршке монархије и представљало основу културног и сваког другог успеха у њеном друштвеном и државном развоју.<sup>268</sup> *Опита школска уредба* била је основа и за реформу српског школства на простору под јурисдикцијом Карловачке митрополије. Њене одредбе су се директно могле применити на територији Војне крајине (насељене већински српским становништвом), која је као засебно управно подручје била непосредно потчињена владару, па је тако овим законом решено питање реформе српских школа у Војној крајини. У исто време, реформу основног школства заједнице православног становништва у Хабзбуршкој монархији, према одлуци централних органа власти требало је спровести у Банату, подручју које је још увек било под њиховом директном управом.<sup>269</sup> Након низа припремних активности спроведених у периоду 1773-1776 под надзором и трудом директора банатских тривијалних школа, Теодора Јанковића Мирјевског, донесен је *Школски устав за православне тривијалне мале школе у провинцијалном делу Темишварског Баната*, санкционисан потписом царице Марије Терезије 2. новембра 1776. године. Доношењем *Школског устава* решено је питање реформе тривијалних српских школа у Банату и у исто време постављена је основа за уређење и свих осталих школа православног становништва у Хабзбуршкој монархији.<sup>270</sup>

О месној основној (тривијалној) школи српске заједнице у Великом Бечкерекy, основношколској настави и наставном особљу у другој половини XVIII века, тачније у периоду који је непосредно претходио школској реформи и током

---

<sup>268</sup> В. С. Дабић, *нав. дело*, 32-33; Н. Нинковић, *Реформа српског школства у Хабзбуршкој монархији 1769 – 1777*, Истраживања 22 (2011), 168-169. Реформа основног образовања у Хабзбуршкој монархији изведена је по угледу на реформу школства која је нешто раније била спроведена у Пруској (Н. Нинковић, *нав. дело*, 169).

<sup>269</sup> Исто, 170; В. С. Дабић, *нав. дело*, 33-34.

<sup>270</sup> Н. Нинковић, *нав. дело*, 173-176. Текст *Школског устава* објавио је Димитрије Кириловић (Д. Кириловић, *Српске основне школе у Војводини у 18. веку*, Сремски Карловци, 1929, 81-101).

првих неколико година након доношења *Школског устава*, на основу до сада објављене изворне грађе, располажемо са неколико обавештења. Године 1772. начињен је поименични списак деце мушког пола, узраста од 6 до 13 година, са наведеним годинама старости за свако дете, именима ђачких родитеља и посебним рубрикама у којима је назначено да ли дотично дете похађа или не похађа школу. Извор је објавио Душан Поповић.<sup>271</sup> Списак је састављен 17. децембра у Великом Бечкереку и садржи податке о 232 дечака школског узраста. Од тога броја, школском обуком било је обухваћено њих 58, односно четвртина мушке деце дорасле за школу.<sup>272</sup> Исте године учитељ српске основне школе у Великом Бечкереку имао је плату у износу од 120 форинти годишње.<sup>273</sup> Планираном реформом основног школства, као што је указано, требало је да се у систем основног образовања укључе сва деца школског узраста, да се утврди потребна стручна спрема наставног особља, нормирају наставни програми, утврде надзорни школски органи, затим сачине потребни уџбеници, а онда и дефинишу критеријуми за одређивање висине учитељских плата и извори из којих ће оне бити исплаћиване, пропишу грађевински и здравствени стандарди према којима је требало подизати и одржавати школске објекте и друго.<sup>274</sup> Колико се стање у погледу броја ученика који су похађали основну школу у Великом Бечкереку побољшало сведочи податак да их је 1778, две године након доношења *Школског устава*, било 150.<sup>275</sup> Према процени надлежних, тадашња школска зграда није била довољно доброг квалитета (baufällig). У школи је радио један учитељ, Јован Ароновић, који је на име годишње плате добијао 120 форинти у новцу и 4 клафтера огревног дрвета у натури.<sup>276</sup> У протоколу умрлих

---

<sup>271</sup> Д. Ј. Поповић, *Срби у Банату*, 265-269.

<sup>272</sup> Исто.

<sup>273</sup> С. Пецињачки, *Православно-тривијалне школе на подручју Карловачке митрополије у 1772. години*, Београд, 1969, 21.

<sup>274</sup> В. С. Дабих, *нав. дело*, 32; Н. Нинковић, *нав. дело*, 169-170, 176-177.

<sup>275</sup> С. Пецињачки, *Православно-тривијалне школе провинцијалног Баната у 1778. години*, Зборник Матице српске за историју 13 (1976), 131.

<sup>276</sup> Исто. *Школским уставом* је прописано да учитељи могу да буду само православни и римокатолички становници Хабзбуршке монархије световног сталежа који добро познају предмете и

православне парохије у Великом Бечкерекy забележен је податак о још једном учитељу који је службовао у насељу, у периоду који је следио. Био је то Василије Петровић „Прецепторъ школи... Славенскіа“ у Великом Бечкерекy „Родомъ из Дмитровице“. Преминуо је 21. јануара 1789. године. Надлежни парох је пропустио да забележи колико је година поживео.<sup>277</sup> У насељу је до краја XVIII века као учитељ службовао, вероватно, и Андреј Михаилов, о коме се налази податак у књизи венчаних за годину 1792. Наиме, под датумом 13. новембар 1792. протојереј Теодор Кадих је евидентирао склапање брака између Јелисавете, кћери Андреја Михаилова „учитеља“, становника „здѣшнаго“, и, Јакова Велбића, житеља Перлеза.<sup>278</sup>

У протоколима умрлих великобечкеречке православне парохије забележени су и подаци о неким члановима месног магистрата. Били су то Вечеслав Кле – „Сенаторъ“ и Јован Николић – „Член Магистратски“, како су, евидентирајући њихову смрт, назначили пароси Петар Николић и Јован Којић. Обојица су преминули 1783. године.<sup>279</sup> Према нашим сазнањима, ово су до сада једини познати чланови овог тела. Грађа која је настала из рада месног магистрата, а која се односи на раздобље од његовог конституисања па до краја XVIII века није сачувана. Сматра се да је уништена у пожару, који се десио у насељу 1807. године.

---

методику наставе предмета који ће предавати, што је требало да гарантују потврдом надлежне школске власти. Свештена лица су могла да буду ангажована за обављање учитељског посла изузетно, у недостатку другог решења, али уз одговарајућу потврду којом су доказивали да су квалификовани да обављају посао учитеља. Учитеља је плаћала локална заједница (насеље) која га је и бирала, а висина његове плате је договарана уговором који је између њих закључиван. Рад учитеља надзирали су месни свештеник и представник световне локалне власти, потом подручни протопрезвитер, а једном годишње његов рад су контролисали епископ и директор школског округа (Н. Нинковић, *нав. дело*, 177; Д. Кириловић, *нав. дело*, 88-90,99).

<sup>277</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1784 – 1791) књига број 6. Према Ф. Милекеру, српски учитељ у Великом Бечкерекy 1787. године је био Марко Јелисевић (Ф. Милекер, *Istorija varoši*, 49).

<sup>278</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига венчаних (1792 – 1804) књига број 8.

<sup>279</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Успења Богородице МК умрлих (1779 – 1784) књига број 35. Право на избор месног магистрата признато је становништву Великог Бечкерекa када је насеље стекло статус трговишта (6. јуна 1769. године).

Табела 53: Женска лична имена умрлих (1779 – 1789)

Лично име	Фреквенција појављивања	Лично име	Фреквенција појављивања
Марија	125	Дафина	2
Ана	88	Дивна	2
Јованка	60	Евдокија	2
Јована	2	Евдоксија	2
Марта	62	Иконија	2
Елисавета	44	Илинка	2
Елена	29	Љубица	2
Елица	1	Милица	2
Јелка	1	Наталија	2
Сара	31	Порфирија	2
Јулијана	30	Савка	2
Анастасија	16	Саломија	1
Настасија	5	Соломија	1
Екатерина	14	Смиљана	2
Екатарина	1	Сосана	2
Магдалина	14	Тадијана	2
Теодора	14	Агапија	1
Пелагија	13	Аксијана	1
Ефимија	8	Босанка	1
Еуфимија	4	Брндуша	1
Ангелина	6	Будимка	1
Анђелина	4	Десанка	1
Анђелија	1	Деспа	1
Ерина	8	Добрица	1
Ирина	3	Достана	1
Симеона	11	Ева	1
Василија	9	Ека	1
Васија	1	Епистимија	1
Роксанда	1	Замфирија	1
Рокса	9	Јагода	1
Макрена	5	Јермена	1

Макрина	4	Јулита	1
Евросинија	3	Каленика	1
Евросима	3	Косана	1
Евра	1	Круна	1
Петра	7	Кумрија	1
Ружа	7	Латинка	1
Стана	7	Лукија	1
Софија	6	Љиљана	1
Параскева	5	Меланија	1
Стефанија	5	Миросава	1
Флора	5	Неда	1
Алка	4	Опријана	1
Божана	4	Пауна	1
Дамјанка	3	Пулхерија	1
Дамњанка	1	Рава	1
Живана	4	Радулинка	1
Павла	3	Рафаила	1
Пава	1	Рахилија	1
Геофана	4	Санда	1
Агатија	3	Сибинка	1
Дмитра	3	Синђелија	1
Ђурђија	2	Стамена	1
Георгија	1	Станка	1
Наранча	1	Татјана	1
Неранча	1	Теодосија	1
Неранђа	1	Угринка	1
Персида	3	Утва	1
Текла	3	Цвета	1
Филипа	3		

Табела 54: Мушка лична имена умрлих (1779 – 1789)

Лично име	Фреквенција појављивања	Лично име	Фреквенција појављивања
Јован	112	Исак	4
Иван	2	Манојло	1
Петар	52	Манојле	1
Василије	25	Мануил	1
Василиј	11	Манул	1
Георгије	30	Мартин	4
Георгиј	6	Мојсеј	4
Павел	35	Нестор	4
Павле	1	Софроније	3
Симеон	34	Софрониј	1
Теодор	33	Дионисије	2
Стефан	31	Дионисиј	1
Марко	29	Елисеј	3
Михаил	28	Марјан	3
Лазар	26	Прокопије	1
Никола	17	Прокопиј	2
Николај	5	Радул	3
Димитрије	15	Самуил	2
Димитриј	6	Самоил	1
Гаврил	19	Станко	3
Григорије	7	Стојко	3
Григориј	6	Агапије	2
Глигорије	6	Адам	2
Сава	19	Анастасије	1
Андреј	17	Наста	1
Андриј	1	Благоје	2
Евтимиије	10	Дамјан	2
Евтимиј	5	Живота	2
Евта	1	Јанко	2
Константин	5	Јон	1
Костантин	3	Јонул	1
Костадин	1	Матеј	2



Костандин	3	Недељко	2
Констандин	1	Роман	2
Коста	2	Стојан	2
Атанасије	10	Тадија	1
Атанасиј	3	Тадеј	1
Атанасија	1	Теодосије	1
Јоков	14	Теодосиј	1
Антоније	8	Цвеја	2
Антониј	5	Аксентије	1
Арсеније	8	Александар	1
Арсениј	2	Ананије	1
Арсен	1	Арон	1
Јосиф	11	Божа	1
Кузман	7	Букур	1
Козман	3	Величко	1
Козма	1	Веселин	1
Максим	11	Вечеслав	1
Тимотеј	11	Викентије	1
Захарије	6	Вук	1
Захариј	3	Вукол	1
Захарија	1	Груја	1
Никифор	6	Дамаскин	1
Никивор	3	Дан	1
Нићифор	1	Дена	1
Кирил	7	Драгој	1
Ћирил	2	Јоанићије	1
Филип	9	Јосим	1
Христифор	4	Каленик	1
Христофор	1	Киријак	1
Хрестивор	1	Климент	1
Крста	2	Корнилије	1
Лука	8	Крачун	1
Аврам	7	Леонтије	1
Алексије	4	Љубоје	1
Алекса	3	Маринко	1
Илија	7	Милија	1
Јоаким	3	Милован	1

Аким	2	Момир	1
Аћим	2	Наум	1
Тома	7	Ненад	1
Давид	6	Паскул	1
Ефрем	5	Преда	1
Еврем	1	Радосав	1
Игњатије	3	Рајко	1
Игњатиј	3	Ранко	1
Пантелејмон	6	Сандул	1
Теофан	6	Спиридон	1
Трифон	4	Стама	1
Трифун	2	Стан	1
Данил	4	Станчул	1
Данило	1	Стојић	1
Флора	5	Субота	1
Живан	4	Филимон	1
Еремија	4	Харитон	1
Исаија	2	Цветко	1
Исаије	2		

\* \* \*

Од 1790. године, као што је напоменуто, целовите годишње евиденције о умрлом становништву православне парохије у Великом Бечкерекy садржане су само у матичним књигама умрлих вођеним у канцеларији храма Ваведења Пресвете Богородице. У периоду од 1790. до 1800, у протоколима умрлих овог храма забележена је смрт укупно 557 особа (графикон: 61).<sup>280</sup> Већину умрлог становништва чинили су мушкарци – њих 319 (57,27%), док је умрлих жена било 234 (42,01%).<sup>281</sup>

<sup>280</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Црква Ваведења Богородице МК умрлих (1788 – 1799) књ. бр. 24, Црква Ваведења Богородице МК умрлих (1799 – 1805) књ. бр. 25.

<sup>281</sup> Са сигурношћу се не може утврдити којег су пола биле четири преминуле особе, будући да податак о личном имену двају преминулих није уписан, а два лична имена умрлих парохијана су нечитко написана, те су они изузети из приказа полне структуре умрлог становништва.

Осим у једном случају<sup>282</sup>, сва евидентирана лица су преминула природном смрћу.<sup>283</sup> Деца су умирала у већем броју од одраслих. Поред личних имена 292 парохијана свештеници су убележили назнаку *младенец/младеница*, а за две преминуле особе дечијег узраста уписан је податак о доживљеној старости – 12 и 13 година, што је чинило 52,78% свих преминулих који су евидентирани у протоколима умрлих храма Ваведења Пресвете Богородице у анализираном периоду.<sup>284</sup> Међу дечијом популацијом у већем броју су умирали дечаци, којих је било 161, или 54,76%, док је умрлих девојчица било 131, односно 44,56% умрле деце.<sup>285</sup> Смртност мушког дела популације била је већа и међу одраслим становништвом. У протоколима је евидентирана смрт 158 мушкараца, или 60,08% умрле одрасле популације. Преминулих жена је било 103, или 39,16%.<sup>286</sup> Становништво је у нешто већем броју

---

<sup>282</sup> Бележећи смрт парохијана Томе Петровића, који је умро 1. септембра 1799. године, свештеник Георгије Стојковић је на маргини поред формулара записао: „убиога Брег“ (ИАЗ, ЗЦМК, Црква Ваведења Богородице МК умрлих (1799 – 1805) књ. бр. 25).

<sup>283</sup> У протоколима умрлих храма Ваведења Пресвете Богородице, у периоду од 1790. до 1800. године, убележена је смрт и 15 осуђеника утамничених у Жупанијском затвору. За њих тројицу уписано је да су умрли „обичноу“ смрћу, без икаквог одређења, када је реч о природи смрти, евидентирано је 11 преминулих кажњеника, док је за једног осуђеника свештеник записао: „убиен бист“. Убележени *арештанци*, како су често у матичним књигама пароси означавали осуђена лица, потицали су из следећих насеља: Меленци, Сент Ђурађ, Чанад, Маргитица, Итебеј, Велика Маргита, Валкањ, Печка, Саравола, Торња, Комлоуш и Бочар (ИАЗ, ЗЦМК, Црква Ваведења Богородице МК умрлих (1788 – 1799) књ. бр. 24, Црква Ваведења Богородице МК умрлих (1799 – 1805) књ. бр. 25). Утисак је да је у наведеним протоколима за неке кажњенике, прецртавањем дела текста формулара, сигнирано да нису били исповеђени и причешћени.

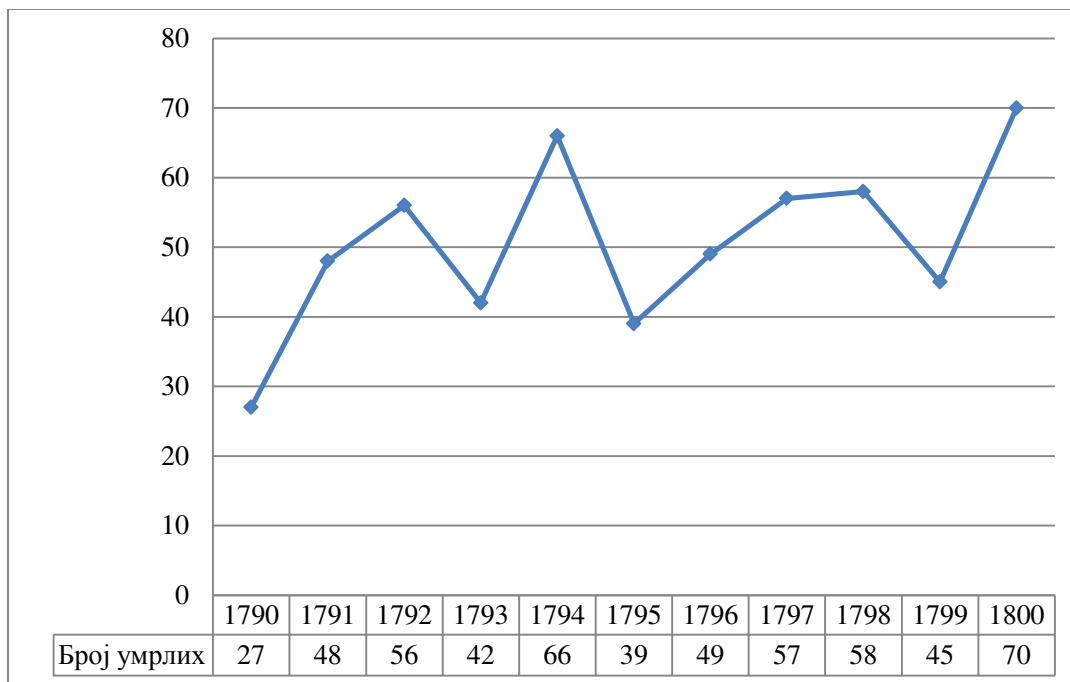
<sup>284</sup> Образац у матичним књигама није захтевао уписивање податка о старости умрлог становништва. Поред личних имена 11 особа преминулих у овом периоду свештеници су, по изузетку, убележили и године старости. У једном запису је уз лично име преминуле особе уписана одредница *девица*. У укупни збир умрлих парохијана дечијег узраста дотично лице, овом приликом, није укључено.

<sup>285</sup> Када је реч о популацији дечијег узраста, са сигурношћу не може да се утврди којег су пола била два детета, тако да се збир приказаног броја умрлих дечака и девојчица разликује од укупног броја преминулих у овом узрасту.

<sup>286</sup> Анализом полне структуре умрлог одраслог становништва нису обухваћене две преминуле особе из ове старосне групе.

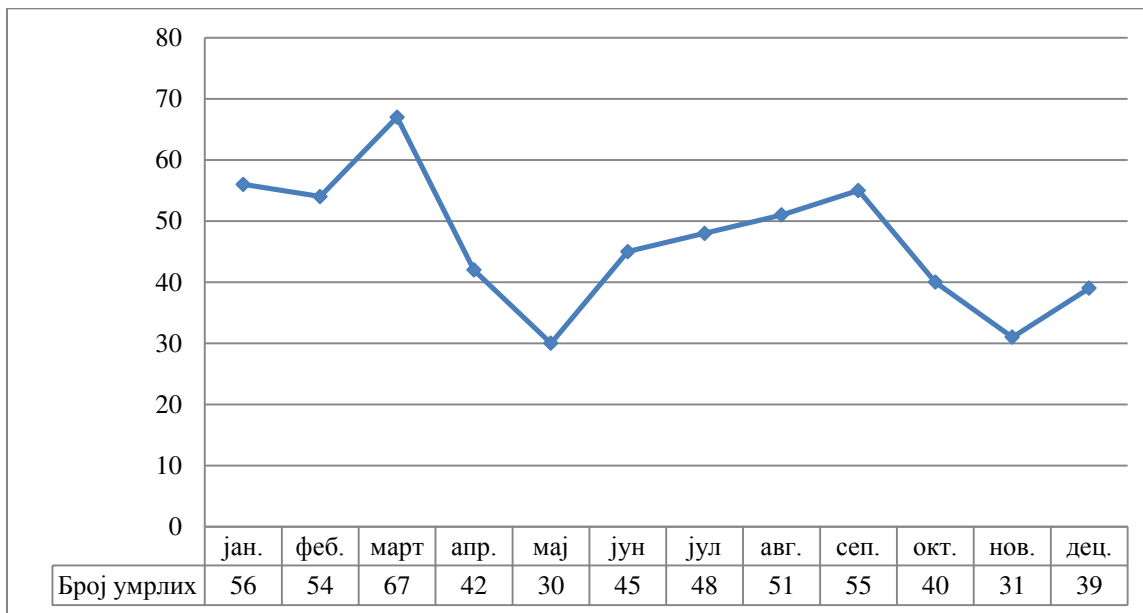
умирало током зимских месеци. Морталитет је био највећи у месецу марту (графикон: 62).<sup>287</sup>

Графикон 61: Број умрлих по годинама према подацима из матичних књига умрлих храма Ваведења Пресвете Богородице (1790 – 1800)



<sup>287</sup> У графичком приказу расподеле умирања по месецима (1790 – 1800) према Грегоријанском календару изостављена је, због разлике у рачунању времена једна преминула особа, а укључена су два случаја смрти, датована после 20. децембра 1789. по Јулијанском календару.

Графикон 62: Број умрлих по месецима (1790 – 1800) према Грегоријанском календару



Табела 55: Женска лична имена умрлих (1790 – 1800)

Лично име	Фреквенција појављивања	Лично име	Фреквенција појављивања
Марија	33	Персида	2
Ана	20	Рокса	2
Марта	20	Ружа	1
Теодора	11	Ружица	1
Анастасија	10	Саломија	1
Јулијана	10	Соломија	1
Елисавета	9	Симеона	2
Сара	7	Теодосија	2
Елена	6	Александра	1
Јованка	6	Алексија	1
Петра	6	Барбула	1
Христина	6	Божана	1

Ангелина	3	Дамњанка	1
Анђелина	1	Егдоксија	1
Анђелија	1	Ерина	1
Екатерина	4	Илка	1
Екатарина	1	Иконија	1
Василија	4	Јана	1
Живана	4	Латинка	1
Пауна	4	Марина	1
Пелагија	4	Меланија	1
Сосана	4	Милица	1
Софија	4	Неранца	1
Ева	3	Наталија	1
Милица	3	Пулхерија	1
Неда	2	Савка	1
Недељка	1	Сена	1
Павла	1	Стана	1
Павлија	1	Станка	1
Пава	1	Стефанија	1
Димитрија	1	Стојна	1
Дмитра	1	Теофана	1
Ефимија	2	Утва	1
Макрина	2	Цвета	1

Табела 56: *Мушка лична имена умрлих (1790 – 1800)*

Лично име	Фреквенција појављивања	Лично име	Фреквенција појављивања
Јован	27	Антоније	1
Теодор	20	Антониј	1
Павел	14	Елисеј	1
Петар	14	Јелисеј	1
Василије	7	Еремија	1
Василиј	6	Јеремија	1
Лазар	13	Ефрем	2

Андреј	10	Захариј	2
Димитрије	3	Јоаким	1
Димитриј	6	Аким	1
Дмитар	1	Кузман	2
Стефан	10	Лука	2
Георгије	7	Матеј	2
Георгиј	2	Никифор	2
Евтимиије	4	Софроније	2
Евтимиј	4	Тадија	1
Евта	1	Тадеј	1
Михаил	9	Тимотеј	2
Никола	7	Авакум	1
Николај	2	Адријан	1
Симеон	9	Арсеније	1
Григорије	2	Варнава	1
Григориј	5	Вартоломеј	1
Глигорије	1	Галета	1
Јаков	8	Герман	1
Максим	8	Груја	1
Марко	8	Давид	1
Јосиф	6	Дионисије	1
Аврам	5	Живко	1
Сава	5	Исаија	1
Гаврил	4	Кирил	1
Илија	4	Лепа	1
Леонтије	3	Мишко	1
Леонтиј	1	Нацум	1
Мојсеј	4	Ненад	1
Тома	4	Новак	1
Филип	4	Партеније	1
Алексије	2	Радосав	1
Алексиј	1	Радул	1
Атанасије	2	Ранко	1
Атанасиј	1	Роман	1
Живан	3	Станко	1
Игњатије	1	Теофан	1
Игњат	2	Трајил	1

Прокопије	3	Урош	1
Адам	2	Христофор	1

## 5.6. Рат и демографија: утицај ратних збивања (1788 – 1791) на демографске прилике у Великом Бечкерекy

На темељу података из парохијалних књига покушаћемо да укажемо на утицај аустро-турског рата (1788 – 1791) на демографске прилике у Великом Бечкерекy, пре свега кроз приказ једног сегмента миграција српског становништва из Османског царства у Хабзбуршку монархију, изазваних овим ратним сукобом, као и миграционог кретања житеља неких банатских насеља, такође последицом ратних збивања (1788 – 1791).

Оскудица, глад и климатске неприлике крајем девет деценије XVIII века нису биле једине невоље којима је погођено становништво Баната. У години велике оскудице и веома хладне зиме, 1788/1789, почео је рат<sup>288</sup> између Хабзбуршке

---

<sup>288</sup> Хабзбуршка монархија је објавила рат Османском царству 9. фебруара 1788. године. У овај рат Аустрија је увела до тада највећу армију, која је у шест одвојених корпуса била распоређена дуж целе границе са Османским царством. Оваква поставка трупа онемогућавала је концентрисан напад на османску војску чија се главна снага тек била прикупљала на граници у Смедеревском санцаку. Током прве године рата, аустријска војска је заузела неколико турских пограничних утврђења: Шабац, Дрежник, Дубицу и Нови. Успешан је био и продор аустријских трупа у Молдавију, када је освојен Јаши. Међутим, у међувремену је уследио противнапад османске војске која је августа 1788. прешла Дунав код Оршаве и потиснувши хабзбуршке трупе продрла у Банат. Турци су потом широким фронтом овладали Дунавом од Оршаве до Панчева и усмерили свој продор даље, у унутрашњост Баната. Велики број банатских насеља је тада попаљен и опљачкан, а њихово становништво побијено и заробљено или се разбежало. Неповољне метеоролошке прилике приморале су труску војску да се повуче из Баната и Ердеља, у који су османске трупе биле провалиле септембра 1788. Од почетка рата на територији Смедеревског санцака успешно су војевали српски добровољачки одреди – фрајкори, под заповедништвом Коче Анђелковића и Михаила Михаљевића. Активност фрајкора, односно устаничког покрета српског становништва у овој области дало је нарочито обележје рату Аустрије и Турске (1788 – 1791) који је због тога у српској историографији познат и под називом Кочина Крајина. Фрајкор Коче Анђелковића је до маја 1788. године контролисао простор Смедеревске, Јагодинске и



монархије и Османског царства. Ратним дејствима обухваћен је и простор Баната. Почетак рата пратило је и појачано пребегавање хришћанског – српског становништва из Османског царства у Хабзбуршку монархију. Део миграната, на првом месту они који су имали пребивалиште у насељима у североисточним и северним областима Смедеревског санцака, потражио је или му је био одређен смештај у Банату.<sup>289</sup>

---

Крагујевачке нахије Смедеревског санцака, успешно блокирајући турске комуникације између Ниша и Београда са циљем да се олакша планирани продор аустријске војске са севера. Међутим, како аустријске трупе нису прешле Дунав, а са југа су почеле да пристижу јаче турске снаге, покрет је слабио и потом потпуно утихнуо. Због страха од освете турске војске, која је успоставила контролу у северним и североисточним деловима Смедеревског санцака, дошло је до појачаног пребегавања становништва из ових крајева у Банат. У исто време у западним областима Смедеревског санцака ратовао је фрајкор Михаила Михаљевића са задатком да отежава турске комуникације на релацији Босански ејалет – Београд. Активност овог фрајкора имаће посебан значај све до завршетка рата Аустрије и Турке. Највећи успех у овом рату Хабзбуршка монархија је постигла запоседањем Београда, октобра 1789. године. Када је реч о ратним дејствима на подручју Баната, Турци су и током друге године рата покушавали да продру у ову област. Њихови почетни успеси прекинути су овог пута енергичнијим отпором аустријских трупа. Нарочито битан био је пораз турске војске код Мехадје, августа 1789. године. Због става Пруске, која се противила територијалном ширењу Хабзбуршке монархије и с тим у вези опасности да би рат морала да води на два фронта, аустријска војска, након запоседања Београда, није даље напредовала. Са Турском је најпре закључено примирје, а потом и мир, у Свиштову, 4. августа 1791. године. Према одредбама мировног уговора, Хабзбуршкој монархији је одређено незнатно територијално проширење (Цетин, Дрежник, Лапац, Срб) (В. С. Дабих, *Аустро-турски ратови*, /у:/ *Српска енциклопедија*, I, Нови Сад-Београд, 2010, 401; V. Kolb, *Austro-turski ratovi*, /у:/ *Војна Енциклопедија*, I, Београд, 1958, 374-375; В. Чубриловић, *Србија и Пећка патријаршија*, /у:/ *Историја народа Југославије*, II, Београд, 1960, 1287-1294).

<sup>289</sup> Аустро-турски ратови били су и до тада скоро увек праћени мањим или већим пребегавањем или трајним насељавањем српског становништва из Османског царства у Хабзбуршку монархију. У насељавању становништва са територије Османског царства, државна власт у Хабзбуршкој монархији видела је један од начина да популационо ојача слабо или недовољно насељене области у оквиру својих државних граница. Реч је пре свега била о територији која је након ратова Аустрије и Турке крајем XVII и почетком XVIII века укључена у састав Хабзбуршке монархије. Бројност становништва чинила је, према економској доктрини меркантилиста коју су прихватиле и настојале да реализију државне власти у Хабзбуршкој монархији, основу сваке друге моћи државе и друштва. Рат Аустрије и Турке (1788 – 1791) пратило је неколико миграционих таласа. Исељавање српског становништва почело је већ првих дана рата. У Банат и Срем уточиште су претежно тражили пребези из Смедеревског санцака, док је српско становништво са територије Босанског ејалета прелазило у Славонију, на подручје хрватске Војне крајине и делом у Срем (С. Гавриловић, *Прилог историји*

Према подацима из матичних књига умрлих сазнаје се да је и у Великом Бечкереку, најкасније од почетка лета 1788. године, потражило уточиште становништво из ових крајева Османског царства. На његово присуство у насељу указује и евиденција у парохиијалним протоколима крштених. Уписивање података о рођењу и крштењу деце породица пребеглих сународника датира такође од лета 1788. године.<sup>290</sup> У протоколима умрлих и крштених лако се уочава регистровање избеглог становништва, због чињенице да су пароси наводећи место пребивалишта родитеља деце коју су крстили, односно пребивалишта преминулих уселеника, додавали белешку да је реч о насељима која су се налазила на територији Османског царства: „из Тхрцие“, „из Тхрске“, „из државъ Тхрска“, „Тхрецкио вилаета“, „Тхрске наие“, „области Тхрецка“, „Тхрске Стране“, „држаъ Хотоманскиа“, или одређеније – „Из грончанске Наие“, „из Смедеревачке Наие“. У евиденцијама о неким мигрантима уписивана је ознака – *бежинари/беженари*.<sup>291</sup>

---

*трговине и миграције Балкан – Подунавље XVIII и XIX столећа*, Београд, 1969, 111, 136-137, 168-169, 188).

О миграционим таласима, њиховом обиму, територијалном размештају избеглог становништва, о плановима али и различитим интенцијама врховних органа власти Хабзбуршке монархије када је реч о мигрантима, настојањима Турске да спречи и заустави исељавање поданика, останку или повратку уселеника, као и о другим проблемима који су се тицали питања миграција током рата 1788 – 1791. године детаљно у наведеном раду Славка Гавриловића (С. Гавриловић, *Прилог историји трговине и миграције Балкан – Подунавље XVIII и XIX столећа*, 133-215).

<sup>290</sup> ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1787 – 1791) књига број 7; ИАЗ, ЗЦМК, Црква Вавдења Пресвете Богородице Матична књига рођених (1788 – 1799) књига број 1. Након првог миграционог таласа, на почетку рата, на банатском сектору дошло је до новог таласа емигрирања у мају и јуну 1788. године због страха од турске војске која је почела да пристиже у североисточне и северне области Смедеревског санџака, које су до тада контролисали српски устанци организовани у фрајкор под заповедништвом Коче Анђелковића. Као зборна места за пријем миграната у Банату, хабзбуршке државне власти су тада одредиле Лугош, Темишвар и Велики Бечкерек. Избегло становништво требало је ту да буде пописано, а затим упућено у места одређена за његово насељавање (С. Гавриловић, *нав. дело*, 141).

<sup>291</sup> Када је реч о броју деце чији родитељи нису били из Великог Бечкерек а која су крштена у једном од православних храмова у насељу, долазак избеглог становништва из Османског царства (1788) је утицао на величину његовог учешћа, те је тако те године постотак крштених који нису имали пребивалиште у насељу био највећи, у поређењу са њиховим уделом током читаве претходне деценије. С друге стране, присуство избеглог становништва у насељу није у битноме мењао слику

Иако сачувана грађа не садржи потпуне годишње евиденције, потврду о присуству избеглог становништва из Османског царства у Великом Бечкереку налазимо и у матичним књигама венчаних за године 1788. и 1789. Поред тога, подаци садржани у протоколима венчаних допуњују списак места Османског царства из којих је долазило пребегло становништво. Тако се у њима налази податак да су у Великом Бечкереку боравили и пребегли житељи насеља Болеч, о којима нема обавештења у протоколима умрлих и крштених. Примера ради, 13. новембра 1789. године, брак су закључили Благоје Лазарев из Умчара, тада запослен као слуга у кући Васе Роксиног, житеља Великог Бечкереча, и Јованка, кћи Марка Јаношевића из Болеча, који је као подстанар живео у дому Теофана Кирћанског, мештанина великобечкеречког.<sup>292</sup>

Табела 57: *Насеља Османског царства из којих је долазило избегло становништво према подацима из матичних књига умрлих, крштених и венчаних 1788. и 1789. године*

Бановци (?)	Бегалица	Болеч
Винча	Врчин	Ковачевац
Конска	Крсна	Ливадице
Марковац	Мешковац	Пожаревац
Топола	Умчари	

Осим невољника избеглих са територије Османског царства, подаци из протокола умрлих и крштених указују да су у Велики Бечкерек избегли и житељи

---

умирања године 1788/89 – када је морталитет у великобечкеречкој православној парохији, како је указано, био вишеструко већи од просечног.

<sup>292</sup> У књигама венчаних (1788 – 1789) налази се податак о још једном месту које је великобечкеречки парох Петар Николић назначио као насеље у Османском царству, а о којем нема података у књигама умрлих и крштених. Реч је о месту Бановци (?) (ИАЗ, ЗЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек Црква Успења Богородице МК венчаних (1787 – 1807) књ. бр. 6).

неких банатских насеља. Реч је о местима у која је током лета 1788. године продрла османска војска. Долазак турских и повлачење хабзбуршких трупа изазвао је велики страх међу становништвом, које је спас потражило у бекству. О паници која је тада завладала у Банату оставио је сведочанство и темишварски епископ, Петар Петровић. У писму архимандриту манастира Гомирја, Јоаникију Милојевићу, од 14. септембра 1788. године, епископ је најпре обавестио гомирског архимандрита о успешном продору Турака у Банат и повлачењу хабзбуршких трупа, указавши на тренутни однос снага, по коме је, како је писао епископ: „Сад наша Армеја шест сахати више није от Темишвара, сљедователње тако и непријателска“.<sup>293</sup> Затим је о паници становништва написао: „народ сав Банат оставља, и разбјегавају се људи куда који може и бјеже. Страх великиј нпао на све, ашче Господ с нами не побори, слаба на друго јест надежда“.<sup>294</sup> Епископ је изнео утиске и о личној узнемирености, као и плановима, о чему у завршном делу писма каже: „Да је Бог дао да сам за себе сам, најволео би тамо к Вам доћи, али што ћу кад около себе имам доста који по всјак дењ от мене изгледају“.<sup>295</sup> Ипак, у случају нужде, намеравао је да пређе из Темишвара у Нови Сад.<sup>296</sup> Као *бежинари* из других банатских насеља, у Великом Бечкереку су заштиту и помоћ потражили становници Вршца, Беле Цркве, Делиблата, Старчева, као и избегли житељи села Долова са којима се у Великом Бечкереку нашао и месни парох, Георгије Марковић.<sup>297</sup> Наведена насеља су, са изузетком Вршца, била у

---

<sup>293</sup> В. Гавриловић, *Списи о рату с Турцима у Банату 1788. године*, Архив за историју Српске православне карловачке митрополије I нова серија (2006), 88.

<sup>294</sup> Исто.

<sup>295</sup> Исто.

<sup>296</sup> В. Гавриловић, *нав. дело*, 89.

<sup>297</sup> Према подацима из матичних књига, у Велики Бечкерек је са својим парохијама избегао још један свештеник. Реч је о Јовану Андрејевићу, пароху места Бегаљица у Османском царству. Током боравка у Великом Бечкереку Јован Андрејевић је помогао месним паросима у обављању верских обреда. За то време, живот његове породице обележили су један смртни случај и два рођења. Прво је, 9. новембра 1788, Јовану Андрејевићу умрло дете старо три године – *младенец* Петар, а потом су му 6. септембра следеће године рођени близанци, којима су на крштењу дата имена Петар и Павле. Након ових догађаја, сачуване матичне књиге не садрже податке о бегаљичком пароху и члановима његове породице, што посредно указује на време њиховог боравка у Великом Бечкереку. Чињеница је да у наредном периоду Јован Андрејевић није био део свештеничког састава православне парохије у

саставу Банатске војне крајине (XII Немачко-банатски и XIII Влашко-илирски граничарски пук) чије је становништво нарочито страдало током овог аустро-турског рата.<sup>298</sup> Подаци садржани у протоколима умрлих, крштених и венчаних пружају обавештења о делу избегличке популације и местима из којих је она долазила. Списак насеља избеглог становништва, било да је реч о пребезима из Баната или са територије Османског царства био би вероватно дужи. Такође, подаци из матичних књига само посредно могу да укажу на дужину боравака ових невољника у Великом Бечкереку. О броју оних који су трајно остали у насељу не располажемо непосредним сведочанствима. Може се претпоставити да се већи део избеглог становништва из банатских насеља вратио у своја места након смиривања прилика у Банату после повлачења османске војске у зиму 1788, односно током наредне године. Тако је, на пример, поменути парох села Долова, Георгије Марковић, наставио да обавља свештеничку службу у матичној парохији.<sup>299</sup> Вероватно је да су се вратили и његови избегли сусељани. Део пребеглог становништва из Османског царства је свакако остао у Великом Бечкереку. Сачувани парохијални протоколи региструју његов боравак у насељу и у наредном периоду. Ипак, утисак је да је евиденција о избегличкој популацији из Турске редукована, било да је то била последица околности да је број усељеника у међувремену умањен, или су трајно насељени па је престала потреба да се њихов боравак наглашава, што је, мишљења смо, мање вероватно. Према Феликсу Милекеру, у време рата Аустрије и Турске (1788 – 1791) у Велики Бечкерек је досељена 101 српска породица.<sup>300</sup> Исти аутор наводи да место

---

насељу. Када је реч о избеглим свештеним лицима у време рата Аустрије и Турске (1788 – 1791), подаци из парохијалних протокола сведоче да је у Великом Бечкереку уточиште потражио и свештеник Јован Михаилов, који је пре рата вероватно службовао у Белој Цркви.

<sup>298</sup> О демографским губицима и причињеној штети током рата Хабзбуршке монархије и Османског царства (1788 – 1791), када је реч о насељима Банатске војне крајине видети: С. Пецињачки, *Граничарска насеља Баната (1773 – 1810)*, I-II, Нови Сад, 1982 – 1985.

<sup>299</sup> С. Пецињачки, *Граничарска насеља Баната (1773 – 1810)*, I, 268.

<sup>300</sup> Ф. Mileker, *нав. дело*, 50. Штампано издање рада Ф. Милекера не садржи научни апарат, па се не може утврдити који је извор аутор користио наводећи овај податак. Такође, због недостатка других сведочанстава о броју кућа (домаћинстава) српског становништва у Великом Бечкереку у периоду

није страдало од османске војске, иако је страх од Турака завладао међу становништвом, неки су избегли, а канцеларије управних органа са седиштем у Великом Бечкереку су премештене у Темишвар.<sup>301</sup>

## 5.7. Парохијалне књиге као извор за проучавање миграционих кретања

О утицају миграционих кретања на демографски развој насеља током XVIII века, у недостатку непосредних указатеља, може се само претпостављати. Ипак, динамика у расту броја српског становништва која се могла утврдити на основу података о бројном стању православних житеља Великог Бечкерек, за године 1746, 1765. и 1773, указује да се, у овом периоду, српско становништво, врло вероватно, бројчано повећавало управо досељавањем нових житеља.<sup>302</sup> Познато је да се 1769. године у Велики Бечкерек органозовано доселио део житеља банатског села Опово.<sup>303</sup> О евентуалним имиграцијама сличног типа, за сада, не располажемо непосредним обавештењима.<sup>304</sup> Да је досељавања из других места у неком виду било указују имена насеља или ширих географских целина, као и називи политичких (административних) подручја, од којих су изведена, односно формирана презимена неких житеља Великог Бечкерек. Називи насеља у презименима парохијана су могли да укажу на место порекла или на место боравка пре пресељења, било дотичне особе или њеног претка, а свакако имају обележје миграционих одредница. На

---

након рата 1788-1791, број досељених српских породица који наводи Ф. Милекер се не може контекстуализовати.

<sup>301</sup> Исто.

<sup>302</sup> У раздобљу 1746 – 1773, број српских житеља Великог Бечкерек је утростручен.

<sup>303</sup> Пресељење дела житеља насеља Опово у Велики Бечкерек било је у вези са формирањем Војне крајине у Банату, када је ово место укључено у њен састав (XII Немачко – банатски пук). Становници насеља који нису желели да прихвате војнички статус морали су да се иселе. Већина тако опредељених житеља Опова (79 домаћинстава) преселила се том приликом (1769) у Велики Бечкерек (С. Пецињачки, *Панчевачки дистрикт*, 196; F. Mileker, *нав. дело*, 42).

<sup>304</sup> Како су ратна збивања крајем осамдесетих година XVIII века утицала на демографски развој насеља, указано је у претходном одељку рада.

основу података садржаних у парохијалним књигама – умрлих и крштених, издвојена су презимена која у основама имају имена места, географских и политичких подручја, а која су, када је реч о књигама умрлих, уписана поред личних имена преминулих особа, или су садржана у презименима лица, најчешће оца или супруга, преко којих је преминула особа именована и препознавана,<sup>305</sup> док су из матрикула крштених издвојена презимена очева оне крштене деце која у својим основама имају миграциону одредницу. Селектовани подаци биће табеларно приказани, према типу матичних књига у којима су садржани и у временским сегментима на који се сваки од коришћених матрикула односи. Подаци се не могу квантитативно исказати, пошто је више умрлих односно крштених лица могло да буде именовано преко исте особе, али они свакако илуструју појаву, и указују на вредност матичних књига као извора за проучавање миграционих токова.

Табела 58: *Миграционе одреднице као основа у презименима преминулих(1746 – 1759)*

Арађанин Арађански	Бошњак	Бугарин
Госпођиначки	Ердељан Хердељан	Жабаљац
Јанкаидац	Кобиљац	Поморишац
Сремац	Темеринац	Тителац
Туринац		

<sup>305</sup>У матичним књигама умрлих поред личног имена преминуле особе најчешће је уписивано име оца или породично име (презиме) уколико је покојник био одрасла мушка особа. Ако је била реч о лицу дечијег узраста навођено је име оца (обично са ознаком *син* односно *кћи*) или неке друге одрасле особе са којом је постојала сродничка или породична веза, односно старатељски однос. Деца рођена ван брачне заједнице су посебно означавања. Одрасле удате жене су именоване навођењем одреднице *супруга* и имена мужа дотичне особе. У циљу препознавања умрлог лица могли су се наводити и подаци који су били у вези са занимањем, физичким изгледом и друго.

Табела 59: Миграционе одреднице као основа у презименима умрлих (1768 – 1778)

Арађанин	Бештанин	Бугарски Бугарин	Бошњаков
Вуковарац (Вуковаров)	Гардиновачки	Госпођиначки	Ередељан Ардељан
Ечканин	Жељац	Земунски Земунчев Земунац	Итебејац
Кобиљац	Косовац	Комлоушанин	Кришован Кришан
Мачван	Модошанин	Мошоринац Мошорински	Пардањац
Панчевац	Поморишац	Сарајлија	Сервијанац
Сижанин	Смедеревац Смедеревачки	Туринац Турински	Ченђанин
Шенђурац	Шурјанац		

Табела 60: Миграционе одреднице као основа у презименима умрлих (1779 – 1789)

Бешчанин Бешчански	Бочарац Бочарски	Бугарин Бугарски	Валкањац
Гардиновачки	Госпођиначки Госпођинчанин	Ередељан Ардељан	Жељац
Земунац Земунски Земунчев	Иланђанин	Итебејац	Јарковчанин Јарковачки
Карловчанин	Клечанин	Кобиљац	Кришан Крижан
Куманчанин	Мошоринац Мошорински	Парданац	Поморишац
Сечанац	Сишки	Смедеревац	Сремац
Туринац Турински	Француз Француски	Црњански	Чавошанин
Шурјанац			



Табела 61: *Миграционе одреднице као основа у презименима умрлих (1790 – 1800)*

Бугарин Бугарски	Госпођиначки Госпођинчанин	Ердељан	Итебејац
Јанкаидац	Кришан	Орловац	Смедеравац
Сремац Сремачки	Турински	Француз Француски	

Табела 62: *Миграционе одреднице као основа у презименима очева крштених (1768 – 1778)*

Арађански	Бајски	Бачкалин Бачкалић
Бечејац	Бештанин	Боговић Богов
Бочарац	Брестовчанин	Бугарски Бугарин
Вилагошки	Влах	Гардиновачки
Госпођиначки	Грк	Елемирски
Ердељан Ардељан	Земунац Земунски	Итебејац
Јанкаидски	Каначки	Каравлах
Козловачки	Комлоушанин	Косовац
Крижан	Модошан	Молдован
Мошоринац Мошорински	Мурешан	Панчевац
Покрижан	Поморишац	Сервијанац
Сечањац	Смедеревац	Сремац Сремчевић
Тамашевчанин	Туринац Турински	Ченђанин
Црњански	Шенђурац	Шурјанац Шурјански

Табела 63: Миграционе одреднице као основа у презименима очева крштене деце  
(1779 – 1790)

Бачкалић	Бештанин	Ботошанин
Бочарски	Бугарин Бугаретин	Валкањац
Влах	Гардиновачки	Госпођиначки Госпођинчанин
Грк	Ердељан Ардељан	Ечканин
Жељац	Земунац Земунски Земунчев	Јанкаидац Јанкаидски
Јарковачки Јарковчанин	Каначки	Карловчанин
Козловачки Козловчанин	Крижан Кришан Кришанов	Модошанин
Молдован	Мошоринац Мошорински	Мурешан
Орлова (ћанин)	Пардањац	Поморишац
Сижанин Сижански	Сенћански	Сервијанац
Смеде (ревац)	Сремац Сремачки Сремчић	Томашевчанин
Туринац Турински Туријашев	Француз Француски	Црњански
Шурјанац		

Табела 64: Миграционе одреднице као основа у презименима очева крштене деце (1791 – 1800)

Бугарски Бугарин	Влах	Госпођиначки Господиновачки
Ердељан	Јанкаидац Јанкаидски	Каравлах
Крижан Кришан Кришанов	Мошорински	Орловатац Орловаћанин
Пардањски	Смедеревац	Сремац Сремачки Сремчев
Туркеш	Турински	Француз Француски
Црњански	Шурјанац Шурјански	

Иако се не могу квантитативно изразити, утисак је да се у протоколима умрлих и крштених током читавог анализираног раздобља (1746 – 1800) најчешће срећу презимена попут: Ердељан, Мошоринац/Мошорински, Турински/Туринац, Госпођиначки, Крижан, Бугарин, Сремац, Смедеревац, што би посредно могло да укаже на географска и политичко-административна подручја са којих су најчешће долазили они који су се досељавали у Велики Бечкерек.

## ЗАКЉУЧАК

Као у једној од парохија на подручју Карловачке митрополије, и у православној парохији у Великом Бечкереку почеци вођења парохијалних књига (књиге крштених, венчаних и умрлих и пописи парохијана) датирају из XVIII века. До сада најстарије познате матрикуле, вођене су, у овој парохији, од средине четрдесетих година XVIII столећа. Како је било организовано матично књиговођство током двадесетих и тридесетих година, тј. од времена по укључењу Темишварске епископије, којој је припадала великобечкеречка православна парохија, у састав црквене организације православне (српске) заједнице у Хабзбуршкој монархији, до сада није утврђено.

Редовно и правилно вођење матичних књига у парохијама на подручју Карловачке митрополије је иницирала Хабзбуршка државна власт, премда су и неки од српских архијереја (Мојсије Петровић и Вићентије Јовановић) и сами настојали да уреде област матичног књиговођства.

Вођењем матичне евиденције требало је контролисати свештенике у правилном обављању верских обреда у једној парохији, те су тако, само парохијални свештеници и могли да евидентирају податке о крштењу, венчању и смрти. И поред тога, црквене власти све до средине XVI века нису налазиле за потребно да учине обавезним и организују потпуно и унифицирано евидентирање података о крштеним, венчаним и умрлим. Због тога је развој парохијалних књига, у свим хришћанским државама Европе, у тесној вези са настојањима државних власти да посредством парохијалних књига дођу до наведених података, што је временом довело до тога да матичне књиге и изводи из њих постану јавне исправе. У Хабзбуршкој монархији крупне промене у начину вођења матичних књига извршене су у време царице Марије Терезије (1740 – 1780) и цара Јозефа II (1780 – 1790). Како је постојао отпор покрајинских сталежа када је требало проводити државне пописе становништва,

централне власти у Монархији су, укључивањем црквених институција, тј. преко парохијалних књига, желеле да дођу до поузданих података о становништву, потребни им за креирање и вођење одговарајуће популационе политике.

Свесне мањкавости које су постојале када је реч о дотадашњем вођењу матичних књига и у парохијама Карловачке митрополије а у намери да парохијалне протоколе учине извором тачних информација о становништву, државне власти су, нарочито од друге половине шездесетих година XVIII века настојале да побољшају матично књиговођство доношењем обавезујућих прописа, који су се тicali унификације протокола, контроле њиховог вођења и друго. Преломнице у овом процесу се могу врло добро пратити и кроз пример вођења матичних књига у православној парохији у Великом Бечкереку. Матрикуле које су вођене у овој парохији, у одређеним временским целинама, имају различиту вредност за истраживање демографских проблема, будући да је од правилности у вођењу ових књига, условљена и тачност истраживачких резултата добијених квантификацијом података садржаних у њима, као основног методолошког приступа, примењеног у овом раду у анализи демографских прилика у православној парохији у другој половини XVIII века. И поред тога, неки трендови који се тичу демографског развоја заједнице српског становништва Великог Бечкереча, у анализираном периоду, јасно се исказују.

Анализа брачности српског становништва је урађена у хронолошким целинама: 1768 – 1778. и 1779 – 1800, будући да је у наведеним периодима евиденција о венчањима у православној парохији вођена на различитом типу књига – старијим, које нису садржале штампане обрасце по којима је требало уписивати потребне податке (до краја осамдесетих година XVIII столећа) и штампане протоколе – сложеније структуре и са јасним наводима о сваком податку који је требало уносити, а који су уведени 1779. године, као и околности да сачувана грађа није увек обухватала протоколе оба месна православна храма, који су у овом раздобљу постојали у насељу и у чијим канцеларијама је вођена матична евиденција. У периоду 1768 – 1778. у великобечкеречкој православној парохији, према подацима

садржаним у матрикулама месног храма Успења Пресвете Богородице, закључена су 284 брака, у просеку годишње 25,92; највише бракова је склопљено 1772, а најмање 1776. године. Посматрано по месецима, ритам склапања бракова је пратио ритам литургијске године и усклађен је са распоредом годишњих циклуса у којима је, према канонским правилима било допуштено односно забрањено обављање венчања. Приближно две трећине бракова је закључено у периодима који су претходили времену великих постова – Божићном и Ускршњем, односно у јесен – новембру (29,58%) и зиму, фебруару (20,78%) и јануару (14,79%). Однос првих и поновних бракова је био сличан и код жена и код мушкараца. Првобрачних жена било је 76,76%, оних које су ступале у други брак 18,31% док су трећебрачне чиниле 1,41%. Међу младожењама, њих 73,59% је ступало у први брак, 17,96% женика је било другобрачних, а трећи брак је закључило њих 2,11%. Због начина на који су бележени подаци о месту пребивалишта оних који су склапали бракове, са сигурношћу се само могло утврдити да, у овом периоду, 52,11% младожења није потицало из Великог Бечкерека него из неких других насеља. Највише их је долазило из суседних или оближњих банатских насеља или других места у Банату, знатно ређе из других крајева, а ту највише из оближњег бачког Потисја. У следећем анализираном раздобљу, 1779 – 1800, у парохији као целини, брачност је могла да буде анализирана за године 1785. и 1786, док је за период 1779 – 1784. и 1788 – 1800. анализа, због сачуваности грађе, обухватила само житељство православних парохија чији је матични храм била црква Ваведења Пресвете Богородице односно бракове закључене у овом месном православном храму. Током 1785 – 1786, највише бракова је склопљено у месецима који су претходили Божићном и Ускршњем посту – новембру 29,56%, јануару 20,87% и фебруару 20%. У месецу марту, августу и септембру није обављено ни једно венчање. Број првих и следећих бракова је и сада био готово исти и међу мушкарцима и међу женама – две трећине женика и невеста су ступали у први брак, другобрачних их је било нешто више од четвртине, док је трећи брак закључило најмање младожења и невеста. Ступање у четврти брак, а тако је било и у периоду 1768 – 1778, није регистровано. Венчаним паровима је углавном био по реду исти брак.

Када је реч о браковима закљученим у месном храму Ваведења Пресвете Богородице, у периоду 1779 – 1784, склопљено их је 51, у просеку 8,4 брака годишње, а у раздобљу 1788 – 1800. године 219 бракова, односно у просеку је годишње било 16,85 венчања. Посматрано по месецима (1779 – 1784), највише бракова је закључено у новембру, чак половина од укупног броја, а онда у јануару односно фебруару. У периоду 1788 – 1800, венчања су се у највећем броју обављала у новембру, а потом, мада незнатно мање, током јануара и фебруара односно у периоду пре почетка Божићног и Ускршњег поста. У раздобљу 1779 – 1784, женици који нису имали место становања у Великом Бечкереку су чинили 62,74% свих младожења, а у времену 1788 – 1800, било их је 54,34%. Потицали су претежно из насеља у околини Великог Бечкереча.

Анализа месечне расподеле склапања бракова, која је урађена за још четири православне парохије у Банату – Елемир, Кумани, Маргитица и Неузина, показала је да је у свим парохијама највише венчања било у месецу новембру – у Елемиру је тај удео износио 49,23% од укупног броја, у Куманима 51,44%, у Маргитици 24,83% а у Неузини 43,61%. Потом је учесталост венчавања била највећа током јануара и фебруара. Укупно, венчања су обављана најчешће у јесен и зиму, тј. непосредно пре почетка Божићног поста и потом (изузев у Маргитици) између завршетка Божићног и почетка Ускршњег поста. У све четири парохије, правило је да се венчања не обављају у време поста је најчешће и поштовано.

Подаци садржани у великобечкеречким парохијалним протоколима који се односе на наталитет, анализирани су, како је расположива грађа дозвољавала, најпре за период 1768 – 1778, када су евиденцијом била обухваћена крштења обављена у месном храму Успења Пресвете Богородице, а потом за раздобље 1779 – 1790, за које је било могуће сагледати родност на подручју целе православне парохије у Великом Бечкереку, и онда у времену 1791 – 1800. године када је анализа наталитета урађена на темељу података садржаних у књигама крштених цркве Ваведења Пресвете Богородице и њоме је обухваћен део житељства православне парохије. Од почетка 1768. до краја 1778. године, према подацима из матрикула крштених храма Успења

Пресвете Богородице, крштено је укупно 1.705 деце, у просеку, годишње је било 155 крштења. До када је евиденцијом, вођеном у канцеларији овог месног храма било обухваћено православно становништво са подручја целе парохије за сада је непознато. Вероватно је да су најкасније од 1776. године, матрикуле крштених вођене и у другом месном православном храму. Ипак, по обухвату броја домаћинстава, храм Успења Пресвете Богородице је био матични храм знатно већем броју становника парохије. Када је реч о полној структури рођених у раздобљу 1768 – 1778, међу крштеном децом било је више дечака – 52,55%, док је девојчица било 47,15%, односно на 100 девојчица рођено је 111,58 дечака. У књигама крштених, током овог периода, бележен је податак само о датуму крштења, не и датум рођења, тако да за наведено раздобље није могуће утврдити тачан број рођења по месецима будући да није познато колико је времена протицало између рођења и крштења детета – те у том смислу, старије матрикуле су готово неупотребљиве за приказ месечне расподеле зачећа током годишњих циклуса. У раздобљу 1779 – 1790. у великобечкеречкој православној парохији је рођено 2.549 деце. У просеку, годишње је рођено 212,41 дете. Највише рођења је било 1784, а најмање 1789. године. И сада је рођено више дечака – чинили су 51,78% од укупног броја. Удео рођених девојчица је износио 47,9%, односно на 100 девојчица рођена су 107,4 дечака. Деца су у највећем броју рађана у октобру, потом у јануару, а најмање у децембру и мају, по Јулијанском календару, док је посматрано по Грегоријанском календару, највише порођаја било такође у октобру и онда у марту. У месецу децембру и мају, исто као и по Јулијанском календару, рођено је најмање деце. Гледано према Јулијанском календару највише зачећа је било у јануару, и затим у мају, априлу и јулу, а најмање у марту, августу и септембру, док распоред зачећа утврђен према Грегоријанском календару показује да је највише деце зачето у фебруару и јануару, у марту је број зачећа био најмањи, а онда је од априла до јула следио стални раст. До промена у ритму зачећа долазило је у августу и септембру, када је и број зачете деце, изузимајући месец март, био најмањи. Описани трендови у ритму рађања и зачећа показују да су на месечни распоред рађања и зачећа могле да утичу климатске прилике – растући тренд од априла до јула, док најмање зачећа у месецу матру



указује, делом и на утицај верских прописа (време Ускршњег поста) по којима се верницима у време поста забрањују, поред осталог, и сексуални односи. У протоколима крштених храма Ваведења Пресвете Богородице, у периоду 1788 – 1800, евидентирано је рођење 704 деце. У овом раздобљу, у делу православне парохије чији је матични храм била ова црква, рођено је више дечака него девојчица. Дечаци су чинили 51,56% од укупног броја, а девојчице 48,44%, односно на 100 девојчица рођено је 106,45 дечака. Утврђен ритам зачећа по месецима показује да је највише деце зачето у јануару, гледано и према Јулијанском и према Грегоријанском календару, да би током месеца фебруара и марта тај број био готово преполовљен. Потом је од априла следио благи раст, и све до августа број зачећа је био врло уједначен. У августу је, и према Јулијанском и према Грегоријанском календару, број зачећа био најмањи. Када је реч о трендовима у ритму рађања и зачећа, у раду је урађена упоредна анализа месечне расподеле зачећа у још четири српска насеља, у времену последње две деценије XVIII века (Елемир, Кумани, Маргитица и Модош). Овом приликом нам је нарочито било стало да утврдимо како су климатске прилике (температура) утицале на ритам зачећа. Тако је утврђено да је у свим насељима највише зачећа било током пролећа и у првој половини лета (у Маргитици и Модошу већи број зачећа је био и у јануару и фебруару). Најмање деце је, гледано по годишњим добима, зачето почетком јесени.

Парохијалне књиге садрже драгоцен антропонимијски материјал. Када је реч о периоду XVIII века и каснијим раздобљима, оне су нарочито драгоцен извор јер садрже и лична имена жена. Имајући у виду тип расположиве грађе на основу које је проучавана антропонимија у српским областима до времена увођења матичних књига, женска лична имена налазе се ређе уписана, те је та околност отежавала пручавање српског женског именованослова током ранијих времена. У именованослову српског становништва Великог Бечкерека, према типу, током читавог анализираниог периода, преовлађују имена из хришћанског календара. Њихов удео у укупном броју личних имена је веома висок – учешће хришћанских имена, како женских тако и мушких, углавном је прелазило 90%, током свих временских одсека који су анализирани, и у сваком од типа матрикула у којима су она бележена – било да је реч

о именима крштених (рођених), венчаних или умрлих. Најпопуларнија женска лична имена, судећи на основу података у протоколима крштених храма Успења Пресвете Богородице (1768 – 1778) била су Ана и Марија – свака пета односно четврта девојчица је носила једно од та два лична имена. Потом су по популарности следила имена Јованка (Јована), Марта и Елисавета, која су са именима Марија и Ана чинила групу пет најпопуларнијих женских имена – те је скоро свака друга девојчица на крштењу добијала једно од тих имена. У наредном раздобљу, тј. од 1779. до 1790, међу личним именима девојчица листа најпопуларнијих личних имена није се битније променила, једино што је у групи најфреквентнијих имена дошло до промене редоследа популарности неких имена, па је тако име Ана, у периоду седамдесетих година XVIII века, заједно са именом Марија, по популарности на првом месту, сада било на четвртом. Пет најфреквентнијих имена жена у овом периоду су била: Марија, Марта, Елисавета, Ана, Јованка (Јована). Сада, али доцније, групи најпопуларнијих имена „придружује се“ и име Јулијана. По популарности на првом месту, током читавог анализираног раздобља, када је реч о мушким именима, јесте име Јован – према подацима из матрикула крштених сваки десети дечак је на крштењу добијао ово име. Иза имена Јован, по популарности су следила, у периоду 1768 – 1778, следећа мушка имена: Стефан, Петар, Василије, Теодор, а у раздобљу 1779 – 1790. су то била имена: Павле, Георгије, Теодор, Симеон.

Сачувана грађа настала из матичног књиговођства вођеног у канцеларијама православне парохије у Великом Бечкереку, која се односи на евиденцију о смрти парохијана је најобимнија. Њена вредност као извора за проучавање демографских проблема је различита, и пре свега је у вези са типом матрикула на којима је током одређених временских одсека вођена евиденција о умрлима. С друге стране, због разноврсности података садржаних у овим књигама, оне, укупно, чине значајан извор информација за истраживање и других проблема који се тичу прошлости насеља у XVIII веку. У великобечкеречкој православној парохији, најстарија сачувана књига умрлих је вођена од 6. марта 1746. до 20. априла 1764. године. Реч је уједно о најстаријој сачуваној матрикули у парохији. Књига умрлих је вођена при месном храму посвећеном Успењу Пресвете Богородице и вероватно је да су у њој бележени

подаци о умрлима са читавог подручја православне парохије. Евиденција у овој књизи није вођена савесно, а као највећа мањкавост овог протокола уочавају се прекиди и паузе при бележењу података у оквиру појединих месечних и годишњих евиденција. Наведени пропусти су нарочито присутни током последњих пет година вођења ове матрикуле. У том периоду, паузе у евидентирању података су бивале дуже и од годину дана. Имајући у виду наведено, у раду су, на темељу података из најстарије матрикуле умрлих анализирани основни показатељи који се тичу морталитета, изузимајући период после 1759. године, са оградом да добијени резултати, укупно, имају више оријентациону вредност него што су тачан показатељ величине анализираних феномена. У раздобљу од 6. марта 1746. до 17. децембра 1759. године, у великобечкеречкој православној парохији су умрле укупно 603 особе – у просеку је годишње умирало по 46,38 лица. Мушко становништво је умирало у већем броју, па је тако на 100 умрлих мушкараца, у овом периоду, долазило 83,79 жена. Веће учешће мушког дела становништва у укупном броју умрлих била је једна од демографских законитости када је реч о периоду XVIII века. Смртност деце је била изузетно висока. Деца су чинила 63,16% свих умрлих. И међу дечијом популацијом у већем броју су умирали дечаци – на 100 умрлих дечака долазила је 89,81 девојчица. Када је реч о одраслој популацији, такође су у већем броју умирали мушкарци. Житељи великобечкеречке православне парохије, гледано по годишњим добима, умирали су, у нешто већем броју, у пролеће (мају, марту и априлу). Како су евидентирани подаци о умрлима у православној парохији од 20. априла 1764. до почетка 1768. до сада није утврђено. Нова књига умрлих је почела да се води од јануара 1768. године. И матрикуле умрлих, овог типа, вођене су у парохији до почетка 1779. године, када се уводе штампани протоколи. Као и старија књига умрлих и ови протоколи су вођени при храму Успења Пресвете Богородице. У поређењу са старијим протоколом умрлих, у вођењу ових матрикула се не уочавају прекиди и паузе у евидентирању података, а као основни недостатак ових књига уочава се неажурност при уписивању података, те тако и приказане величине о укупном броју умрлих, месечној расподели смртности, полној и старосној структури умрлог становништва треба посматрати у контексту наведеног обележја. Од почетка

1768. до краја 1778. године умрло је укупно 1.056 особа, у просеку је годишње умирало по 96 људи. Морталитет мушкараца био је и сада већи од смртности женског дела популације – на 100 умрлих мушкараца је долазило 74,25 жена. Смртност деце је и у овом периоду била висока и она су чинила између 60,79% и 63,83% свих преминулих. Међу дечијом популацијом, у већем броју су умирали дечаци, те је тако на 100 умрлих дечака долазило 77,37 девојчица. У старосној групи одраслог становништва, такође је било више мушкараца; на 100 умрлих одраслих мушких особа долазиле су 71,3 жене. Смртност становништва била је израженија током зимских и пролећних месеци. Морталитет, у парохији као целини, могао је да буде анализиран за раздобље 1779 – 1789. године. Од јануара 1779. у канцеларијама православних храмова уводе се штампани протоколи – матична евиденција вођена на овом типу матрикула била је савеснија и ажурнија па су књиге, вођене током осамдесетих и деведесетих година XVIII века и на штампном обрасцу, као извор, вредније за проучавање проблема смртности православних житеља Великог Бечкерека, у односу на протоколе вођене до овог периода. Основни проблем код матрикула овог типа тиче се распоређености сачуване грађе по храмовима, будући да већ од 1790. године, протоколи вођени при храму Успења Пресвете Богородице нису ни за једну годину сачувани у целовитим годишњим евиденцијама, те је тако за период последње деценије XVIII столећа било могуће анализирати смртност само на основу података у протоколима умрлих месног храма посвећеном Ваведуњу Пресвете Богородице. У православној парохији у Великом Бечкереку је, 1779 – 1789, умрло укупно 1.767 особа. У просеку су годишње умирала по 160,64 парохијана. Међу умрлим било је више мушкараца, па је тако на 100 умрлих мушкараца долазило 81,39 жена. Становништво је у највећем броју умирало крајем зиме и у пролеће. Гледано по годинама, највише парохијана је умрло 1789, а најмање 1781. и 1780. У години највеће смртности, годишњи морталитет је за половину био већи од просечног. У изворима и литератури је указано да је зима 1788/89. била изузетно хладна. Последице утицаја ове зиме уочавају се и када је реч о смртности становништва у православној парохији у Великом Бечкереку. Колико су климатске неприлике (1788/89) утицале на морталитет проверено је и на примерима три

праволавне парохије у околини Великог Бечкерека: Елемир, Меленци и Модош. Анализа годишњег морталитета је показала да је смртност у све три парохије 1788/89. године била и до два пута већа од просечне, и у поређењу са размерама демографских промена у великобечкеречкој православној парохији у овим насељима је смртност, током ове зиме, била израженија.

На основу података из протокола умрлих оба месна православна храма детаљно је анализирана старосна структура умрлог становништва за период 1784 – 1787, када су у протоколима обе месне цркве бележени подаци о старости умрлог становништва. Анализа старосне структуре умрлих је урађена за још две православне парохије – Врањево и Меленци, а добијени резултати упоређени су још са подацима о старости умрлог становништва у вуковарској православној парохији. Компарација је показала сличност у пропорцијама у старосној структури умрлих у све четири православне парохије и готово подударност величине удела када је реч о умрлој популацији старости до навршене петнаесте године живота, будући да је учешће умрлог становништва до овог узраста у старосној структури умрлих великобечкеречке православне парохије било 62,91%, врањевачке 63,44%, меленачке 62,14%, а вуковарске парохије 61,4%. Средња доживљена доб је у православној парохији у Великом Бечкеку износила 20,07 година, у Врањеву 20,64, у Меленцима 21,94 године.

У периоду 1790 – 1800, у делу православне парохије у Великом Бечкереку, чијим житељима је матични храм била црква Ваведења Пресвете Богородице, умрло је 557 особа. Већину умрлог становништва су чинили мушкарци – 57,27%, док је умрлих жена било 42,01%. Становништво је у нешто већем броју умирало током зимских месеци. Морталитет је био највећи у месецу марту. Одредница *младенец*, како је у протоколима најчешће означавана популација дечијег узраста, убележена је поред имена 292 преминула парохијана (за две преминуле особе дечијег узраста био је уписан и податак о доживљеној старости – 12 и 13 година), што је чинило 52,78% свих умрлих.

Током читавог раздобља друге половине XVIII века, становништво православне парохије је сахрањивано на два месна – *општа* гробља, која су до краја овог периода остала везана за насељена подручја месне територије, иако је, још четрдесетих година XVIII столећа, покушано да се оснивањем гробља „вне вароши“ реши питање измештања парохијалних гробља изван насељених делова места.

Као болести од којих је умирало становништво православне парохије у Великом Бечкерекy, на основу података садржаних у књигама умрлих које су вођене током седамдесетих година XVIII века, наводе се: срдобоља (дизентерија), богиње, шклопци (тетанус), подагра (костобоља), капља (апоплексија – срчани или мождани удар), јектика (сушица, туберкулоза), пољаци, стања изазвана порођајним и постпорођајним компликацијама.

Миграционо кретање српског становништва из Османског царства у Хабзбуршку монархију, као последица аустро-турског рата, вођеног крајем осамдесетих и почетком деведесетих година XVIII века (1788 – 1791), региструју и подаци садржани у парохијалним протоколима великобечкеречке православне парохије, те се тако сазнаје да је и у Великом Бечкерекy тада потражио уточиште део избеглог становништва, али и то, да је осим ових невољника, у место било избегло и становништво из неких банатских насеља (углавном са подручја Банатске војне крајине) која су такође страдала током овог рата.

Да су миграције утицале на демографски развој Великог Бечкерекa могу да укажу и презимена неких житеља места, забележена у парохијалним књигама, а која су изведена или формирана од имена насеља или ширих географских целина, као и назива политичких (административних) подручја. Иако се не могу квантитативно изразити, утисак је да се у протоколима умрлих и крштених великобечкеречке православне парохије током читавог анализираног раздобља (1746 – 1800) најчешће срећу презимена попут: Ердeљан, Мошоринац /Мошорински, Туринац/Турински, Госпођиначки, Крижан, Бугарин, Сремац, Смедеревац.

Истраживање демографских аспеката прошлости Великог Бечкерекa је на почетку. Неки феномени који се тичу демографског развоја заједнице српског

становништва насеља, у раздобљу друге половине XVIII века, сагледани су у овом раду, и то пре свега на темељу парохијалних књига месне православне парохије. Добијени резултати су солидна основа за истраживање и других проблема месне повести, као и за компарацију са резултатима истраживања демографске историје других српских насеља у истом периоду.

## ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

### Необјављени извори:

Историјски архив Зрењанина

а) Фонд 519 *Збирка црквених матичних књига*

Православна парохија Велики Бечкерек:

Храм Успења Пресвете Богородице

Матична књига рођених (1768 – 1771) књига број 1

Матична књига рођених (1772 – 1778) књига број 2

Матична књига рођених (1779 – 1782) књига број 3

Матична књига рођених (1782 – 1784) књига број 4

Матична књига рођених (1784 – 1786) књига број 6

Матична књига рођених (1784 – 1787) књига број 5 (заједно са Матичном књигом рођених храма Ваведења Пресвете Богородице)

Матична књига рођених (1787 – 1791) књига број 7

Матична књига рођених (1791 – 1795) књига број 8

Матична књига рођених (1795 – 1799) књига број 9

Матична књига рођених (1799 – 1802) књига број 10

Матична књига венчаних (1768 – 1771) књига број 1

Матична књига венчаних (1772 – 1778) књига број 2

Матична књига венчаних (1779– 1784) књига број 14

Матична књига венчаних (1784 – 1804) књига број 5 (заједно са Матичном књигом венчаних храма Ваведења Пресвете Богородице)

Матична књига венчаних (1784 – 1807) књига број 6

Матична књига умрлих (1746 – 1764) књига број 34

Матична књига умрлих (1768 – 1771) књига број 1



Матична књига умрлих (1772 – 1778) књига број 2  
Матична књига умрлих (1779 – 1784) књига број 35  
Матична књига умрлих (1784 – 1789) књига број 5  
Матична књига умрлих (1784 – 1791) књига број 6 (заједно са Матичном књигом умрлих храма Ваведења Пресвете Богородице)  
Матична књига умрлих (1791 – 1796) књига број 8  
Матична књига умрлих (1796 – 1806) књига број 36

#### Храм Ваведења Пресвете Богородице

Матична књига рођених (1779 – 1782) књига број 4  
Матична књига рођених (1784 – 1787) књига број 5 (заједно са Матичном књигом рођених храма Успења Пресвете Богородице)  
Матична књига рођених (1788 – 1799) књига број 1  
Матична књига рођених (1799 – 1805) књига број 2  
Матична књига венчаних (1779 – 1784) књига број 14  
Матична књига венчаних (1784 – 1804) књига број 5 (заједно са Матичном књигом венчаних храма Успења Пресвете Богородице)  
Матична књига венчаних (1788 – 1811) књига број 15  
Матична књига умрлих (1779 – 1784) књига број 22  
Матична књига умрлих (1784 – 1789) књига број 5  
Матична књига умрлих (1784 – 1791) књига број 6 (заједно са Матичном књигом умрлих храма Успења Пресвете Богородице)  
Матична књига умрлих (1788 – 1799) књига број 23  
Матична књига умрлих (1799 – 1805) књига број 24

#### Православна парохија Беодра:

Матична књига умрлих (1779 – 1789) књига број 5

Православна парохија Врањево:

Матична књига рођених (1773– 1778) књига број 3

Матична књига венчаних (1775 – 1818) књига број 3

Матична књига умрлих (1775 – 1803) књига број 3

Матична књига умрлих (1778 – 1797) књига број 7

Православна парохија Елемир:

Матична књига рођених (1746 – 1761) књига број 3

Матична књига рођених (1779 – 1794) књига број 4

Матична књига рођених (1794 – 1800) књига број 5

Матична књига венчаних (1746 – 1766) књига број 3

Матична књига венчаних (1779 – 1852) књига број 13

Матична књига умрлих (1746 – 1761) књига број 3

Матична књига умрлих (1779 – 1788) књига број 14

Матична књига умрлих (1788– 1800) књига број 15

Православна парохија Итебеј:

Матична књига рођених (1745 – 1765) књига број 1

Матична књига умрлих (1745 – 1772) књига број 1

Православна парохија Кумани:

(дигитални формат)

Матична књига рођених (1773 – 1778)

Матична књига рођених (1779 – 1789)

Матична књига рођених (1789 – 1799)

Матична књига венчаних (1773 – 1778)

Матична књига венчаних (1779 – 1805)

Православна парохија Маргитица:

Матична књига рођених (1779 – 1800) књига број 1

Матична књига венчаних (1779 – 1827) књига број 7

Матична књига умрлих (1779 – 1802) књига број 11

Православна парохија Меленци:

Матична књига умрлих (1774– 1778) књига број 1

Матична књига умрлих (1783 – 1792) књига број 2

Матична књига умрлих (1789 – 1801) књига број 39

Матична књига умрлих (1794 – 1800) књига број 40

Православна парохија Модош:

Матична књига рођених (1785– 1792) књига број 1

Матична књига рођених (1792 – 1796) књига број 2

Матична књига рођених (1796 – 1800) књига број 3

Матична књига умрлих (1783 – 1792) књига број 3

Матична књига умрлих (1789 – 1801) књига број 39

Матична књига умрлих (1794– 1800) књига број 40

Православна парохија Неузина:

Матична књига рођених (1770– 1776) књига број 1

Матична књига венчаних (1768 – 1778) књига број 1

Матична књига венчаних (1779 – 1805) књига број 9

Матична књига умрлих (1768 – 1778) књига број 1

Православна парохија Шурјан:

Матична књига рођених (1745– 1801) књига број 1

Матична књига венчаних (1779 – 1839) књига број 4

Матична књига умрлих (1779 – 1805) књига број 6

б) Фонд 38 *Тимотије-Тима Рајић 1778 – 1953*

**Објављени извори:**

- В. Гавриловић, *Две окружнице темишварско-липовског митрополита Георгија Поповића*, Темишварски зборник 2 (2000), 181-189.
- В. Гавриловић, *Списи о рату с Турцима у Банату 1788. године*, Архив за историју Српске православне карловачке митрополије 1 нова серија (2006), 88-90.
- Р. М. Грујић, *Први кораци увањања црквених матица код Срба*, Гласник историјског друштва у Новом Саду VII св. 1-3 (1934), 327.
- Gy. Káldy-Nagy, *A csanádi szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása*, Szeged 2000.
- С. Матић, *Катастриг пећки из 1600 – 1666*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду IV св. 2 (1931), 207-223.
- П. Момировић, *Стари српски записи и натписи из Војводине*, I, Нови Сад 1993.
- С. Пецињачки, *Православно-тривијалне школе на подручју Карловачке митрополије у 1772. години*, Београд 1969.
- С. Пецињачки, *Православно-тривијалне школе провинцијалног Баната у 1778. години*, Зборник Матице српске за историју 13 (1976), 113-145.
- С. Пецињачки, *Покришко-поморишка и бачко-банатска насеља уочи велике сеобе Срба (1688/1689)*, Историјски гласник 1-2 (1977), 141-155.
- Д. Ј. Поповић, Ж. Сечански, *Грађа за историју насеља у Војводини од 1695. до 1796*, Нови Сад 1936.
- Д. Ј. Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века: Историја насеља и становништва*, Београд 1955.
- *Привилегија Марије Терезије којом уздиже општину Велики Бечкерек на степен тржишта из 1769. године*, Архивска грађа Градске државне архиве у Зрењанину (1) 1953, 9-16.

- Ј. Радонић, М. Костић, *Српске привилегије од 1690. до 1792*, Београд 1954.
- Д. Руварац, *Српска Митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902.
- Д. Руварац, *Радња Архијерејског синода 1776*, Српски Сион XIV (1904), 600.
- Д. Руварац, *Опис Темишварске епархије 1727. године*, Сремски Карловци 1923.
- Д. Руварац, *Темишварска епархија од њена постанка до 1758. године*, Сремски Карловци 1914 – 1929.

### Литература:

- М. С. Андерсон, *Европа у осамнаестом веку*, Београд 2003.
- С. Гавриловић, *Прилог историји трговине и миграције Балкан – Подунавље XVIII и XIX столећа*, Београд 1969.
- С. Гавриловић, *Миграције из Горње Крајине у Славонију и Срем од почетка XVIII века до средине XIX века*, Зборник о Србима у Хрватској 2 (1991), 7-68.
- Б. Графенауер, *Успон и развитак Аустрије, /у:/ Историја народа Југославије*, II, Београд 1960, 803-826.
- М. Грбић, *Карловачко владичанство, I – III*, Топуско 1990.
- Р. М. Грујић, *Азбучник Српске православне цркве* (приредио С. Милеуснић), Београд 1993.
- В. С. Дабић, *Војна крајина. Карловачки генералат (1530 – 1746)*, Београд 2000.
- В. С. Дабић, *Српско школство у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку*, /у:/ *Образовање код Срба кроз векове*, Београд 2003, 31-39.
- В. С. Дабић, *The Habsburg-Ottoman War of 1716 – 1718 and Demographic Changes in War-Afflicted Territories, /у:/ The Peace of Passarowitz, 1718*, Purdue University Press 2011, 191-208.

- В. С. Дабић, *Морталитет и старосна структура српског становништва у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку: пример православних парохија Вуковар, Итебеј и Дероње*, Српске студије 5 (2014), 13-33.
- В. С. Дабић, *Привилегије Срба у Хабзбуршкој монархији*, /у:/ *Енциклопедија српског народа*, Београд 2008, 892-893.
- В. С. Дабић, *Аустро-турски ратови*, /у:/ *Српска енциклопедија*, I, Нови Сад – Београд 2010, 399-401.
- К. Димитријевић, *Српски православни храмови*, /у:/ *Петровград (Велики Бечкерек)*, Петровград 1938, 117-125.
- Љ. Иванчевић, *Матичне књиге села Бешка из друге половине XVIII века*, Зборник Матице српске за друштвене науке 5 (1953), 96-102.
- Р. Јеремић, *Здравствена култура Војводине у 18. веку*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду XIII св. 3-4 (1940), 268-286.
- Д. Кириловић, *Српске основне школе у Војводини у 18. веку*, Сремски Карловци 1929.
- V. Kolb, *Austro-turski ratovi*, /у:/, *Vojna enciklopedija*, I, Beograd 1958, 368-375.
- А. Корокнај, *Problemi zadruge и Podunavskoj i Potiskoj granici (1686 – 1723)*, Istraživanja 3 (1974), 41-145.
- М. Костић, *Редукација парохијалних свеишеника у Карловачкој митрополији 1770*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду, V св. 1 (1932), 91-94.
- М. Краљ, *Демографија земунске православне парохије од 1783. до 1795. године*, Српске студије 6 (2015), 125-144.
- А. Крстић, *Банат у средњем веку*, /у:/ *Банат кроз векове: слојеви култура Баната*, Београд 2010, 65-90.
- Н. Милаш, *Православно црквено право*, Београд 1926.
- Ф. Милекер, *Историја вароши Велики Бечкерек 1333 – 1918*, Зрењанин, 2011.
- Л. Мирковић, *Православна литургија или наука о богослужењу православне источне Цркве*, III, Београд 1967.
- Н. Нинковић, *Реформа српских школа у Хабзбуршкој монархији 1769 – 1777*, Истраживања 22 (2011), 167-183.

- Д. Перић, *Црквено право*, Београд 1997.
- С. Пецињачки, *Граничарска насеља Баната (1773 – 1810)*, I – II, Нови Сад 1982 – 1985.
- С. Пецињачки, *Панчевачки дистрикт 1717 – 1773*, Нови Сад 1985.
- Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, II, Нови Сад 1990.
- Д. Ј. Поповић, *Јавна безбедност у Банату и Срему у првој половини 18. века*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду, III св. 3 (1930), 390-399.
- П. Пузовић, *Српска православна црква*, /у:/ *Енциклопедија српског народа*, Београд 2008, 1064-1067.
- Ј. Радосављевић, *Демографске прилике у селу Ченеј од 1779. до 1800. године*, Српске студије 5 (2014), 35-53.
- Т. Рајић, *Петровград (повест од најстаријих времена до турског доба)*, /у:/ *Петровград (Велики Бечкерек)*, Петровград 1938, 23-40
- П. Рокаи, З. Ђере, Т. Пал, А. Касаш, *Историја Мађара*, Београд 2002.
- В. Стајић, *Jus gladii сомборског магистрата*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду VI св. 3 (1933), 372-374.
- В. Стајић, *Здравствене прилике у Војводини у 18. и 19. столећу*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду IX св. 2 (1936), 121-138.
- В. Стајић, *Великокикиндски дистрикт 1776 – 1876*, Нови Сад 1950.
- А. Станојловић, *Стари српски гробови у Петровграду*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду XIII св. 3-4 (1940), 328-334.
- М. Тимотијевић, *Рађање модерне приватности. Приватни живот Срба у Хабзбуршкој монархији од краја 17. до почетка 19. века*, Београд 2006.
- И. Точанац, *Прописи митрополита Мојсија Петровића за свештенике и парохијане*, Историјски часопис XLVIII (2001), 147-164.
- И. Точанац, *Београдска и Карловачка митрополија. Процес уједињења (1722 – 1731)*, Историјски часопис LV (2007), 210-217.
- И. Точанац, *Српски народно-црквени сабори (1718 – 1735)*, Београд 2008.
- И. Точанац, *Великокикиндски дистрикт*, /у:/ *Енциклопедија српског народа*, Београд 2008, 164.

- И. Точанац Радовић, *Бачка епархија у другој половини XVIII века: Реформисање мрежа парохија*, Зборник Матице српске за историју 86 (2013), 87-108.
- Р. Чауни, *Civilizacija klasične Evrope*, Београд, 1977.
- В. Чубриловић, *Србија и Пећка патријаршија*, /у:/ *Историја народа Југославије*, II, Београд 1960, 1256-1299.